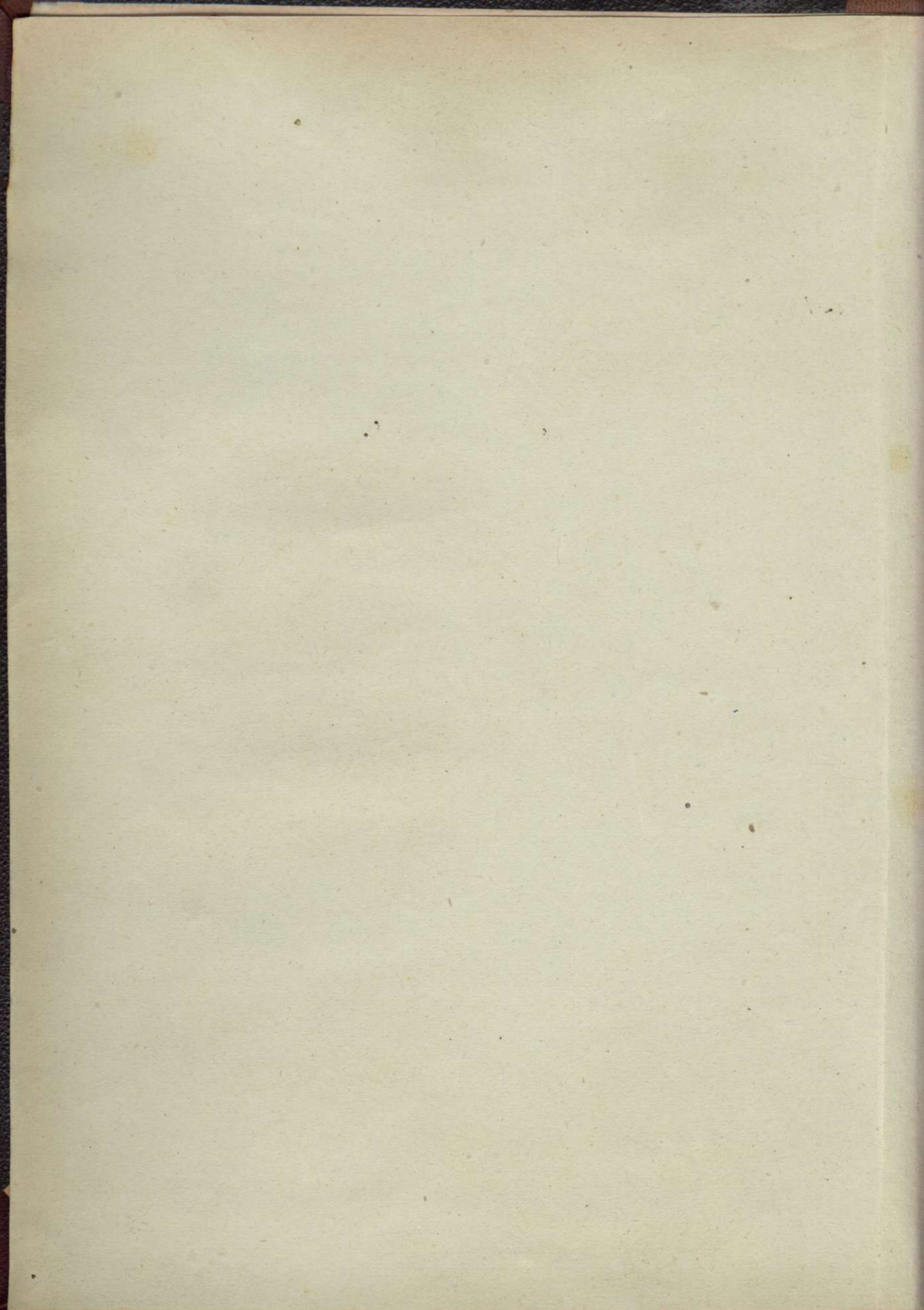

12.607

7vo

HUNYADI ALBUM.

SZERKESZTETTÉK

SZABÓ ENDRE ÉS SZATHMÁRY GYÖRGY

Az összes tiszta bevétel a dévai állami reáltanodai segélyzöegylet alapítékjének gyarapítására fordittatik.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

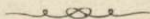
1878.

A magyar társadalomnak.

»A hunyadmegyei magyarok tömeges elnemzetlenedése a mellett, hogy nagyon szomorító jelenet, egyszersmind oly phaenomenalis abnormitás is, mely az én fogalmaimat a népélet psychológiája s a magyar nemzeti jellem felől egészen zavarba hozza, annyival inkább, mert az elfajzott ezrek hozzá még protestansok is; a protestantismus pedig az által, hogy a vallásos szertartásokat a nép élő nyelvén végezi s a gyermekek iskoláztatására is gonddal szokott lenni, nagyon hatályos tényező a nyelv és nemzetiség feltartásánál.«

Kossuth Lajosnak

egy, 1877. febr. 12-én kelt magánleveléből.

A magyar társadalomnak legyen ajánlva e nemzeti célú irodalmi vállalat! Azon magyar társadalomnak, melynek életre valóságát és nemzeti szellemét akademia, színházak, muzeumok, a művelődés és jótékonyág tömérdek számú menházai fennen hirdetik.

Itt is egy menház alapításáról van szó: a nemzeti megmentés, a vissza magyarosodás menedék házának alapításáról. Arról van szó, hogy az eloláhosodott magyarság által lakott Hunyadmegye központján, a dévai állami reáliskolai segélyező-egyletnek adjuk meg a szükséges eszközöket, melyek lehetővé tegyék egy oly tápintézet alapítását, hogy az minél nagyobb számú eloláhosodott magyar gyermeknek ruházat, élelem, lakás és tanszerekkel való ellátás által teljesen ingyenes oktatást biztosítson.

Egy ilyen intézet, ha a magyar társadalom hazafias áldozatkészsége lehetővé teszi annak, hogy évente pl. 50—100 eloláhosodott magyar gyermeket ellásson minden szükségessel, az idők folyamában hatalmas emeltyűje leend a vissza magyarosodásnak. Egy bárka lesz az, melylyel fajunknak ama vidéken lakó egy részét megmenthetjük a nemzeti pusztulás vizözönéből.

A baj sokkal nagyobb mérvű, hogy sem a dévai segélyegylet, illetőleg a tápintézet még azon esetben is, ha azt kellő támogatásban részesítené a társadalom, egy maga képes legyen megfordítani a nemzeti pusztulás processusát. De a nemzeti megmentés mozgalma nem is fog megállapodni a nevezett segély-egyletnél. (Aztán ezzel kombinative működnek a már létesített és még létesítendő iskolák.) Mihelyt egy nagyobb mennyiségű eszközzel rendelkező tápintézet létésülni fogott, a mozgalom ki fog terjedni az éloláhosodott magyar községekben alapítandó kiseddévódákra is. De előbb a megye központján kell biztosítunk a magyarosító intézet lételét, mely aztán szakadatlanul bocsáthassa ki magából a vissza magyarosított rajokat.

Mi nem vagyunk oly szerencsés helyzetben, mint más nemzetek, hogy nagy követelésekkel léphetnének föl az állam irányában. Köztudomásu, mily nyomoruságosan csekély összegeket áldozhat az állam a népnevelés oly annyira fontos ügyének. A mit a jelen mostoha viszonyok közt az állam megtehetett, megtette: a hunyadmegyei eloláhosodott magyar községek egy jelentékeny részében már föl vannak állítva nemzetiségünk bástyai: az állami népiskolák; Réthi Lajos tanfelügyelő, ki páratlan buzgalmával és lankadást nem ismerő munkásságával már is hálára kötelezte a magyar nemzetet, minden lehető elkövetett fajunk megmentése érdekében, de végre is a mi eddig történt, nem elég. Még nagyon sok a

teendő. S miután az állam nem képes mindent megtenni, illő, sőt kötelesség, hogy a társadalom is vállaljon magára egy részt a feladatból.

A társadalom közreműködő segítségének párhuzamosan kell haladni az állam működésével. E kettő egymást kell, hogy kiegészítse és támogassa. Ha ez történik, ugy nemsokára visszhangozni fog ismét a klasszikus szépségű Hunyadban népünk ajkán a nemzeti szó; nemsokára véget ér az arczpirító gyakorlat, mely szerint a magyar nyelv Hunyadmegyében a magyar népre nézve nem egyéb, mint egy érthetlen lithurgiái nyelv: a pap magyarul oktatja magyar hiveit a templomban, de hivei meg nem értik, mert nyelvök oláh s a templomi szertartás után és a mindennapi életben a magyar pap hiveivel oláhul kénytelen beszélni. Ha a magyar társadalom megvonja támogatását, meg marad továbbra is a kórállapot, mely mindent bizonyít, csak azt nem, hogy mi magyarok életre való nép vagyunk s hogy óhajtjuk fajunk fenmaradását és terjedését.

Van-e a világon államot fentartó nemzet, melynek életében a hunyadmegyeihez hasonló szegényfoltok volnának? Van-e nemzet, mely oly vétkes közönnyel viseltetnék saját fajérdekei iránt, mint mi magyarok? Érdemel-e fenmaradást az a nemzet, mely maga nem törődik fenmaradásával? Ha magunk nem segítünk magunkon, kitől várjunk segílyt? Hiszen nincs jó barátunk senki e nagyvilágon. Benn és künn mindenki vesztünkre tör. Ha összetett erővel nem segítünk magunkon, biztosak lehetünk a felől, hogy a hunyadmegyei magyarság siralmas helyzete: jövőendő sorsunk képét tárja elénk. Nem kell-e ösztönszerűleg visszaborzadnunk e képnek még gondolatától is?

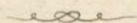
A nép nevelés és közoktatás ügyének előmozdítása: hazaszerte főfontosságú nemzeti érdek. De százszorosan az Hunyadban, hol fajunk gyökerében van megtámadva!

Minden szegénységünk mellett is hála isten, vannak gazdag birtokosaink, főuraink és főpapjaink. Ha ezek közül csak 50—60 egyén, vagy család követi gróf Kun Kocsárd nemes példáját legalább annyiban, hogy 1000—1000 forintos alapítványt tesz a dévai segély-egyletnél: mily hatalmas lendületet lehetne adni a magyarosodásnak? És ne lehetne ennyit remélni és elvárni a magyar társadalom magasabb osztályaitól?

Deák Ferencz emléksobrára más fél száz ezer forint gyűlt be. Helyes. Szép. »Önmagát becsüli meg az a nemzet, mely nagy fiait megbecsüli.« Dehát nemzetiségünk ledőlt szobrát nem kötelesség-é fölemelnünk a sárból?

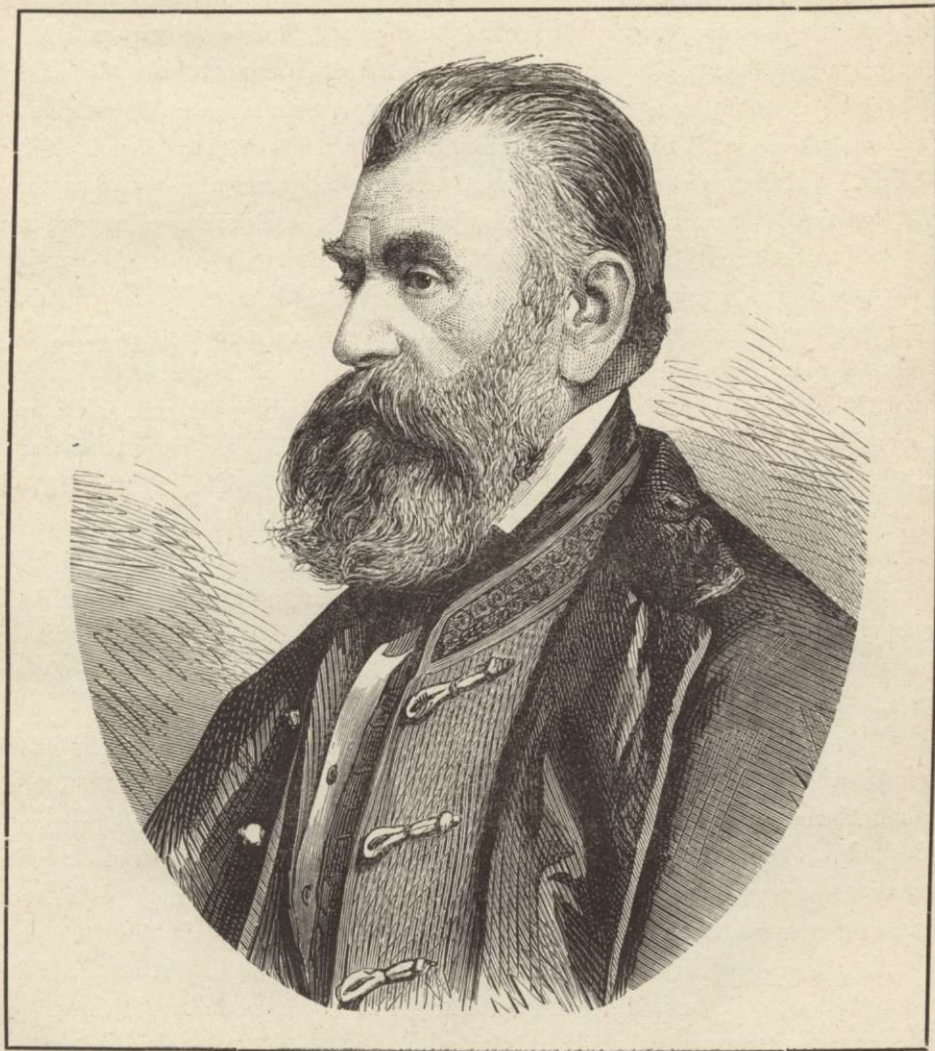
Emlékeztessen e könyv minden magyar embert arra, hogy fajunk Hunyadban egyre vérzik. Siessünk a balzsammal, behegeszteni a sebet, — mig nem késő!

Szathmáry György.

I. RÉSZ.
HUNYADMEGYE.

Gróf Kun Kocsárd.
(Arczképpel.)

E könyv célja lévén a magyar nemzet, a magyar társadalom figyelmét, érdeklődését, meleg rokonszenvét és áldozatkészségét a hunyadmegyei pusztulófélben levő magyarság megmentésére fölébreszteni: nemesebb, tündöklőbb s utánzásra méltóbb példát lehetetlen felmutatnunk a magyar társadalomnak, különösen a magyar arisztokracziának, mint

gróf Kun Kocsárdot, ki amaz elhagyatott vidék szerencsétlen magyarsága nemzeti érdekeinek jelentékeny áldozatokat hozott. Valóságos nemzetapostoli hivatást teljesített; egy lelkes, élő tiltakozás volt fajunk kulturális és nemzeti süllyedése ellen. Fájdalom, a baj sokkal nagyobb mérvű, hogysen *egy ember* bármily nagy áldozattal, bármily lelkes buzgalommal feltartóztathatta volna útjában a nemzeti pusztulás folyamatát. Fájdalommal és pironkodva kell följegyeznünk, hogy annyira megkérgesedett, annyira megtompult érzékünk nemzeti érdekeink iránt; annyira meghidegült fajunk iránti szeretetünk: hogy Kun Kocsárd évtizedeken át egymaga maradt nemzet-szeretettől áthatott működésével, áldozatkészségével. A megyében és — országszerte nem sokat törődtek a legutóbbi időkhöz azzal, hogy magyar népünk ama területen pusztulásnak indult, hogy elfeledte édes anyanyelvét. Senkinek fel nem tűnt, senkinek nem fájt e szegényletes állapot. Egy volt csak, kinek feltűnt és kinek fájt: gróf Kun Kocsárd. De a jó példa nem maradhatott soká hatás nélkül. A sajtó fölkarolta az eloláhosodott magyarok ügyét, melyet most országszerte ismer a nemzet s ha lesz kitartás és áldozatkészség, nemsokára vissza lesz nyerve a nemzetnek a hunyadmegyei magyarság.

És most ismerjük meg közelebről a nemes grófot. Született 1803-ban június 25-én Algyógyon Hunyadmegyében. Szülői voltak gróf Kun István és gróf Lázár Klára. 1811-ben 8 éves korában a szászvárosi ev. ref. tanodában kezdette meg tanulását. Két év múlva 1813-ban Kolozsvárra ment át, s a kolozsvári ev. ref. főtanodában folytatta tanulói pályáját egész 1817-ig, midőn diák lett. 1817-ben a nagy-enyedi Bethlen főtanodának lett növendéke, hol azon időben országos híré tanárok működtek, Tompa, Köteles, Hegedüs és Szász Károly. E kitünő férfiak szelleme mély benyomást gyakorolt az ifju gróf lelkületére. 1818-ban atyja erélyes akarata következtében Bécsbe ment a mérnöki akademiára. A szabad és hazafias szellem azonban, melyet az erdélyi református intézetek oltottak szívébe, a bécsi mérnöki akademián tapasztalt szellemmel semmi esetre sem tudott megbarátkozni. Az ifju alig hagyta el hazáját, máris visszakivánczolt. 1819-ben tehát Bécsset oda hagyta, visszatért Enyedre, s a Bethlen főtanoda hírneves tanárai újból visszanyerték benne egyik legreményteljesebb tanítványukat.

Az enyedi tanodában, hol egy évig még theologiai előadásokat is hallgatott, tanulmányait bevégezve, a jogtan, philosophia és politikumokból vizsgát állva, 1821 november havában Maros-Vásárhelyre ment a királyi táblára, hol a szünidők alatt a guberniumhoz is felesküdt. A királyi táblán tanulmányait bevégezve ügyvédi vizsgát állott s megyéjébe térve vissza, aljegyzőnek választatott. A tehetséges fiatal gróf a megyei hivatalok rangfokozatán gyorsan emelkedett, aljegyzőből főjegyző, főjegyzőből alispán lett, mely utóbbi minőségben 1832-ig szolgálta megyéjét. 1833-ban a megye székhelyén uralkodó szellemmel nem tudván megbarátkozni, alispáni hivataláról lemondott, lakását Algyógyra tette át, s tevékeny szellemét a gazdaság folytatására adta.

1834-ben a szászvárosi ev. ref. tanoda főgondnokává választatott, mely hivatalt még ma is, agg kora daczára, páratlan szorgalommal és áldozatkész buzgalommal hordozza. Ezenkívül más közhivatalt nem viselt egész 1848-ig. A megyegyűléseken azonban a közügyekben élénk részt vett, s a megyei szabadelvű ellenzék egyik vezéregyénisége volt állandóan.

A 48-iki nagy események gróf Kun Kocsárdot is kizavarták falusi magányából, s a magyar kormány bizalma által Hunyadmegye főispáni székére hivatván meg, teljes odaállással szolgálta a haza ügyét.

A szabadságharcz leveretése után elfogatott, s a komáromi várba záratva, 7 évig szenvedett. 1856-ban szabadon bocsáttatott s visszatért algyógyi birtokára. A szabadulás feletti örömét azonban nagy mértékben zavarta a szomorú kép, mely Algyógyon szeme elé tárult. Az ősi lakot, melyet szorgalma és nemes ízlése egy kis paradicsommá varázsolt volt, barbár kezek által felégetve, feldúlva, gazdaságát tönkre téve találta.

A nemes gróf emelkedett szelleme azonban nem vesztette el erélyét. A helyett, hogy a romok felett keseregjen, munkához látott. Egy szellérházba húzva meg magát, a romok között elkezdett építeni. Elkobzott, de ismét visszanyert birtokait rendbe szedte, jövedelmező állapotba helyezte, a feldúlt kastélyt helyrehozta, kertjeit beplántálta s néhány évi lankadatlan szorgalom és takarékos életmóddal párosított gazdálkodással vagyoni állását oly karba hozta, hogy nem csak magának biztosított független, az anyagi gondoktól ment életet, hanem lelkének jóltevő hajlamát is követhette. 1866-ban Hunyadmegye képviselőjévé választatván, falusi magányát újból odahagyta s előbb a kolozsvári, később a pesti országgyűlésen képviselte megyéjét.

1867-ben az alkotmányos korszak életbe léptével ő felsége bizalma Hunyadmegye főispáni székére hívta meg újból. E fontos hivatalt azonban csak egy évig folytathatta. Megingatott egészsége lemondásra kényszerítette.

Ettől fogva a politikai ügyekben nem igen vett tevékeny részt, de a tanodai és egyházi ügyeket annál melegebben karolta fel. Különösen a vajda-hunyad-zarándi ev. ref. egyházmegye és a szászvárosi ev. ref. középtanoda talált a nemes grófban nem csak felvilágosodott és buzgó főgondnokot, hanem kegyes jóltevő patronust is.

Ez egyházmegyében nem igen van oly község, melyet tetemes összeggel ne segíezett volna. A hol templomjavításra, iskolaépítésre, pap vagy tanító fizetésének javítására, vagy egészen új állomások szervezésére égető szükség mutatkozott, gróf Kun Kocsárd nem várta, hogy kérjék, önként, saját kezdeményezéséből tette le az egyház és haza oltárára bőkezű áldozatát.

A szászvárosi középtanodát úgy tekintette eleitől fogva, mint a vajda-hunyad-zarándi egyházmegye népiskoláinak közös medrét, melynek hivatása a népiskolák nyújtotta magyar műveltséget egy fokkal magasabbra emelni s ez által a magyar faj culturalis fölényét továbbra is biztosítani. Ugyanazért az egyházakkal és népiskolákkal párhuzamosan fejlesztette ez intézetet is. 1865-ben a régi kétemeletes épületet több mint 20,000 forintba kerülő díszes szárnyépülettel toldotta meg. Az intézet jövedelmei pótlására a város piacán egy emeletes házat vett, mely jelenleg évenként 500 forintot jövedelmez, az új telekkönyv behozatala alkalmával pedig még egy más házat iratta az intézetre. A 60-as évek elején a szászvárosi ev. ref. középtanoda missióját hangsúlyozva útra kelt, felkereste az ország legtehetősebb férfiai s az intézet vagyonát több ezerre menő alapítvánnyal gazdagította ez úton is.

Áldozatkész buzgalma még ezzel sem merült ki. Nem elégedett meg azzal, hogy

az intézetet és az egyházakat segélyezze, jótékonyágát kiterjesztette a szegény tanulókra is. A hátszegvidéki eloláhosodott egyházi nemes fiak számára 4000 forintos alapítványt tett oly czélból, hogy annak kamatai a jobb tanulók segélyezésére szolgáljanak, ezenkívül évenként több tanulót tetemes összeggel segélyezett s a szászvárosi tanodában ma is stipendiarusain kívül 9 szegény tanulót segélyez. Jótékonyágát kiterjesztette a dévai állami főreáliskolára is, a szegény tanulók alapjára 1000 frtot adományozván. Ezen alapítvánnyal megveté alapját a dévai reáliskolai segélyzőegylet alaptökéjének, melynek gyarapítását czélozza a »Hunyadi Album« is. E szerint az országos mozgalomnak is, melynek czélja a hunyadmegyei eloláhosodott magyarság megmentése: Kun Kocsárd adta meg az első lökést.

Egyháza és nemzete iránti forró szeretete ennyi áldozattal sem volt kielégítve. Nyílt titok volt, hogy halála esetére tetemes összeget fog az egyházaknak és tanodáknak hagyományozni. A testamentumot meg is csinálta és betette a szászvárosi ev. ref. tanoda tűzmentes ládájába. Nemes szíve azonban ezzel sem nyugodott meg. Óhajtotta, hogy nemes tetteire még életében tegye fel a koronát. Ugyanazért a múlt évben 50,000 forint urbéri papirt tett le az intézet pénztárába, hogy az kamatos kamatokkal mindaddig gyarapíttassék, míglen oly összegre növi ki magát, mely az intézet jelenleg meglevő vagyonához csatoltatva, elégséges lesz egy a kor kívánalmainak megfelelő teljes gymnasium fenntartására.

Ezen alapítványnak egy másik rendeltetése: a Hunyadmegye területén levő reform. kántor-*tanítók* fizetését 400 frtra emelni, miáltal lehetővé lesz téve, jobb tanerők alkalmazása a reform. felekezeti iskolákban. Ez ismét egy nagy jelentőségű tény a magyarosodás szempontjából. Mert a nemzeti pusztulás egyéb okai közt ama vidéken, volt az is, hogy a reform. eklézsiák nevetségesen csekély fizetés mellett nem tarthattak jóra való tanítókat, kik ez iskolákat az eloláhosodás elleni óvszerekké tehetnék volna.

Ezenkívül a nemes gróf kiházasítási jutalmakat is tűzött ki oly eloláhosodott magyar legények számára, kik magyarul beszélő nőt vesznek feleségül.

Adjon isten nemzetünknek sok olyan magyar főurat, mint a minő gróf Kun Kocsárd!

A magyar nemzetiség Hunyadmegyében.

—o—

Hunyadi János és Bethlen Gábor születési földjén kutatva keresik a magyart, mint ahogy a tatárjárás után az élő embert kereshették.

Azt a keveset is, mintha haldokolna, tanácscsal, segélylyel és részvétellel gyámolítják.

Mintha omlófélben levő régi templom volna, támasztékot keres számára a nemzeti kegyelet.

Természet átkánál fogva magtalanok voltak-e ama hősök, a kiket Hunyadi János itt talált s a kiket Bethlen Gábor ide telepített?

Vagy a születési éjjelen boszorkány cserélte-é ki valamennyi gyermekének lelkét?

Mi az oka, hogy most csak sírva néz arra a földre a nemzetiség nemtője, a melyre egy időben oly büszkén tekinthetett?

A hősök magvának tenyészetete természetes erőben folyt át a későbbi korra; s apái lelkének eltagadhatatlan örököse a maradék.

Tekintsétek meg a bajesdi népet; a mely kifáradhatatlan szorgalmu; a felső-száláspatakít, a mely szapora és élelmes; az alsó- és felső-szilvásít, mely múltja emlékeit még most is jognak tartja; a szép arczélü és nemes tekintetü zajkányit, a merész mácsóit, a kötekedő és kevély kis nemességet Alpestesen, Kis-Barcsán: jó és rosz tulajdonságaik együttvéve eltagadhatatlanul rávallanak a magyar-székelly eredetre.

Ők se tagadják el, sőt büszkén emlegetik és ahol magyar érdekekkel szembe más nemzetiség érdeke van állítva, vallásuk nyűgöző hatalma sem volt képes még eddig idegen táborba vonzani őket: csakhogy ezt a vallomást, hogy »én magyar vagyok« nem tudják kifejezni magyar nyelven, s istenök dicséretére, érzelmeik nyilvánítására, ügyeik intézésére mind más nemzet tulajdonából kölcsönöztek szavakat.

Az idegen öltöny rájuk ragadt, mert könnyen idomúl és simulékony; a sajátjokat elvesztették, mert nem volt szükségük kettőre, s mert nem volt, aki megértesse velök, hogy annak megőrzése kötelesség is, büszkeség is, kincs is.

Hunyadmegyében a magyar nemzeti érzület soha sem szorúlt olyan szűk körre, mint a magyar nyelv uralma, csakhogy bizony a nemzeti életnek valamint leglényegesebb eszköze, épen úgy egyik legfőbb célja a nemzeti nyelv, és a nyelvet cserélt tagokat a nemzettestre veszendők gyanánt lehet siratni.

Nemes fajszeretetet támasztott országos érdekeltséget a Hunyadmegye területén régen pusztuló magyar nemzetiség irant. Én annyiban kívánok segítségére lenni most a munka vezetőjének, és tájékoztatására a közérdeklődésnek, hogy statistikai adatok alapján kimutatom, — minő a helyzet jelenleg, — ki a pusztulás eltagadhatatlan nyomait, s végül, a mennyiben vannak, nem felejtkezem meg a szebb jövővel biztató jelenségekről sem.

Az elébbi Hunyadmegye 110□ mértföldet foglalt el. Akkor is nyolczadik helyen állott nagyságban az ország törvényhatóságai közt és szent István örökségének ötvened részét képezte.

Mióta hozzácsatolták Zarándmegye $\frac{2}{3}$ részét és Szászvárosszékét egészen, területi nagysága 132□ mértföldre növekedett s ennél nagyobb csak négy van a magyar birodalom megyéi közt.

Lakosainak száma jelenlegi nagyságában, kétszáz ötvenezerre számítható.

Hány ebből a magyar?

Az 1870-iki népösszeírás rendezői azon parancsoló feltevésben, hogy aki a magyar korona területén lakik, valamennyi mind magyar polgárnak tekintendő, nem nyitottak külön rovatot a nemzetiség számára. Csak más tényezők összevetéséből s nevezetesen a hitfelekezetek szerint lehet e tekintetben az adatokat összeállítani.

Az 1870-iki összeírás szerint volt:

	Róm. kath.	Hebr. hitv.	Evang.	Unitárius.
A volt Hunyadmegyében	7,581	4,878	532	32
A volt Zarándban	1,356	398	22	9
A volt Szászvárosszékben	2,004	978	1,303	2
A mostani Hunyadmegye területén	10,941	6,254	1,863	43

E szerint nem a román nemzetiséggel ugyanazon határu g.-katholikus és g.-keleti felekezetekhez tartozott 1870-ben 250,000 lakos közül 19,000.

Ez azonban távolról sem mind magyar még.

Az 1,863 evangélikus, alig egy-két kivétellel, szász.

A 10,900 római katolikus közül is tájékozásom szerint felénél több a német és egyéb nemzetiségű.

Bizonyosan magyar nemzetiségű a 6,254 helvét hitvalló és a 43 unitárius, továbbá a katolikus népszámnak m. e. fele. Ezen számítás szerint Hunyadmegye 250 ezer lakosa közül magyar volna mintegy 11—12 ezer, tehát az összes lakosságnak $\frac{1}{21}$ része. De ennek is alig a fele beszél *magyarul*.

Teszek még egy számítást a róm. katolikus és helv. hitvallásu egyházi névkönyvek alapján, a melyek újabb keletűek az elébb alapúl vett népszámlálási adatoknál.

Az erdélyi róm. kath. egyház legközelebbi névkönyve 1874-ben jelent meg. A szerint van a mostani Hunyadmegye területén 2 esperességben 15 róm. kath. lelkészi állomás; azokhoz tartozik 36 leányegyház. Mindezekben a róm. kath. lelkek száma, hozzá számítva a szórványosan lakókét is, együttvéve csak 9,914. A népszámláláskor talált összegnél épen ezerrel kevesebb. Igaz, hogy ahoz hozzá volt számítva a halmágyi lelkészség is, a melyet itten nem számítottam, minthogy Zarándmegyéből Nagy-Halmágy és vidéke nem Hunyadmegyéhez, hanem Aradhoz csatoltatott; de az nem tesz nagy különbséget, minthogy összes lélekszáma csak 127-re van téve az egyházi névkönyvben.

E szerint már a róm. katolikusok átlagos száma 10,000-re tehető Hunyadmegye területén. Hogy ebből mennyi a magyar, azt is megmondhatom a lehetőleg biztos alapon.

Az 1876—7. tanévben magyar tannyelvű népiskolát látogatott a megye területén 2,915 gyerek. Abból magyar nemzetiségűnek vallotta magát 1,393. Ezen számból levéve 653 helvét hitvallásut, ami bizonyosan magyar, marad még 740 magyar gyerek az iskolában. Abból le kell számítani egyszer 33 zajkányit, a kik gör.-katholikusok ugyan, de magyaroknak vannak írva, le tovább mintegy 100-ra tehető izraelitát, s az akkor megmaradó számot 8-al szorozni, minthogy ezen a vidéken körülbelül $\frac{1}{8}$ részét teszik az iskolakötelesek az összes lakosságnak.

Ezen művelet eredménye az lesz, a mit hozzávetőlegesen fentebb is mondtam, hogy a Hunyadmegye területén élő 10,000 római katolikus közül 5,000 magyarajku.

A helvét hitvallásúak legutóbbi névkönyve 1877-re szól, az 1876-ki adatok alapján összeállítva.

Ezen egyháznak a mondott évben 26 anya- és 91 leányegyház-községe volt Hunyadmegye területén, 21 működő pappal.

Hiszen ez nagy és tekintélyes szám! E szerint 117 községre terjed ki Hunyadmegyében a magyar reformátusság!

A kiterjedés megvan, igaz, hanem a tartalom, melyet felölel, sehogy sem megfelelő, mert ezen sok községben a helvét hitvalló magyarok száma összesen csak 5,891.

Mielőtt tovább haladnék, érinteni akarom azt a sokszor hangoztatott vádat, hogy a hunyadmegyei tömeges eloláhosodás a helv. hitvallású papok mulasztásának róható fel.

Nem tagadható, hogy ezen urak közül nem mindenik állott és áll nemzetiségi missiója magaslatán. De számba kell venni, hogy a 21 betöltött állomás közül 15 annyira silányul van díjazva, — 200-tól 400 forintig terjedhető évi fizetéssel, — hogy csak véletlenül találhatók ezen állomásokra kiválóbb előkészültséggel és szellemi adományokkal bíró emberek.

Számba kell venni, hogy ezen 21, nagyobbára az élet gondjaival küzködő ember, ha be is tölthetné nemzetiségi hivatását ugyanannyi községben, lehetetlen betölteni hat-szor annyiban.

Számba kell venni végül, hogy életerős községi intézmények fejlődésére, s az azokat tápláló közbuzgóság föl-föllendülésére sokkal több ember együttélése szükségeltetik, mint a mily szám 6,000-nyi reformátusból 121 egyházközségre juthat.

Tegyenek igen is, tehetségükhöz képest tegyenek meg mindent nemzetiségünk érdekében a hunyadmegyei református papok; de az összes társadalomnak s a helyzet nehézségeinek felróható minden bal következményért kizárólag ezen néhány szerény állású embert tenni felelőssé, nagy méltatlanság.

Ezen kitérés után tárgyamra visszatérve, megállapítható, hogy az egyházi névkönyvek szerint is a róm. katolikus és helvét hitvallású magyarok száma Hunyadmegyében 11 ezer.

Ehez hozzá számítandó a 40—50 főnyi unitárius, továbbá a számos magyarajku és magyar érzelmű izraelita, végül az évről évre szaporodó hivatalnokok és az állandólag betelepülő magyar gyári-, bánya- és mezei munkás, ezekkel együtt a magyar nemzetiségű hunyadmegyei lakosság száma biztosan tehető 12 ezerre.

Az évenként változó cselédeket itt nem veszem számításba, habár egy idő óta mind többet-többet hoznak a székely földről úgy házi szolgálatra, valamint gazdaságokba; s habár a cselédség mindenütt nagy tényező a nyelv terjesztése körül.

Minő állásu emberek és hol laknak ezek a magyarok?

El vannak terjedve az egész megyében és a legkiválóbb társadalmi helyzeteket foglalják el.

Hátszeg vidékén és a Maros mentén a sok díszes kastély és uri lak egymást éri. Vannak, igaz, romladozók is; de Erdély más részeihez viszonyítva elég sok a jó karban levő és jólétről tanuskodó. Azoknak tulajdonosai csaknem kivétel nélkül magyar emberek. Az állami és megyei főbb hivatalok viselői túlnyomó számban magyarok, például 19 szolgabíró közül 15 magyar.

Három középiskola tanári személyzete, egyetlen egyént kivéve, mind magyar.

Petrozsényben a bányáknál, Kalánban, Sebeshelyt a vasműveknél sok a magyar hivatalnok és munkás.

Gazdatisztek, bérlők, főbb bányahivatalnokok leginkább magyarokból telnek ki.

És van a megye területén jelenleg 69 magyar néptanító.

Déván és Brádon az összes tekintélyesebb kereskedők, Szász-Városon, Hátszegen, Vajda-Hunyadon s még Kőrösbányán is azok és az iparosok egy jelentékeny része magyar.

Ezekből látható, hogy a magyarság társadalmi súlya tízszerre nagyobb e megyében a számánál.

440 falu közül azonban csakis egyetlen egyben túlnyomó a magyar beszéd. Ez Lózsád. Haróban, Bácsiban, Hosdátton, Alpestesen, Kőrösbányán, Rákosdon részben magyarul is beszélnek. A többi falun csakis az értelmiség.

Maros-Ilyén alól Aradmegyéig és Gyógyon felül Alsó-Fejér felé alig van magyar ember.

II.

Vannak-e biztos nyomok arra, hogy ennél több lett volna valaha Hunyadmegyében a magyarság? Vagy pedig az eloláhosodás felett ütött zaj legfőlebb csak sejtelem és ráfogás, mint a mi román hírlapíróink némelyike állítja?

Oly biztos, oly sok és oly nagymérvű pusztulás nyomait látom, ami messze túltesz mindazon, a mennyire sajtónk egy futó tekintet után becsülhette.

Ha meg volna írva a megye történelme, csak annak lapjait kellene felütni bőséges mennyiségű bizonyítékokért.

A megye történelme érdekében elég hanyagul, eddig semmi sikeres lépés nem tétetvén, más bizonyítékokhoz kell folyamodnom, habár említhetek némi történelmit is.

A dévai ev. ref. egyház ládájában őrzik azt az urvacsora-osztó kelyhet, a melyet a szántóhalmiak, miután eloláhosodtak és a gör.-keleti hitre áttértek a múlt században, becsületesen behoztak és letéteményeztek itten.

Cserna-Kereszturról tudva van, hogy hasonlókép a múlt században tért át ev. reformátusból a gör.-keleti hitre s magával vitte templomát is. És a ki kézzelfoghatólag

akar meggyőződni, hogy milyen ez az eloláhosodás, az menjen el Rákosdra, Alpestesre, Bácsiba. Azokban most még túlnyomó a reformátusok száma; de a magyar nyelvet már csak nehézkesen és igen kevesen beszélik. Oláhul tiltakoztak előttem az alpestesiek, hogy ők nem bocsátják be a magok iskolájokba az oláh gyermekeket, mert az rájuk, nemes magyarokra nézve, lealázó. Még közös tánczban sem tűrik meg őket — úgy mondák nagy nemesi büszkeségökben; hanem azért a magok nyelvét elfelejtették és azokét fogadták el.

Felső-Szilvás népe gör.-katholikus most és oláhul beszél. Temploma homlokzatán pedig ez a felirat áll:

»Viseltetvén kegyes isten jószágától,
S itt letelepedett népek lelki javátúl.
Ez ház építettik Szilvási Bálinttúl
S társa Csolnakosi Zsuzsánna asszonytúl
Ez végre, hogy itt isten dicsősége
Terjedvén, többüljen az hívek serege,
S kik az sz. életről eltértenek messze,
Ezeket térítse az isten beszéde.
Melyért mindeneknél szép emlékezetben
Itt is a községnél lesznek dicséretben
Isten előtt pedig holtig kedvességben,
Azután örökre tartó dicsőségben.

An. D. 1665. sz. Iván havában.«

Ezt csak nem oláh templomnak és nem oláh nép számára szánták, a kik építették. Számos község egykori magyar voltát lehet még hasonló súlyu adatokkal bizonyítani. Hogy mily sokét, a felől tájékoz a feles számmal levő, elvitáztathatatlanul magyar községnév. Álljon itt egy csoport!

Zajkány, Pestény, Nalác, Bácsai, Tompa, Kőboldogfalva, Répás, Lozsád, Tóti, Tormás, Tamáspataka, Városvíz, Almás, Tekerő, Máda, Erdőfalva, Cseb, Bakonya, Nyírmező, Gyertyános, Arany, Folt, Gyógy, Renget, Bokaj, Homoród, Pestes, Tamástelke, Keresztur, Barcsa, Nándor, Erdőhát, Szent-András, Szántóhalma, Árki, Németi, Herepe, Csértés, Rákosd, Magyarósd, Zalasd, Telek, Csolnakos, Aranyos, Csula, Szilvás, Nyíresfalva, Reketyefalva, Solymos, Burjánfalva, Nyavaljásfalva, Berekszó, Haró, Kéménd, Bánpatak, Nagyág, Gyalakuta, Ilye, Bácsfalva, Szuliget, Fűzesd, Borbátvíz, Farkaspatak, Fejérvíz, Kalán, Szent-Király, Szent-György, Nádasd, Zejkfalva, Mácsó, Oklos, Tisza, Szálláspatak, Malomvíz, Uncsukfalva, Szent-Péterfalva, Óralja, Boldogfalva, Váralja, Kőrösbánya, Sebeshely, Tordos.

Egy nagy rakást még, a melyek talán ős magyar nevek, de a melyeknek szóbeli jelentését adni nem tudom, be sem írtam ide. Ilyenek például: Berény, Roskány, Maczesd, Czebe, Riska, Karács, Szakamás, Gerend, Boholt stb.

És feltűnő, hogy a mily sok, kétségtelen magyar községnév van, a tiszta oláh községnevek száma nem nagy; sokkal több a szlávos hangzású, mint: Burzsuk, Briznik, Baczalar, Zám, Dobra, Brád stb.

A községnevekről vont következtetésre azt az ellenvetést tehetik a román tudósok, hogy a községet a földesúr nevezte el; a nép attól lehetett más nemzetiségű.

Ezt az elméleti ellenvetést gyakorlatilag megczáfolják a családnevek, pedig azoknak egy része úgy ki van már vetköztetve eredeti alakjából, hogy rá sem lehet ösmerni. De elég sok az is, a melynek magyar volta kétségen felül áll, s a melynek mai tulajdonosa nem is sejtí talán, hogy vele is magyar ősapa gyarapította az oláh nemzetiséget.

Mielőtt a magyaros családnevek elsorolásához kezdenék, meg kell jegyezmem, hogy úgy a nevekből, mint egyéb körülményekből nyilvánvaló, hogy itt volt egy ősi, a honfoglalással egykoru magyarság, és történt utóbb számos betelepedés.

A megye egyik legöregebb, jelentékeny közhivatalokat viselt fiától több ízben hallottam azt a véleményt, hogy a hunyadmegyei ős magyarság I. Gyula fejedelem alatt keleti szertartású kereszténységet fogadott el és a nyugatihoz nem is tért át soha; mikor aztán a felekezetiiség nemzetiség szerint is megkülönböztette magát hazánkban, vallása folytán lett oláhvá ez az ős lakosság.

Ugyan ez az öreg úr váltig erősíti, hogy őseredetű magyar nevek csak azok, a melyek *a* betűvel végződnek.

Ez az állítás természetesen nem fogadható el, mindamellett feltűnő, hogy Hunyadmegyében mily sok tekintélyes család visel ilyen nevet.

Íme egy csoport, még pedig csakis olyanokból, a melyeknek viselői közt előkelő magyar úri emberek is vannak!

Buda, Nopcsa, Góla, Mara, Juga, Bágya, Csóka, Furka, Pára, Nándra, Stojka, Mákra, Balia, Duma, Csuka, Kónya.

Ezen nevek viselői körében igen érdekes tanulmányokat lehet tenni az elmagyar-talanodásra nézve.

Mindenki tudja, például, hogy királynénk fő udvarmestere báró Nopcsa Ferenc nagy tekintélyű és befolyású magyar főúr. Ezen főúrnak atyja hunyadmegyei főispán volt nagyon sokáig, nagybátyja Nopcsa Elek pedig híres erdélyi cancellár. Már elődeik is sok század óta főhivatalokat viseltek a megyén, és emlékezetet meghaladó idő óta róm. kath. hitűek.

A megnevezett főúri család Felső-Szilvásról származik és Felső-Szilvás ma is tele van Nopcsákkal. — Csak az 1875-iki választó-jogosultak névsorában 13-at számláltam meg, a kik igen derék, eredetökre sokat tartó emberek, hanem gör.-kath. hitűek, — írni — olvasni nagyobb részint nem tudnak és oláhuul beszélnek.

Így van a Párákkal Alsó-Szilváson. Pára Antal úr nyugalmazott törvényszéki elnök és királyi tanácsos. Róm.-kath. vallású és azok voltak apái is. Senkitől sem tűrné el, hogy családját másnak, mint tiszta magyar eredetűnek állítsa. Hanem azért az ugyanazon családból származó Pára Antonie, Pára Gyorgye, Pára Gáspár, Pára Samu, Pára Stefán stb. Alsó-Szilváson ép úgy nem tudnak magyarul és ép úgy keleti vallást követnek, mint a felső-szilvási Nopcsák.

Így van a Buda, a Mákra, a Góla s talán valamennyi megnevezett családdal, hogy egy-két ág fenntartja magát jó módban és a műveltség színvonalán, s azok róm.-kath. vagy

ev. ref. hitű magyarok; a család többi ágai leszegényednek, elhagyják a vallást és elfelejtik a nemzeti nyelvet.

Némely családban valamennyi az utóbbi rovatba esik. Például Zajkányt a következő négy család tagjai lakják: Bocsát, Bálos, Fiát és Hunyadi. Ezekről csak nem lehet elvitatni, hogy más, mint magyar eredetűek volnának; és ma oláh nyelvű s gör.-katholikus hitű valamennyi.

Lindzsina *Palkókkal* van tele, Felső-Szilvás a Nopcsákon kívül *Csura, Drágata, Mákra* nevű családokkal; Borbátvíz *Dunca* és *Farkas*, Bajesd *Halmágyi* és Pogány, Felső-Szálláspatak *Antal, Bál, Gábor, Itul* és *Kende*, Alsó-Nádasd *Bugyul* nevűekkel és ma mindnyájan oláhok.

A megyében előforduló és oláhajku emberek által is viselt magyar nevek közül följegyzek még néhányat.

Novák, Buzdugán, Pap, Lőrincz, Nemes, Albert, Csula, Gábor, Török, András, Miksa, Benkő, Szakács, Marilla, Láda, Okos, Zejk, Szabó, Kis, Bogdán, Tamás, Sándor, Hajdu, Maris, Nagy, Horváth, Bede, Herbai, Szucs, Marilai stb.

Ezekben tisztán fenn van tartva a magyar kiejtés és leírás. Találhatni azonban sok olyat, a melyekben a magyar név az oláh kiejtéshez idomúlt. Ilyenek: Szabeu, Lepedás, Kenda, Derebánts, Istvány, Lászleu, Gyila, Gyilu, Nemezc, Onkos, Teren. Van továbbá sok olyan családnév, a melyeknek eredete a nemzeti megkülönböztetés előtti időre mutat. Ezekből is ide írok egy csoportot.

Dunca, Dán, Revitya, Czimpóra, Mánya, Rabota, Berbánya, Hernya, Báj, Koszta, Vitán, Zsula, Melicze, Kara, Nyág, Kaba stb.

Íme a nevek tanuságtétele a felől, hogy Hunyadmegyében alig megfogható nagymértékű eloláhosodás történt!

Ennél azonban még kétségtelenebbül tanuskodik az itteni románság által beszélt nyelv, a mely telidesteli van olyan szavakkal, a melyek vagy egyenesen magyar eredetűek, vagy ha idegenek is, a magyar átalakítás szerint jutottak az oláhba.

Én igen gyenge nyelvész vagyok, hanem ez a körülmény mindjárt feltűnt nekem, ahogy Hunyadmegyébe telepedtem.

Pára Antal kir. tanácsos úr azonban, a kiről fentebb is emlékeztem, egyedül az Alsó-Szilváson használt oláh nyelvből 500-nál több olyan szót írt össze, ami mind a magyarból van átvéve. 500 szó oly tömeg, a melynél igen kevéssel használ többet az egyszerű földműves nép.

Ebből az érdekes gyűjteményből, a mely kezeim közt van, csak egy jellemző mutatót közlök itten.

A magyar Áldomás	oláhuł Áldémás.	A magyar Ágytakaró	oláhuł Ágytekeren.
» Áldott	» Álduit.	» Agár	» Ogár.
» Alkotott	» Álketuit.	» Akó	» Akeu.
» Aféle	» Ászfeli.	» Ász (két szem	» Kétszám.
» Akárki	» Ákárkäre.	a kártyában)	
» Asztalos	» Ásztelus.	A magyar Bojt	» Bojt.
» Ács	» Ácsmestyér.	Bot	» Boté.

A magyar Böglya	oláhul Boglé.	A magyar Cseléd	oláhul Cseléd.
» Borona	» Birné.	» Csinos	» Csinás.
» Borkő	» Borkeu.	» Csizma, csiz-	» Cszizmé, csizmás.
» Béres	» Biris.	madia	
» Bunda	» Bundé.	A magyar Csecs	» Cziczé.
» Buda	» Budé.	» Csiripal	» Csirike.
» Baj	» Báj (cse baj? Mi bajod?).	» Derekalj	» Dirikálé.
» Bolthajtás	oláhul Bolthéjtás.	» Domb	» Dimp.
» Becsü	» Bicséu.	» Donány	» Dubán.
» Becsüllem	» Ám bicseluit.	» Darab	» Deráb.
» Búcsu	» Bulcsug.	» Deres (szín)	» Gyeres.
» Beteg	» Bétyág.	» Erdély	» Árgyál.
» Bécsinált(étel)	» Bécsinált.	» Ernyő	» Árnyeu.
» Bárd	» Bárdé.	» Építék	» Építujeszék.
» Bárdos	» Bérdás.	» Főispán	» Fispán.
» Bélés	» Bélés, Bélesujále.	» Fáklya	» Fáklé.
» Bízalom	» Bizuince.	» Fakó	» Fekéu.
» Biztatás	» Biztétás.	» Fojtás (fegy-	» Fejtás.
» Bársony	» Bárson.	verben)	
» Birok (vala-	» Birujeszék.	A magyar Fartat (a ló)	» Fertuje.
mivel)		» Fogas	» Fégás.
A magyar Biró, főbiró,	» Bireu, fibireu,	» Fedő	» Fegyéu.
szolgabiró	szolgabireu.	» Felfolyó (nö-	» Fírfeléu.
A magyar Bolt, boltos	oláhul Bolté, Boltás.	vény)	
» Bánya, bá-	» Bánye, bényes.	A magyar Fodor	» Fodor.
nyász		» Felekezet	» Felezáte.
A magyar Bizget	» Bizéje, bizgéje.	» Feleltre (ad-	» pe Felelát.
» Bika	» Biké.	ni valamit)	
» Csaló	» Cseleu.	A magyar Férczel	» Férczéluje.
» Cseber	» Csuber.	» Fogadó	» Fegedeu.
» Cserép	» Csiráp.	» Farhám	» Forhám.
» Csuda	» Csudé.	» Feredő	» Feregyeu.
» Csömörölt	» Csemerluit.	» Folyosó	» Foisor.
» Csap	» Csép.	» Fergettyü	» Ferketyeu.
» Czípó	» Czipeu.	» Fordító (a	» Forditeu.
» Csiga	» Csigé.	zárban)	
» Csákó	» Cseken.	A magyar Festék	» Festyále.
» Csomag	» Csomak.	» Fest	» Festuje.
» Csengettyü	» Csengetyeu.	» Fátyol	» Fátyol.
» Csónak	» Csinók.	» Forraszt	» Forasztujestyé
			stb. stb.

Nincs hely arra itten, hogy egész szótárt közöljek. Bizonyítékul csakis 6 kezdőbetű alól írtam ki a Pára Antal úr által feljegyzett szavakat, azoknak is csak egy részét.

Az egész A B C minden betűjén végig hasonló bőségét találhatni a magyarból oláhba átvett szavaknak, sőt egész kifejezéseknek.

Hogy egyebeket mellőzzek, csak egy érdekes kifejezést jegyzek föl, amit Pára Antal úr hasonlókép Alsó-Szilváson hallott.

»Ma tudományoszk« azt jelenti, hogy protestálok, tiltakozom. Magyarázatját abban találja, hogy a régi magyar törvénykezésben így fejezték ki ezt a fogalmat: tudományt teszek róla vagy ellene.

Az előadottakból s különösen abból, amit a nyelvről mondtam, arra a következtetésre jutok, hogy itt nem csak olyan nemű eloláhosodás történt, a minőt a közvélemény képzel. Nem csak az történt, hogy a magyar ember egyszerűen elfelejtette a magyar nyelvet s megtanulta helyette az oláhot; hogy egy darabig magyarnak tudta és vallotta magát, egy időn túl oláhnak: hanem történt egy bizonyos elvegyülés nyelvben és nemzetiségben.

Ha az egymással küzködő két nyelv ugyanazon rendszerhez tartozott volna, előállott volna belőlök egy új harmadik, mint a hogy a latinból és szlávból lett az oláh, a brittből és szászból az angol.

Így a nyelv alakjait nem vehették át, csakis az egyes szavak és a felett hosszas küzdelem folyt, vajon az összevegyült szótömeg felett a magyar vagy az oláh szófűzés legyen-e uralkodóvá.

Ez állítás bizonyítékául fölemlíthetem, hogy 1848 előtt az enyedi collegiumban tanuló hunyadmegyei magyar fiak örökös csúfságnak voltak kitéve a székelyek részéről oláhos beszédmódjuk miatt.

Számtalan példát tudnak felhozni a még élő emberek, hogy 1848 előtt a hunyadmegyei házaknál használt magyar nyelv ép úgy tele volt oláh szavakkal, mint az oláh tele van magyarokkal. »Jes áfáre apám uram, leesett a pojáta; megütette viceláját. — Hadd el, hadd el fiam, az ugysis tiszta putrigás volt.«

Ha nem jutott volna érvényre azon felfogás, hogy a felekezetiég egyszersmind a nemzetiséget is határolja; s mindenek felett ha be nem következett volna 1848, a mikor magyar és oláh nemzetiség oly élesen állott egymással szemben, az itteni emberek valószínűleg nem vallanák magukat sem magyarnak, sem oláhnak, hanem hunyadmegyei vagy erdélyi nemzetiségnek.

Ezen állításhoz igen feltűnő jelenségek szolgáltatnak bizonyítékot.

Egyik az, hogy a gör.-katholikus községek lakói nem oláhosodtak annyira el, mint a gör.-keletieké. Ha oláhusul beszélnek is, tiltakoznak az ellen, hogy ők oláhok volnának. A keletiek azonban, mihelyt a magyar nyelvet elfelejtették s a keleti vallást fölvették, rövid időn oláhokká lettek érzelemben is.

A másik az, ami itten köztudomásu, hogy 1848-ban több előkelő ember sokáig nem tudta elhatározni, hogy ő már melyik párthoz tartozik, magyarhoz-e, oláhusoz-e? Haboztak, ingadoztak és szerepelt gyilkos tribun, magyar nevű és eredetű.

Ha a nemzetiséggel oly tisztában lett volna a köztudalom, ha annak oly éles határokat vont volna, mint vonnak ma, mikép fordúlhatott volna elő, hogy a még ma is élők közt egyik testvér református vallásu és magyar, a másik gör.-keleti vallásu és oláh?

Mindezeknek magyarázatul szolgál az a körülmény, a melyet már más alkalommal is említettem, hogy a hunyadmegyei társadalmi- és közélet nagy mértékben elkülönözöten fejlődött úgy a magyarországitól, mint az erdélyitől. Az itteni családok nem házasodtak más megyékbeliakkal, vásárookra, multságokra nem jártak át más megyékbe; arról, ami másutt történt, nem sokat tudtak, nem is igen vették számba. Mikor Erdély többi megyéi egész szenvedélylyel léptek az ellenzékiség terére Wesselényi, Kemény Dénes, Bethlen János, Szász Károly vezetése alatt, Hunyadmegye nyugodalmasan maradott conservatívna,

amazok eszményei iránt nem volt fogékonysága. A »vándor patrioták« hasztalan dobálták az üszköt márkálisán, itt nem volt gyűjthető anyag.

Ezen elzárkózottság oka pedig abban található, hogy ekkora területen a régi társadalom minden szükségletét ki lehetett elégíteni; a közélet góczpontja nem az országgyűlés, hanem a megye volt; és kereken-körül erdőborított lakatlan hegyek választották el az ország többi részétől. Csupán a Maros völgyén föl- és lefelé folyhatott közlekedés, az pedig oly keskeny a nagy területhez mérve, mint a méhkashoz képest annak szája.

Semmi sem természetesebb mint az, hogy ilyen nagy és elzárt területen az együtt lakó két nemzetiség nyelve egymással összevegyült; s minthogy egyik a hajlító, a másik a ragozó rendszerhez tartozik, lehetetlen volt egy közös nyelvvé összeolvadniok, hanem egyik rendszernek a másik felett győzedelmeskedni kellett.

Hogy miért győzedelmeskedett épen az oláh és nem a magyar, annak is világos a magyarázatja. És pedig abban áll egyfelől, hogy akár mily elemeket gyorsan felvesz s kevés lévén az alaki változása, könnyen elsajátítható. Lám hisz a nehéz nyelvű erdélyi szászok is mindnyájan megtanulták s közkeletű megjegyzés, hogy a besztercei és brassai szász egymás szász beszédét nem értvén, oláhlul értekeznek. Ehez járul az a nagy szolgálat, melyet a latin nyelv tett saját leányának az oláhnak, midőn a magyar nyelvet a közélet teréről hátra szorította. Végül fölemlítem azt az elméletet, melyet a »Vasárnapi Ujság«-ban e cím alatt fejtettem volt ki: »A társadalmi intézmények befolyása a nemzetiségre.« Ott közlött és maig sem változott tapasztalatom szerint Erdélyben a jobbágyság és falusi földműves állapot ép úgy összeesett az oláh-, mint a földesuraság a magyar, és városi iparosság a német nemzetiséggel.

Mindezek: vallás-intézmények és nyelv-vegyülés eredménye az, hogy egyebek közt a hunyadmegyei lakosság egy jelentékeny nagy részéről ki lehet mutatni, miszerint magyar elődöktől származik, de magyarul nem tud, hanem oláhlul beszél.

III.

Ösmertetésemet most már röviden végezhetem.

Az 1876—7. tanévben működésben volt Hunyadmegye területén 47 magyar-nyelvű népiskola.

Azok közül:

Állami jellegű	15
Községi	10
Róm. katolikus	7
Ev. református	13
Magán	2

Ezen 47 iskolában működött 60 férfitanító és 9 tanítónő.

A szóban forgó iskolák összes kiadása tett 29,808 forintot a rendes évi szükségletekre.

Látogatta pedig ezen iskolákat 1,714 fiú- és 1,191 leányöndék, összesen 2,905.	
Azok közül magyarnak vallotta magát	1,393
románnak	1,245
németnek	264
egyébnek	3
Vallásra nézve róm. katolikus volt	874
ev. református	653

a többi alig vagy egy kivételével g.-katolikus és g.-keleti.

Ezekon kívül volt még 22 községi iskola román tannyelvvel, a melyek mindenikében tanítottott tantárgyként a magyar nyelv; némelyikben igen szép sikerrel.

A rendezettebb felekezeti iskolák is mind számosabban veszik be tantárgyul a magyar nyelvet.

A vallás- és közoktatási ministerium nagyban elősegítette ezen törekvést az által, hogy mindazon községi és felekezeti iskoláknak, a melyek e tekintetben kérelmeztek, ajándékban adott magyar tankönyveket a szegényebb sorsu öndékek számára.

Hunyadmege iskolatanácsa 1875-ben elhatározta volt, hogy a megye területén működő minden nemű iskolában rendes tantárgy legyen a magyar nyelv.

Erre a határozatra felsőbb megerősítés nem érkezett; mindamelllett évről-évre örvedetesen szaporodik úgy a tiszta magyar nyelvü, valamint a magyar nyelvet tantárgyai közé felvevő iskolák száma. A tiszta magyar nyelvü népiskolák közt mind számukra, mind jelentőségökre nézve első helyen állanak az államiak és községiek.

Az állami és községi magyar nyelvü iskolák elhelyezésénél első szempont az volt, hogy azon községek kapják, a melyek még tudatával birtak annak, hogy egykor magyarok voltak s a melyek magok kérték, hogy iskolájok magyar nyelvü legyen.

A második és nem kevésbé döntő az, hogy a nagyobb és központi fekvésü helységeken, minden vidéken találhasson a közönség jó magyar iskolákat.

Igy, Fejérvár felől jöve, állami iskola van jobb kézre Algyógyon, amely igen népes község, járásbiróság, csendőrség székhelye, számos előkelő birtokos lakása és sok zsidótól lakott kereskedelmi pont. Ezzel átellenben Szász-Városon az ev. reformátusoknak vannak közép- és elemi iskolái. Piski telepen az E. erdélyi vasút államsegélylyel tart derék népiskolát.

A Strigy völgyén: Bácsiban és Pujon állami, Bajesden, Borbátvizen, Livádián községi magyar iskolák vannak. Petrozsényben két állami népiskola 4 férfitanítóval és egy tanítónővel működik. Hátszeg városban a róm. kath. és ev. ref. felekezetek virágzó népiskolákat tartanak fenn. Ott a két román népiskola is kötelezett tantárggyá tette a magyar nyelvet. Hátszeg vidékén állami népiskolák vannak Felső-Szálláspatakon, Nagy-Pestényben, Lindzsinán; magyar nyelvü községiek: Zajkányban, Alsó- és Felső-Szilváson. A Cserna völgyén Vajda-Hunyadon, Rákosdon, Kis-Barcsán s most már Alpestesen államiak, Cs.-Kereszturon községi. Ezzel szemben nyílik egy völgy fel Nagy-Ág felé; annak aljában magyar állami népiskolája van Berekszónak s az lesz már jövendőben Nagy-Ágnak is, a hol eddig róm. kath. német nyelvü volt. A régi Zaránd két főhelyére: Brádra és Kőrösbányára is be van helyezve egy-egy állami népiskola.

Csupán a Déván alól levő Marosmente áll e tekintetben gyengén, a mennyiben egyedül Maros-Ilyén van róm. kath. jellegű magyar iskola, az igen nagy érdemű Xantus Ignác vezetése alatt.

Az állami és községi magyar iskolák tanítói buzgón ápolják magyar születésű tanítványaiknál a nemzeti érzést s mindenk felett a nemzeti nyelvet. Azt a sérelmet és tapintatlanságot azonban nem követik el, hogy más nemzetiségű tanítványaikat erőszakosan magyarosítani törekednének.

A ki azt vallja, hogy ő román vagy német, annak nemzetisége tiszteletben tartatik. Csakis abban a jótéteményben részesül, hogy megtanulja egy művelt irodalom nyelvét, a mely egyszersmind saját hazájának állami nyelve is, és növekedik hazafias érzületben.

A mily mértékben emelkedik itten a műveltség, oly mértékben terjed a magyar nyelv is, mert nem lehet ugyan tagadni, hogy vannak egyes igen művelt román és német egyének, de a műveltség Hunyadmegye területén általában magyar jellegű.

A nép pedig készséggel fogadja a magyar nyelvet. Livadia és Bajesd kizárólag oláhul beszélnek s egészen a magok erején állítottak magyar nyelvű népiskolákat. A Szilvások, Zajkány, sőt Brád is, jelentékeny évi segélylyel járulnak a magyar iskolák fenntartásához.

Midőn egy berekszói embert lázított valaki, hogy ne küldje gyermekét a magyar iskolába, azt felelte, hogy küldi biz ő, mert azért volt eddig olyan utolsó az oláh, a mért csak egy nyelvet tudott. Még a cigány is előkelőbb, ha két nyelvet beszél.

Nemzetiségi félművelt túlbuzgók részéről történnek olykor izgatások a magyar iskolák ellen, hanem ezzel nem olyan nehéz elbánni.

A megyének van két magyar középiskolája: a szászvárosi ev. ref. gymnasium és a dévai állami reáltanoda.

Az előbbi megett már számot tevő múlt áll és a jövőbe is bizalommal tekint. Utóbbit a kormány és a nemzet kitüntető figyelme nagy eredményekre kötelezi, s ehez biztos az alap tanárai szakértelmében és tevékeny buzgalmában.

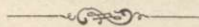
Ezen tanodáknak itten kiválólag polgári iskolai hivatásuk van, mert tanítványaiknak kisebb része megy egyetemre, mint nyomban ki az életbe.

Ezek mellett szép és nélkülözhetetlen hivatást tölt be a dévai állami tanítóképezde is.

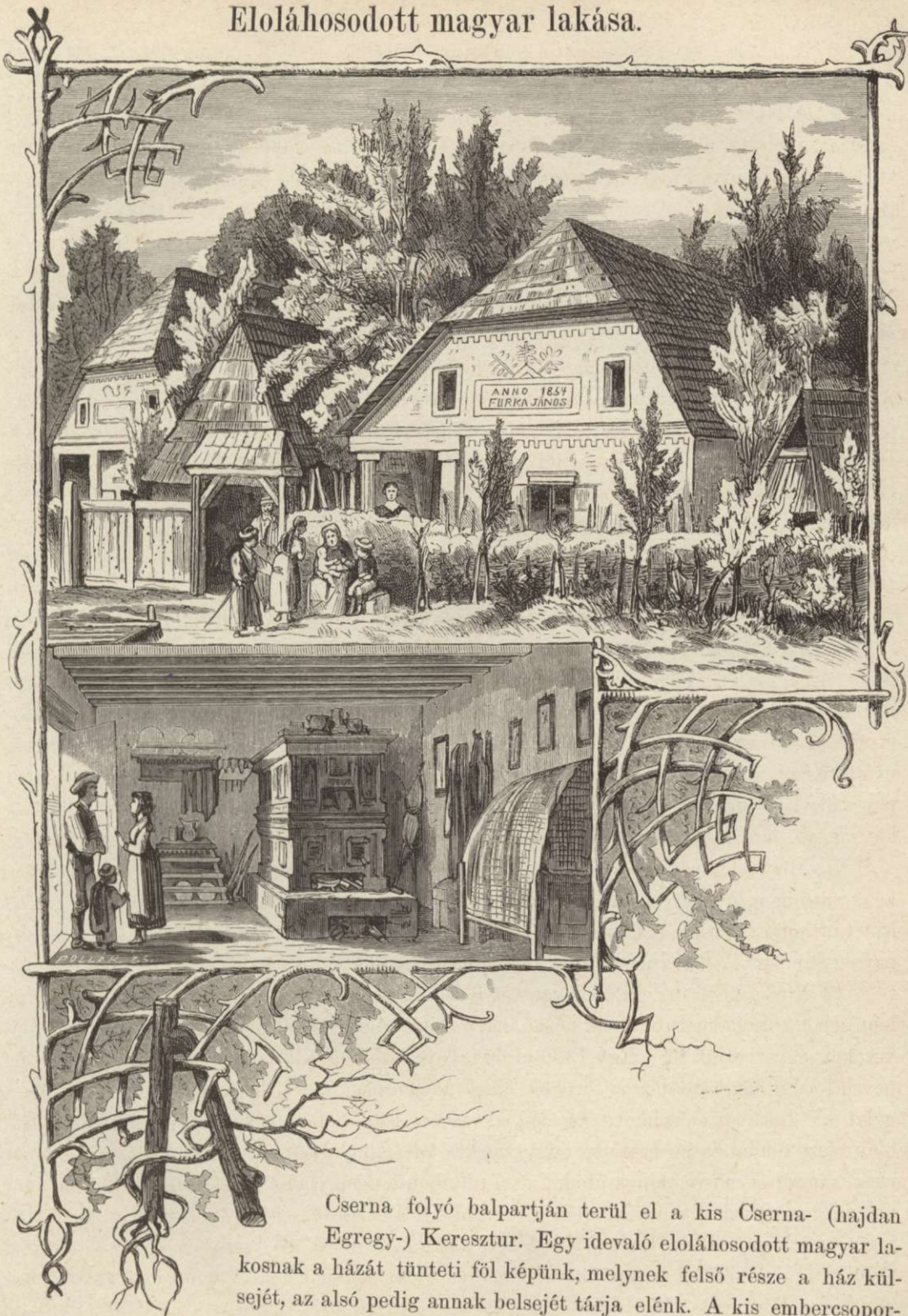
E meglevőket erősíteni, különösen a reáliskolát hozzáférhetővé kell tenni azon az uton, a melyen jól történt az elindulás, szegényebb sorsu gyermekek számára is; a magyar nyelvű népiskolákat évről évre szaporítani, szervezni később egy-két ipari szakmával összekötött felső népiskolát, s mihelyt a községek emelkedhetnek mostani nagymértékű nyomorukból, kisedővodákat: akkor aztán a magyar nemzetiség nemtője mosolyogva fog Hunyadmegyére tekinteni s Hunyadi János és Bethlen Gábor születési földjén nem kell kutatva keresni a magyart.

1877. december.

Réthy Lajos.

Eloláhosodott magyar lakása.

Cserna folyó balpartján terül el a kis Cserna- (hajdan Egregy-) Keresztur. Egy idevaló eloláhosodott magyar lakosnak a házát tünteti föl képünk, melynek felső része a ház külsejét, az alsó pedig annak belsejét tárja elénk. A kis embercsoportot pedig e nép viseletét láttatja.

A ház külseje némi jóllétről s némi izlésről, belseje pedig rendről és tisztaságról tesz tanuságot.

A lakrész rendesen egy szobából áll, mely mellett néhol nyári konyha van. Az úgy egész a padolatig magaslik a belé rakott ágyneműek által, melyek mind a nők kézi munkájának eredménye. Főleg az ágytakaró, törülköző, a párnahaj azon házi iparczikkek, melyek előállításánál a nők szövési és himzési ügyességöket kitüntetik.

Ott a falhoz támasztva a guzsaly, a nőnek e házi jogara. Mihelyt beáll a tél, a család női tagjainak kezéből alig hull ki a guzsaly, vagy a rokka. A nő maga készíti a háztartáshoz szükséges minden fehér neműt. A legritkább esetek közé tartozik, hogy piacrzól vásároljanak vásznat.

Ott az elmaradhatlan nagy kályha, mely télen a lakást melegíti s melynek tűzénél egyszersmind az ételek készíttetnek. A szivesen látott vendéget rendesen azzal kínálják meg, hogy járuljon közelebb a tűzhelyhez. A falakon edénytartó és izléstelen oláh szent képek láthatók.

Rendesen minden ház előtt az utcán van egy kis agyagból összerakott ülőhely; ez a »pamlag« (oláhosan: pomnol.) Nyári estéken, ünnepnapokon azon foglalnak helyet s foly a diskursus — olá hul; mint a családban, úgy a családon kívül is. Ez a köznyelv. Csak itt-ott egy-egy szóból, meg a nép typusából, viseletéből lehet következtetni, hogy ez a nép valaha tiszta magyar volt.

A ház tulajdonosának neve magyarosan van följegyezve a ház homlokzatára, de a ki ebből azt következtetné, hogy magyarul megértetheti magát a tulajdonossal, nagyon csatlódik. Az egész falu népe, melynek egy tekintélyes részét a Furka-család teszi ki, oláh, azaz gör. keleti vallású. Csak *egyesekek* hivei a reform. egyháznak. Ezek Alpestesre, a szomszéd faluba járnak isteni tiszteletre. Így állván a dolog vallás ügyében Cs.-Kereszturon, magyar nemzetiségi tekintetben is hátrább áll e község, mint pl. Alpestes, hol ref. egyház és magyar pap van. Cs.-Kereszturon már kevesebb a magyar nemzeti öntudat, kevesebben vallják magokat magyaroknak. Az oláh beszerika (templom) és pap pusztítólag hatottak e tekintetben.

Most azonban Cs.-Kereszturinak magyar nyelvű községi népiskolája van, melyben két tanító igen jó sikerrel működik. Ha így megy, egy negyed évszázad alatt Kereszturon ismét otthonossá lesz a magyar nyelv, melyet a köznépből most csak nagy kivételesen ért egy-egy ember; *beszélni* meg annál kevesebben beszélnek.

Furka nevű uri család is van Cs.-Kereszturon, de nagyot tévedne, ki a név oláh jelentéséből a családot is oláhnak nézné. Erre nézve régi családi okmányok alapján a következőket jegyezhetjük föl: Egy 1336-ki osztályos levélben a Furka család még *Kereszturi* néven fordul elő. 1469-ben a törökök éjnek idején meglepték hadnagy: Kereszturi Gergelyt, ki sátorából előrohanva, két águ sátor-támaszával elüzte őket. A község lakosainak oláh része diadalmasan beszélte, hogy »fukrá«-val (villával) üzetett szét az ellenség s a név rá is ragadt a hősrre, kinek utódai aztán később dicsvágyból s megfélekedve ősi magyar nevükről, a »Furka« nevet kezdték használni. De Furka József 1814-ben az iránt kérelmez, hogy ősei nevét használhassa. — A Furkák közül most 18 család reform. vallású, a többi g. n. e. Előbbiek értenek keveset magyarul, az utóbbiak nem. Vannak még e községben Zászlóczy, Bár, Antal, Horváth, Gyula, Farkas nevű családok is. De nyelvök, fájdalom, oláh.

Az erdélyrészi California központja.

(Nagyág.)

Hunyadmegye éjszaki határvonalát egy festői hegycsoport képezi, melynek változatos alakzatai az Első Erdélyi vasút dévai állomásáról tűnnek ki legteljesebben. A figyelmes utazó előtt kétségen kívül feltűnnek az egymás hátán könyöklő csúcsok oldalain fecskefészek módjára odatapasztott emberi lakok. Még jobban fokozódik azonban érdeklődésünk, ha tudunkra esik, hogy az a szétszórt helység ott a fellegek honában villogó bádogos templomtorony körül a királyság egyik büszkesége: Nagyág s a megette szétágazó hegycsoport viseli az erdélyi Érczhegység sokat mondó nevét. Nem szakértő előtt is legott szembeötlik, hogy e csoport egyes kiemelkedései szabályos kúpalakot mutatnak, mely forma a geologok szerint mindig kitörésbeli működésnek köszöni lételetét.

Itt is hatalmas eruptiók nyomaival találkozunk mindenfelé s pontos vizsgálatok kideríték, hogy az Offenbányaig terjedő Érczhegység négy kitörési repedék, melyen át az ifjabb eruptió-közetek felszínre hatoltak. Ez a roppant vulcanicus anyag azután déli felén, tehát Nagyág körül lassanként súlyedni kezdett, minek természetes következményeül másodrendű repedések támadnak úgy az olygocen-korszak vége felé működő emez ifjabb eruptió közetekben, mint a korábról itt létezett üledékes közetek között. A hézagok később ércztömegekkel lettek teletömve (tellérek), s az egész területen gyakorolt bányaműveletek útján ingerlő tárgyat szolgáltatnak az emberi bírvágy- és kapzsiságnak.

De bár ezredek óta várt művelőre Pluto kincses kamarája; bár a rómaiak által is használva voltak a Nagyághoz alig 6—7 órányira eső *rúdai* és *zdraholezi* bányák, az újabbkori aranytermelés terén vezérszerepet játszó Nagyág alig egy század előtt jelent meg a bányászat évkönyveiben. Csak 1746-ban vitt a Barcsay család nosági kanásza Ormingyán Juon a mostani »Hajtó« csúcs közelében talált aczélszürke fémről mutatványt *Born* Lajos gyulafehérvári tüzérkapitánynak, ki úgy látszik, Csertésen már aranybányát művelt. *Born* physical tulajdonsága után már-már vasfénylőnek vala hajlandó ítélni a felmutatott ásványt, midőn a gyulafehérvári pénzverdénél eszközölt vegykémlelés kimutatá annak rendkívüli gazdag arany- és ezüsttartalmát. Többszörös próbák mindig az előbbi kedvező eredményt tüntetvén elé, miután ismételt kísérletek után sem sikerült a környék birtokosainak, a magyart annyira jellemző vállalkozási vonakodását legyőzni, ő maga a tapasztalt bányász és kohász nyitotta meg *Wildburg* nevezetű s Gy.-Fehérvárt állomásozó mérnökkari századossal 1747-ben a mai görög templom északi oldalán a cseresznye-piros és szépen krystályodott (egyhajlásu) *Realgarjairól* ismeretes tárnát. Ez időtől fogva a bánya kitünő eredménnyel, de kezdetben nagyon is rohamosan a mélység felé s csak a legolcsóbb közegeken műveltetett. Az altárnák igen csekély függélyes távolságban hajtattak oly módon, hogy 1765-ben már a hatodik (most *József*) altárna hajtása kezdetett meg. És e mohó

tevékenységnek volt is eredménye, mert mindjárt kezdetben tetemes jövedelem kárpótolta a részvényeseket. Így 1756-ban 275,591 frt, 1757-ben 206,159 frt volt a tiszta jövedelem. Az akkori időkhöz képest bizonyára jelentékeny összegek voltak ezek.

A telérviszonyok alaposabb ismeretével a bánya feltárása is mind rendszeresebben terjedte. Számtalan telért tártak fel, melyek 400 meter magasságban terülnek el. Jelenleg 20 szintben mintegy földalatti labirinthben foly a munka s még 1848-ban tervet dolgoztak volt ki egy Csertésről megnyitandó újabb tárnára nézve. Ily rohamos feltárások mellett lehetetlen vala a bányába a tiszti lakokat is folyvást megfelelő pontra vándoroltatni. E miatt a jelenleg legterjedelmesebben művelt Ferencz tárnához például egész utazást tesz a látogató.

Csakhogy még az egyszerű természetbarátot is kárpótolja aztán ezen útközben kínálkozó egyenes kilátás a piskii terjedelmes vasúti telep tarka házsoraitól be a Pareng és Retyezát méltóságos és rendesen hóborította csúcsáig, majd a vakond túrássá törpült dévai várhegy (660') szintén eruptiv környékétől (Decebal, Kolczhegy, Tekenőhegy stb.) le a Schiffkorn rendszerben épített merész branyicskai hidig. Egy kis képzelet segélyével magunk elé varázsolhatjuk Branyicskán a Martinuzi által is lakott barrache stülű kastélyt, meg a szűkös *m. illyei* lakot, hol a hagyomány szerint Erdély Mátyása: Bethlen Gábor született. Sőt a különben nehezen járható útra sem lehet éppen panaszunk, mert szorgalmas bányahivatalnokaink gondosságából bikk-, cser-, benge- és bodzafasorok árnyában éldelehetjük a kilátás örömeit, vagy szaggathatjuk a hegyi mezőknek források mellé huzódott nefelejts, campanula, centaurea, gentiana, hyeracium s több eféléből kitelő virágait.

Alant a massivul kiboltozott tárna csarnokában szíves vezetőnk Frank bányatiszt úr rendeletére talárszerű köpenynyel és holzmüztzlivel felcostumirozva egy lóyonatu riznán (bányászkocsi) lovagló ülésben kezdjük meg az 1500° hosszú és kivált kezdetén félelmesen behajló falazattal ellátott tárnát. Hatszáz öltre csupa agyagon át hatol tárnánk, azért itt nem vala felesleges a szilárd faléptmény, valamint a 200 öl homokon át sem, mely ezután következik. Ezután az aranyat hordó zöldkőbe van utunk vájva, hol már oldaltárnák torkolatai is villannak elé a bányavízben sebes vágatvást lubiczkoló fogatról halványan remegő mécesünk világánál. A zöld trachyt keletre irányul s minthogy legtöbb helyt a csúcsokon és mindannyiszor felette barna trachyt foglal helyet: Debreczeny *) és utána Grimm azt kezdék hinni, hogy amaz idősebb ennél, de mert sehol még nem sikerült a zöld trachyt áttörését bebizonyítani, a feltevés is elveszté jelentőségét. Mi reánk nézve csak azért nevezetes e körülmény, mert a kalauzoló »Hutmann« (bányafelőr) »megállj« vezényszavára ép ilynemű kőzetben látjuk az európai rabszolgákat, bányászainkat fáradni. Sovár tekintetével azonnal a sárga kincs után keres a látogató, de mint megjegyzők már, sikertelenül, mert termésarany itt teljességgel nem fordul elő, csupán a tellúr képez itt aranynyal, ezüsttel és más fémekkel egészen az aczélhoz, ólomfényléhez hasonló érzeket. Ennélfogva az itteni termelés kohászat vagy zuzdai művelet útján lesz értékesíthető.

Alig egy órai távolban füstölögnek épen azért Csertés kohói, hol rég idők óta úzik

*) Debreczeny a »Kiewi csata« érdemes szerzője, radnai magányából a csertési kohászathoz volt áttéve, hol több nevezetes szakmunkát írt.

az egykor tömérdek, de ma már fogyni kezdő erdők segélyével a kohászatot. Bányakapitányságilag kijelölt helységek hordják ide terményeiket. (Hondol, Csertés, Magura, Galbina, Boicza, Fűzes-Szt.-Háromság, Porkura stb.) A tellur minden nagyági aranyércnél szerepet játszik, a ként, rezet, ezüstöt, ólmot, higanyt és arzént ide nem számítva, s mindannyitól pörkölő módszerrel választják el a fémek királyát. Először ólommal hozzuk össze s az így nyert folyó tömeget pogácsa-idomúlag faágyakra a szabadba helyezik, hol lassu pörköléssel elillantják (flammirozzák) a fémek értékét csökkentő ként. Egy hét mulva (miközben 3—4-szer megforgatják) az üzökébe, egy kör alakú s tetszés szerint fel- s alámozgatható fődéllel ellátott kemenczébe helyezik, hol több hathatós fuvó öbléből kikelő egyenletes légmozgás útján oxygent bocsátnak rá, mely az ólommal mázzá (ólomeleg) köti magát a fedő belső falán. Majd úgynevezett »Silberblick«-et mutat az oldat. Ezt aztán nagy okus-pokuszszal osztja el az egész személyzet jelenlétében a kohótiszt egy 3-águ későriással a vízben lehűtött fémlepenyt. Ez után külön választatják légenysav (választó víz) közvetítésével az aranyat s hiteles kémleti jeggyel látják el, hogy forgalomba jöhessen. Látnivalólag nem igen kedvez az egészségnek e munka s az olvasztó munkások az ellenszerű vett óriás szalonnaadag daczára szánandó szegény ördögök módjára néznek ki.

De maga a fém előállítás sem sokkal különb az általunk meglátogatott tárnában Sisyphus kétségbejuttató munkájánál. Akárhányszor ezreket ad ki a bánya pusztá reménységre. Most is mindenfelé zaj, dübörgés, majd a robbantások földrengésszerű moraja s az itt-ott nehézkes hullóként lépdelő halvány munkások (hevérek) egész legiója sűrű e föld alatti katakombák kincseinek feltárásán. Egy négyszögmérföldnyi területen Mynothaurus labirinthjának párját találod itt; ha tetszik szintről szintre emelkedhetel egészen a helység piaczáig s mégis még ismeretszomjas tudósokkal is megesik, hogy nem látnak csak egy jókora erecskét sem. Pedig a *nagyágít* (Blattellur, Elasmos) kizárólagos hazája volna itt, melynek ép négyszöges (tetragonal) s inkább véglapokban előtűnő táblás jegecei minden museumban közfigyelem tárgyai. Itt is van gondoskodva, miszerint legalább a föld színén kellő képzetet nyerhessen az utazó, mert az u. n. Reichkammer nagyértékű példányai bárki által is megtekinthetők, sőt a kinek tárczája megengedi, emlékül is vihet belőlük. Különböztetve itt egymás mellett találjuk a fémeknek Nagyágon honos fajait s egyszersmind beláthatjuk, mennyire gazdag lelhely ez a gyűjteni szándékozó mineralognak. A bányabeszakadásokat finom faragású arabeskek gyanánt díszítő s hajnalpirosba játszó Rhodocrosit (Manganspath), a horganyfényle s fahlerz (fakóérc v. letaaerdrit) a fémek, majd a hatszöges oszlopok és pyramisokban jegedő quarzok, amethyst, prasmaféleségeikkel s mindannyian az aranytartalmu érczek suitjéből igen nagy választékban láthatók. A Realgarról már említettem, hogy bármily aestheticailag kedvesek és egyhajlású (monoclinische) krystályai a gondatlan velejárónak könnyen bajt okozhatnak arséntartalmuk miatt. Hátra van még, a miről már eddig kell vala emlékezni: a Sylvanit (Schriftellur, Weistellur, Aurotellurit), melynek apró tüalak s fennötten csoportozott dülényes krystálykái hieroglyphicus akombákommoknak tetszenek s valószínűleg a női nemhez tartozó bányatündér megfejthetlen levelezéseit gyanította (főleg az előbbi levélérczek mellett) az első determináló mineralog, mert ilyen könnyedén odavetett a pont és vonal közt ingadozó írás eszményképét hol is találta volna fel

egyebütt? Elég, hogy a tellur (irany) az aczélszürke vagy ezüsthéhr és fémfénnyel ragyogó fémvegyületben képviselteti magát legjobban (55—59%) s míg a nagyágit fő gazdagsága az ólom vala, itt az arany és ezüst lépnek előtérbe. Nagyágon kívül sokkal gazdagabban van vele megáldva Offenbánya, az Érczhegység északi lábánál. Hazánkon kívül azonban csak Amerika dicsekedhetik sylvanittal. — Újabban még fedeztek fel egy kizárólag Nagy-Ágon előforduló érczet: a Pelzitet Mindenikre jellemző, hogy fő alkatelemük az irány (tellur), mely arany, ezüst, limonit, ólom, haematit, sőt vasfénylével alkotja az itt előforduló érczeket. Aki nem sajnálja a Bergschule tantermében kézi használatra összeállított ásványgyűjteményt megtekinteni, látni fogja Nagyág érczein kívül a környék a calcedon féleségeit (achat, jaspis) gyps (gyönyörű egyhajlásu oszlopokban) és a trachytnak itt előforduló változatait is (dacit, zöldkőtr., barnatr.). E tanoda 1836-ban keletkezett s míg a bányászok hadkötelezettség alól mentesítve voltak, sőt innen felvételi vizsga letétele után egészen Selmeczre is felmehettek, nagyobb látogatottságnak örvendett. Mostani növendékeit bányásztisztek két évig oktatják s az erdélyrészi bányák innen nyerik felőreiket. Gyakorlati kiképzetésük végett bányamunkát is végeznek e tanulók, kiknek német nevük van széltében használva (Bergschiler v. Bergschüler). A tanoda alapítója a nagyérdemű Franzenau, (szül. 1802-ben Nágon, † 1862. Kolozsvárt), ki európai hírré jutott lepkegyűjteményét (2,347 faj) ép e tanulók segélyével állította össze.

Társadalmilag igen csöndes zuga ez a világnak, hol csak a kath. templom építési évfordulóján tartani szokott Kirvai (templomi ünnep) s a vasárnap viharos jelenetei képeznek a mindennapias egyformaságtól kivételt. Magyaros szellem is kezd a derék bányanagy (Hüttl József bányatanácsos) s néhány ügybuzgó hivatalnok közreműködése óta mutatkozni, csakhogy az alábbi adatok eléggé tanúsíthatják, mekkora mulasztás terheli itt hazánk főurait, a közügyek és iparvállalatok első hivatott támogatóit, főrangu családainkat. Ha tekintjük ugyanis a kezdő éveket, a felséges uralkodó ház 16 részvényén kívül alig fordul belföldi részvénytulajdonos elő. Ma az igaz kedvezőbben állunk, mert az uralkodó ház már 38, a kir. kincstár 32 részvénytulajdonos van képviselve, de a többi bányabirtokos aztán mind idegen. Így a Wildburg, Born, gr. Mitrofsky, gr. Tries, gr. Kotulnitsky stb. családok, többnyire Boronnal egyidőben szolgált katonatisztek utódai. Pedig e bánya rövid 130 évet tevő múltja alatt közel 5 millió tiszta hasznot hajtott s csak a múlt évi tiszta jövedelem is 52 ezer frt. Jelenleg 8 főbb tisztet, 24 altisztet és 600 munkást foglalkoztat, kiknek járandóságaival a havi kiadások 14—15 ezer frtot tesznek ki. Csak lőport 8—10 mázsát robbantanak el havonta. A munka télen, nyáron egyformán foly. Már hajnali 3-kor megkondul a jelző harang s a munkások rövid ima után komor szótlanúsággal kezdik meg útjukat. Be és ki egyaránt gyalog kell a roppant területet bejárniok. Kijövet szigorú vizsgálat alá veszik egytől-egyig őket, s mégis talál a kapzsiság módot a féltett ércz elidegenítésére. Délelőtt 11-kor már kijönnek s egyesek még 2—3 órányira Hondol Majorára, Csértésre gyalogolnak haza tűzhelyeikhez. A munka fáradságos az igaz, de ha már meg kell lenni, folya inkább a mi zsebeinkbe a haszon. Így azonban be kell érünk azzal, hogy a festői páratlan szépségű vidéket legalább a miénknek mondhatjuk.

Már hajnali három órakor kongatják a helység egyes pontjaira felállított ércz-

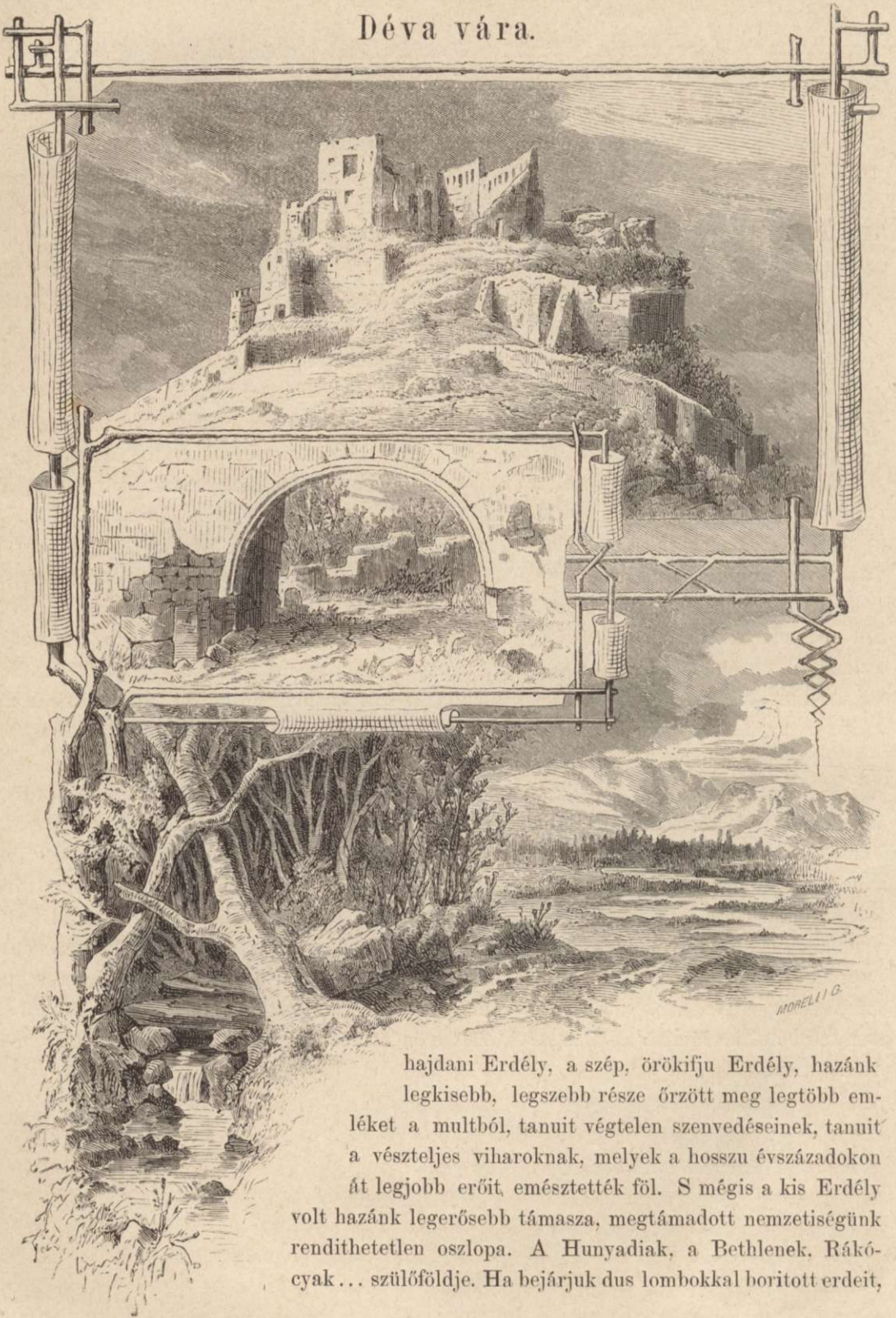
lapokat. Az első jelre teljesen felkészülten lép ki hajlékából a bányász s kézi mécsese világánál megkezdi útját a távol bányatorok felé. Ez út fáradalmairól képzetet alkotunk, ha egy pillantást vetünk Nagyág vidékére. Alig látni ott 200 □ölnyi sík tért s ekörül jobbra hivatali helyiségek vannak építve, míg a bányászok fenn a hegyek lépcsőzetein egyengettek maguknak telekhelyet. Munkás kezükkel a sziklatalajból is tudnak annyi termő réteget előállítani, hogy lakásuk körül néhány fa zöldelhessen. S minthogy a házak jókora távolban fekszenek, nyári időben az egész helység egy kis paradicsomkertnek mondható, melynek kapuja csak délre marada nyitva, míg a többi világtájak felé hatalmas trachytfal övezi. Északról tekintve, a kies helységet, a főtér díszesebb házsorai láthatók, háttérben a róm. kath. templommal. Ez a templom különösen keresett kilátási pont s terassáról lehetetlen költői elragadtatás nélkül alátekinteni Hunyadmege festői völgy csoportjára.

Hanem a szegény bányász nem igen ér rá lakhelyének szépségeit figyelni. Ő sietve lépeget rendeltetési helyére. Minden tárna két ajtóval elzárható előcsarnokkal kezdődik. A Ferencz- és Józseftárnánál még őrház is van felépítve, hol a munkások a vezető felőr jeladására imára borúlnak. Majd Glück auf-ot kiáltanak s komor magábvonultsággal kezdi meg mindenik útját. Csak a meddő kőzet kihordására rendelt személyzet ül kocsikba, a többi gyalog hatol be az orchusi mélységbe. Ott ben aztán a bányamérnök által kijelölt új tellért hajtja, vagy a régin fárad tovább, kezében vésővel, kalapáccsal. E lassu titani tevékenységnek mégis szembetűnő láttatja van már pár hét alatt is. Mint egy leomlott vár körül, úgy hevernek szertészéjjel a bányász vésője után a lefejtett szikladarabok. Közbe-közbe robbantnak is. Egy pár lépés távolságból sovár vágygyal lesi mindenik ilyenkor az áldást. A felügyelő tisztviselők folyvást ellenőrzik a munkát s a tartalmas érzeket legott zacskókba rakva lepecsételik. A meddő sziklát aztán apró kocsivonatok szállítják ki s a bánya száda előtt nem messze halomba ontják.

Tizenegy órakor végződik a munka. Minden munkás szigoru vizsgálat után távozhat csak s mégis hány módját találják ki a féltett kincs elidegenítésének. A napi zsákmányt öszvéreken felszállítják a bányanagyi hivatalba, hol kellő ellenőrizés mellett leltárba vitetik minden szállítmány. A munkások pedig sietnek házi dolgaik után, jöllehet a mezei munkálkodást inkább a nőkre szeretik bízni. Nem is csodálkozhatunk rajta, ha véres-verejtékes munka után alig van kedvük egyébvel foglalkozni s pénzosztás napján vagy ünnepeken nagyon is hozzálátnak a földi örömök élvezéséhez. De ő már a megszokásnál fogva sem bírhat érzékkel Nagyág tündéres panorámája iránt, míg az aesthetikailag művelt látogató nem tud betelni a látnivalókkal, s lelkét büszke önéretet tölti el, hogy ilyen vidékkel dicsekedhetik hazánk.

Téglás Gábor.

Déva vára.

hajdani Erdély, a szép, örökifju Erdély, hazánk legkisebb, legszebb része őrzött meg legtöbb emléket a multból, tanuit végtelen szenvedéseinek, tanuit a vésteljes viharoknak, melyek a hosszu évszázadokon át legjobb erőt, emésztették föl. S mégis a kis Erdély volt hazánk legerősebb támasza, megtámadott nemzetiségünk rendíthetetlen oszlopa. A Hunyadiak, a Bethlenek, Rákócyak... szülőföldje. Ha bejárjuk dus lombokkal borított erdeit,

aranytermő hegyeit, mindenhol a multak emlékeivel találkozunk, nemzeti nagyságunk, csekély örömeink, s hosszú szenvedéseink emlékeivel; — romba dőlt sasfészkeivel a zord és mégis fényes multnak; s örülünk, hogy a vészek lezajlottak, hogy a szebb jelennek vagyunk gyermekei, hogy a boru után derű következik, — örülünk, hogy békésen dolgozhatunk kicsiny otthonunkért, közös hazáért, s remegve gondolunk a pillanatra, melyben talán el kell hagynunk a helyet, melyhez annyi édes óra, gondteljes munkában átvirrasztott éj, szenvedés emléke és a hivatás köt, melyben a véráztatott völgyek dus rétein újra a vad harczimének fognak tombolni, a fegyverek zöreje, harczosok lármája fog zugni, a haldoklók utolsó sohana elveszni a halálmadarak károgása közt, — hiszen »megbühnhödté már e nép a multat s jövődöt!« Vér áztatott itt minden talpalatnyi tért!

S oh! mégis oly jól esik ábrándoznunk a multról, megemlékeznünk az ősökrol, kik karddal kezökben, s mosolylyal ajkaikon haltak el értünk, a késő unokákért, áhitattal tekintünk sasfészkeikre, békés völgyeinkből, a büszke várakra, melyeknek keletkezéséről, hajdani lakóiról csodás dolgokat beszélt már századokkal ezelőtt picziny unokájának a nagyapa, ki egykor szintén ámulattal hallgatá a gyönyörű regéket, melyek új életre keltek a romokat, melyek mint a rét virágai teremnek, melyek ezért hagyományként szállanak nemzedékről, nemzedékre.

A regék névtelen költői nem feledkeztek el Déváról: tündérek építették a várat.

Az annyszor megénekelte Maros mellett, a mult emlékeinek kimerithetetlen tárháza, Hunyadmegeye székhelye fölött emelkedik a várhegy, festői romkoronájával, mint nagy idők néma tanujele! Most csendes, kihalt mint a sir, csak visszatérő, munkájok romlásán kesergő tündérek zavarják méla csöndjét, s töltik be zokogásukkal az omladozó falakat.

A monda szerint három tündér, vas, ezüst és arany várat akart építeni. A vas és ezüst várak, Hunyad és Déva fölépültek, az arany várat elragadták a Strigy és Maros hullámai, mert nem Isten nevében épült.

A képzelet más regét is teremtett: három tündér egyszerre dolgozott, a dévai, aranyi, és kis kaláni váron. A két előbbi istenben vetett bizalommal látott munkájához, de a kaláni vár tündére merész daczczal fogadott, hogy éjjelre maga erején is készen lesz művével. Fel is építé azt a kitűzött időre, csak úgy ragyogott a fénytől, pompától. Aranyos fogatán átvágtatott ekkor a két szomszéd tündérhez, de nem sokáig folytatta dicsekvését, mert az első kakas szóra menydörgésszerű morajjal elsülyedt a vár s helyébe isten egy gyógyforrást fakasztott annak jeléül, hogy vele büntetlenül szembe nem szállhat senki.

Regélik még, hogy a hegyen mulatni szokott tündérleányok építék, kik minden két évben visszatérnek.

E regék nyilván mutatják a keresztény felfogást, miből a vár korára is következtetést vonhatunk.

Déva keleti, éjszakkeleti és délkeleti része a Maros parton terül, nyugoti, éjszak és délnyugoti része a folyó völgyét szegélyző hegység tövében fekszik. Az első erdélyi vasut utasainak már távolról feltűnik a hegység zömétől elkülönített óriási kup, mely távolról a Maros völgyét egészen elzární látszik. Ez a körülötte fekvő hegységekkel katlant alkot, hol

Déva képezi a góczpontot. A kup tetején hever romokban a tündérek vára. Létezéséről a legelső hiteles adatott 1269-ből birjuk, ¹⁾ mely évben az apja, királya ellen lázadó István, »chytcomesnek de Kelnuk« adományozza.

Később egy időre az erdélyi vajdák székhelye volt. A szerenesétlen Ottót Déva vára alatt fogták el Apor csatlóssai. Apor vajda a szászok féken tartására és zsarlására tette át ide székhelyét.

Nagy Lajos és Zsigmond királyok több ízben adnak utasításokat a dévai parancsnokoknak.

V-ik László király a beszterczei grófságot és Dévát a hozzá tartozó 56 faluval Hunyadinak adományozza, hű szolgálataért. Egyideig nyugodtan birja; — 1456-ban országgyűlési végzéssel köteleztetik a vár és uradalom visszabocsátására. A közbejött akadályok miatt a végzés nem hajtatott végre, a Hunyadi család egész kihaltáig birtokában maradt a gazdag adománynak. Mátyás gyakran megfordult a várban, s folyton jó karban tartotta.

Kinizsi a török ellen vivott harczaiban fegyverraktárul használta. Itt tartott pihenőt a kenyérmezei csata előtt is.

1504-ben visszacsatoltattatott a koronai uradalmakhoz; azonban Szapolyai alatt ismét magánkezerekre került.

János és I. Ferdinand között sokszor volt vita tárgya a vár birtoklása; de György barátnak sikerült mindig megtartani; majd Izabella királyné udvartartásához tartozott.

Szapolya 1540. július 21-én halt meg Szász-Sebesen, holt testét Dévára hozták, s innen csak egy hónap mulva kísérték Székesfejérvárra, a királyok temetkező helyére. De özvegye mindig különös előszeretettel viseltetett Déva iránt.

János Zsigmond, Báthori István idejében az eretnekek börtöne volt. Itt végezte be életét az unitáriusok első püspöke: Dáwid Ferencz is.

A következő évszázadok viharos napokat hoztak a büszke sziklavárra.

A fejedelmi széken az ingatag, vérszomjas Báthori Zsigmond ült. Most csodálkozva olvassuk az évkönyvekben, hogy a szabad Erdély mint türhetett meg ily szörnyetegen trónján. Végre betelt a pohár, s az ország rendei Básta Györgyöt és Csáki Istvánt választották vajdákká, remélvén, hogy Rudolfban erős támaszt fognak találni. Csalódtak, Básta a vérig kinzott országra még nagyobb nyomort hozott. Még él a nép emlékében »Básta szekere,« a kiéhezett, alig tengődő emberektől vont két kerekü jármű. A zsarnok oltalma megrabolta a népet. Az elégedetlenség folyton növekedett, Bástának 1600-ban mennie kellett.

1601-ben Báthori újból megválasztatván, Dévát tette székhelyévé — maga tivornyákban tölté napjait, a kormányt Csáki, urának méltó embere vezette. A fejedelem helyzete rövid idő alatt tarthatatlanná vált, Székely Mózes, Toldy Ferencz oly erélylyel léptek fel ellene, hogy Fehérvárra kellett menekülnie. Básta a kedvező alkalmat felhasználandó, Erdélybe rontott, Székelyt Dévánál megverte s a fejedelem ellen indult. Báthori félt az os-

¹⁾ Fejér Codex diplomaticus VIII. 4. 136.

tromtól s Déván keresett menedéket. Utolsó pillanatait arra használta, hogy a várost kegyenczének Gestí Ferencznek adományozta.

1603-ban Básta Dévára hívta a rendeket országgyűlésre. A terem megtelt; Básta e szavakkal lépett be: »törvénytételt kívántok-e vagy kegyelmet.«? A gyűlés igazságot követelt, erre Básta ki akarta végeztetni a jelenlévőket, mint felségárulókat — mert négyszer esküdtek hűséget ugymond Rudolfnak, — s ugyanannyiszor szegték meg. Sennyei közbelépte megakadályozta a merénylet kivitelét. Az országgyűlés nagy izgalmak közt feloszlott és Básta még jó ideig táborozott a várban és vár alatt.

1605-ben Bocskay kezére került. Ennek eleste után Báthori Gábor lépett a fejedelmi trónra, melynek százszoros gyalázatára vált, hogy jó szellemével, Bethlen Gáborral szakított. A szakítás oka a fejedelem gyanakvó természetében volt. Nagy-Szebenben Bethlennél levén látogatóban, egyik lépcső megbillent lépése alatt, s az elég volt arra, hogy Bethlen életére törjön. Bethlen is neszét vevén az őt fenyegető veszélynek: Szebent sietett odahagyni. Báthori száz jobbágyos jószágot ígért jutalmul annak, ki Bethlen fejét megkeríti. Bethlen Dévára, mely birtokába került, menekült, s innen a temesvári pasához.

Majd őt emelék a fejedelemségre, mikor Kővár, Huszt, Szamos-Ujvár, Fogaras, Görgény, Karánsebes, Lugos és Déva kezeibe kerültek.

Az 1607-iki országgyűlés végzése szerint Déva mindig a fejedelmi várak közé volt tartozandó.

Bethlen a városra tekintő falhoz kerek bástyát építtetett, mely most is meglehetősen ép ségben van.

A fejedelem halála után a vár Eris almája volt, I. Rákóczi György, Bethlen István és Péter között. — Végre is utóbbiak birtokában maradt az 1607-iki végzés daczára. Üresen kapták meg, mert Rákóczy magyarországi váraiba vitette át a löszereket.

Barcsai Ákos neje, korának legszebb asszonya, itt tartotta udvarát, majd a fejedelem is itt székelt. Barcsai alatt a vár minden kényelemmel és szükségessel bőven ellátatott.

A viszonyok zavarodtak; Barcsai Kemény Jánost kínálta meg a fejedelemséggel.

A nemesség Rákóczyhoz csatlakozott, daczára a fejedelem akaratának. Rákóczy hatalma gyorsan nőtt, Barcsaynak menekülnie kellett kedvencz várából, hű emberét Bethlen Miklóst hagyván vissza védelmére. Rákóczy oly keményen ostromolta Dévát, hogy »senki se ki, se be nem mehetett.«¹⁾ Míg Barcsay Temesvárott mindent elkövetett, hogy nejét az ostrom izgalmaitól megmentse, azalatt ez bizalmas viszonyba lépett Bethlen Miklóssal. Megcsalta Barcsait — ki oly hévvel szerette őt, hogy trónját akarta fölállozni 1660-ban megmentéséért.

Majd Bethlen János és Lázár György voltak a parancsnoksággal fölruházva.

1661-ben Kemény János birtokában találjuk a várat. Kemény eleste után 1662-ben Apafi Mihály előtt nyitlak meg a kapuk. Ennek neje Bornemisza Anna különösen szerette Dévát s nem egy intézkedése keletkezett itt.

¹⁾ Schmidt Vilmos Déva.

Lipót és Apafi közt 1686. május 28-án megkötött Leopoldi diploma értelmében 1687-ben királyi seregek szállották meg a várat.

A királyi tábornokok nem igen tudtak megbarátkozni azzal az eszmével, hogy ők csak mint szövetségesek vannak Erdélyben. Caraffa 1690-ben előterjeszté a királynak, hogy lehetne Erdélyt hódolásban tartani. A tervben Dévának, mint a Marosvölgy természetes kulcsának is jut szerep, de oly rossz állapotban van, úgymond, hogy támadás esetében nem bír becsületesen ellenállani ¹⁾. Javaslátát a bécsi udvar meghallgatván, a romladozó várat jó karba helyeztette. Ennek daczára, midőn Rákóczy kuruczai 1706-ban ostrom alá vették, négy havi ellenállás után az őrség kénytelen volt megadni magát.

1713-ban 50,000 forintot vetettek ki a fejedelemségre, melyből a várak s köztök a dévainak megerősítési költségei is fedeztetek.

Steinville gróf, a fejevári vár tervezője, 1717-ben a vársziklára kisebb előműveket építtetett és a várhegy keleti tövén sánczot emelt. 1719-ben a várbeli víztartót kijavíttatta s alant sütődét állított. Erdély vasvesszejü katonai kormányzója, mint akkor nevezék, halálát is itt érte meg. A parancsnok halála után a fegyelem megszűnt s a hunyadmegyei oláhok Romániából jött izgatás következtében föllázadva, a várat elfoglalták. — Dicsőségök nem soká tartott, a megjelent rendes katonaság előtt szétfutottak.

1747-ben a vár igen gyarló állapotban volt, mert csak két hajduból állott egész őrsége.

II. József 1773-ban meglátogatta a várost. A Hóra lázadás idején 1784-ben kevés hasznát látta Déva várának. Akkor itt Karp császári királyi ezredes parancsnokolt. A lázongók az ezredes kétes magatartása folytán bátorságot kaptak, — előtörtek a hegyek közül, a branyicskai kastélyt földülták és Déva ellen voltak indulandók. E hirre Karp elhagyta Dévát. A lázadók Haró és Sólmos faluknál áttörtek s Déván egész a »Ribiczey kertig« kalandoztak már. Ekkor Zeyk János alispán magához vevén a bemenekült nemeséget: bátor fellépésével megmenté a várost. De a lázadás ezzel nem ért véget, — sőt ellenkezőleg Hóra Hunyadmegyét hódolásra hívta föl s négy napi meggondolási időt adott. A határidő lejártával annak rendje s módja szerint Hóra újra átjött a Maroson, de csúfosan visszaűzetett.

Ezután a várat felhagyta a katonai kincstár, sőt gróf Mitrovszki erdélyi főparancsnok czéltalannak nyilvánítván azt, engedélyt kért az épület-fölszerelések eladására. Így történt azután, hogy az összes fölszerelést Pogány Francziska úrasszony vette meg 1850-ben 150 bankó forintért.

1817. Ferencz király és neje legmagasabb látogatásukkal tisztelték meg Hunyadmegyét s a várat. A felséges királynénak annyira megtetszett a vár regényes fekvése, hogy a királynál annak újra építtetését kieszközölte. Az építés 12 évig tartott és 216,000 frtba került. Emlékére iratott az alsó kapu fölé: »Franciscus I. restauravit MDCCCXXIX.«

1844-ben ágyutüzet kibíró körfalat kapott és 8 emberből álló őrség rendeltetett fentartására. A szabadságharcz előtt Kőváry »Erdély régiségei« 95. l. következőnek találta a vár állapotát:

¹⁾ Schmid u. o. 1013.

»A magas hegyre csigás út és három kapu vezetett. A csigás út a legkülső kaputól a másodikig 856 lépést kering. A vár falához érve, nyugotról egy mélység felett 80 lépésnyi híd vitt át, felvonó hídtáblával biztosítva.

A kapu egy pár ölnyi előudvarra nyílt, hol az őrtanya vala. Beljebb egy körül beépített tágasb négyszögü udvar; földje simitatlan szikla. Hossza 50 lépés, szélessége jóval kisebb. Az épületek fekvése nem alkot tökéletes négyszöget. A déli épületek fel voltak építve, fel az északiaknak is egy része, a más két oldal romokból állott. A déli, keleti, északi oldal fedél alá volt véve, mely mindenfelől befelé lejtett úgy, hogy az esővizet mind felfoghatták az udvaron egy kútba. A vár épületét 3—4 öl szélességre tér veszi körül, melyet egy nem egészen tojásdad köralakra egy törpébb fal övedz. A várfalon kívül a csigás utat is kőfal védte. A várépület észak-keleti szögletében ott romladoztak a rendetlenül össze-vissza épített apró szobák. Mutatták a kincstár-szobát, a déli oldal alatt a földben a kápolnát, tovább az álladalmi börtönt.

Mondják, hogy alagútja is lenne, melyen át a hegy alatt a katonai sütődébe lehetett jutni.«

Szabadságharcunkban szerepelt utoljára Déva vára. A császáriak egy főhadnagy vezérlete alatt keményen tartották benne magukat és sokat nyugtalaníták az alatt fekvő város lakóit. Ha szeszélyük úgy hozta magával, békés polgárookra, sőt nőkre is képesek voltak ágyuval tüzelni. Végre 1849. május 27-én, épen piros pünkösöd napján kapitulált a 200 főnyi őrség 3 ágyujával. E kised őrség azonban nagy erőt tartott itt lenyugözve s Czetz tábornok a vár feladása után már hat ezer embert, 12 ágyut s egy röppentyüt küldhetett az Érczhegységben fészkelte felkelők ellen.

De a magyar zászló nem sokáig lenghetett Déva várfalain. 1849. augusztus 14-én, keddi napon d. e. 10 órakor menydörgésszerű robaj riasztotta fel a dévaiakat, kik ijedten futva ki lakjaikból, a várnak már csak égő romjait láthatták. A katastropha valódi oka ismeretlen. Egy átállott sánczkáplárt gyanusít a közhit, kit a nemesis boszuló keze szintén utólért volna. Állítólag nejét s gyermekeit ördögi tervének végrehajtása előtt vásárlás ürügye alatt a városba küldte s ő kanóczot illesztvén a lőporraktárba, szintén lesietett. Azonban övéi félutról némi eligazítani való végett visszatérve, épen akkor léptek be, midőn a vár iszonyu erővel légeröpült s így őket is elboríták a romok. Csak megelőző vasárnap vonult fel a Szász-Sebesről menekült honvédekből egy zászlóalj, kik nagy részben ott is lelték halálukat. Jó negyedóránnyira is találni lehetett eltorzult hullákat. Egy főhadnagy épen kerevetén olvasott s az ablakon át egyszerre csak az udvaron találta magát, honnan egy kis zuzódás leszámításával épen szedelőzködött össze. Hanem kevesen valának ilyen szerencsések.

Bővebb vizsgálatot a felrobbanás körülményeinek kiderítése iránt nem indíthatott már senki, mert a Sz.-Sebes felől jövő oroszoknak Beke ezredes néhány nap mulva kénytelen volt megadni magát s a Piski felé vivő út mellett az utolsó honvédsereg letette fegyverét. Mintha csak előre jelezte volna a vár felrobbanása e gyászos eseményt.

Búsan tekintünk mi is fel a megbénult óriásra, mely körül szintúgy mint keletkezésekor, a monda kezdi fűzni ismét mindent megszépítő, örökzöld szálait. 1856-ban egyszerre

csak hire futamodott, hogy a romokat bontogató munkások egyik pinczéből emberi szózatra lettek figyelmessé s tovább kutatva, egy egészen őszbe csavarodott honvédre akadtak, ki — a világosságra jutva, rögtön megvakult. Annyi éven át a pinczékben felhalmozott kétszersülttekből s porból tengette volna életét. Még azt is tudni akarták, hogy attillája rézgombjai aranyra változtak. Szent igazságként beszélik ezt most is országszerte, habár csak olyan alaptalan feltevés, mint a kincésások reménysége, kik a falak mellett, főleg tavasz felé mély gödröket vájnak az iderejtett mesés kincseket keresve.

Azóta az idő vasfoga izenként őrli a romjaiban is meglepő építmény falait. Lasanként hullnak alá díszei, mintha fájlalná minden kődarab, hogy meg kell válnia a fellegekbe nyuló tetőtől, hol annyi század viszontagságait élte végig.

A mint a tavasz zöld szőnyegét kiteríti a hegyoldalra, minden nap van látogatója a romoknak. Ünnepnapokon meg épen fellátogat a város apraja és nagyja leróni kegyelete adóját s élvezni az Érczhegységre s a Retyezát csoportjára nyíló felséges kilátás örömeit.

König Pál, reáltanár.

Hunyadi emlékeim.

(Naplómból.)

Ífjuságomnak legdrágább és egyszersmind legszomorubb emlékei Hunyadmegye s illetőleg Déva körül-csoportosulnak. Még ma is erősebben és melegebben dobog szívem, ha visszagondolok e szép s később oly szomorú napokra.

Azt hiszem, hogy — bár azóta annyiszor fordult sarkán a világ — az idősbek közül néhányan szintén emlékeznek ott is reám. Emlékezni fognak egy nagyon is fiatal századparancsnokra, ki apró fekete lován vezette át csapatait Déva utcáin s ifju utásaival annyira helyrehozatta a dévai fellegvárat, hogy az hasonló épségű talán egy század óta nem volt.

Elmondom, hogy miként kerültem én és csapatom 1849. nyarán Dévára.

Mikor az oroszok betörték, még a dézsi sánczok építésével foglalkoztam; ide vult vissza Dobay ezredesnek Beszterczénél megvert serege egyhúzóban. De Bem tábornok az ország akkori kormányzójának azon parancsszavát, »hogy az országból vér nélkül egy talpalatnyit sem kell átengedni a muszkának«, betüszertí értelemben vette s midőn egy szép napon az általunk készített sánczokban, Dézs és Szt.-Benedeknél már állást foglalt Dobay táborába jutott; és én, a mint illet, utász századom létszámát és foglalkozását a Szamos hidjánál bejelentém: mérgesen rám kiáltott: »Miért zárja el ön előttem az utat (a sánczokra czélozva); csináltasson kimenő helyet ágyúimnak s menjen Fejérvár alá; itt nincs többé szükségem önre.« És a szép sánczokat, melyeken több hó óta naponként ezer emberrel dolgoztunk, félig-meddig készen, de megszorodott szívvél hagytuk ott; annyival is inkább, mivel mi a jó dézsi népet s talán ők is minket megszerettek.

Az örök emlékezetű hős aztán visszavezette Besztercze felé Dobay táborát, hol minden falut kétszer vett vissza s háromszor kellett azt az oroszoknak tőle elfoglalni.

Mi pedig nagy szomoruan leballagtunk Gyula-Fehérvár alá, hol csapatomat Stein ezredes, az ostrom tábor-parancsnoka, egy serfőzőhöz hasonlító potrohos, de valódi hős német, tutaj-hid építésre, sánczhányásra és barackok építésére fordítá.

Gyula-Fehérvárt mindamellett elég vidám életünk volt; maig is kellemesen emlékszem vissza, hogyan töltöttük a délutánokat vidám cigány zeneszó mellett, öreg sópajta őrünk szilvás-kertjében oszonnázva; míg fejünk felett a várbeliek mulattatásunkra tiz fontos granátokat és morgó, dörgő bombákat dobáltak át.

A tulnyomó orosz had e közben mind előbbre nyomult és ostromtáborunkból egyre több csapatot vontak el; úgy, hogy az utolsó napokban igen kevéssel állhatott többől az ostromló tábor az ostromlottak létszámánál. A Maros partján, hol egy megfogyatkozott olasz Zanini zászlóalj gyönyörű énekét s a Württemberg-huszárok káromkodásait oly gyak-

ran hallhattuk, junius végén ácsaink 12 kis hajócskát építettek, melyeknek rendeltetéséről semmit sem tudánk: de amint a hajók készen állottak, tüzéreink nagy mennyiségű bombával s egyéb lövegekkel terhelték azt meg; magam pedig egy szép nyári este parancsot kaptam, hogy másnap reggel indítsam a kis hajóhadat csapatommal együtt Dévára. Valószínűleg ez volt a magyar jogvédő harcznak egyetlen flottillája; s én ifju önteltségemben annyival inkább éreztem helyzetem méltóságát s némileg veszélyességét, mivel a hajók vezetésére velünk épen nem rokonszenvező oláh hajósokat kellett alkalmaznunk s mivel a Maros jobb partja, utunkban lefelé, nem egyhelytt az oláh felkelő sereg csapataitól nyüzsgött.

De azért az első kis hajóra föltüztem a nemzeti admiral-lobogót (!) s a meglehetősen lepadott Maros sekélyein büszkén haladtunk lefelé, folyton szemmel tartva ugy a veszélyes jobb partot, mint hajóink vezetőit, kiknek árulása balvégzetes lehetett reánk nézve.

Egyes lövések több helytt történtek hajóinkra; de nagyobb támadást csakis az első nap estéjén, ha jól emlékezem Gyalmárnál intéztek ellenünk; mit azonban egy pár rakéta, melyet a támadó csapatok közé küldöttünk s honvédeink golyói csakhamar visszavertek. Ha eszökbe jutott volna a golyók helyett csak egy pár üszköt, vagy égő pipákat hajítani reánk: töltött bombáink biztosan légbe repítenek. Igy azonban szoros vigyázat mellett, de nyugodtan töltöttük az éjszakát s a rémitgető hírek daczára, melyek szerint az aranyi hegyen, Piskivel szemben, 12 faágyúval várának reánk, más nap délután bántatlanul érkezünk meg Dévára.

Egy a vár közelében fekvő mellék utcán volt az én és tisztársam Keller lakása, oly házban, melyet gazdája — isten tudja mi okból — magára hagyott.

Első dolgunk természetesen a hajó-szállitmánynak várba szállítása volt; de miután ez megtörtént és semmi visszatérési parancsot nem kaptunk, mintegy önkénytes vállalkozás gyanánt, a vár helyreállításán fáradozánk.

A dévai vár czukorsüveg-alaku hegy tetején fekszik, melyen akkor még koczkalaku egy emeletes épület létezett; délnyugoti szögletén nagy cisternával, melyben a vár fedeleiről esős időben lecsorgott viz adta a kis kastély ivóvizét is. A meredek magaslat-hoz kettős kanyarodással vezetett fel kelet felől az út, melyet a vár bejáratáig két kapu őrzött s köröskörül az út csigakanyarodását követve, nagyon megromladozott falak vettek körül.

Legelőször a falak nyilásait foldoztattam be; s miután e munkával készen voltunk, a várkapu előtt közvetlenül tátongó mélység felett átvezető hidat javittatám ki.

18 évvel, Walter Scott és Józsika regényeivel eltelve, különben is regényes hajlamaim hazánk ez ódon várában a középkorba, vagy legalább is a XVII. század jelesebb erdélyi fejedelmeinek korszakába vezették vissza lelkemet. Nem tudnám megmondani, hányszor tekintetem le a vár legmagasabb bástyáján tátongó 18 fontos vas ágyú mellől, azon gyönyörű képre, mely mondhatni lábaim alatt terült el, oly láthatárral, melyet a nagy-ági hegyek, a Maros völgye, fel egészen a Piskinél beszakadó Strigyig s távolban az

ős Retyezát határoltak körül. Egészen beleéltem magamat azon eszmébe, hogy az általam helyreállított vár parancsnokául magam vagyok a végzettől kiszemelve s hogy itt, hazám ellenségeivel szemben, valami Leonidas, vagy Zrinyi-féle szerep várakozik reám.

Nem is látszott ez előttem szerénytelen óhajtnak, hisz az egész várőrséget most is csak néhány ember képezte, egy sánczkáplár felügyelete alatt, kit az osztrákok hagytak hátra s tudomásom szerint 48 telén is, midőn e sasfészket Forró ezredes ostromolta, nem volt abban több egy gyenge századnál, egy alantas tiszt vezetése alatt.

Ott állottam óraszámra azon földalatti börtön felett, melyben egykor a derék hazafi és fejedelmi öcs, Iffiu János senyvedett s valódi dicsvágygyal gondoltam azon perczekre, midőn hazám örök ellenségeit a kis vár elég számos ágyúiból és gazdag lőkészletéből pusztító salve-ekkel fogom üdvözölni és rohamában fenntartani. Az eleség felől sem igen lehetett aggódnom; mert keservesen nyikorgó oláh szekerek naponként szállíták fel a meredek úton raktárainkba a bort, lisztet és szalonnát s magyar honvédnek mi kellett ezeknél több.

Végre, midőn a várral teljesen készen voltunk, elhatároztam magamat Stein ezredeshez egy levelet intézni, melyben a vár parancsnokságát kértem. Aggódó és reménykedő szívvvel vártam a postát naponként; míg elvégre egy igen rövid s mondhatnám méltánytalanul feddő német napi parancsot vettem, mely megró, miért ülünk tétlenül Déván s a parancs vételével azonnal visszarendel a szász-sebesi táborba.

Másnap kora reggel már útban voltunk s az nap Szászvárosig haladánk, hogy következő reggel még hajnalkor siessünk rendeltetésünk helyére. De már 10 óra tájban egyre élénkülő ágyuzást hallottunk s nem sokára egyes menekvőkkel találkozánk, kik a szász-sebesi, vesztett, véres csatáról értesítének. A Gyalmár feletti magaslatra értünk; midőn egyszerre nagy tömeg huszárság, lélekszakadva zudult felénk, melyből csakis egy századnyit tudtam megállítani Bem közeledtének hírével, ki talán épen az napon Temesvárnál vívott csatát.

Stein seregének romjaival, talán a legvéresebb csaták egyike után, melyek Erdélyben történtek, Szászvárosra vonultunk vissza s az ezredes jól felszerelt csapatomat, mint saját testőrségéül választottat, a nagy vendéglő előtt állíttatá föl. Itt állottunk étlen, szomjan délutántól kezdve egész hajnalig; míg az összes sereg átvonult a városon; s midőn maga az ezredes is két kerekű kocsijára ült, azon parancsot vettem tőle: requiráljak szekereket a városban; térjek vissza a csataterre s szedjem össze a sebesülteket. Dobosommal a piac közepén állva, legényeimet szerteszét küldém; de ezek alig hoztak még pár szekeret, midőn a városban kozák-csapat jelent meg s riadót kelle veretnem, hogy embe-reimet összeszedve, elvonulhassak a sereg után. Egy a városon túl visszamaradt Sándor-huszár századtól fedezve, vonultam azután Piskiig, hol delelni az összes tábor megállapodott.

Körülbelől dél lehetett s a csatarendben felállított tábor épen kenyér-osztással foglalkozék; magam pedig a hid környékéről a dévai vár felé néztem: midőn egy iszonyu dördület, hasonló száz ágyú együttes lövéséhez, rázta meg a földet alattunk s a következő pillanatban a dévai várhegy, mintha tetejét elcsapták volna, pusztán állt, míg fölötte a légben, mintegy tűzokádó kitörése, óriási füst, láng és kőhalmaz emelkedett, száz felé szórva a pusztító elemeket irtózatos méhéből.

Az esemény okáról nem lehetett kétkednünk; a vár légberöpült; némelyek szerint a tüzerek gondatlansága, de mások s az én meggyőződéseim szerint is, az osztrákoktól visszahagyott sánczkáplár felrobbantása folytán, kiről kérelemlevelemben, mint gyanusról, szintén megemlékeztem volt.

Kétszeresen döbbsentem meg: először a szenvedett kárért és füstbe ment munkánkért; másodsor azon sajátzerü megoldásért, mely, ha kérelmem teljesített voltna, most engem ér. Mint később Déván értesültem, szerepemet a 11. százlóaljnak épen dévai százada, Patyó századossal vette át, kiről azt beszélték, hogy a lökés ereje, minthogy a vár ablakából kikönyöklött egész a kalváriáig dobta le.

Hány fiatalkori vágyunkkal és ábrándunkkal vagyunk így, melyek, ha beteljesednének, csak kárt vagy veszélyt hoznának reánk!

Megvert seregünk mindinkább közeledett a felbomlás felé; mi legnagyobb baj volt, nem bizott német vezérében s a piskii hires hadállásban sem volt megtartható többé.

Estére a dévai gyönyörű sikon telepedtünk meg s itt már nyilvánosan kitört a közelégületlenség, mely Stein ezredestől az engedelmisséget megtagadta, Beke székely ezredest kiáltotta ki vezérül.

Én, ki eddig a legszorosabb fegyelemhez voltam szokva és szoktatva, e lázongást mind a seregbe, mind a vezérre nézve balvégzetesnek tartám s kis fekete lovamra pattanva, a város felé siettem, Steinnak és Bekének jelentést teendő. A két ezredest épen útban találtam a tábor felé s Bekének lassan és magyarul elmondottam a történeteket, azon figyelemzetetéssel, hogy jó lenne Steinnak a városba visszatérnie: de a vakmerő bátorságu férfi nem volt erre birható; sőt nagy fehér szürke lován, a tábori tüzek világa mellett, fegyverbe lépett csapatok előtt végiglovagolt; habár azok többször kiáltották a »vessen Stein«-t és »éljen Beké-t«.

A tényleges parancsnokságot azonban másnap csakugyan letette; bár a tulajdonképeni intéző továbbra is ő maradt; mit abból sejtek, hogy más nap, midőn a tábor Déváról is tovább vonult, parancsot küldött hozzám a szétrombolt vár helyreállítására. Midőn azonban ezt Beke ezredesnek jelentém, ez a képtelen parancs teljesítésétől eltiltott s csapatomat a 31-ik zászlóaljba osztván be, állandóan maga mellé rendelt. Erre némileg az is befolyással volt, hogy, míg a többi táborokari tiszték erős lovai a fáradságos menetekben végleg kifáradtak, az én kis Muczim, melyet még Deésen vettem volt, fáradhatatlan vala.

Szerettem volna a várat romjaiban megtekinteni; de a tábor elvonulása a vár mellett gyorsan történt; a csapatok annyira demoralisálva voltak, hogy némely zászlóalj töltényét dobálta a tűzbe; egy vetágyút a tüzerek, egyetlen istráng elszakadása miatt, ott akartak hagyni; csak kardom lapjával sikerült őket jobb meggyőződésre vezetni; egy congrév-röppentyü szekér a sebes menet közben feldőlven, senki sem mert, vagy akart azok visszarakásához fogni s magamnak kellett az első darabot a kocsiban elhelyeznem. Később azonban annyit hallottam, hogy a sánczkáplár a felrobbantás napján csakugyan elmenekült s hogy a pinczékben sértetlenül maradt bort, lisztet és szalonnát még hetekkel később is lopkodták ki a várból.

A magyarországi hírek hallatára a lehangoltság mind nagyobb erőt vett seregün-

kön; és Lesnyek tájékán már annyira ment a dolog, hogy egyik zászlóalj sem akart utolsó maradni; úgy hogy ezredesem parancsára magokat a zászlóalj parancsnokokat kellett figyelmeztetnem, hogy csapataik megmozdulása esetében főbelövással fognak jutalmaztatni. Ehhez járult, hogy a sereg teljes élelem-hiányban szenvedett s még szerencsénk volt, hogy kukoricza földek között vettünk állomást s ennek tejes gyümölcseit sütögette az egész tábor; italt a Maros meleg vizét tökhéj pohárban használván. Az én csapatszekezeremen szerencsémre még maradt egy pár font kávé; czukor ugyan nem volt hozzá; de így is nagy delicatessenek vették tisztársaim, midőn őket e fekete levessel megvendégeltem. Itt, pár napig a pusztá földön hálva, attilám könyöke is felmondotta a szolgálatot s jobbnak nem létében, fehér czérnával varrtam azt meg jó zabszemű öltésekkel, melyek maig is diszlenek rajta. (Pár év előtt, midőn szellőzés végett ez egyetlen szabadságharcsi reliquimat szel-
lőztetni kivettem, egy idegen ur e megsebesült helyet csókjával illeté.)

Az élelmi hiányon segitendő, Beke 2000 egy forintost adott rendelkezésemre, s elküldött Dobrára, hogy ott a nőket összeszedve, a tábor számára kenyeret süttessenek. Ekkor történt, hogy a mind egyre szomorubb hírek hatása alatt, egy egész nap elfeledtem volt enni (igaz, hogy nem is kínáltak semmivel); és gyomrom üressége csak akkor jutott eszembe, midőn egy szilvafa félig érett gyümölcseit az útfélen megpillantám. E nagyszerű reggelim közben találkoztam Stein tábornokkal, kit talán némi kárpótlásul tüntettek ki ez új czímmel s kíséretétől tudtam meg a temesvári vesztett csata és Bém altábornagy közeledtének hírét. Bém július 17-én este felé csakugyan megérkezett a lesnyeki táborba, Guyon, Majthényi tábornokokkal és Katona Miklóssal; nagymennyiségű ágyút hozott magával, de nagyobbára tüzekek és kellő mennyiségű töltény nélkül.

Azonnal a sereg fellelkesítéséhez fogott, végigmenve a zászlóaljok előtt; melyekhez Katona Miklós intézett lelkesítő beszédet; a törzs- és tábornoki tisztetek, mindnyájan körülötte állottunk.

Még folyt a csapatok feltüzélése, melyek az öreg urat mindenütt »éljennel« fogadták: midőn egyszerre orosz parlamentair jelentetett s az előörs felől csakugyan egy magas, arany vállrojtú, bekötött szemű ezredes közeledék, kantáron vezetettve az őrség egyik embere által.

Az öreg ur szemei egyszerre vérbe borultak ős ellensége látására s haraggal kérdezé, ki merte a parlamentairt bebocsátani? Miután azonban senkitől feleletet nem nyert, néhány lépéssel az orosz tiszt felé közeledett s azt megállíttatá.

Az ezredes németül szólalt meg, kijelentvén, hogy a sereg vezérével kíván szólni.

— Én vagyok — mond mérgesen az öreg ur.

— Kihez legyen szerencsém?

— Bém! — mond összeszorított ajakkal az altábornagy.

Az orosz ezredes kezét köszöntésre emelve, háromszor hajlott meg a nyereg kápájáig és lengyelül kezdett beszélni.

— Csak maradjunk a német nyelv mellett — mond Bém —; ez legalkalmasab nyelv a gyalázatos alkudozásokra.

Ekkor az ezredes nem igen katonás bőbeszédűséggel előadta, hogy — miután Kossuth letette a fegyvert (»Nem Kossuth, Görgey! — kiált közbe Bém) s miután a küzdelem már ugy is hasztalan —: az ő vezére Lüders tábornok sajnálja a szép magyar ifjuság kiontandó vérét s békére szólítja fel az erdélyi magyar sereg vezérét is.

— A feltételek, a feltételek? — kiált mérgesen az öreg ur.

— Azokról tábornokom semmit sem szólott.

— Jobbra át! Indulj! (Rechtsum, Marsch) — válaszolt az öreg ur s a megfordult tisztnek utánna kiáltott: »Mondja meg ön tábornokának, hogy Szász városig vonja vissza csapatait és én Piskinél meghallgatom feltételeit. Az előre tolt csapatokat pedig vonja vissza, különben még ez éjjel kardra hányatom.«

És csakugyan a csapatokat azonnal menetre rendezteté s mi még azon éjszaka visszavonultunk a Déva előtti mezőre, mely városból, közeleedtünk hírére, az orosz előörs visszavonult.

Muczi lovamnak a városban egy köteg szénát szereztetve, s lovam kantárszárát kezemre tekerve, pár órai nyugalomnak adtam át magamat és csak arra serkentem fel, midőn a hajnal első sugárainál valami kellemetlen zummogó éneket hallottam: A kozákok reggeli imaéneke volt az; midőn felpillanték, az orosz hadsereg első harcSORA alig pár lépésre ott táborozott előttünk.

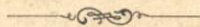
Lovamra ültem s bementem az öreg ur szállására, kit egy az országút melletti házban, épen reggelinél találtam. Jelentésemre csodálatos mosollyal válaszoló:

— Nem baj; meg fogjuk őket verni; aztán a székely földre vesszük be magunkat, onnan fogunk kifelé működni.

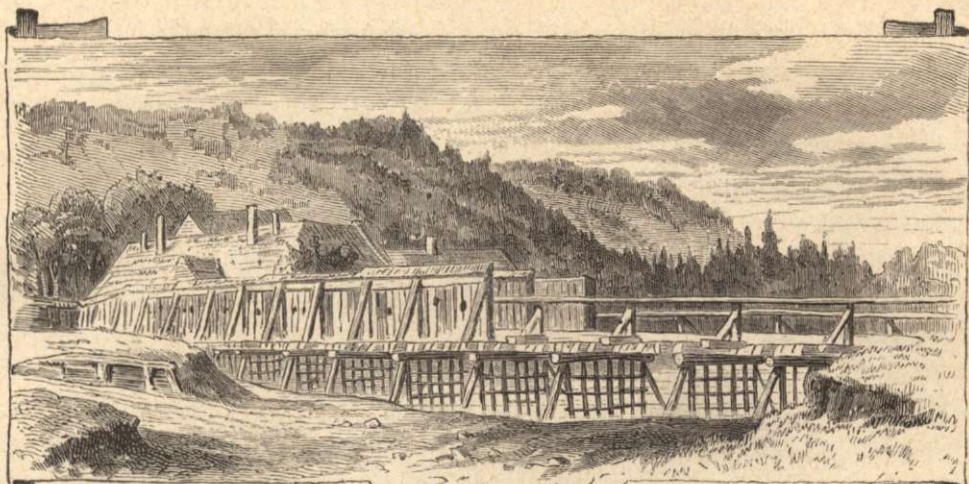
E biztató hírrel visszatértem a táborba, várva a harcz megkezdését; e helyett azonban egy negyed óra mulva hir jött a városból, hogy az öreg ur Stein tábornokkal együtt, ez utóbbi két kerekű kocsiján a hegyeken át megszökött, elmenekült s nem sokára Beke ezredest láttam teljes diszben és egy trombitással táborunkon keresztül az oroszok felé haladni. Dél után 2—3 óra tájban Beke a békekötési pontokkal visszatért s a sereg lerakta fegyvereit.

Történt ez július 18-án 1849-ben; s ez volt utolsó napom Déván. Innen a külön szakított tiszti kart s közte engem is, egy orosz szürke lovas ezred kísért be Szeben városába.

P. Szathmáry Károly.

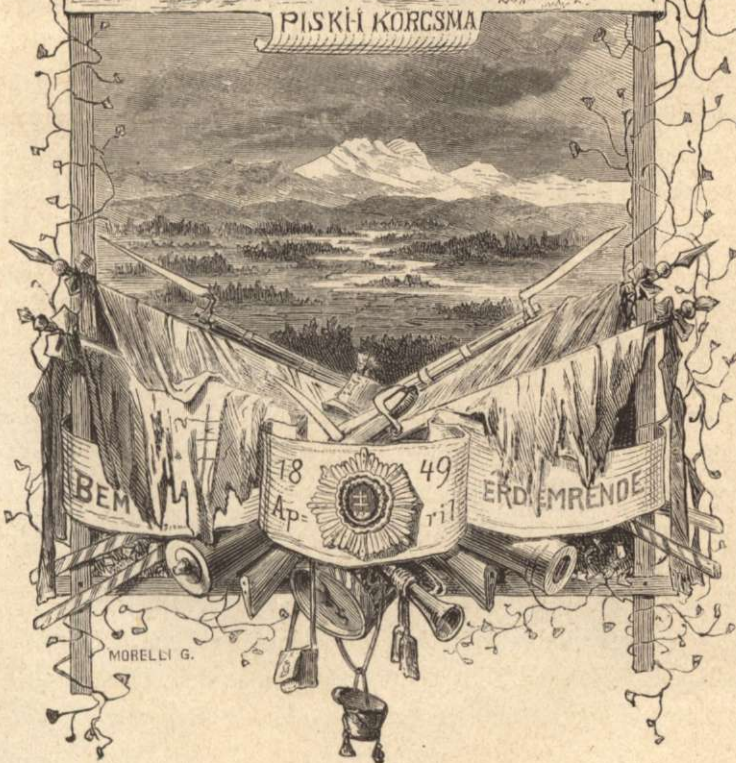
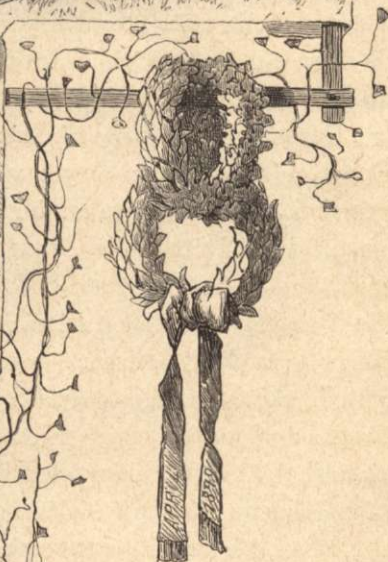
A piski-i hid.

PISKI HÍD

PISKI KORCSMA

MORELLI G.

Hunyadmegye classicus földjén nemcsak a természet alkotásainak nagyszerűsége ragad lelkesedésre, hanem történeti emlékei is egytől-egyig olyanok, melyek a magyar név dicsőségéhez megannyi fény sugarral járultak, s melyeknek pusztá említése már hevesebb dobogásba hozza minden igaz hazafi szivét Kárpátoctól Adriáig. Nemzeti kegyeletünknek ilyen felszentelt tárgya a piski-i

hid környéke is, hol az erdélyi részek szabadságharczának már-már leáldozó napját a csodálat és ragaszkodás szavaival elnevezett »Bém apánk« 1849. február 9-én újból felragyogtatá.

A szerencsétlen vizaknai csata (febr. 3.) után teljesen elveszettnek látszott Erdély sorsa. Bém folytonos küzdelmek közt kénytelen volt a Maros terére vonulni, hol legalább bizhatott a Magyarország felől jelzett segélyhadak támogatásában. Háta megett azonban b. Puchner népes és jól felszerelt hadát a Brassó (febr. 2.) és Nagy-Szeben (febr. 4.) mellett bejött oroszok s a vizárként terjedő népfelkelés egyre erősítette, sőt előtte a gy.-fehérvári őrség egyenest a menekülés útját fenyegeté. Hadvezér lélekjelenlétének, csüggedetlen kitartásának fényesebb bizonyítékát nem adta még, mint Bém ekkor tevé. Szász-Sebesen, hol pihenőre számított, előre küldött sebesültjeit felkonczolták, őt magát fegyveresek fogadták. A kierőszakolt nyugalom alatt majdnem bekeríték s ő azért szabadulni tudott kitüzött célja irányában. Mikor megszabadult a császáriaktól: a népfelkelés állta útját, de azért akkor estve Szászvárosra mégis bevonult. Alig volt ekkor összesen 1200 embere, kiket csak négy ágyu támogatott. Akkor éjjel azonban tudósítást nyert legalább gr. Bethlen Gergely önfeláldozó kémszemléje útján a segélyhadaknak Dévához közeledése felől. Ennyi elég volt neki, hogy a végkimerülés szélén álló honvédekbe új lelki erőt öntsön, kiknek karját e bizonytalan hír annyira megacézolozta, hogy három óráig kiállták a tizannyi ellenség támadását. Ámde utoljára is a bekerítettés veszélye fenyegette az oroszlánként küzdő kised sereget; csak négy ágyútöltésük volt még s a segély mind késett. Mindenki csüggedten kezdett hátrálni, csak a vezér állt néhány hü emberével rendületlenül. Ekkor látja, hogy kedvencz ágyúiból kettőt elfoglaltak s minden tétova nélkül egyesegyedül oda vágat, lovagostorával egy ellenséges katonát arczul üt, villámló tekintettel rájuk rivallva: »Canaille, meine Kanonen vill ich haben?« A katonák ez imponáló fellépés varázsló hatása alatt önkénytelenül hátra vonultak, de csakhamar felócsudva, egyikök célba veszi Bémet s középujját átlóve, gyűrűs ujját megsebzí. Oly hirtelen történt az egész, hogy alig is vette észre a kiséret. Csak utközben emlité fel kicsinylőleg Bém, hogy egy »haszontalan« ujját átlótték és bár a metsző szél ellen alig volt valamivel védve s a sebláz is gyötörte, alig akarta elfogadni Makray László huszárőrnagy köpenyét. Bauer őrnagy hadsegéd rögtön előre lovagolt s Pad faluban egy parasztlaknál előkészíté a szükségeseket. Ott azután maga Bém ide-odahajtogatva átlótt ujját, odatartá Szigeti orvosnak, hogy csak vágja le, mert hasznát ugyse veheti többé. Mindenki elérzékenyülve nézte végig e jelenetet, de Bém a fájdalom legkisebb jele nélkül osztályaikhoz utasítá a szánakozókat s a 24°-nyi hideg daczára ióháton folytatta útját. Hijába figyelmezteté Szigeti orvos ez eljárás eshetőségeire. Ugyanitt történt, hogy zsebeiből két golyót ráztak ki; térképében akadtak azok fenn s ő mint valami játékszereket szedegette elő. Ilyenek láttára nem csoda, ha valódi imádattal csügtek rajta honvédei s őt a sérthetlenség talizmánja nélkül el sem tudták képzelni.

E valóságos xenophoni visszavonulás után érkezett Bém febr. 7-én Dévára. A piski-i hidnál találkozott B. Kemény Farkassal, kit legott őrségre is rendelt. Déván csatla-koztak a magyarországi segélyhadak, kikkel 7500 emberre, 1000 lóra s 28 ágyúra szaporoz-

dott fel tábora. Czetz tábornokot még 8-án kiindítá Piski felé, amaz emlékezetes szavakkal kötvén lelkére a hid védelmét: »Brücke verloren, Siebenbürgen verloren.« Ő maga az nap pihenőt tartott, de február 9-én szintén követte derékhadát.

Képünkön jól kivehető a délről éjszakra siető Strigy rozzant hidja a mellette fekvő fogadóval és dombsorral együtt. El dombor itt kanyarodik Szászváros felé; a Maros felé tekintő oldala cserjékkel volt borítva s alatta kanyarog az országút is tovább Szászváros felé, hol b. Puchner 11 ezer emberével előre kitervelte volt Bém pusztulását. A Strigy mindkét partján sűrű fűzes volt akkoriban s főleg Déva felé egész berek létezett. Itt helyezkedett el b. Kemény, míg a császáriak a fogadó felett fekvő dombsorról intézték támadásukat. Le a Marosig szép térségbe alakul át a vidék, melynek terjedelmét növeli még a Hátszeg felé ideszakadó térség völgy is. Egészen csatára termett táj ez, melynek stratégiai fontosságát még növeli a Vaskapun és zámí szorosan bejövő országutak itt történő kereszteződése. Ezért tekinté Bém éles látása ez igénytelen hidat Erdély kulcsának.

Derült arczzal kelt fel február 9-én a nap, mintha csak jó kedvében nézte volna az ég is, hogy a feloszlásnak indult magyar sereg ismét győzelemre emeli fel fegyverét. Már reggel 6 órakor megdőrdültek a tért domináló magaslat ágyúi.

Az ellenség jobb szárnya egészen lenn a Marosnál iparkodott, a tulsó parton egybegyült felkelőkre támaszkodva, a mieinket megkerülni, B. Kemény F. azonban bátran fogadta a tüzet, a hidra veté magát, míg a 11. zászlóalj vitézei derékig érő fagyos vízben, sebessen zajló jégtáblák sodra közt átgázolva, hatalmukba keríték a hidfőt. Ekkor az ellenség cselhez folyamodott, fejér kendőket tűzött ki s ölelkezés közben a főbb tiszteteket isólni kezdte. Szerencsére az épen odaérkező Czetz észrevevé ez álnokságot s ágyúit a hid ellen fordítá s honvédeinket ez által figyelmessé tevő az őket fenyegető veszélyre. Méltó felháborodással rohantak ekkor elé a Máriássy huszárok s az 55. zászlóalj, irtózatosszonytusában hátraszorítván az ellenséget, kit Makray László Mátyás huszáraival egészen Pad faluig üzött. Ott azonban egy ágyúgolyó megzavarta a bihari huszárokat s azok hanyat-homlok rohantak vissza, magukkal ragadva a domb oldalára csatárlánczban felállított honvédeket s a többi lovasságot. Maga Bém alig térhetett vissza a szűk hidon, hol szekerek, lovasok, emberek összebonyolódva iszonyu zürzavart okoztak. Keserű érzéssel látta Bém, hogy a biztosnak gondolt győzelem kezd kisiklani kezeiből. De szerencsére megérkezett az utolsó tartalék s a Dédácsnál gr. Bethlen alatt felállított lovassággal utját állta a futóknak, kiket Czetz ismét csatarendbe állított azon dombor közelében, mely a mostani pályaudvar megett lankásodik el. A vérszemre kapott ellenséget tehát harczkészen fogadhatták újból, mi nem kevéssé lohasztotta le amazok elbizakodottságát. Heves tüzeléssel próbálták visszanyerni előbbi sikerüket, de az által d. u. 4 órára ágyúik készletét elfogyaszták, mit észrevevén a mieink: üldözöttekből támadókként léptek fel s kézi tusában visszaűzték Puchnert harmadszor is. De a hidfőnél álló fogadóban még egyszer megvetették lábukat a császáriak s főleg a b. Bianchi század bátor harcosai sortüzzel lepték meg átrobogó honvédeinket. Mind hiába, elszántságuk már nem fordíthatá meg a csata sorsát. Ők egytől egyig elhullottak, de a szerencse honvédeink fegyveréhez szegődött. A kivivott diadalnak azonban 600 derék honvéd esett áldozatul, kikkel szemben Czetz szerint 2000

osztrák katona maradt a csatatéren. Ott lelte halálát az erdélyi osztrák sereg legkitünőbb lovastisztje Lozsenu ezredes is, kinek a fejevári vártéren emléket emeltek később. Ez emlék-oszlop felirata is »mörderischer Krieg«-nek nevezi a piskii csatát. Valóban az is volt, de reánk nézve csak eredményeiben vált igazán nagyjelentőségűvé. Bém diadalittas honvédeivel csodaszerű módon, egészen járatlan hegyi utakon, ellenséges érzelmű pór nép közt s a fejevári ágyúk torka előtt Medgyes felé tört át. Ott magához csatolá seregének elmaradt részét s a székelyeket, hogy végrehajtsa eredeti tervét: *Nagy-Szeben* elfoglalásátl melyért a képünkön látható hadi érmet nyerte Szász-Sebesen 1849. ápriljében. És ezzel megkezdődött a titani küzdelem az egyesült osztrák és orosz hadak ellen, melynek párját csak a mondák és hősök korában találjuk meg.

E nagy nemzeti éposz első fejezetének szinterét tárja fel képünk, háttérben a Retezát festői csoportjával. A Strigy csupa kiméleltből odább vájt magának medret a dévai út testéből s a kétrekeszü, jégtörőkkal vértezett régi hid alá csak áradások idejében merészkedik belépni. Ott áll a terjedelmes fogadó épület is golyórongálta falaival, melyek azon módon maradtak, a mint ama dicsőségteljes nap hagyta. Odább az elesett bajnokok vérével áztatott csata mező »aranykalással ékesen« terül el, melynek néma csendjét most a »szántogató gazda siró füttyén« kívül csupán az arad-gyulafejevári vasut vonatainak dübörgése zavarja meg. Még a szél is lágyan suhan el a nyugvó hamvak felett, mintha csak megsugni akarná, hogy küzdelmök nem volt hijába: a haza kegyeletes érzéssel őrzi emléküket.

Te pedig utas, kit sorsod erre hoz, szakits egy levélkét emlékül innen és ne bámuld, hogy szebb itt a tenyészet és illatosabb a virág, mert azok szivvéröböl nő ki minden fűszál, kik Thermopylae hőseiként drága életüket is készek voltak feláldozni a szent szabadságügyéért.

Déva és vidéke kétszáz év előtt.

Adévai várrom egyik szegeletkövén fakó irással a következő mondat olvasható:

». . . . et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiague effossis mirabitur ossa sepulchris.«

Soha alkalmasb helyen nem idézhette volna az a philosophicus szellem a költő oly igaz jósigéit, mint itt, a régi Singidava classicus földjén. Minden rög nagy multa emlékeztet. Déván halt meg a legnagyobb dák király Decebál, Déva volt a római hadakutjának egyik központja, s Déva egyik nevezetes helye az erdélyi fejedelemségnek.

Nagyot fordult az idő kereke. Bizony ámul az oláh földmives, mikor az ekével rozsa-emésztette nagy kopjákra talál s porhanyó csontokba ütődik a csengő vas. Ifjúkori sejtelmei jutnak eszébe: az óriások, a sárkányok, tündérek meséi. De még nagyobbban elcsodálkozik, mikor a daliás magyar leventékről hall, hall a fejedelmekről: ismeretlen hangok ezek előtte. Magyar szó, magyar élet volt itt; eltűnt még jobban, mint a római emlékek.

Idézzünk föl egy képet abból az időből, mikor magyar élet volt e vidéken. Nem politikai, sem fontos köztörténeti adat az, melyet bemutatunk, csak egyszerű gazdasági kép az utolsó fejedelem: Apaffi Mihály uram kórában.

Apaffi Mihály fejedelem házilag kezelte birtokait. Mindegyikben volt egy praefectus, kinek számadásait a szorgos fejedelem-asszony: Bornemisza Anna vizsgálta át. Apaffi csak a borszállítási jegyzékek, pinczetokok, s egyéb e szakba vágó számadásokat tartotta fenn magának.

A dévai uradalmat 1680—89-ig *Markus* Péter számtartó igazgatta. Évenként körülbelül 2—3000 frtot adott a fejedelmi udvarba készpénzül. Ez az egyes élelmi cikkek elárusításából s a korcsmapénzből (400 frt) telt ki leginkább.

Sokat jövedelmezett azonban a vashámor, mely évenként 8000 patkót s 50,000 patkó-szeget gyártott. Ásók, kapák, szántóvasak is innen kerültek ki leginkább. A dévai kovácsokat hívja a fejedelem méneseibe patkolni. Az évi aranybeváltásnál az oláh czigányok 50—60 nehezék poraranyat szoktak volt itt beváltani.

A dévai uradalom urbariuma, mint fejedelmi birtok, 1673-ban iratott össze *Ecsedy* László által, ki a várnak rövid ideig provisor is volt.

Dévához tartozott: *Déva városa*, Szántóhalom, Szent-András, Veczel, Valcsesz, Herepely, Kauny, Bretelyin, Birszyik, Laposnyak, Radulyest, Plaj, Sztrigonye, Roskány,

Banyicza, Alsó-Lapugy, Szedisor, Mihályfalva (ma Mihelyest), Pánk, Lászó, Felső-Lapugy, Tisza, Batzina, Solymos, Burjánfalva, Kecskedágya, Nyavalyásfalva, Füzesd, Kelemenésd, Csértés, Toplicza, Uj-Borest, Vallye-brad, Grohor, Buldzeszt, összesen egy város és 54 falu.

Az egész uradalomban volt 229 jobbágy. A gazdasági állatok közt 99 ló, 826 ökör, 219, tulok, 691 tehén, 881 juh, 798 disznó, 32 bárány iratott össze.

Bujdosóban volt 92 jobbágy, azaz más birtokaira szökött. Kapuadójuk 189 frt, földadójuk (gabona st. dézma) 49 frt volt, adtak 149 tyukot, 94¹/₂ veder vajjat, 13 veder veres bort.

Legtöbb jobbágy Déván volt, 21; közülök *Csorba* Ferencz a bíró, 1 vinczellér, egy pallér, 1 drabant, s 1 nőtelen csizmadia.

Szólóhegy kettő volt: A *váralatti*-mál, s a *Csik*-mál.

Az Egregyen most (Cserna) két malom volt. Vámot két helyen szedtek. A provisor háza előtt az uradalom részére, holott egy terhes szekértől 12 dénárt, egy ökörtől 2 d., egy talyigától 6 dénárt, egy juhtól 1 dénárt, két báránytól 1 den., két disznótól 3 dénárt vettek.

A Maroson révpénzt szedtek: hat ökrös szekértől 8 dénárt, két ökörtől 4 pénzt, gyalog embertől 1 d., lovastól 2 d. Minden hajó sótól 1 só jár. A többire nézve a gyalog vámtariffa volt érvényben.

A jobbágyok nevei mind magyarok, mint: *Szöcs*, *Balog*, *Csorba*, *Seres*, *Katona*, *Vámos*, *Serföző*, *Csáki*, még a *bulcsezdí*, herepélyi oláh jobbágyok, mint *Krisán*, *Dán*, *Muntyín*, *Ursul*, *Popa* birák is magyarul írják alá a nyugtákat.

A czigányok 23-an voltak, mind oláhok. A vár alatt települtek meg. *Hanczal* János volt a vasmivesek vajdája, *Vitány* András a rézmiveseké.

A szántóföldek jók, az erdőségek nem sokat jövedelmeztek. Nagyban virágzott a méhtenyésztés:

Ennyit mond forrásunk.

*

Azóta kétszáz év mult el. Az urbériség eltöröltetett, a vallás és nemzetiségek egyenjogúsága törvénynyé vált, más nézetek váltották fel a multat, Déva vára rommá lőn, de vajjon romjaiban nem látjuk-e jelképezve nemzetiségünk fogyatkozását?!

Thallóczy Lajos.

II. RÉSZ.

KÖLTEMÉNYEK, BESZÉLYEK, ÉRTEKEZÉSEK.

Szózat a magyarosításért.

—o—

Tekints magyar, tekints, könnyed ha látni enged,
Ama bérczkoszorus, igéző táj felé,

Hol egykor hős Hunyad szegény bölcsője regett,
S világ babérait fejére tüzdélé.

Itt lángeszü, igaz szívü, vas öklü Mátyás
Hatalmát kősziklák homlokára rová,

Hogy az utódbeli nagy- és nemesre-vágyás
Ma is fenhéjazó szemmel nézzen reá!

Tekintsd síkját, hegyét! — Thessaliának mása,
Mit istenek helyett, tündérraj népesít!

E tájról lehetett Álmosnak álmodása,

Hogy kelt: régi honért ujat foglalni itt!

S Etelnek népe már yará, mint megjövendőlt

Ifjabb testvért, Emes méhéből a magyart.

Sok napjok vész között, de mind dicsőségben tölt,

Erős mellök mindig magyar szívet takart.

Ah, most lakót cserélt a keselyüi fészek,

Ma bántó kores beszéd hangzik e helyeken!

A büszke törzs silány bokorra esenevészett,

A magyar névben *él csak, többé nincs jelen!*

Az unokába hajh! nem szállt apái lelke,

Ős erkölcsöt kivet a gyöngé ivadék,

S a nemzet-genius hajdanta fellegekbe

Felesapkodó tüze oltárin már nem ég!

E Genius a táj lágy bársonyán bolyongván,

Keserv szakgatja meg fájdalmas arczait;

Szól zengzetes szavon, — de völgyben és hegy

ormán

Viszhang rá nem riad, válasz nem hallatik.

Oh gyötrelem, hogy így az édes anyanyelvet

A gyermek számüzé, feledte hűtlenül,

S az intő szóra, mert nem érti, nem felelhet,

Pedig *magyar* neve, s a vér szívében belül!

De szíve még magyar, s ha lelke is vagon még:

Anyáinak szava ajkán ujra kihajt;

Mint tündé kertbe' nőtt esengő virág, fog onnét

Igéző bájjival széjjel hangozni majd.

Csak jöjjünk gyámulol az elzüllött testvérhez,

Karolja föl szegényt nemes jótétemény;

Szavunkról ha nem ért: tettünkéből majd megérez,

S csök lesz első szava a testvér kebelén.

Uj lángnyelvek gyanánt sugározzuk fölējük

A nemzet szellemét, s megértének legott! —

Vagy úgy is gyér fajunk fogytát tétlen szemléljük?

Hagyjuk magunkat el, kit minden elhagyott?

Árpád oly irigyelt földet mi haszna szerzett?

Ha népe ily kicsiny, e nagy hont mért vevé,

Mely rajta csak teher, mint törpén nagy fegyverzet,

S csekély megtartani méltón, a mi övé!?

Már ezredéve, hogy mienk e völgy, e bérczek,

Hogy eldődink vasa itt uj hazát emelt,

S nyomukban a magyar hatalmas lön és délczeg,

Európa dús tejtü mellén növekedve fel.

Fordul uj ezredév, — — honszerző ösök árnya

Aggály üzötten a sirokból ébredesz,

Nézvén: a régi-e még a magyar s hazája?

És mint ők ránk hagyák: oly ép, oly büszke ez?

Dicsők, nyugodjatok! — Karunk nyul im *utánok*,

Kiket mint falevélt letépe sorsviszály,

Kiket bár elkapnak az idegen hullámok:

Ám keblünkre szívök csak vissza-visszafáj!

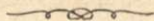
S ha ünnepét üli évezredekre készült

Nagy művetek, s örök hiretek: e haza, —

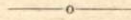
Harsogjon legdicsebb diadalmi zenéül

Minden magyar ajak édes magyar szava!

Bartók Lajos.

A mig a köbül egy ezüst forint lesz.

Tiszteljétek a bányászokat! Ők a haza szívéhez legközelebb vannak; mert a föld kebelében dolgoznak.

A földművesnek kész aranyat ad a haza földje, arany kalászkokban, isten szabad ege alatt dolgozik; mig a bányász, a mig egy ezüst pénzt előteremt, a föld alatti éjszaka álmaít veri fel, munkájához tudományt, műszaki ismereteket visz, egészségét pazarolja, életét kockáztatja mindennap. — És mégis szereti hazáját.

A timany, melyből tollunk készült, a bányászra emlékeztet, a kanál, melylyel ételünket elköltjük, a vas, ólom, mely fegyvereink alkatrésze, az ón, mely gondolatainkat betűalakban megörökíti, vajha az iral is emlékeztetne rá, hogy mikor a budgetből törölni kell, ott használnók a plajbászt a törlésre, a hol takarékoskodni kell, s jutalmazásra ott, a hol a földkebel munkásairól van szó.

Különösen eszünkbe juthat a bányász most, a midőn a napok égető és izzasztó kérdése az, hogy ha Magyarország fel akarná állítani az önálló jegybankot, honnan vegye hozzá az érczalapot?

Honnan vegye most, mikor köröskörül minden pénztárát a magas-financzvilágnak csodálatos összebeszéléssel bezárva tartják előttünk: honnan vegye hát.

Dobbantsunk lábunkkal a földre s mondjuk: »innen.«

Rajta állunk az érczalapon, csak érte kell menni.

A két magyar haza hegyei most is annyi aranyat és ezüstöt szolgáltatnak nekünk, hogy azoknak tíz évi terméke megfelel a jegybank érczalapjának.

Tehát nem kell koldulnunk az ezüstért, aranyért, hanem — csak dolgoznunk kell érte.

Igaz, hogy az arany és ezüst azért király és királyné, mert nagyon hiven akarja szolgáltatni magát.

Itt eszembe jut egy versem, a mit poéta koromban irtam (t. i., mikor a poéseos classisban ültem: jó harmincznyolcz esztendeje) czime volt: »Az ember és az arany.«

»Te ur vagy a földön és én halott
A föld alatt: por, csendes, és szegény,
Nincs rang különbség a porok között:
Minden sötét a sírok éjjelén.
— Te fölkatatsz s földedre fölviszesz.
A mindenen ott urrá leszek én;
Te meg helyembe fekszel s por leszesz
A föld alatt: por, csendes és szegény.«

Tehát ezek a mi fölséges uraink bizony nagy szolgálatot kívánnak maguk körül.

Bárha most is előfordul még, hogy egy verespataki bányában tizenhat fontos termés aranyra bukkannak a bányászok; de azok a boldog idők elmúltak már, a mikor egy ezüst bányából akkora termés ezüst lapot emeltek ki, hogy azon a fejedelem udvarával együtt megebédelhetett.

Két ezer év óta aknázzák már a mi kincstárainkat. Még a rómaiak elkezdték. S bár az újabb kor a rabszolga izzadságot helyettesíté a gép erővel; az ember észnek, emberkéznek küzdelme csak biztosabb lett; de nem könnyebb.

Hazánk egyik leggyönyörűbb tájéka Nagy-Bánya és Felső-Bánya. Mint óriási háztetők sora, vagy mint titánok sirkertje: emelkedik egyik gömbölyű hegyorom a másik mellett, déli oldalaik szőlőkkel tarkázva, tetejeik, északi részeik, völgyeik nemes gesztenyeerdőkkel koszoruzva. Ott fénylik Felső-Bánya aranyozott kettős tornya, s tőle egy kis félórányi távolban Nagy-Bánya: regényes kertektől körülvéve. Gyönyörű mulató ligetét irigyelheti tőle Budapest; lelkes, munkás magyar fiait irigyelheti tőle az egész ország; szép hölgyeit irigyelheti az egész világ.

E kicsi városkának az ország határához oly közel van olyan kulturája, mely a német és francia városokéval vetekedik; van állandó színháza, jótékony intézetei, iskolái, könyvtára és eleven társas-élete.

S az egész határa — nem volna elég vadaskertnek egy magyar főúr számára.

E kultura, jóllét, gyarapodás eszközei a föld *alatt* teremnek.

A város közelében van a fernezelyi völgy. Gyönyörű kies vidék, mind két felől erdős hegyoldalak közé szorítva, mik közt hatalmas hegyi patak vágat tombolva végig. S a patak mentében barátságos lakások, virágos, gyümölcsös kertekkel körülvéve; tovább gígaszi tömör építmények, s emeletes paloták.

Hanem az egész völgy felett folytonosan egy ködszellem ül; a ki ott lakik s az idegent visszadöbbsenti fojtó lehelletével.

Néha ez a köd-szellem alak felmagasodik s mint egy alaktalan rém kiemelkedik hegyvágánya közül; látszik hömpölygő közeledése, s aztán elterül a közel városon s a szomszéd vidéken messzire.

Ez a fernezelyi érczizzasztók füstje: kén és mireny füst. A kénzagot is ritka ember tartja parfümenek, a mireny pedig igen szerencsésen egyesíti illatában a fokhagyma és vadpoloska praegnans tulajdonságait.

A bányákból kihozott ércztartalmu követ óriási hasábfákból és szénből rakott máglyákra halmozzák, s azok addig égnek, míg a kén és mireny elszabadul a légbe.

S e rettenetes légkörben tölti el egyik ivadék a másik után egész életét; s virágaik virágoznak benne.

Az érczolvasztók roppant épületébe lépünk, melynek oduiból alant és fennt vakító láng tűnik elő. Tűz, mely *husz év előtt* meggyújtva, az óta szakadatlanul ég: egy perczre ki nem aludt; mindig munkát végzett; a katlanok alját megnyitják s vakító fényű patakocskák ömlenek belőlük elő, olvadt érczpatakok, míg izzó tavaescákká gyűlnek össze. Azokban együtt van az ólom, arany, ezüst.

Mert a királyi érczek nagyon sok paraszt kíséretében jelennek meg.

S a mint dolgozik egyfelől az örök tűz, úgy segít neki a munkánál közel szomszédjában az örök víz. A hegy patak hajtja a tüzes fujtató óriási gépet: az adja erejét az érczúzók munkájához. S a vízgép ereje versenyez a leghatalmasabb gőzgépével. Egyik hajtó kereke a mult években elkapott egy vigyázatlan gépészt s azt egy percz mulva három darabra szakitva hajította ki a tulsó oldalon.

Az ércz megkivánja, hogy válogassák, osztályozzák, megőröljék, megszitálják, megfűröszzék, megszáriítsák, kemenczébe tegyék. Tűz, víz, gép együtt dolgozik az emberi kézzel. Egyik munkához csak gyermek kezeket használnak, másikhöz fiatal leányokat, van olyan része a munkának, melyet az erős férfi is csak két órától két órára egymást felváltva bír meg. És aztán van olyan; mely egyetlen értelmes szakember felügyelete alatt éjjel-nappal folyvást halad előre s a mit elvégzett, megint újra kezdi.

De mind ezeknek a munkája nem pusztá dolgozás; hanem tudomány. A fáradság mellé még ész kell és értelem. Annak az egyszerü embernek a dolga jártasságot követel a chemiában, mechanicában, metallurgiában: annak tudnia kell, hogy mit mért cselekszik? kiszámítania az időt másod perczre; — tévedést, hanyagságot, ismeretlenséget ott meg nem engednek.

Ott főznek óriási agyagüstökben valami keveréket. Az ólom, arany, és ezüst keverve cinkkel. A cinkhez a nemes ércz rokonabb, mint az ólomhoz, s a cink könnyebb, mint az ólom. Az üst szélén karimák képződnek, miket két munkás roppant vasfogókkal emelget ki, azok már a nemes érczczel vegyült cinkdarabok.

Most tehát már az ólomtól megszabadult az ezüst, s kapott helyette cinket. Ettől csak vegytani uton lehet elválasztani. Egy nagyszerü lugzó készülék hajtja végre ezt a műtétet. Napokig el lehetne azt bámulni és gyönyörködni benne. Hogy alakul egy kristály tiszta folyadékban a belecsorgó arany fényü nedvtől lassankint rőt barna moslék, mely lassankint átlátszó karmazsinná válik. A vegytani alakító szellemei küzdenek egymással. E lugzó készülék tökéletesítése Kiss Ferencz bányahivatalnok találmánya s előnye abból áll, hogy a mig az eddigiek csak az ezüstöt tudták praecipitálni, ez a legkisebb mennyiségü aranyat is el tudja különíteni, s csaknem minden költség nélkül, miután ugyanazon lug, a mint feladatát elvégezte, a nemes érczektől megszabadulva, folytatja évről évre működését újra meg újra.

Innen a próba-műhelyekbe lépünk, a hol a zúzdák termékeinek nemes ércztartalmát kísérlik. Fialat, diákarczu emberek foglalkoznak e munkával, mely a bányászat pénzügyi számításainak alapját képezi. Ezekben a gömbölyü agyagtégelyekben látunk valamit fényleni. Egy kásaszem, egy mákszem az; — a melyik már egy lencseszem, az nagy ur. — Ez az ezüst: a valóságos igazi ezüst. Némelyik tiszta fehér, a másik sárgás: az aranynyal van vegyülve: tehát sokszorta becsesebb.

S ezért az egy virág magnyi ezüst pontocskáért hány ember keze izzadt, hány ember szive dobogott, hány ember ajk imádkozott: »Szerencse fel!« hány ember tüdeje telt meg méreg gőzzel és a kemenczék izzó lehével?

Nekünk fogalmunk sincs arról, minő szerencsejáték a bányász élet?

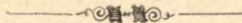
A közmunkás életét teszi kockára s kap érte 30 krtól 70-ig terjedő napszámot. Földmives ily napszámon el nem tengődnék. S az meg van elégedve vele, csak munkája legyen mindig.

De a bánya tulajdonos sorsa még nagyobb kockán forog. Ugyanazon tárna, mely az apát gazdaggá tette, a fiát koldussá teszi, mikor elvész az ér.

Egy kiváló esetet hallottam ott elbeszélteni; a minek valóságáról kutforrásom kezeskedik.

Egy részvényes társaság sok éven át miveltetett egy tárnát, folytonos veszteséggel. Végre megsokallta a ráfizetést, s abbahagyta. Egyik tagja a társaságnak, ki már apai örökből, 80 ezer forintból, az utolsó négy ezer forintig mindent ráköltött e tárnára, még egy esztendeig folytatni akarta a kutatást saját költségére. Az ilyen elhagyott tárnáknak tovább művelését »urburának« hiják s az a szokás, hogy ha a tovább művelő csakugyan nemes érczre akad, a tiszta haszonnak öt százalékát fizeti az abbahagyónak. — A folytatásra azonban kellett volna még 8 ezer forint s a vállalkozónak már nem volt több, csak négy. — De volt egy közel rokona: azt felszólítá, hogy még egy évig teendő kísérletre járuljon ugyanannyival. »S mi lesz, ha azt is elveszted?« kérde a felszólított. »Akkor főbe lövöm magamat.« A felszólított nem állt rá a vállalatra. A mindenkitől magára hagyott bányász aztán hozzá fogott egyedül, vagyona utolsó maradékával. S két hónap mulva már rátalált a keresett ezüst érre, s abban az évben husz ezer forint tiszta haszonnal végezve a vállalatát, s azóta folyvást gyarapodó hasznot hajt a tárna, úgy hogy az utóbbi években százszázhusz ezer forint jövedelmet hajtott. Az ilyen nyereségre igazán elmondhatjuk, hogy »Isten áldása rá?« Láttam a derék bányásznak egy ház magasságu nemes érczkő halmozát, mely becslés szerint 80 ezer forint ezüstöt tartalmaz. Ott fekszik a szabad ég alatt; nem kell félteni a tolvajoktól. Előbb annak a fernezelyi völgy minden kohóján, kallóján, malmán, üstjén, katlanán, és vegytani kádain keresztül kell mennie, a míg azzá válik, a miből az ember az Istent a saját képére teremti: mivelhogy olyan világot élünk, a mikor az arany és az ezüst az emberek Istene, s a magyar sem hiába nevezi azt »Krisztus«-nak. Nekünk, hála Istennek, van ilyen: ha kell; ne kolduljunk senkitől; hanem tart-suk meg azt, a mit Isten adott, s munkás hazánkiai napfényre hoztak. Áldassák érte Isten és ember!

Jókai Mór.

Runeberg „Idyll és epigramm“ czimü költeményeiből.

— 0 —

A madár.

Nyitva lánykámnál az ablak ;
Oh ha kis madárka volnék
Rajta nyomba' bérepülnék.
Ő kalitba zárna, — vízzel
Töltené meg a pohárkát
És kendermaggal a vályút.

Ámde én azt mondanám rá :
»Félre vízzel, félre maggal!
Tudd meg, a te vig madárkád
Nem szokott mást inni könnyenél,
És enyelgő esókkal él csak !«

A lányka évszakai.

Ment a leányka téli reggel
Bé a dér-lepett berekbe
Hervadott rózsát talált, — s szólt :
»Oh, szegény virág, ne búsulj,
Hogy szép korszakod letűnék,
Hisz te éltél, és örültél
S élvezél öröm-tavaszt, míg

Végre zordon téli fagy jött.
Lásd, az én szegény szívemnek
Sorsa sokkal kínosabb ;
Ez telet s tavaszt együtt lát,
A tavaszt ifjam szemében
És anyámén — a telet !«

A lepke-posta.

Nyári lak nyílt ablakában
Űlt a leányka nyári reggel ;
S a virágokról közelből,
Tarka lepke libbenék be
És leszált a leányka fürtjén.
Ablakot csuk az, s a lepkét
Megragadja, s úgy szeretné
Megszelídíteni foglyát.
»Szép fogoly, ne szállj el újra,
Csókolgatlak, símogatlak,

Csak maradj itt kezemen !«
Hasztalan ! Mihelyt kisurran,
Rögtön az üveg felé tör.
Végre megszáván a lepkét,
Ablakot nyit a leányka :
»Menj tehát, menj, háladatlan !
Ámde vidd hírül azoknak,
Kik tehozzád mind hasonlók :
Jobb bizony ha el se jönnek
Hogy ha nem tudnak maradni !«

Az álom.

Ágyra döltem lankadt-fáradottan,
Elfeledni álom közt a bú-bajt ;
S ím álom lopódzott vánkosomhoz
Mely fülembé ezt a szót susogta :
»Föl, föl, ébredj, itt a szép leányka,

Vesd szemed föl, és fogaddsza esókját !«
És szemem föl is vetém örömmel ; —
Hol az álom ? — mint a füst elszólt ;
Hol a leányka ? Szárazon s vizen túl !
És a esók ? Az itt van, ah, — a vágyban !

A választás.

Nézek a leány-seregre
 S egyre kémlem, egyre kémlem;
 Azt szeretném, a ki legszebb,
 S im csak egyre tétovázok.
 Ennek a szeme mosolygóbb,
 Annak virulóbb az arca,
 Harmadiknak ajka teltebb,

Negyediknek szíve forróbb.
 Így tehát egyetlen egy síncs
 A kiben ne volna ollyas
 A mi szívemet ne vonná,
 Egyiket se vethetem meg, —
 Oh tehát bár csak lehetne
 Megcsókolnom valamennyit!

Svédből.

Győry Vilmos.

Kis sógorasszonyom csinyja.

Beszély.

I.

Most is hiven emlékszem és mindég is emlékezni fogok egy derült, szép őszi napra, mely mosolyt, könnyeket, rettegést és megnyugvást oly rohamosan hozott nekem; ez egyetlen nap öröm, és bánattól változatos eseményeivel úgy magaslik ki emlékemben mindég, mint az óriás hólepte hegycsucs a közelebb eső s mégis elmosódó apróbb hegyek közül; s épen mint azon tűzszinben játszik a bucsuzó nap visszaeső sugara, úgy vonja be képzetem e kimagasodó napot az emlékezet mindég fénylő sugaraival.

Épen ma tiz éve, september 4-dikén történt. E nap volt születésem napja: tizenhatodik évemet töltém be. E nap volt Zoltán testvérem feleségének, a kedves Rózsikának is névnapja. Akkor — tizenhat évemmel — tetszett nekem nagyon, s bizonyos fontosságot tulajdonítottam neki, hogy egy olyan szép szeretetre méltó asszonynak épen akkor volt névnapja, mikor én születtem.

Már estve elhatároztam, hogy más nap korábban kelek, mint rendszeren szoktam s meglepem Rózsikát egy nagy virágbokrétaival, hogy midőn névnapjára felvirrad, legelőbb virágaimra essék tekintete, tudtam, és előre jól esett nekem, hogy milyen szépen fog mosolyogni kis duzzadt ajkaival, midőn élénk sötét szemeit a virágokra veti.

Oly gyönyörű reggel volt, mint szokott lenni minden sept. 4-dikén — oh tiz év óta mindég megfigyelem én ez emlékezetes napot s mindég egyaránt szépnek, szint oly szépnek találok, mint *akkor* volt. És minden verőfényes őszi nap felkölti emlékemben ama napot, és ha látok puha levelei közül kipirosolni őszi barackot, mindég arra emlékszem, hogy akkor reggel épen így kandikáltak felém a Zoltán ablaka alól azok a szép piros barackok. Tiz év óta minden sept. 4-dikén korán reggel kimegyek kertünkbe s látva a harmattal borított lombokat, s érezve épen úgy a fris sarju és rezedák illatát, mint akkor reggel, azt hiszem egy pillanatra, hogy most is a bohó, tizenhat éves rettegő leánya vagyok

Tehát épen ma tiz éve, épen ilyen korán reggel vettem kis kosaramat és virág-szedő ollómat s az ebédlő kertre nyíló ajtaján az összeboruló szőlő ivék alatt a virág-ágyak közé léptem, de úgy haladtam el a lombos őszirózsák és illatos bethuniák között, hogy egyet sem érintettem, talán ha nem ragyogott volna oly ártatlanul rajtok a harmat csepp, nem sajnáltam volna letépni őket?

A virág-ágyak mellett volt a méh-szin, rézsutoson fordulva az akácpalánk kerítésnek, mely a virágos kertet elválasztotta a szép kis réttől. E kis kerek réten mindég vadvirágok tarkállottak és tücskök cziripoltak, itt szoktunk minden estve felé, mióta kijöttem a neveldeből, a Zoltán kis, öt éves Erzsikéjével futkosni.

Shoktunk eddig, de ezután már nem teszem többé, mert nem akarom még egyszer e megjegyzést hallani: »a *gyermek*ek jól mulatnak!« Mintha bizony egy tizenhat éves leány gyermek lenne! Igaz, ezt a megjegyzést tennap tette Zoltán s akkor még nem töltöttem be a tizenhatodik évemet.

A méh-szinnel szemben, az akáczpalánk végén, mint egy vén nagyapó fiatal unokái között, úgy állt az öreg görbe akáczfa leomló lombjaival, csaknem betakarva a kis méhlepte kőpadot, melyet mindég a »nagy-mama padjá«-nak szoktunk hívni. A zöldes-barna ripacsos kis pad terítve volt lehullt levéllel és egyes kis fehér virággal. Semmi sem kedvesebb előttem, mint az akácz másodszori virágzása. Örömmel szöktem fel a padra és egy szépen kinyílt fehér fűrtöt leszakítottam: vajjon a ki először szakított e fáról virágot, volt e már tizenhat éves, és szeretett-e?

Ily gondolatok közt szívtam magamba az édes tavaszias illatot, és látva magam előtt a réten az őszi kökörcsint gyöngéd lilaszin mezében, oly kimondhatatlan különös izgalom fogott el, hogy szerettem volna sirni, nevetni, elfutni messzi, vagy bebujni a lombok közé. Fejemet hevesen emeltem fel s ekkor az akácz lomb oly hüsen és puhán borult homlokomra, hogy kissé lecsöndesült izgalmam és rendre ábrándos gondolatokba mélyedtem:

Ott voltam ismét a fővárosban, hol nevelésem ezelőtt egy hóval befejezve lón és ennek ünnepélyére a nagynéni egy tánczestélyt rendezett. Ez emlékezetes estve lesz előttem mindég, nem csak azért, mert ekkor öltöttem magamra először hosszú ruhát, hanem azért, mert ez estélyen láttam először azt, a kit azóta mindég látok: látom álmomban, munkám között és ábrándokba mélyedve. S nem tudom elhinni, hiában mondják és írják, hogy a mióta emberek léteznek, a szerelem is létezik, mert így még senki sem szerethetett mint én. De hogy is szerethetett volna, mikor több Órfalvi Béla nincs, meg nem is volt soha! Mikor az első tánczot együtt lejtettük és szemeink összevillantak s egész lényünkön delejes rázkódás futott végig, mikor elvonultunk a nagy narancs bokor alá és nem szóltunk egymáshoz egy szót sem, mikor másodszor, harmadszor és negyedszer tánczoltunk, oh ezek mind oly búbájos dolgok voltak, a mik nem csoda, ha fényök miatt összefutnak emlékem előtt!

Nyugodtabb fényben tündöklük az a nap, melyen az ifju bál utáni látogatását tette. Igazi mély érzelmet sugárzó szép barna szeme, nemes tartózkodó, megnyerő magaviselete hevesen dobogó szivemre és félénkségemre oly megnyugtatólag hatottak, hogy egy felemelő nyugodt érzés árasztott el, tudtam, hogy szeretek komolyan és mélyen, éreztem

hogy e szerelem más, mint a neveldei leánykák korai fellobbanása, melyet mindég kárhoztattam.

Ezután jött egy pár boldog hét, melynek minden napján láttam őt — munka szerető férfias lényre több időt nem szentelhetett nekem, mint naponta egy fél órát — oh mily rövid idő volt ez, mennyi mindent szerettem volna mondani s még sem mondtam semmit, sokkal fiatalabbak valánk és többet éreztünk, mint hogy szavakba tudtuk volna önteni érzelmeinket.

Soha, soha sem szóltunk szerelmünkről s még is jól tudtuk, hogy szeretjük egymást. Elindulásom előtti napon egy kirándulást tettünk a Margit-szigetre. Béla is velünk jött és a más napi elválás miatt mindketten szomorúak voltunk, alá s fel járva a gyönyörű pázsit mellett, a hüs lombok alatt, éreztem, hogy szólni akar és reszkettem.

Már csaknem alkonyodott, midőn azt sem tudom hogyan — melyik szerelmes tudja azt? — csak ott voltunk távol a nénitől a homályos sűrűben, a romok között, ekkor megragadta kezemet, forró ajkaihoz szorította és kedves hangján azt mondta:

— Anna! rövid időn követni fogom!

A mint kezemet két keze közt tartotta, arcomat erős pir futotta be, de tekintetemet nem sütöttem le, belenéztem szép tüzes szemeibe s úgy tetszett nekem, hogy e sugarak egy egész világot tártak fel előttem, telve boldogsággal, telve édes nyugalommal.

Igy tekintettünk egymásra, midőn hátunk megett a néni hívó hangja csengett, figyelmeztetve a mindjárt induló hajóra. Soha sem tudtam addig, hogy mily ellenséges indulattal vagyok az induló hajók iránt!

Másnap korán reggel haza indultam a nénival, ide e kis mező város felé, hol bátyám és neje a legszivesebben fogadtak és igazán mindent elkövetnek, hogy ne érezzem a csapást, mely ezelőtt négy évvel ért, elvesztvén jó szülőimet. És ha Zoltánnak nem lenne egy kárhoztatásra méltó előitélete, igen boldognak is érezném magam a régi szülői lakban, hol bölcsőm ringott. De ez előitélet nem hagy nyugodnom, kimondhatatlan rettegésben tart mindég s a mit legjobban ohajtok, annak a teljesültétől félek leginkább: Oh milyen borzasztó lenne az, ha Zoltán előtt Béla megjelenne! Zoltán előtt, a ki engem haszontalan, bábuzni való gyermeknek tart! Mindég pir fogja arcomat befutni, ha arra a társalgásra gondolok, mely megérkezésem utáni napon közte és neje közt folyt:

— Zoltánkám — szólt ama napon Róza férjéhez, miközben végigsimitotta arcomat — a mi leányunk már nagy, igazán egészen kifejlett nagy leány, úgy hiszem a télen igen sok látogatónk lesz!

— No bizony, még csak az kellene, hogy nagy leányt csinálj belőle! Majd vagy három-négy év múlva, addig ha a bábuk már nem térnek a kis leány fogára, ott vannak a kanárik és házi nyulak. Aztán nevetett azzal a nevetéssel, melyet igazán nem tudom, miért tartanak az emberek kedélyesnek? mikor az csak bosszantó!

Azután komolyabban folytatta:

— Tudjátok, én semmit sem tartok nevetségesebbnek, mint mikor egy gyermek leányból minden áron nagy leányt erőszakolnak, úgy képzelem az ilyen pónáló ujdonságokat, mint a langyos vízben fejlesztett bimbót, melyet mindenképen kényszerítenek kinyilni

aztán a nyílás tökéletlen, tartótlan szintelensége csak akkor tűnik fel igazán, ha szabadban fejlődött, természetesen nyílt társa mellé kerül.

Róza, ki szintén korán lett szerelmes Zoltánjába, nevetve szólt közbe:

— Édes Zoltánkám, ez a hasonlat találna akkor, ha minden bimbó egyenlő időt igényelne a kinyílásra, de az nem áll, mert például míg a rózsa hetekig fejt bimbóját, s ezzel nagy próbára teszi türelmünket, addig a kis hóvirág csaknem kinyílva buvik elő a földből.

— Csak abban tévedsz édes Rózsikám, hogy nem egyenlő nemük között húzod a párhuzamot, beszélj csak rózsa és rózsa bimbóról, mint én beszélek csak leány és leányról! Ugy-e most már be látod, hogy igazam van? és helyesled elvem, hogy egy leányt tizen-nyolcz éves koráig gyermeknek tekintek, husz éves koráig pedig soha egyet sem adnék férjhez. . . .

— De nem kérdik ezt tőled Zoltánkám!

— Már kettő bizonyosan megkérdi: kis hugom, és kis leányom, s ezt a kettőt nem fogom husz éves korukig férjhez adni. Már csak mondjátok meg, van-e valami nevetségesebb, mint egy kis szerelmes érzelő baba? Hál' istennek, hogy mi nem vagyunk olyan érzelő faj, ugy-e kis hugom? Hozzám lépett, államát tenyerébe fogta s úgy arczomat felemelve, igyekezett szemembe nézni:

— Nos kicsikém hát hogy leszünk? a bábukat szedjük elő, vagy egyenesen teszünk egy lépést a virágok felé?

Mosolyogni akartam, de éreztem, hogy szemem könnyel telt meg: Oh e kegyetlen szavak egy fényes szép világot döntöttek össze. Tehát ily haszontalan gyermeknek tekintenek itt engem? tehát egy tiszta érzelem, mely egész valómat áhitatos komoly szerelemmel tölti el, itt nevetségés érzelésnek tűnik fel? Szédelegve távoztam kis szobámba; a mint beléptem, író asztalomon egy levélkét pillantottam meg. Mikor végig olvastam, azt hittem és hiszem most is, hogy nálamnál nincsen szerencsétlenebb teremtés. Béla írta a levelet és tudatja, hogy pár nap alatt itt lesz kezemet megkérni.

Ugy szédültem, ugy reszkettem, de azért tollat ragadtam és kértem mindenre Bétát, hogy csak ide ne jöjjön két évig, igyekeztem vele megértetni, hogy megjelenése engem milyen nevetségessé tenne, azt én ki sem tudnám állni, hanem elfutnék a régi udvarba s beleugranám abba kutba, melyről azt állítják, hogy feneketlen!

Mikor mindent megirtam, kétségbeesve borultam a levélre és sokáig sirtam, hogy nem szabad őt látnom. E gondolatra egy forró könyecsepp ismét szemembe lopózkodott, megfogtam a hűs akáczlombot és arczomra szoritottam. Ekkor kezemet egy meleg puha kéz érintette és gyöngéden elvonta arczomról, megrezzentem és feltekinttem: Béla állt előttem, körül sugározva a feljövő naptól. Örömsikoltással ugrottam fel, megragadtam kezét, de rögtön minden eszembe jutott, ijedtség fogott el, kezét visszalöktem és felkiáltottam:

— Hát meg akar ölni Béla!

— Anna! Mi lelte édesem?

Oh istenem, tehát ez az ő édes kedves hangja?

Ujból megragadtam kezét. — Béla kapta-e levelem?

— Kaptam kedvesem.

Elbocsátottam kezét — kapta? és mégis eljött engem kinzani és nevetségessé tenni!?

— E levél még siettette jöttömet.

— Az istenért Béla, hogy lehet ilyen ros? Aztán reszketve mondtam el neki mindent és sürgetve kértem, hogy távozzék.

— Az nem lehet édes Annám! felelt nyugodtan. E nyugalom kezdett engem is lecsillapítani és engedtem, hogy meg fogja kezemet, e pillanatban egy erős kacaj hangzott. A Zoltán hangja volt, még soha sem ijedtem így meg. Széttékintettem és láttam, hogy hálósobája ablakában áll és oly derült arccal tekint a kertbe, mintha csak két őszi-barack lenne a két arcza arról a fáról, melynek lombjai felett kikandikált. Oh, vajjon látott-e, amint egy ifju kezét szorongattam? Bizonyosan látott s azért nevetett oly gunyosan! E gondolat úgy megrémített, hogy összetett kezekkel sirva és reszketve kértem Bélát, hogy távozzék.

— Kedves kis Annám, ez nagy gyermekség kegyedtől!

Csak még épen e szó kellett, hogy egészen fel legyek zaklatva: minden vérem fejembe tolt, szememet harag futotta be s e pillanatban kész lettem volna bármily nagy dolgot elkövetni, mert hogy a kutba ugorjam igen kicsinek tetszett akkor előttem. Egy felől rettegtem a Zoltán gunyjától, más felől fellázított Béla, hogy gyermeknek nevezett, mint ha nem épen ettől félnék legjobban, s mintha nem ezzel kesergetne Zoltán is!

E pillanatban olyan erősnek éreztem magamat, hogy — mint később Béla nekem bevallotta, nem mert tréfálni — fejemet büszkén, mint egy nagy leány, emeltem fel, határozottan a szemébe néztem s erős hangon így szóltam:

— Jól van! Csak gunyolódjék ön is: nevezzen gyermeknek, ez legalább erőt ad egy fogadásra, melyet aztán a *gyermek* meg is fog tartani! Igen, tehát hallja meg Béla, hogy ha ön rögtön el nem rejti magát, legalább mig Zoltán távozik, akkor én esküszöm...

— Ne mondjon olyat édesem, a mit később megbánna — és gyöngéden tette kezét ajkamra.

— Anna! — kiáltott Róza friss csengő hangján. — Béla! az istenért ígérje meg, hogy elrejtje magát!

— No ne rettegjen úgy kicsinyem! Inkább leszek önért egy pár órára nevetségés, mint szívtelen.

Mig az ifju észrevette volna, hálásan csókoltam meg kezét és elfutottam. Az étterembe rohantam; itt már Zoltán nejével és kis leányával várt rám, a gyermek hozzám futott, átölelte térdemet, Róza pedig vidám hangjával megszólított:

— Hol jársz Annuskám? régen várunk a reggelivel!

— Oh, gondolám, ez egy borzasztó kérdés! Tehát engem vallasni akarnak? E gondolat oly zavarba hozott, hogy nem tudtam egyebet tenni, mint lehajolni a gyermekhez, de úgy sem maradhattam örökre, egyszer csak fel kellett állnom. Tehát felemeltem fejemet és óvatosan, mint egy nagy bűnös tekintetem szét: láttam hogy Zoltán és neje merőn rám néznek, azután nem láttam semmit, de egy pillanat mulva ismét úgy tetszett, mintha

minden tárgy szokatlanul viselné magát: a fehér porcelán tejes lábas ugrált a napsugárban, az ablakban eddig a szőlő indák alatt volt a kalitka, most megfordítva a lombok vannak alól s a kalit felettük ugráncsol, és a kis kanári lármásan énekel, pedig ott sincs, leg-alább nem látom!

Róza hozzám lépett, megfogta kezemet, megsimogatta arczomat: Mi lelt téged Annuskám? Valami bajod van ugy-e? — és az asztalhoz vezetett. Az ő puha hüvös kis keze, kedves édes hangja kissé lecsillapítottak, és egy homályos emlék azt sugta, mintha ma valami névnap lenne s én arra virágot szedtem, e közben láttam, mint tekintenek rám, feleletet várva, igen, igen beszélnem kell, mert különben elárulom magam:

— Kedves Rózám — szóltam félénken rátekintve, bár ezt ne tettem volna! mert megláttam, hogy ő nem rózsaszín gyölc pongyolájában, hanem a kékben van, azt hittem, hogy minden zavaromnak csak ez az oka, és sikerült nekem oly szépen összekeverni a slafrokokat, rózsabokrétákat, névnapokat, hogy a kis Erzsike hangosan felnevetett s arra kért, hogy csókoljam meg, ezt szíven teljesítettem s azután így folytattam értelmes beszédemet:

— Igen kedves Rózsikám, ismét csak azt mondom, hogy felölthetted volna rózsaszín reggeli ruhádat . . . de már mindegy . . . azért fogadd el e rózsabokrétát névnapod reggelén.

— Melyik bokrétát édesem?

E különös kérdésre ugy éreztem, hogy azok a rózsák, melyeket le nem szakítottam, mind felém tánczolnak és torkomat szorongatják. Zoltán felnevetett, ez olyan rémületbe hozott, hogy egy okos feleletet adtam:

— A bokrétát édes Rózsikám szobádba vittem, most elfutok vízbe tenni! S valóban elfutottam és kétségbeesve borultam a pamlagra: most már mi lesz itt? tudnak-e, észre vettek e valamit? Ha utánnam jönnek és kérdik a bokrétát, mit feleljek? Nem, soha senki sem volt még ilyen kétségbeesett helyzetben! Sokat gondolkoztam, semmit sem tudtam kitalálni, csak azt éreztem, hogy oda, a hol Zoltán van fürkésző tekintetével, nem fogok menni! Az ablakhoz léptem, forró fejemet lehajtottam a könyöklőre s ugy hiszem sokáig lehettem így, nagy szerencsétlenségemről töprenkedve, Egyszerre csak egy kéz simította végig hajamat; hevesen szöktem fel.

— No, no, kis leányom, csak csendesen!

— Ah, te vagy az Rózsika?

— Én, hát lehetne más is?

— Más! . . . Rózsika mit akarsz ezzel mondani!

— Épen csak annyit édesem, hogy Zoltán elment hazulról, tehát nem tudom, ki simithatná rajtam kívül végig szőke hajadat?

— Ki? . . . ha tudnád!

— Tehát Zoltán elment hazulról? kérdeztem egész mohósággal.

— El, felelt Róza és egy sohajt fojtott vissza, mi közben szép mosolygó arcza elborult. Pár perczig hallgatva tekintett ki a nyitott ablakon. Oh — gondolám — miért néz ő épen ma reggel a kertbe? és elibe álltam.

— Annuska! te ma olyan különös vagy, mi lelt? Megfogta kezemet és szép nagy hamiskás szemeivel fürkészsze nézett arczomba, éreztem, hogy bibor vörös lettem e tekintet alatt; megsimitotta elpirult arczomat és kedves, rábeszélő mosolyával folytatta: — Mondd csak édes kicsinyem, mit olvasol te most? Van-e annak a regénynek sötét fűrtü, halvány arczu hőse? Egy félisten, milyet az életben nem lehet feltalálni? Mert ezek szokták az ilyen kis-nagy leányok fejcskáját megzavarni! No valld be, hogy van egy ilyen eszményi lovag ur a könyvedben? hisz ez nem a te hibád! Lásd én, nem vagyok olyan szigorú, mint bátyád, tovább megyek sokkal, mint ő és a házi nyulaktól vagy virágoktól engedek egy lépést az eszményképekig. Hisz értem én az ilyen dolgot, nem régen voltam magam is fiatal leány!

— Ah, igaz! és te is hamar szerettél ugy-e? kérdeztem kezét megragadva.

Rózsika még hamiskásabban tekintett rám:

— Oh nagyon hamar, édes Annuskám, még alig valék tizenhat éves.

— Ugy, tehát éppen annyi idős valál, mint én most? Vajjon mi juthatott Rózsának eszébe, hogy alig tudja nevetését visszafojtani? Már akármilyen, de ilyen komoly pillanatban még sem illik, hogy nevetséges dolgokra gondol! A szoba leánynak is éppen most jut eszébe alkalmatlankodni, azt jelenti, hogy egy ur forma várja asszonyát az ebédlőben.

Róza távozott, csakhamar én is követém; már nem lehettem tőle távol, már fogva tartott, hisz ő is szerelmes volt ebben a korban! Erről még sokat fogunk ketten beszélni, majd észre sem veszi, mint kivallatom, kiforgatom minden irányban!

Egy elég urias kinézésű zsidó volt, kivel Róza beszélgetett az ebédlőben. Nem figyeltem rájuk, az ablakhoz léptem és azon gondolkoztam, hogy a jelen esetben nem jobb lenne-e, ha minden ablak inkább az udvarra nézne a gazdasági épületek felé, mint a kertbe?

Végre a férfi egy névjegyet adott át, azt mondta, hogy nagyon sajnálja a Zoltán távollétét, de nem várhatja be, mert neki délután rögtön el kell utaznia.

Távozta után megragadtam a Rózsika kezét:

— Hát Zoltán nem jön haza ebédre?

— Haza jön biz az, de lásd vannak dolgok . . . ehj minek titkolózzam előtted, hisz nagy leány vagy már nyíltan beszélhetek veled!

Olyan hálás tekintetet Róza sem kaphatott többet, mint a hogy én néztem akkor rá!

— Annuskám! Zoltán előtt semmit se tudj ez emberről, az az ugy kell tenni, mint-ha senki sem kereste volna.

Nagyon tetszett ez nekem. Tehát szövetségese leszek egy asszonynak? egy asszonynyal lesz közös titkunk? Oh, most már világos, hogy nem tart gyermeknek! E gondolat oly örömmel töltött el, hogy megfélekedve helyzetemről, egész figyelemmel hallgattam szavait.

— Tehát édesem, a mint tudod is, mi hat éve keltünk össze Zoltánnal, házasságunk ege derült volt, mert mélyen és hiven szeretjük egymást. De van-e ég, melyen olykor felhők ne huzódnának végig? s mig e felhők világosak és hamar szétfoszlók, még jól esnek, mert kissé felfrissítik a forró léget, de mikor sűrűnek és homályosulnak, akkor az em-

ber ösztönszerűen menhely után néz. Így látom én sötétülni most házasságunk egén az eddig világos felhőket; megrettenve, de azért felemelt fővel keresem az utat, melyen e felhőtől szabadulni lehetne, még nem találtam meg, de azért egy ösztön azt sugja nekem, hogy jó utra léptem, ezen haladjak. Ládd Annus, a sötétülő felhőnek e mai zsidó is egy foszlánya volt.

— E zsidó egy felhő-foszlány? Nem értelek!

— Igen, mindjárt látni fogod, hogy más alakulása is van a felhőnek, mint a melyet nektek a »légtünemények«-ből tanítottak, oh, a szív felhői nem a felszálló gőz és apró hólyagocskákból alakulnak

— Bizony nem! Érzem én ezt!

— Érzed te ezt? és merengő arca rögtön az a fürkésző, csintalan lett, mint volt, mikor szobájában meglepett. Pár perczig így tekintett rám, aztán saját felhőinek árnya beborította újból szép, mosolygó arcát és halkan folytatta:

— Tudd meg tehát édesem, mi okoz nekem fájdalmat, mi csal könyüket szemeimbe — oh ha ilyen pajkos, vidám szemek is titkos könyhullatástól homályosulnak, akkor talán több köny, mint mosoly van a világon?

— Zoltánnak, a nemesen érző, nyílt kedélyű Zoltánnak, kinek szavai mindég igaz szavak, ki nagy dolgokban mindég önfeláldozó, van két olyan hibája, miket idegen ember felületesen ha tekint, nem is veszi hibának, de nekem úgy fáj az, hogy igazán sokkal nagyobbak tetsző hiba nem okozna annyi keserőséget. . .

— Ah tudom már! Ugy-e a zsidó? Mert ezért láttam gyakran elborulni arcodat, mikor Zoltánt hosszasabban kellett várnod!

— Bizony a zsidó édesem, de nem csak a kártyazsidók, mint te mosolyogva megjegyzéd, hanem ama másik élő zsidók is.

— Hát azok hogy keserithetned téged?

— Ugy, hogy e másik élelmes faj hamar észrevette a Zoltán hibáját, a: hiszékenységet s nekem nap, nap után látnom kell, mint vétetik meg vele sehol nem létező társulatok és soha fel nem épülő gyárak papírjait s mikor látja, hogy belefutott, akkor megigéri nekem, hogy olyat többé nem tesz, aztán meg is tartja a szó szoros értelmében, mert ha még olyanabb üzletekbe rántják s én szót teszek érte, azt feleli: »jaj feleség, ez nem olyan, meglátod csak, mi lesz ebből!« Meg is látom mindég s úgy tapasztalom, hogy a szép erdők, kocsma-részek és fűrész-malmok mind csak azért vannak, hogy egy ilyen tősgyökeres magyar embertől — mint Zoltán — az élelmes faj eltulajdonítsa. Ez igazán fáj nekem, de nem merek ellenszegülni, mert félek, elkeseritem s heves természetével még inkább belefut üzleteibe.

Ez a mai zsidó is egy azok közül, kik »jó« üzletet akarnak csinálni s meg vagyok győződve, hogy ez csinált volna is, mert ügyes, jó beszélő tehetségének Zoltán nem tudott volna ellenállni s ha sikerült őt elutaztatnom a déli vonattal, meg vagyok győződve, hogy egynehány száz forintot megtakarítottam a házhoz.

Aztán elbeszélte Róza, hogy nem tudja, melyik zsidóra haragudják jobban, mert azok a kártyazsidók is sok keserőséget okoznak: hány magános órát kell ezekért tölteni?

szemei elhomályosultak, részvétellel tekintettem rá: hogy azok a vidám szemek mindjárt könyekkel áztatják a mindég vidám rózsaszínü arcot! Ekkor egy sugár villant át arczán, mintegy bearanyozva azt szerelme fényével és szokásos refrainjét újból hallottam piros ajkáról »Pedig Zoltán olyan jó, legjobb az egész világon!«

— De ha olyan jó, ha téged úgy szeret — mert hogy is ne szeretne? — miért szomorít meg, miért hágy magadra azért a csunya tarokkért?

— Első évi házasságunk alatt én is gyakran kértem ezt magamtól, sőt néha-néha tőle is, de aztán később, mikor láttam, hogy ez rosszul esik neki, nem zaklattam kéresemmel, mert annyi tapasztalatom már akkor is volt, hogy egy férjet prédikációkkal soha sem lehet az otthon számára biztosítani. Mikor elkésve jő haza, ha duzzogva fogadnám, bizony nem tekintene úgy rám édes engesztelő nézésével. . .

Nem hallottam tovább szavait, mert ezek emlékembe hozták a Béla szép, komoly tekintetét, ez pedig emlékeztetett helyzetemre: kétségbeejtő helyzetemre! Vajjon Béla elutazott már? vagy pedig ott rejtőzik tovább a kertben? Semmire sem tudtam gondolni, csak mind e kérdéseket ismételtam magamban, míg egyszer Róza felállt, azt mondva, hogy öltözzünk át, mert mindjárt hazajön Zoltán is. Erre összerezzenem és nagy szivdobogások között értem szobámba. Aztán azt sem tudom, hogy mindazon ruhákat öltém magamra, mikre ő egyszer azt mondta, hogy: olyan frissen és kedvesen nézek ki bennök, mint egy derült májusi nap, még a sötét zománczu nagy pille is előkerült valahonnan, hisz egyszer arra is azt mondta, hogy nem képzel valami bájosabbat, mint az aranyfényü szőke hajhoz e sötét pille erős szín pompáját. Különös, miért öltöttem, ha úgy féltem a megjelenésétől? Ezt nem hogy akkor, nagy izgatottságomban tudtam volna, de még most sem tudom!

II.

Egészen izlése szerint öltözködve, a nyitott ablakhoz álltam és rettegő kíváncsisággal tekintgettem az ingó lombok közül az akáczkerítés felé; oh mint rettegtem, hogy meg fogom látni! De rendre a szép őszi nap nyugalmas derűjében, izgatottságom szünő félben volt és még úgy tetszett nekem, hogy azok a légben uszó fehér foszlányok bizonyos édes ábrándra tudnának hangolni, hisz úgy emlékeztetnek . . . ah, de mit? Ha Zoltán megtudná, hogy a bábukhoz utasított gyermek menyasszonyi fátylacról álmodozik! És ismét rettegés fogott el. Ekkor az őszi barackfa puha levelei megrörrentek s egy fő emelkedett ki közülök:

— Fogja csak édes Annuskám.

Egy összehajtott papirdarabot tett Béla a kezembe és ismét eltűnt. Szédelegve bontottam fel a levélkét, írónnal irt néhány sor volt benne: »Kedves Annám! Magamon kell nevetnem, hogy egy rettegő gyermek sürgetésére bujkáló nyulat rögtönöztem magamból. De olyan valamit láttam a tekintetéből, és megvallva az igazat, a »régi udvar kutjá«-val sem voltam tisztában, hogy merre van? s azért engedtem kérésének, de már tovább az én kis angyalom se akarhatja nevetségessé tenni azt a férfit, ki nek nemsokára nevét viselendő.

No csak ne remegjen, bizza rám ügyünket, ha testvére haza jó, mindent elvégzek én. Délutánig nem mutatom magamat, de akkor találkoznom kell mindnyájokkal. Szerető Bélája.»

A sorok összefutottak szemeim előtt. Csöndesen egy kéz érintette vállamat, megrettenve tekintetem hátra, Róza állt mellettem, még pedig úgy, hogy levelem minden sorát láthatta, de vajjon látta-e? Ősintalan mosoly lebegett kis piros ajkain, mikor megkérdezte, hogy kitől kaptam a levelet? Oh hát még sem olvasott el semmit, mert akkor tudná és nem kérdené!

— Kitől édes Rózsikám? hát . . . egy barátnémtól.

— Melyiktől?

— A neve . . . a neve nem jut épen most eszembe. . .

— Nem jut eszedbe? hát akkor nézzük meg leveléből! és szemembe tekintett pajkos nézésével, és kinyújtotta kezét a levél után. Akkor úgy tetszett nekem, hogy méltó felesége Zoltánnak; nagyon haragudtam rá.

— Nem szabad! Soha sem lesz szabad ezt látnod! kiáltottam és kétségbeesett gyorsasággal rejtettem keblembe a levelet.

— No, már minek e nagy felindulás? Hisz nem akarok én tolakodó lenni! Ha az én hugom nem tisztel meg bizalmával, azt kieroszakolni nem fogom soha! Nem, nem, légy nyugodt kicsikém! Az igaz, én mint barátnémnak tártam ma fel előtted legtitkosabb érzelmeimet, de ez más volt, mert én szeretem a Zoltánom testvérét. . . ,

— Rózsikám, tudod te, hogy én nagyon szeretlek! — szóltam kezét megragadva, és szerettem volna megmondani titkomat, de midőn ajkam szóra nyílt, valami összeszorította torkomat, szemérmes tartózkodásom nem engedett szólni, különösen a Zoltán neje előtt: hisz az mindent megmondana férjének s akkor én kétségbeesném a szégyen miatt!

Lesütöttem szemeimet és hallgattam.

A vallató asszony így nem ér célzt, más szerephez fogott: hangosan felnevetett és fehér telt karjával átfogta nyakamat:

— Te kis bohó! Azt, hiszed, nem látok be a szived közepére? Azt hiszed, nem tudom, hogy mennyire szereted Béládat? Aztán megcsókolta arcomat, fejemet oda vonta keblére, talán, hogy tekintetével ne zavarjon, pedig az sem zavarhatott volna már jobban meg, mint szavai!

— Te tudod, hogy én Bélát szeretem? Ez igazán különös! Honnan tudod?

Akkor nem sejtettem, hogy keble miért rezgett úgy, most tudom, hogy elfojtott nevetése rázkódtatta. Pedig olyan komoly hangon felelt kérdéseimre, mint az okos kérdésekre szoktak:

— Honnan tudom? Hát egész lényedből angyalom; megmondta nekem rettegésed, mély sóhajod és kék szemed különös tündöklése . . . oh mi asszonyok tudjuk ezt!

Mindezeket rögtön elhittem, még azt sem kérdeztem meg, hogy rettegésemből, sóhajomból vagy kék szemeimből tudja, hogy őt Bélának hívják? Oh nem gondoltam én akkor ilyenekre, pedig az igen egyszerű volt: a dévaj fiatal asszony elolvasta levelem s most azért vallat tovább, hogy azt is megtudja, a mi nem volt oda irva. Épen jó uton haladt, mert rettegő zavaromban gyermekes együgyűséggel vallottam már magamtól:

— Ugy van Rózsikám, én szeretem Bélát, tudod azon estély óta — igenlőleg intett fejével, pedig hogy tudhatta volna ő ezt? — nagyon szeretem és ő is épen úgy szeret engem . . .

— Hiszen nagyon szép . . . de mond csak, hogy is hívják a te kedves Béládat?

— Hát te azt nem tudod?

— Jó, jó kicsinyem, nem arról van itt szó, hogy én mit tudok, nekem a tudásomra semmi szükségem, nem is sértegetném azzal kis barátomat, hogy egyebet is tudjak, mint a mit ő vall be nekem: egyik barátné a másíknak!

— Igazad van Rózsikám! Szép tőled, hogy ily bizalmas vagy hozzám, mert ebből látom — s bár láthatná Zoltán is, hogy nem vagyok gyermek, hisz egy asszony csak nem mondaná egy gyermeknek: egyik barátné a másíknak?

— Nem is mondaná édesem, erősítette Róza oly komolysággal, a melyet csak most tudok kellően méltányolni, aztán megsimogatva, újból odavont lihegő puha mellére és vallatott tovább, vallatott addig, míg a válságos pontig értünk, ekkor felkiáltott: Hát aztán, hol van most Béla?

— Itt rejtőzik a kertben, feleltem nagyot dobbanó szívvvel és még jobban elrejtetem puha mellén piruló arcomat.

— Mit beszélsz? itt rejtőzik a kertben? No ez igen helytelen cselekedet, mit fog ehhez Zoltán szólni, ha megtudja? Ládd, most már haragszom Bélára e férfiatlan cselekedetéért és aggodom miattatok, ismerem Zoltánt, tudom mily rossz neven fogja venni az ilyen megjelenést.

Felemeltem fejem, rátekintettem s a mint láttam, hogy nem csak én aggodom, valami különös nyugodtság szállt meg: oh, tehát már nem csak az én titkom ez, más is aggodik miatta. Aztán nyugodtan kértem Rózát, hogy ne kárhoztassa Bélát, mert én vagyok az oka mindennek, mert oly kétségbeesett voltam, hogy ha Béla el nem rejtőzik, igazán beleugrottam volna a kutba.

— Gyermekség!

E szó felzavart, előmbe állította Zoltánt gunyos nevetésével, izgatottan ragadtam meg sógorném kezét: szólj, mit tegyünk most.

— Hát édesem, legelőbb az ifjuval kell találkoznom s addig szólanom vele, míg Zoltánnal nem beszélt.

— De Zoltán mindjárt itt lesz, s hát ha délután nem távozik hazulról?

— Bizd azt te csak rám, ő mindég szívesen távozik ha azt olvassa ki szememből, hogy az nem fog nekem rosszul esni, ma ezt olvastatom ki vele.

Az előszobában a Zoltán léptei hangzottak, azt sem tudom mért, az ajtó felé futottam, megfogtam a kilincset, de aztán újból vissza sompolyogtam, szörnyen busulva fiatalságom felett. Míg az ajtónál voltam, hallottam, hogy Zoltán megkérdezte, nem kereste ma őt valaki? a szobalány azt felelte, hogy igen, egy ur.

Zoltán belépett, feleségét megölelte, megcsókolta, aztán újból tudakozódott: Rózsikám ki keresett engem ma?

No Rózsikám hadd lám, hogy megy nálad a hazugság? Bizony rosszul; egészen elpirult és zavart hangon felelt:

— Téged . . . téged nem keresett senki.

— Épen senki? gondolkozz csak!

— Már mondtam Zoltikám, hogy senki; erősítette sokkal bátrabban Rózsika, aztán simogatta férje arczát, megdicsérte, hogy ma nem váratott magára, de Zoltánt nem fogta az enyelgés, komoly és szótlan volt egész ebéd alatt; nején is megtetszett az izgatottság, csak ebéd után, mikor szorongva sugtam fülébe, hogy távolítsa már el férjét, kezdett felvidulni és csintalansággal vegyült jó kedv derült fel arczán.

Zoltán előszedte lapjait s kedves kis hüs szobájában, hol mindég együtt szoktunk csevegni, míg fekete kávéját elfogyasztja, ledőlt egy pamlagra és lapjaiba látszott mélyedni. Máskor kis lányával játszadozott, feleségével enyelgett és velem kötekedett; vajjon mi lelhetette most? e kérdés tükröződött vissza neje arczán. Én tudtam mi lelte, de nem mertem megsugni, mert jól láttam, hogy míg olvasást színlel, lopva nejét figyeli. Neje pedig egyik ablaktól a másikhoz lépett s nagyon látszott rajta, hogy valamit tervezget. Maig is csodálom, hogy az akkori remegő, izgatott állapotomban ezeket megfigyeltem, de nagyon féltem a Zoltán gunyjától, azért tartottam úgy szemmel. Nem mertem az ablakon kitekinteni, nehogy meglássam őt, nem mertem megmozdulni, nehogy mozgásom zaja hallatlanná tegye az ő léptét és betaláljon addig ide lépni, míg én elfutottam. Engedtem a kis Erzsikének, csak hogy zajt ne csináljon, mindent elkövetni a hajjammal: kiszedte a hajtűket, felbontotta hajamat, aztán telerakta apróra vagdalt fehér papírral, leoldta kis fehér kötényét, ráborította felékitett fejemre, nagyon tetszhettem így neki, mert kis-kővér karjával átfogta nyakamat és isten tudja hányszor csókolta végig arczomat.

Rózsika ezalatt odasompolygott férjéhez s bár nem oly könnyedén, mint máskor, kötekedni kezdett vele: kis tenyereivel elfedve a lapot. Máskor erre az következett, hogy a férj elfogta a kötekedő kezeckét, most tette, mintha nem is látná, olvasott tovább, hisz sok hely volt még, mit be nem fedett a két kis kéz.

— Ah, maga mormogó medve! Hát rám sem néz? hát mi a baja? nó ha így tesz én itt hagyom! Ugy teljesítette fenyegetését, hogy szép barna fürtös fejceskjét odahajtotta férje vállára, a férj úgy tett, hogy nagyon elmélyedt az olvasásba.

— Zotikám, de igazán mi lelt téged? oh tudom már — kiáltott nevetve — ugye az a baj, hogy ma igen korán hazajöttél, talán el sem csiphetted a zsidót, no ezen még lehet segíteni, eredj, fogd meg csak, hogy derülj fel.

Zoltán megdöbbenve tekintett nejére: Mit? te küldesz tarokkozni?

— Én, mert akarom, hogy vidulj fel, mert nem szeretem az ilyen mormogó embereket!

— Eddig nem jutott eszedbe részletezni, hogy mikor szeretsz!

— Oh kedves kis Zotikám, csak nem veszed ezt komolyan? És átfogta férje nyakát, aztán elibe állt, szép csintalan szemével oly édesen tekintett férjére, hogy az kissé felvidulva kérdezte: hát elmenjek-e?

— El, el édesem! kiáltott Róza igen is sürgető hangon. Erre Zoltán elkomolyodott és még kis lányát sem csókolva meg, gyorsan távozott.

— Mi lelhetette Zoltánt? kérdezte Róza, távozó férje után tekintve.

— Én tudom mi lelte.

— Te tudnád azt?

— Tudom. Ma délelőtt, mikor haza jött, megkérdezte a lánytól, hogy kereste e valaki, az megmondta, hogy igen egy ur, te eltagadtad ezt, másodszeri kérdésére is eltagadtad s ekkor láttam arcát úgy elborulni.

— No ez igazán különös. Vajjon mit gondolt, miért tagadtam el? s aztán szokásom ellenére még magam biztattam, hogy menjen zsidót fogni, de csak nem hiheti rólam, hogy az eltagadott urat várom vissza? Hát akkor miért komolyodott ugy el... az igaz, különösen is viseltem magam! Előbb zavarban voltam, hogy nem mondok neki igazat, azután pedig rettegtem értetek, mert nagyon rosszul ütne ki ez az ügy, ha Béla előbb találkoznék Zoltánnal, mint velem. De hogy szegény kis Zotikát megszorítottam, azt mégis sajnálom... még sem! Jó volt azt a zsidót eltagadnom névjegyestől együtt... elgondolkozott, pár perc mulva nevetve ugrott fel, tapsolni kezdett: Meg van! meg van! Pompás! Oh édes kis uram, visszazsidózlak, hisz hat évi zsidófogást csak méltó megboszulni; kevés ideig, de erősen! Te adtad az eszmét e boszúhoz, tehát ma kiszolgáltatom neked! Annuska tudod te mit tesz az: egy csapással két legyet? Nem tudod ugy-e? no majd megtanulod ma!

III.

Rózsika még javában nevetett és tapsolt, mikor az ajtó felnyilt és Béla belépett. Megnyerő nyugodtsággal mutatta be magát és őszintén adta elő, hogy ismerjük egymást, de a kerti jelenetről hallgatott. Ugylátszott, Rózára jó hatást gyakorolt, mert mosolyogva szólt:

— Édes Órfalvi, önnek ha nem is első megjelenése, de első szavai nyiltak, és azon kevés emberek közé tartozik, kiknek rögtön hinni kénytelen az ember minden szavát, igazán örvendek, hogy ha már meg kellett lenni, Anna nem valami másforma embert rejtegetett... no, mert előttem nincsen titkuk, hisz az én kis barátném őszinte hozzám — rögtön elhittem neki, hogy saját jó szántamból vallottam be titkomat.

Béla mosolyogva nézett rám — oh, tehát még sem vagyunk épen olyan rettegők, ennek igazán örvendek!

Ha tudta volna!

Meg akarta fogni kezemet, én elpirulva huzódtam Rózsikához, erre Béla ismét mosolygott olyan szeliden mint egy atya bölcsőben szendergő gyermekére és folytatta:

— Jól tette kedves Anna, hogy feltartá szívét azok előtt, kikhez legközelebb áll, ez rövid itt időzésemnek nagy előnyére válik, mert ki kell jelentenem, hogy hosszas időre távozom holnap reggel. Bemélem nagysád már szólt kedves férjének az Anna...

— Nem! nem szólt! és én meg is tiltom, hogy szóljon; oh Béla, ha tudná mint ki-gunyolna Zoltán ezért engem! Megtagadná kezemet, önt kiutasitaná; oh, ha hallotta volna nagy mint én, mennyi gunnyal festi a korai szerelmet, mily határozottan állítja, hogy engem és kis lányát husz éves korunkig nem enged férjhez mennünk, én pedig inkább bevárom ez időt, mint hogy kitegyem magam az ő gunnyának. Édes jó Béla! csak arra kérem, távo-zék addig, míg Zoltán haza jó!

— Ezt nem fogom tenni — felelt Béla oly határozottsággal, a mi megdöbentett — én komolyan akarok végezni és addig nem távozhatom, míg e kis kezét kedves bátyjától meg nem kértem. Hozzám hajolt, megfogta kezemet s úgy tekintett rám, hogy egy pilla-natig elfeledtem félelmemet, aztán szelid mosolyával azt kérdezte, hogy csakugyan várni akarok huszéves koromig?

Oh, csak az éveket ne említette volna! Ez volt az én gyöngém! — Igen Béla, huszéves koromig akarok várni, hisz az már nincs oly messze, csak négy év az egész, még annyi sem, mert már betöltöttem a tizenhatévet. . .

— Igaz, nevetett Róza — hisz ma reggel óta már tizenhétbe jársz.

— Kedves Rózsikám te tévedsz, mert én mindég azt hallottam, hogy éjszaka szü-lettem.

Erre egymásra néztek és nevettek, én pedig azt gondoltam, hogy meg kellene válo-gatni az időt, mikor az ember nevet, mert nem illik a legkomolyabb pillanatokat megzavarni.

— Hagyjuk azt a négy évet kicsinyem — szólt Béla illő komolysággal. — Bizza csak rám ügyünket. . .

— Nem sokat fog vele érni!

— Hallja Béla, Rózsika sem biztat. . .

— Csak hadd, hogy folytassam édes Annuskám — megsimogatta fejemet s újból nevetett, aztán folytatta:

— Nem sokat fog vele érni mondom, mert Zoltán, ámbár a legjobb ember az egész világon, de kissé heves és makacs, tudni kell vele bánni, most már hogy követke-zetesnek tűnjék fel előttünk, biztosan ellent mond ez eljegyzésnek . . . különben megvallva az igazat, én sem látom át, miért kell azzal úgy sietni?

— Mert, nagysád hivatalomból kifolyólag még holnap el kell utaznom és távol maradnom nyolc hóig, tehát ha e hosszú időt az idegenek között meg akarnám rövidíteni, azaz édesíteni egy kedves uti társsal: a jeggyűrűvel. . .

— Értem, értem, engedjen meg előbbi gyöngédtelenségemért, helyre hozom én azt nemsokára, csak bizzanak bennem!

— Én nem bizom senkiben! kiáltottam.

— Gyermekek! Mondta mindkettő épen egyszerre, ez úgy fellázított, hogy egy pil-lanatig mindkettőt ellenségemnek tekintettem, felálltam és tizenhatévem egész méltóságá-val így kezdtem:

— Ti, kik talán akarjátok, hogy eljegyzésem megtörténjék s mégis legyermekkez-tek, mit várjak akkor Zoltántól? Tőle, a ki úgy bánik velem, mint ha nem is tizenhét ha-nem tizenötévbe járnék. . . .

— Csöndesülj édesem, mondtam hogy Zoltánnal végzek én. Az bizonyos, hogy megfogja lepni, más körülmények között makacsul ragaszkodnék a kimondott huszévéhez de most . . . oh most megtréfálok az öreget! Ne félj semmit, ismerem az emberemet! Hevesen megcsókolt, felszökött és egész lényén valami dévajtság ömlött el. Béla fürkészsze tekintett a szép fiatal asszonyra s mintegy magának azt mondta: nem értem.

— Már hogy is értene! Az nem szükséges az én tervemhez — felelt csak úgy könnyeden és az ablakhoz lépett, ott kitekintve, hangos kacajban tört ki, azután tapsolva felkiáltott:

— Ahol van ni! rögtön megkezdhetem az előadást! Jaj kedves kis uram, ma nagyon sietsz haza felé, hát nem szükséges a zsidót mindég egyformán üldözni?

Kitekintettem, Zoltánt láttam roppant sietséggel közeledni, azt hittem rögtön elájulok, reszketve ragadtam meg a Béla kezét, és úgy könyörögtem, hogy rejtse el magát, ne tegyen ki engem a Zoltán örökös gunyjának. Béla fejét rázta és nyugodtan mondta: ez nem lehet.

— De hogy nem lehet! — szólt közbe Róza — önnek rögtön el kell vonulnia, mert az én tervem úgy van szöve, hogy az ön jelenlétét egészen szükségtelenné teszi, egyelőre gyorsan vonuljon csak be oda! Karon ragadta és betuszkolta, ez alatt Zoltán heves gyorsléptei az előszobában hangzottak. Béla után futottam, de oly izgatott kíváncsiság vett rajtam erőt, hogy az ajtótól nem tudtam távozni, sőt ki is nyitottam azt egy kissé és mohó vágygyal tekintetem a szemben lévő nagy tükörbe, honnan Rózát jól láthattam. Béla gyöngéden el akart onnan vonni, de belecsipeszkedtem egyik kezemmel az ajtó ütközőjébe, másikkal pedig az ő karjába és nem mozdultam, de úgy reszkettem, hogy majd leroskadtam. Béla lehajolt s a fülembé sugta: — Ne félj úgy kedves angyalom, mindjárt végit vetem én e komédiának, melyet nem értek!

Ez alatt Zoltán hevesen belépett:

— Most sem keresett engem senki? kérdezte, jól nejeére nézve.

— Már ki keresett volna! És most nem pirult, mint délelőtt, hanem merészen férjére nézett és gömbölyü vállát rázogatta. Zoltán megragadta kezét és fojtott indulattól áthatott hangon kiáltott:

— Rózsika, mit tettél te ma egész nap? A reggel eltagadtad, hogy itt volt valaki, pedig a szobaleány megmondta, hogy egy ur hosszasán volt nálad. . .

— Ah tehát a cselédektől tudakozódunk?

— Midőn megkérdeztem, nem tudhatám, hogy asszonya oda bent el fogja tagadni! Délután szokásod ellenére elküldesz hazulról. . .

— Tehát ma minden szokásunk ellenére történik; ládd Zotikám te is szokásod ellenére jöttél ma oly korán haza!

— Hiszem, hogy *korán!* De kérlek ne szakíts többször félbe, beszélj azután, ha én bevégeztem. Tehát a délelőtti zavaros magadvisedete után sürgetve elküldesz hazulról, ez nekem feltűnt s most, midőn megjövök és kérdem a terráson ögyelgő cselédétől. . .

— Kérlek, az én cselédeim nem szoktak, csak dolog nélkül, úgy ügyelegni, mint állitod!

— Róza!

— No csak csöndesülj galambom, kár ezért a semmiségért úgy tűzbe jönni, inkább elhiszem, hogy ügyelgett, hisz nem is csoda, mert a héten annyi volt a dolga: mosás, simítás. . . .

— Ah értelek, tehát palástolni akarod zavarodat, azért beszélsz össze-vissza mindent. De tud meg, hogy már késő minden, és halld tovább: tehát a mint künn találom a cselédet, azt kérdem tőle: — Az az ur, ki a délelőtt keresett, nem jött-e vissza?

— Épen most van benn — felelé.

— A számár!

— Számár ugy-e? Kár volt be nem tanítani, hisz így szokták! Hát, most is mered állítani, hogy senki sem volt itt? Hát ha még azt is megmondom, hogy a reggel egy rejtőzködő férfialakot pillantottam meg a kertben, mit szólsz hozzá? Most már én hallgatók, beszélhetsz!

Annyira reszkettem, hogy Béla támogatott s míg Zoltán hevesen egy székre lökte magát s ez által annyi zajt okozott, hogy Béla szólni mert, ezt sugta fülembe: — e fiatal asszonynak más czéljai is vannak, azért nem zavarhatom, de leleskelődni sem akarok tovább, hagyjuk magukra őket. Dehogy hagytam, még jobban belecsipeszkedtem Bélába, még jobban reszkettem s csak nem engedhette, hogy összeroskadjam? és ott maradtunk tovább, én folytonosan a tükörből lesve az érthetetlen jelenetet.

Róza meghajtotta szép fejét, kezeit mellére szoritotta s megbánástól rezgő hangon így kezdte:

— Oh édes jó férjem, ha te már ennyit tudsz, a tagadás úgy is késő, bevallok mindent. — Zoltán elővette zsebbeliét s verejtékes arczát végigtörülte, ez alatt neje oly csintalan, kötekedő tekintetet vetett rá, aztán egy hamis mosolylyal újból meghajtotta fejét s tovább beszélt — az okoz nekem kimondhatatlan fájdalmat, hogy vallomásom után téged még az önvád is kinzani fog. . .

— Nagyon szépen kezded! Remélem, bocsánatot is kéretsz velem mindjárt?

— Különbén, ha ez téged untat, el is hagyhatjuk Zoltán!

— Róza! ne vigy a végletekig. . .

— Jó, jó; tehát ne szakíts többször félbe, mert ládd, egy ilyen vallomás előtt én is izgatott vagyok: te nem találod ezt természetesnek?

— Róza beszélj, mert ha soká így tart, semmiről sem állok jót!

— Jól van hát, nagyon nehezen megy, de azért elől kezdem: Már több ideje annak, hogy téged egy férfi tudakoz, egy ügyes, megnyerő modoru, csinos ifju; midőn először megláttam, összeresztentem — no, mert eszembe jutott minden üzleted, miket eddig kötöttél s rettegés fogott el, hogy még egy ilyen rokonszenves, jó beszélő tehetségű egyén által fogod csak igazán behuzatni magad, e miatti félelmemben eltagadtam, hazatéréseid idejét, mindég épen azt az órát neveztem meg, mikor tudtam, hogy nem szoktál itthon lenni, mert nem akartam, hogy találkozzatok és te újból köss egy »jó« üzletet. E találkozást meggátolni nem került épen sok fáradságomba, mert te sok időt szoktál távol lenni, no tudod a kis és nagy zsidók végett, a miket nem lehet lejátszatlanul hagyni; lásd már én is tudom,

hogy nem lehet; előbb nem értettem, de te oly gyakran mondtad, hogy már hiszem és igazán csodálom, hogy ma megtudtál szabadulni . . . maradj csak nyugodtan kérlek, mindjárt vége lesz, de fájdalom, szomorú vége! Tehát az ifju mind jött, mind csak keresett, míg a végén nem is keresett, csak jött s én ekkor vettem észre, hogy fel sem akar találni . . . oh de már késő volt!

— Késő volt! — kiáltott felszökve Zoltán, megragadta neje karját, aztán ismét elbocsátotta, fejéhez kapott és egész erejéből igyekezett férfias nyugalmit megtartani, pedig kinézése ijesztő volt.

Mi lelhetett ezeket? gondolám.

— A nevét! a nevét e férfinak!

— Mojzes Áronnak hívják, itt van névjegye is.

— Mojzes Aron! Eszem ne hagyj el, tehát még hozzá zsidó is!

— Természetesen, hisz téged mindig csak azok keresnek, s jegyezd meg magadnak, hogy *előbb* ez is téged keresett. De különös is az Zoltán, hogy mily végzetszerűen szövődnek a zsidók a mi életünkbe, mindkettőnk boldogságát ezek zavarják, mert hidd el, a kártya zsidó is nagy zavarója volt mindég boldogságomnak, hány édes óráját a bizalmas együttlétnek rabolta el tőlem! És most elrabolt tőled egy. . .

— Oh Róza, hogy te ennyire tudtál menni! De nem, nem lehet ez igaz! Mond, hogy csak egy erős tréfa? vagy ha már mindennek vége lenne, enyhítsd legalább azzal, hogy nem zsidó a rejtegetett látogató.

— Nem tehetem Zoltán, mert ő valóban zsidó, de kérlek ne képzeld őt olyannak, mint az eddigi zsidóidat, hidd el, az csak elő ítélet, mint ha nem lenne köztük akárhány különb, mint sok magyar gavallér, ő legalább sokkal különb; ha látnád derült, magyaros arcját, nyugodt önérzetes magatartását és egész lényén elömlő a férfiaság hóditó varázsát. . .

— Elég! kiáltott Zoltán.

— Pedig kevés van már hátra, hallgasd meg, essünk egyszerre túl mindenem — megragadta férje kezét, de az kirántotta és mellén összefonta karjait, s igazán oly büszkén állott ott, nejére tekintve, hogy tőle nem is vártam olyat; neje bünbánatosan meghajtott fejt s nekem úgy tetszett, hogy ezzel egy csintalan mosolyt igyekezett elrejteni és igen halk, töredezett hangon folytatta: — Igen, Zoltán, kevés van már hátra: tehát a deli, rokonszenves zsidó ifju mind jött, mind kereste azt, ki a körben fogdosta a másik zsidót, míg végre ő is fogott egy szívet, egy tiszta ártatlan szívet, mert, tudd meg Zoltán, hogy nagyon, első szerelme egész melegével szereti ez ifjut. — Oh, de ne kárhoztasd érte! — a te . . . testvéred.

— Az én testvérem! Ő szereti a zsidót?

— Igen.

Zoltán, mint ki egy nehéz terhet dob le magáról, mely alatt már épen roskadófélben volt, úgy hanyatlott a pamlagra, kezét szívére tette és megkönnyebbülten sóhajtott fel. Most már megértettem az egészet, tudtam, hogy az a fohász az elkinzott, meggyötrött szív fohásza. Aztán megfogta neje kezét és ajkaihoz szoritotta; a szép, csintalan asszony

még nem jött ki szerepéből, még kellett neki a tréfa: fehér kezeeskéjével megsimogatta férje fejét és gyügyögtető, de komoly hangon beszélt hozzá:

— Igy, igy Zotikám, így vagy te az én emelkedett gondolkozásu uram, ki egyszerre felül tud emelkedni családjá hagyományos előitéletén.

Pedig a férj fejében nem volt egy gondolat most, annak csak a szive ujjongott és tombolt örömeiben, hogy nincs megcsalva. Természetesen ezt csak későbbben tudtam felfogni, akkor azt hívtam, hogy míg szorosán átkarolva tartja neje gömbölyü derekát és oly különösen tekint szemébe, arról gondolkozik, hogy mikor tölthetem én be a tizenhatodik évetem?

Ugy hiszem Bélának már több fogalma volt arról, hogy milyen gondolatok járhatnak a férj felhevült agyában, mert azt sugta fülembe, hogy elég volt a tréfából, lépjünk elő; persze én nem akartam, de Béla hirtelen karon fogott, az ajtót kinyitotta és Zoltán elvezetett, itt kedves, nyugodt hangjával megszólalt:

— Engedje meg uram . . . Róza gyorsan közbe szólt:

— Hagyja el kérem, elmondtam én már mindent és biztosítom, hogy nyugodtak lehetnek, ládd Annuskám, kár volt úgy félned, mert bátyád épen semmi ellenvetést nem tett, előítéletével is férfiasan szakított . . . no Zotikám, úgy volt-e? A férj egy türelmetlen mozdulatot tett kezével és tekintetét le nem vette Béláról. Rózsika hozzá hajlott, megsimogatta befelhőzött arcát s játszi, ravasz kis czicza módjára fehér piros arczával oda törleszkedett a férj tömött szakállához és rábeszélő édes hangján biztatgatta:

— No kedves kis Zotikám, félre a redőkkel! Vidulj fel, tudod, mint az előbb, mikor úgy örültél. . .

— Hadd el Rózsika, az más volt!

— Más? Ugyan miért? kérdezte oly gyanutlanul csodálkozó arczzal, hogy a férj kissé felderülni látszott. Béla, mintha ez egészéből semmit sem tudna, úgy kezdte:

— Valóban önagysága kegyessége, hogy ügyünket már előadta, oly zavarba hozott, azt sem tudom hol kezdjem, azért talán legjobb lesz, ha legelől: magam bemutatásán kezdem. . .

— Szükségtelen! — vágott közbe Róza — hisz megmondtam én a nevét, enélkül csak nem kérhettem számára feleséget? már pedig kértem és kaptam, most már nincs egyéb hátra, mint hogy férjem áldását adja önökre. . .

— Addig még nagyon sok van hátra! kiáltott hevesen Zoltán.

— Nem értelek Zotikám!

— Ha az igaz lenne Rózsika, akkor talán, hogy a nevetségességet kikerüljem, oda dobnám testvéremet egy . . . de tudom, hogy érted a dolgot, melyet én restellek, s azért határozottan mondom. . . .

— Nem mondasz semmit! egyikünk sem mond semmit! foglaljunk helyet, és beszéljünk egyebekről, míg ez a dolog érik egy kissé. De előre mondom, hogy üzleti dolgokba ne vegyüljenek, mert azokat nem szeretem! Most már Bélával akart játszani a nevető, pajzán menyecske, de emberére talált, mert Béla egész nyugalmával — Istenem, hogy csodál-

tam reszketésemben e nyugalmat! — Zoltánhoz lépett és szelid, de határozott hangján ezt kérdezte tőle:

— Uram, ha ön tudja, hogy én Órfalvi Béla vagyok, miért nem kérdezi bár egy szóval Kálmán testvéremet, ki oly melegen emlékszik mindég önről, mint legjobb barátjáról?

Rózsika duzzogva legyintett felé zsebbelijével: Ah menjen rossz ember, mint siet azzal az Órfalvi névvel! Hát illik ilyen hamar elrontani az ember tréfáját? Aztán nevetett és tapsolt — ugy-e kis uram, ez megjárta egy kis tréfának azért a hatévi sok zsidófogásért és zsidó általi megfogatásért?

— Rózsika, ez erős tréfa volt, boszúnak is beválik, de volt egy kis igazad benne s hiszem, hogy gyakran fogok én még e felett elmélkedni. Hát te fiu, csakugyan a Kálmán testvére vagy? Jer szivemre!

Mig összeölelkeztek, Rózsika nevetve sugta nekem: — No ládd, most a feletti örömében, hogy nem zsidó Béla, elfelejti éveidet latolgatni.

Mikor jól kiörvendezték magukat és mindnyájan helyet foglaltunk, Zoltán így kezdte:

— Hát ugy-e, minden tréfa volt, a lánykérés is? Béla felállott.

— Nem Zoltán, én a tréfás részbe legkevésbé sem vagyok beavatva, az csak kedves nődre tartozik. Komolyan és ünnepélyesen szólok. . . .

Aztán elmondott mindent, átadta nagynénénk levelét, melyben sok szép volt az én kedves Bélámról, Zoltán mindent kitérő örömmel hallgatott és olvasott, s nem győztem csodálni, hogy fiatalságomat egy szóval sem említi, a helyett nejét kísérte szerelmes pillantásokkal, lépten-nyomon annak szorongatta a kezét, mintha az lett volna a menyasszony, pedig az én ujjamon ragyogott a mátká gyűrű! A milyen fénylő volt előttem e kis karika akkor, szerelmem rózsaszín üvegén nézve, oly tisztán tündöklök ma is: tiz év múlva. — Mert az én egyetlen (azaz ezt csak megszokásból mondom így, mert hát a kicsi Béla is az enyém!) Bélám épen olyan jó, szeretetteljes ma is hozzám, mint volt ama szép szeptemberi napon, mikor e gyűrűt ujjamra hozta.

És Rózsika, a még mindég szép, vidám Rózsika elégült mosolylyal szokta mondani:

— Istennek hála, mióta a »te zsidó« megjelent, a »mi« zsidóink sokkal gyéreb-
ben mutatkoznak! Ilyenkor megsimogatja férje öszülő szakálát s szeretettel teszi hozzá: — Jól van ez így öregem! ennyi zsidótól még boldogok lehetünk, ugy-e ettől még szerethetjük egymást?

— Oh, hogy lehetne téged nem szeretni, te okos, vidám asszony?

De azért, ugy érzem, hogy én mégis csak boldogabb vagyok az egyetlen »zsidóm«-
mal, ki soha semmiféle zsidó fogásba nem elegyedett!

Gyarmathy Zsigáné.

S z e r e t e t .

Csak szeretni, csak szeretni,
Az életnek titka ez:
Soha nem fogsz boldog lenni,
Hogy ha senkit nem szeretsz.

Láttam én a gazdag ember
Homlokán is felleget,
Oly szegény és nyomorult volt,
Mert senkit sem szeretett.

S láttam boldog koldus asszonyt,
Gyermekével az ölén,
Kisedét a rongyok közt is
Oly gyönyörrel göngyölé.

Csak ha mást is boldogitunk,
Ez boldogit minket s áld,
Kinek szeretete nincsen:
Valjon másnak az mit ád?

És ha ád is szeretetlen,
Az ily jótét mit sem ér,
Olyan, mint a fanyar gyümölcs,
Melyet napsugár nem ér.

A ki szeret, soha nem fél,
Földön bizton jár az itt:
Még maga a bátorság is
Szeretetből származik.

De remeg, fél, ki magának
Él egyedül, ridegen,
Czél keres s a czélt nem látja . . .
Otthona is idegen.

Oh a nélkül a világon
Semmi szép, jó nem lehet,
Még a létet is az szülte:
Az isteni szeretet!

Tóth Kálmán.

E g y b a r á t n a k .

(Apr. 16. 1877.)

Van sok »barátom«. . . ! A bohó világ
Kedvel talán, mert mosolyogni lát,
En-hiusága tükrözik belőlem;
Ha másnak látna, elfordulna tőlem!

De téged én nem ámitottalak;
Láttál roskadni a kereszt alatt,
Érzed, tudod jól: lelkem mily beteg,
Hogy mennyit szenved s mennyit szenvedett.

Te jól tudod, hogy mint romon a köd,
Ugy áll a gond tört életem fölött,
S a száraz szem, mely bánatát tagadja:
Egy elapadt könytenger sivatagja!

Te jól tudod, hogy észrevétlenül,
Bármit tegyek, a kétely rajtam ül,
Járok veled, mint lánczával a rab,
Hordom a kigyót, mely szíven harap. . . !

Te jól tudod, hogy kora hervadásom
Bús sejtelmével ön síromat ásom,
S mint anyai más, e század kórosa,
Közönnyel nézem, mint foly a tusa!

Te jól tudod, hogy semm s a jelen,
Mint volt a múlt . . . s jövőm reménytelen;
A legtöbb óra egy külön pokol,
S a torz mosolyban lelkem haldokol!

Mindezt tudod . . . s mégis karodba fontál,
Mint a beteg fát a nyiló folyondár. . . !
Részt kérve búmból, csöndesen zokogva
Tapadt szemed lerokadt homlokomra. . . !

Oh! higgy nekem! rám nézve a világon
Minden tűnő frigy . . . kurta, kósza álom!
Csak a miénk nem lankad, nem veszít. . .
Minket a *bú* örökre egyesít!

Ábrányi Emil.

Szerelem és dicsőség.

Beszély.

Egyszerű kis földszinti szobába lépünk. A bútorzat szegényes, a padozat viasztalan, a falak fehérre vannak meszelve. — De minden oly tisztaságban ragyog, hogy azt hihetnéd, itt tündér a házi nő, s kezében orkán a seprő, mely minden utolsó porszemet magával ragad.

E tündér gyönyörű tizenhatéves kis leányka volt, Margitnak hívták. — Atyja Morvel Tamás, a külföldről bevándorolt öreg hegedűs, ki oly felségesen kezelte vonóját, mint akármelyik világhírű hangversenyző. — De mit ért az, ha elsoványodott nyakán tízmázsás ólomgolyó csüngött, a leküzdhetlen szerénység. — Ettől nem haladhatott előbbre, s belerozdásult a főváros egyik színházának zenekarába, adván amellet óralecczkéket is, ha ép akadt tanítványa. — De azért ő gond nélkül, sőt boldogan élt, mert forrón szerette egyetlen gyermekét, korán elhunyt kedves nejének élő képmását.

Hogy e leányka milyen szép, milyen jó, milyen okos és milyen kedves volt, mikép tudnám én azt szóval lefesteni?

Hiába mondanám el, hogy haja olyan volt, mint fürtökké fodorított aranyszálak képzelhetők, hogy szemei feketék voltak és úgy ragyogtak, mint felhőtlen téli éjelek egén a csillagok. — Mit ér hallani, hogy termete sugár, mozdulatai kecsesek, mosolya, tekintete bájolók valának? Mindez még nem varázsolhatja lelki szemeink elé hű képét az elragadó harmoniának, mely lényét oly rokonszenvessé, oly ellenállhatlanná tevé. — És szelleme minő élénk, fogékony volt, és mennyire túlszárnyalta finom emelkedettségben az egyszerű életkörülményeket, melyek között élt és magát fáradhatlan munkássággal hasznossá igyekezett tenni. — Ő is művésznő volt. A himzésben párja nem volt Budapesten és tündér ujjacskáival havonként csaknem kétszer annyit szerzett, mint atyja hegedűjével.

Most is ott ült az ablaknál, egyik nagyúri menyasszony nászfátyolát diszítvén fel gyönyörűbbnél gyönyörűbb selyemhímzésű virágokkal. — Mellette atyja állt, kikönyöklővén az utcára, hol valami rendkívüli dolognak kellett történni, mert az egész utca telve volt zsbongó s éljenző néptömeggel. Nyitott kocsik robogtak ide s tova, feltollazott, felpántlikázott fiatalokat ragadván magukkal.

»Édes atyus!« — szólt Margit, mi alatt nagy figyelemmel öltögetett a finom szövetbe. — »Nem látod még Palit?«

»No persze!« — viszonzá az öreg Morvel. — »Most fog az ide jönni hegedűlni Mintha bizony nem előbb való volna a választás.«

»Mi köze neki a választáshoz?« — zsémbelődék fél tréfásan Margit.

»Már hogy ne volna köze, mikor jó barátja a jelölt. — Csak kell, hogy egy kicsit korteskedjék mellette.«

»Akkor hozza azokat, kiket meg akar nyerni ide, és hegedülje el nekik a te szép Adagiódat, melyet ő annyira szeret. E hangoknak senki sem tudna ellenállni.«

»Jó jó, te kis bohó!« szolt az öreg művész, kinek nagyon hizelgett leánya dicsérő beszéde. — »De ni ni! Nem csalódom. Pali jön, érkezik, gyorsan, mintha puskából lőtték volna ki. — Igy felindúlva még soha sem láttam. — Eredj leányom, siess, nyiss neki ajtót, gyorsan.«

Margitnak alig maradt ideje, hogy az ajtóhoz szaladhasson s azt megnyithassa, mert Pali már erősen zörgette kívülről a kilincset.

Alig tárult fel az ajtó, a várt ifju betoppant felgyúladt arczczal, villogó szemekkel, a fékezhetlen öröm megdöbentő kifejezésével vonásain. Margitot rohamosan karjaiba zárta, mielőtt ez védhetne volna magát, és össze-vissza csókolta.

»Hé, hé! — urficska!« kiáltott fel Morvel atyus, nagy szemeket meresztvén a történtekhez. — »Mi ez, ki engedte meg ezen jogosulatlan, indokolatlan és czélszerűtlen nagy bizalmaskodást — mi?!«

»Önérzetem — kedves Morvel papa.« Viszonzá Pali a váratlanul lelt nagy boldogság meleg szív-hangján.

»Onérzete? — Kérünk magyarázatot.«

»Nemde kedves Morvel ur, ön mindig azt mondá: ameddig a férfiu nem bir biztos életpályával, addig ne gondoljon házasságra, ne ámítson azzal senkit, mert önérzetes férfiuhoz ilyesmi nem illik.«

»Nos?«

»Most már nincs többé okom nem gondolni a házasságra.«

»Pali! Édes Palim — egyetlen Palim!« tört ki Margit a nem remélt öröm, boldogság visszafojthatlan kifejezésével. — »Kérlek — szólj — mi történt?«

»Ni ni! Hát te is?!« — kérdé színlelt meglepetéssel Morvel, fejebujára lökvén orráról a nagy pápaszemet.

»Mintha bizony nem tudta volna!« — ingerkedék atyjával Margit, miközben megölelte Palit és sürgeté, mondaná el végre a nagy örömhírt.

»Édes Margitom — meg ne ijedj — én képviselő vagyok,« — szolt büszkén az alig 25 éves, deli külsejű, élénk arczu Marnay Pali, jogvégzett ifju, ki csak Margit kedveért tanult Morvel atyustól hegedülni.

»Te — te — képviselő?!« — kérdé szakadozott hangon Margit és életvidor piros arca egyszerre oly halvány lett, mintha, ég tudja, minő rémhírtől ijedt volna meg.

»Istenem! Mi bajod lett egyszerre?« szolt Marnay, fel nem foghatván, kedvese miéért döbent meg ennyire?

»Hogy mi bajom? — — Oh — semmi — — épen semmi« — viszonzá a szive mélyében megrendült fiatal leányka és hangos zokogással borúlt atyja keblére.

»Ezt valóban nem értem,« mondá Pali csaknem sértődött érzelemmel.

»Kedves urfi! Én pedig nagyon is jól értem« — felelé Morvel fájdalomtól rezgő hangon. »Ön oly állásba lép, mely örökre elválasztja leányomtól. Egy országos képviselő nem gondolhat arra, hogy szegény, egyszerű muzsikus leányát vegye nőül.«

»Morvel ur! Margit! Hát azt hiszik felőlem, érzelmeim változhatnak, ha mindjárt miniszteri tárczával kínálának is meg? Oh, mily kevéssé ismernek engemet! Valóban Margit, ha te is úgy gondolkozol, mint atyád, akkor mélyen sértesz.«

Margit könybenuszó tekintetét kedvesére emelte; sokáig, sokáig nézett az ifju őszinte szerelemtől sugárzó szép szemébe, míg végre a kétely, a bánat, a vágy s remény megrendítő vegyülékével szólt: Pali! hiszek neked — hiszek, mert oh! mivé kellene lennem, ha többé nem hihetnék neked.«

»Igy, így drága, kedves, szeretett jó Margitom! — Féltre az ok nélkül való aggodalommal, a gyötrelmet okozó kételylyel. Te szívemnek, életemnek királynéja vagy, te fogsz nekem parancsolni, felettem uralkodni véges-végig. — És most édes Morvel ur, hallgasson meg. A kerület, hol születtem, hol megboldogult atyám köztisztületben álló férfit volt, váratlanul képviselőnek választott. Felléptettek anélkül, hogy tudomásom lett volna felőle. A levél, melyben felszólítanak, sietnék választóim körébe, csak annyiról értesít, hogy az előbbi jelölt az utolsó pillanatban visszalépett és keresztatyám, gróf Dérlaky Ferencz ajánlatára a kerület egyhangulag engemet választott képviselőnek. Egy óra mulva utazom, hogy magamat választóimnak bemutassam; de előbb, engedje meg édes Morvel atyus, hogy minden szokásos ceremonia mellőzésével megkérhessem öntől Margitnak, az én kedves Margitomnak kezét. — Ha nem lesz ellenvetése, két hét mulva a menyegzőt is megülhetjük.«

»Palim! — Édes Palim!« — rebegé Margit sírva a boldogságtól. — »Tiéd vagyok, tiéd, örökre!«

Oh, de mit is mondhatott volna a szegény leány egyebet, midőn Pali oly szívből beszélt, és oly igaz szerelemmel szorította őt keblére.

Morvel atyus szintén sírt és ép azon volt, hogy karjait áldásra terjessze ki, de mielőtt e szokatlan művelethez ünnepélyes állásba helyezkedhetett volna, Pali már kívül volt az ajtón és sietett az indóház felé, nehogy valamikép elkéssék a vonattól.

Margit némán egy székre hanyatlott, könyvelt szemének tünődő tekintetét maga elé mereszté és gondolataival ama váratlanul elébe tárult jövőbe merült, melyet a szegény zenész leánya, a munka gyermeke sokkal fényesebbnek képzelt, semhogy azzal szelid, szelid szive rögtön megbarátkozhatott volna.

Morvel atyust a váratlan szerencse szintén oly előkészületlenül találta, hogy ismét bekövetkezett, ami rajta különben gyakran megszokott történni, t. i. a képtelenség, gondolatait rendezhetni. — Volt azonban ilyen válságos esetekre egy jó barátja, ki őt megvigasztalta, ki kizökent észjárását szépen visszaterelte a rendes kerékvágásba. El jó barát kedves hegedűje volt. — Most is hozzá menekült, elővette és elkezdte rajta játszani azt a felséges adagiot, melyet Pali annyira szeretett, s melyet Margit csak az imént oly igen nagyon feldicsért. — És játszott oly szépen, mint még soha. A remény és kétely, a boldogság és bánat csodás hangjait csalta ki hangszeréből a merészen kezelt nyirettyü, melynek minden egyes vonása visszhangra kelté az elmélázott leányka arany szívének érzelmeit, melyekhez a váratlanul jött nagy boldogság daczára az ellenállhatlan remegés sorakozott, támasztva azon kínos gondolatról, hogy vajon mindez nem pusztá álom-e?

Nagy, fényes lakomára s ünnepélyre készülnek a dérlaki grófi kastélyban. — A kapu előtt zöld ágakból diadalív emelkedik, a kastély homlokzata virágfüzérékkel van ékítve, a nagy erkélyen nemzeti lobogók lengenek, a cselédség sűrög-forog s a konyhákból felséges sülték illata párolog a szabadba.

És mindez a kerület új képviselője: Marnay Pali tiszteletére történik.

A régi Dérlaky Ferencz grófra többé rá nem ismert volna senki. Eddig maga volt a megtestesült indolentia, a közügyekkel mit sem foglalkozott. A választások alkalmával rendesen külföldön tartózkodott, hol, kivéven egy-két nyári hónapot, életének legnagyobb részét töltötte. Mi lelte most egyszerre, hogy ily merészen beleveté magát a választási mozgalmak hullámai közé.

Keresztfia iránt való ragaszkodásból ez nem történt; hiszen eddig reá sem gondolt, sőt azt mondják, hogy barátságatlanul bánt vele, hogy ez soha feléje sem ment többé.

Akik a gróf ur körülményeit közelebbről ismerték és tudták, hogy Bécsben és Párisban annyival tartozik, a mennyit összes vagyona meg nem ér, csakhamar rájöttek, hogy az öreg grófnak mi a titkos célja. — Egy bécsi bankár megigérte, hogy ad dérlaki uradalmáért másfél milliót, ha a gróf kieszközli, hogy vasutat kapjon. A megszorúlt gavalér, kinek e vásártól függött jövője, megkísérlett mindent, hogy ezen az ország gyakorlati érdekeivel megegyező vasuti hálózathoz teljesen kieső szárnyvonalhoz engedélyt szerezzen. De terve nem sikerült, mert a törvényhozásban egyetlen képviselő sem akadt, ki hajlandó lett volna azt szóba hozni, még kevésbé ajánlani. — Pedig minden attól függött, hogy egy ily bátor »hazafit« lehessen találni, mert ha egyszer meg lesz törve a jég, majd a többi magától fog menni.

Dérlaky végre azon gondolatra jött, hogy keresztfiában teremtsen magának ily »bátor hazafit,« és számítván arra, hogy a szegény ifjut a váratlan dicsőség örök hátlára fogja kötelezni, nem sokat habozott és tervét megvalósította.

A gögös gavalér fenhéjázó »önérzete« annyira megpuhult, hogy számításaiban leánya és Marnay közötti házasság eshetősége is megfordult. — Marnay nemes ember volt, sőt távoli rokonságban is állott a Dérlaky családhoz; és miután a gögös főúr anyagilag csakugyan a lét vagy nemlét szomorú kérdése elé került, mindenre hajlandó lett, ami által a pusztulás és szégyen Scyllája és Charybdise között átsiklani remélhete. — Azért megparancsolta leányának, hogy legyen Marnay iránt nyájas, szeretetre méltó, kövessen el mindent, ami által lekötelezheti.

Az öreg gróf távolról sem álmodta, hogy milyen kellemes kötelességgel bízta meg az elragadó szépségű Emerose kisasszonyt, aki előtt a bogárszemű Marvay Pali nem volt ismeretlen. Ez ifju minden nyáron hazajött felkeresni dérlaki kis házikóját és hét szál szilvafáját. Emerose soha sem beszélt vele, de mégis mindig tudta, mikor érkezik, mikor távozik, dérlaki idénye alatt mivel foglalkozik, a vidéken kikhez jár. Szóval: Emerose nem tartotta rangjával összeférhetlennek, hogy érdeklődjék a kis-nemes Marvay iránt. — Ez azonban nem sokat törődött a büszke kastély szép kisasszonyával, kinek atyja őt megsérté s akinek házát azóta kerülte.

Az idegenkedésnek, mondhatni ellenségeskedésnek azonban most már vége szakadt. Az öreg gróf saját négyfogatu pompás kocsiját küldte a napi járásnyira eső vasuti állomáshoz Murvay után, őt saját kastélyába szállásolta el és úgy fogadta, mint egy kis királyt.

A kerület választói valóságos bucsujárást tartottak a dérlaki kastélyba, hogy az új honatyát láthassák és hallhassák.

Látni láthatták, de miután Murvay pártfogójától szóhoz nem juthatott, azzal kellett megelégedniök, amit az egyszerre hallatlan bőbeszédűségbe esett Dérlaky grófnak magyar szóhoz nem igen szokott ajkairól hallottak. Az öreg mágnás félig magyar, félig francia, közbe-közbe német szavakkal fűszerezett hatalmas dictiókban ráruházta Murvay Palinkra mindazt a sok tehetséget és jellemvonást, melyekről hitte, hogy egy pártvezéri szerepre aspiráló képviselőnek elengedhetlen kellékeit kell képezniök. Felsorolta rendre azt a sok jó, szép és nyereséggel kecsegtető dolgot, közte természetesen a vasutat is, melyet az új képviselő a dérlaki kerület honpolgárainak nagy előnyére ki fog eszközölni.

Lehet képzelni, hogy egy 25 éves fiatal embert, ki a képviselőségre, első rendű politikai szereplésre legtávolabbról sem mert gondolni, mennyire megzavarhatott e sok dicsőítés, mely oly kilátásokat ragyogtatott lelki szemei előtt, melyek mellett egy dicsvágyra hajlandó lelkület előtt, minden egyébnak el kell törpülnie.

A sok dicséret, a bájos grófi kisasszony sokra bátorító szenvedélyteljes pillantásai egészen elragadták fiatal emberünket. — Szíve zajongott, elméje, képzelete háborgott, idegei lázban voltak. — Néha annyira elragadta lelkesültsége, a grófi ház iránt támadt hálaérzete, hogy szeretett volna az öreg Dérlakynak lábaihoz borulni, megköszönni, amit érte tesz.

Már egy hétig élvezé e folytonos mámort, mely a ma rendezett fényes ünnepély alkalmával tetőfokát érte el.

A kerület összes »intelligentiája« meg volt híva. A számos felköszöntések miatt hosszúra nyult díszebéd után megkezdődött a kerti ünnepély. — A széles park lombjai között számtalan színes lampion csillogott. A mint bealkonyodott, a szobroktól körülvelt hattyu-tó közelében pompás tűzijátékkal pazarkodott a »bőkezű« háziúr. Ezután megszólalt a tánczra hívó zene és az egybegyűlt fiatalság lelkesülten fogott a csárdáshoz egy erre külön elkészített, lámpafüzérekkel megvilágított szabad téren.

A diszítés és kivilágítás emeléséhez alkotmányos előzékenységgel hozzájárult a halvány képű Luna is. — Fakó sugaraival oda is be-bekandikált, hova lámpiónok már nem jutottak.

A hattyu-tótól jobbra szűk lombfolyosó kanyarodik kis magaslat felé, melynek ormán Diana szobra áll, büszkén tekintve az előtte elterjedő rónaságra.

E magaslat tövében balra, rózsalugost pillantunk meg.

A hold ezüst fénye ép e lugosba világított, melynek gazdái akadtak.

Emerose és az új dérlaki képviselő andalogtak abban, gyönyörködve az est leírhatlan szépségében, irigyelvén a korlátlan nagy boldogságot, mely a természet megrendítő nyugalalmában nyilvánul. Váll vállhoz simult, fürt fürthöz ért, és az ajk alig volt annyi távol-

ságra az ajktól, hogy a törhetlen örök barátságot ígérő szavak könnyedén ellebbenhessenek.

A büszke gróf kisasszony patyolat keze a kis-nemesnek velős markában nyugodott, tekintet tekintetbe mélyedett s a világ, múlt és jövő el lett feledve.

*

A dérlaki fényes ünnepély után egy évvel, Grácznak egyik elsőrendű vendéglőjébe fiatal házaspár szállt.

A nyár beálltával rendszeren roppant sok idegen turista érkezik a városba. Ezek most is annyira ellepték a vendéglőket, hogy utasainknak, aristokratikus fellépésök és fényes podgyászuk daczára, csak a legfelső emeleten adhattak kis udvari szobát.

A fiatal házaspár arcának boldog kifejezéséből meglátszott, hogy nászutját élvezi.

Gyorsan átöltözködtek, kimentek átbarangolni az ismeretlen csinos város utcáit s csak este tíz óra felé kerültek vissza lakásukra, hol sokáig csevegtek a jövőről, szerelmükről s a boldogságról, melyet, mint hitték, rabszolgájukká tettek.

Künn gyönyörű est volt. A hold magasan állt az égen és ép úgy bevilágított a nyitott ajtón a szobába, mint egy év előtt Dérlakon a rózsalugosba, a Diana-szobor közelében. — A fiatal férj két támlásszéket vont az ajtó elé s a gyertyákat eloltá. Férj és nő egymás mellé ültek. A bájakban páratlan hölgy férje izmos vállára hajtá kis fejét. Tekintete a hold fénylő tányérához tapadt. — Sokáig nézett az éj halványképü királynéjára, végre halkán susogá férjének: »Édes Palim — én félek — valami megfoghatlan érzés lepte meg szívem, a mióta a holdra tekintek. — Luna irigyli boldogságunkat, nézd, őh nézd, mily haragos szemekkel tekint reánk, — mint borul el arca —.«

E pillanatban a szomszéd szobában halk zene szólalt meg, csöndesen, mint a sohajtás, fájón mint tűnő remények lassu szózata.

Művész lehetett, ki a hegedű hideg húrjaiból e megkapó dalt tudta kicsalni.

A boldog férj, ki ép csókjaival halmozá keblére simult angyali neje forró ajkait, egyszerre egész lényében megrendült. Egy önkénytelen mozdulattal, csaknem durván fejté ki magát csudálkozó hölgye ölelő karjai közül, felemelkedett, egy ideig mint kőszobor állt, mozdulatlanul előre tolt fejjel figyelve a dalra, mely egyre szólt, fájóbban, keservesebben. E dal nem volt előtte ismeretlen, hiszen e dal mellett lopózott szívébe az első szerelem a nemes érzelmek ama együgyü korszakában, midőn a hiúságnak, a képzelt dicsőség csábításainak még nincs hatalma szívünk önzetlenségén.

Az ifju a folyosóra lépett, vonzotta ellenállhatlan bűverő, mely a kétségbeesés horgonyát megrendült szívébe veté. — Lassan, ingadozva haladt a hegedű siró hangja után, a szomszéd-szoba ajtajához ért, benyitott a szűk kis szobába, melyet elfödött lámpa alig derengő fénye világított meg.

Az ágy mellett roskadozó agg férju támaszkodott a falhoz, kezében hegedű és vonó, szívében tengere a búbanatnak. — Az ágyon halvány mellbeteg leányka feküdt, megtört liliom, kinek átszellemült vonásaira egy kifosztott kebel kínjainak örök nyomát véste

a mesterkezü szenvedés. Az agg férfiú, az alatt, hogy szívreható zenéjét folytatta, néha meg-megszólalt és halkán susogá az ágy felé hajolva: »légy csendesen leányom, majd addig fogom kedves dalod játszani, míg szépen elszenderülsz. Holnapig — igen holnapig az álom új erőt nyújtand, elutazhatunk — s ha egyszer Gleichenbergben leszünk, a jó Isten majd visszaadja egészségedet« — — és játszott tovább-tovább. Nagy fájdalmában észre sem vette, hogy idegen lépett a szobába; csak midőn ez a visszafojthatlan fájdalom sikoltásával borúlt térdre az ágy előtt, tette félre hegedűjét s bámult meredt tekintetével a térdeplőre, ki jött, megosztani szétmarczangolt atyai szive keservét.

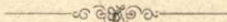
»Bárki legyen is ön uram« — szólta a szenvedéstől együgyüvé lett agg — »köszönöm, hogy vigasztalásomra jöve. Oh, maradjon itt pár pillanatig, míg leányomnak friss vizet hozok, — — ön is asszonyom,« — folytatá a reszkető halvány nőhöz, ki most a küszöbön megjelent s háborgó érzelmek feldúlt rémes kifejezésével kételyt, haragot, fájdalmat sugárzó tekintetével kereste a férfiút, ki az imént szerető karjaiból tépte ki magát. Az agg férfiú ép el akart mellette surranni a folyosóra, midőn egyszerre szívrepesztő felkiáltás tört ki az ágy előtt térdelő ifju ajkai közül: »Meghalt! — Meghalt! — Én — én öltem meg!«

Az erős férfiú élettelenül hanyatlott hátra s a szobába csődült emberek mint halottat vitték szobájába.

*

Mintegy fél év elteltével hirtelen keringett, hogy Murvay Pál, a tehetséges képviselő a bájos Dérlaky Emerose grófhölgynek férje, búskomorságba esett, és hogy neje elhagyta őt.

Br. Jósika Kálmán.

Csicsa Gábris! adok egy jó tanácsot. . .

Csicsa Gábris! adok egy jó tanácsot:
Soh' se sirasd, feledd el a babádat.
Hogy' kinevet, ha bús orczád' meglátja!
Mért öled hát a szivedet utána?

Nem egy csillag ragyog ott fenn az égen,
Virág sem egy, — ezer nyilik a réten.
Ez lehullott, az másé lett: jól tette!
Maradt elég, van sok ezer helyette.

Ujra zöldül a temető tavasszal:
Majd valaki téged is megvigasztal;
Soh' se törődj' a hűtelen világgal:
Szebb az élet szeretővel, mint gyászszal.

De nem kell oly igen nagyon szeretni,
Csak ölelni, csak csókolni, nevetni,
Tépní, szedni, míg ragyog, a virágot. . . .
Bolond, a ki szívet ad a leánynak!

Endrődi Sándor.

Dal a „falusi libáról.“

Ti nagy városnak czifra hölgyei
A »falusi libát« lenéziktek,
S róluk beszélve fintor ajkatok
Ügyetlenségről meg miről sipeg. . .
Ti nagy városnak czifra hölgyei
Haragszom rátok én ezért nagyon,
Hiába is minden rágalmatok,
A »falusi libát« én nem hagyom.

Igaz, bánthatja gógös szívetek
Hogy a »libácska« oly kedves, derék,
S hogy piros, ép arca nem tűri meg
A patikusnak loceszát, puderét. . .
Hogy fényes szeme szűz sugárban
Ártatlan jó kedv, szendeség ragyog,
S hogy — szó a szó — de a »libácska« még
Ügyességben is túl tesz rajtatok.

Bársony a ruha, melyet délfelé
A szobaleány reátok galyabit;
Maga rendezi a »libácska« el
Kárton ruhája pajkos fodrait,
De az a kárton milyen kecsesen
Takarja el a karesu termetet!
Pánczél-derék, gyapot-gúzs, szőr-csutak —
Gondol is a »libácska« véletek!

Ti nagy városnak czifra hölgyei
Lenéziktek a »falusi libát,«
Mert ő csak egyszerű magyar leány,
Ti meg feszes németek, francziák. . .
Csinált virág vagytok, illattalan. . .
Mit a mester-inas tünődve les. . .
A falusi lány viruló virág,
Honszerelemtől bájos, kellemes.

— S ti nagy városnak czifra hölgyei,
Tudjátok-e, mi az a szerelem?
»Megszökni egy hadnagygyal pár napra. . .«
Ezt felelnétek, szinte képzelem.
A falusi leányhoz menjetek,
A szerelemre ő majd megtanít,
Csudáljátok meg szíve lánghevét,
Piruló arczát, titkolt sóhajit.

Milyen hü ő a siring, s túl azon!
Óh én tudom . . . bizvást beszélhetek;
Nem egy, se két falusi szép leány
Szeretett a bomlásig engemet.
Igaz ugyan: mindnyájok elhagyott,
Hanem ez az egy-pár kivétel ám,
És azt mondják, hogy örök-hű marad
Mind, mind a többi falusi leány — — —

Szabó Endre.

Századunk egy nagy emberéről.

WELLINGTON HERCZEG.

I.

Gyorsan élünk jelenleg, nem csak anyagilag, hanem szellemileg és történetileg is. A közlekedési eszközök fejlődése és szaporítása, a vasutak, a távsürgönyök rövid napokba, gyakran pillanatokba foglalják össze azon változó helyiségi vagy szellemi benyomásokat, melyek előbbi időkben hónapok, esztendőik, némelykor egy félélet eredményét képezték. A természettudományok nagymérvű fejlődése, az ujonnan észlelt vagy megvizsgált tények és föllállított elméletek mennyisége, melyek egy francia író helyes észrevétele szerint, a tudományosságnak épen nem mindig tudományosan kiképzett vak imádói által, következményeikben gyakran több felületes szenvedélyességgel, mint higgadt, lelkiismeretes komolysággal a végletekig vitetnek, egészen új látköröket nyit meg az emberiség elmélkedéseinek, és behatón megváltoztatja a külső események tényezői megítélésének arányát és alapjait, míg magok a történeti események oly nagy szabásokban, és oly rohamosan fejlődtek az utolsó években, hogy irányukban, és hatásukkal szemben a közel mult eseményei és vezéregyéniségei emlékének természetszerűleg el kellett halványulnia. Ezen gyors és nagyjelentőségű fejleményeknek a multnak emlékeit háttérbe szorító hatalma, a politikai elmélet terén nem kevésbé észlelhető. Azóta például, hogy az államgépezet rendezése és czélszerű fejlesztése az államférfiak gondoskodásának és az államphilosophok tudományos elmélkedéseinek tárgyát képezni kezdé, a görög és római köztársaságok törvényhozóitól kezdve, az angol reformbill alkotóinak működéseig, a választó törvények mikénti szabályozása, a választójognak kiterjesztése vagy megszorítása, föltételeinek megállapítása és fokozása, a politikai tudomány és gyakorlat egyik főföladatának tekintetett. És ime, a legutóbbi időkben mindazon combinatiók, melyek a századok hosszú során át annyi kitünő ész, tehetség, tapasztalás fáradozását vették igénybe, egyszerre hasznavehetetlen szörszálhasogatásokként elseperettek az általános vagy azzal határos, széles alapu szavazatjog érvényesítésének egyszerű ténye által, melyet helyeselni, vagy kárhoztatni, örömmel üdvözölni, vagy aggodalommal fogadni lehet, de melynek mély behatását a modern politikai élet alakulására tagadni lehetetlen. Általában mindazon események, melyek fiatalságunkat és férfikorunkat közvetlenül megelőzték (ha nem gyakoroltak a világ fejleményeire oly döntő befolyást, mint például a francia forradalom, rendszerint kevésbé hívják föl figyelmünket, mint egy távolabb mult, vagy a jelennek történelmi tényei, valamint az irodalom mezején is, nem tekintve mindig azon műveket, melyek belső jelentősége minden kor- és izlés-változástól független) sok névnek fénye, ép a föllépésöket legközelebb követő nemzedékeknél halványul el leggyorsabban, némelykor, hogy egy bizonyos idő lefolyta után ismét régi diszében virítson. A lefolyt és bevégezett, de még a hagyomány varázsfényével nem környezett események könnyen elavult, kopár ujsághírek színében jelennek meg; mert még nem érkezett el az idő,

a mely megengedné, hogy belső indokaik kifejtése által valódi történelmi jellemök megalapíttassék, és lejárt divatként tekintünk az irodalomban sokat, mi apáinknak a költői szépség vagy szellemi emelkedettség színében tünt föl. Franciaországban jelenleg sokkal élénkebb a XVIII-ik század történelme és irodalma iránti érdekeltség, mint az századunk másik negyedében volt. Németországon a jelen nemzedék ismét sokkal nagyobb figyelmet szentel Lessingnek, Winkelmannak, sat. mint az, mely őket közvetlenül megelőzte, és mely a kor szempontjából is sokkal közelébb állott a német írók e csoportozatához; még csak az újabb történetírók fordítják figyelmüket a mult század vége és a jelen első negyede eseményeinek tudományos földolgozására, és fölelevenítésére, melyek iránt a közönség sokkal kevesebb érdeklődéssel viseltetett, mint a harmincz éves háboru eseményei iránt, és melyekről kevesebb alapos, okiratos ismerete volt, mint a Hohenstaufok küzdelmeiről. A XVIII-ik század eseményeinek ismerete csak Macaulay tanulmányai, id. Mahon gazdag tartalmu történeti műve, ¹⁾ Walpole leveleinek, az ő és mások, például S. Hervey emlékiratainak teljes kiadása által vált, az utolsó harmincz évben, az angol közönség valódi szellemi tulajdonává, és ha Angolországban az irodalom terén magának Shakespearenak fénye némileg elhomályosult az ötet közvetlenül követő időkbén, elég arra figyelni, mi jelenleg Angliában Byron, Moore, némi tekintetben Scott Valter felől mondatik és iratik, annak észlelésére, hogy az emberi tevékenység minden neme irányában, legyen az államférfiu vagy harczias, költői vagy történelmi, létezik, fénye ideiglenes elhomályosodásnak bizonyos természetszerű törvénye, mely szerint a közönyösség váltja föl rendszerint az érdekeltség élénkségét, a nélkül mindazonáltal, hogy a jövődő benyomásainak és itéletének valódi mérlegeként tekintethetnék.

Mindezen elősorolt okokból, azt hiszem, kevesen lesznek hazánkban, kik jelenleg Wellington herczeg iránt különösen érdeklődnének; még a maga idejében sem volt népszerű alak a száraz földön, annál valódibb, általánosabb, mélyen gyökerezett népszerűségnek örvendett saját hazájában, hol a közvélemény, főleg dicső életének utolsó éveiben, és hivatalos levelezésének és jegyzékeinek közzététele után, elnémította pártoskodó elleneinek előítéletes és kicsinyes gáncsoskodásait, és fölkarolta s tisztelte benne egy férfias nemzet egész komolyságával, az angol nemzeti jellem fényoldalainak legdicsőbb típusát. Hosszu élete, bármely siker kísérte is légyen lépéseit, nem volt ment politikai hibáktól és hibás számításoktól; ismételve fordult el tőle az ingadozó sokaság hajlama; Waterlooak ünnevelt hőset a felcsigázott szenvedélyek személyes megtámadással fenyegették; a guny, a gyanúsítás, a gáncsoskodás minden nemével üldözték a Reformbill idejében, de élte végnapjaiban nemzete majdnem egyhanguan fordult vissza kegyeletes lelkesedésével, azon dicső agastyán felé, a kibén, a mióta élete és tetteinek rugói mindinkább kiderítették és napfényre jutottak, egy egész, egy valódi férfiut tanult megismerni, olyant, a ki mindig és mindenhol majd az elhatározott erély egész nyomatékával, majd a bölcs méltányosság egész engedékenységgel, minden utógondolat nélkül, annak szentelte életét, a mit kötelelességének

¹⁾ *History of England from the peace of Utrecht to the peace of Versailles.*

ismert. És ép azért igazolva lesznek némely rövid vonások annak képéhez, ki a szó teljes értelmében a nyilvános élet önzéstelen kötelességei teljesítésének hőse volt.

Elfelejtethetlen előttem, hogy midőn fiatal koromban 1846-ban legelőször Anglia földére lépve, több barátom és utitársammal¹ (Majláth György, herceg Schwarzenberg Károly, Prónay József) London mozgalmas utcáin sétálván, a »Green Park« szögletén egy jellemzetes alakú agg lovassal találkoztam, ki egyszerű polgári ruhában, barna paripáján léptetve folytatta útját és katonás modorban kedélyesen köszöntve jobbra s balra, alig látszott észrevenni, hogy őt követte az általános figyelem. Tudakozódásunkra, ki legyen ez a feltűnő alak, csak azon feleletet nyertük, »a herceg« (»why it is the duke«). Bármely magas társadalmi állás, fényes történelmi emlék és vagyoni hatalom legyen is csatolva Anglia hercegeinek eléggé számos koronáihoz, a népnek csak ő volt a »herceg«-e és a egyszerű tiszteletnek és ragaszkodásnak ezen naiv kifejezése fényes állásának minden többi külső jelvényeivel fölért.

Nem lehet e rövid vázlatok feladata Wellington hercegnek életét és nyilvános pályáját részletesen ecsetelni, századunk első negyede világrendítő harcainak és politikai eseményeinek elősorolása, Anglia belfejleménye, majdnem félszázados történetének ecsetelése lenne szükséges, ha e gazdag élet eseményeit és fordulatait kimerítően kellene elősorolni, de volt ez életnek egy benső egysége, egy vezérlő jellemvonala, mely egyes részletekben ép úgy észlelhető, mint annak nagy eseményeiben. mely Anglia határain túl tanulságul szolgálhat mindenütt, hol a közélet nemes, de felelősségteljes feladatai érdekel szemléltetnek. És nem igazolatlan talán az a kísérlet, egyes vonások által élnkíteni egy dicső nyilvános élet általános képét és hazánk némely olvasóiban fölhívni a benyomás azon közvetlenségét, melylyel a híres hadvezér, a lefolyt évek daczára, még mindig honfiktársai kegyeletes tiszteletétől kísérve, a maga egyszerűségében és igénytelenségében előttem áll, midőn első látására visszaemlékezem.

A későbbi Wellingtoni herceg, az ir Lord Morningtonnak harmadik fia, midőn 1787. évben 18 éves korában, mint Wellesley Arthur az angol hadseregbe lépett, a maga személyében tapasztalta az angol társadalmi intézmények sajátos rugékonyságának üdvös befolyását, mely oly élénkítő módon egyesít a családi állások támaszát az egyéni képesség és tevékenység azon követelményeivel, melyek más országokban rendszerint elvannak egymástól különözve. Bár családjának anyagi és társadalmi állása néki az angol aristocrazia sorában kiváló állást nem biztosított, elégséges volt az mégis arra, hogy fiának a közszolgálat útját megnyissa, és annak nehézségeit előtte kiegyengesse; de ha e családi viszonyok társadalmilag tekintélyesebbek lettek volna is, mint valósággal voltak, a megnyitott uton való haladás mégis, a pártfogás (patronage) azon virágzó korszakában sem elégitette volna, ki oly egyéniség aspiratióit, ki magának nemesebb czélt tűzött ki, mint egy parlamentarist vagy egyházi sinecurának biztosítását, és senki sem gyanította volna, hogy az özvegy Lady Mornington, élte estéjén három fiatalabbik fiát az angol páirek sorában, és kettőt közöttük Wellesley marquist és Wellington herceget, ép oly fényes helyen szemléltendi hazájuk történetében, mint a Páirek házában.

Nyugot-Indiának vévén ezredével útját 1796-ban a fiatal Wellesley, egy erős szél-

vész által a kikötőbe visszaüzetett, és fényes pályájának első döntő lépését ezen látszólagos eshetőségnek köszönte, ezrede többé nem Nyugot, de Kelet-Indiába rendeltetett és ott nyílt neki alkalom a Typpo-Saib és a Mahrattákkal folytatott harczokban, Seringapatam ostrománál és megvételénél, az assyei és argaumi csatákban megvetni katonai hírnevének alapját, de mi több, megszerezni azon tapasztalásokat, fejleszteni azon jellemtulajdonokat, edzeni azon testi és lelki erőt, mely őt hosszú életén át a változó föladatok minden terén kísérte és neki rendszerint a kedvező eredményeket biztosította, mert azokat kellőleg előkészíteni, és az eltökélés nyugodt szívósságával fölhasználni tudta. Még agg korában is igazolt büszkeséggel, és némi hálás érzettel tekintett indiai pályájára, és sokszor tulajdonítottak neki azon szavak »Indiában és India által lettem a mi vagyok.«

És kétségtelen, hogy már Indiában mutatkoztak benne mindazon tulajdonok, melyek épen katonai pályájának és hadvezérségének sajátos jellemét képezték, és ritka folytonossággal majd minden vállalataihoz szerencsét csatoltak. Hogy épen az indiai élet és harczok természete fejtette ki és öregbitette benne e tulajdonok csiráit, azt már a föladatok nagysága és az azok keresztülvitelére, rendeletére álló eszközök, ezek aránytalansága, sokban magyarázzák. Kis számu, de fegyelmezett és jól rendezett csapatokkal megvivni a keleti fejedelmek számos, de rendezetlen seregeivel; minden nap észlelhetni, hogy csak az erők gondos kímélése, a vállalatoknak előleg felismert főbb pontokra való megszorítása és központosítása, a nyugodt elhatározottságnak rendithetlen szívóssággal való párosítása biztosítja a sikert, és némelykor a fönnmaradást, mindig már magában ritka fontosságú előiskolát nyitott annak számára, ki később hivatva volt hasontermészetü nehézségekkel nagyobb szabásokban megvivni, és indiai tapasztalásait nagyobb mértékben értékesíteni. És ha a célnak minden magánérdek feletti szemmel tartása, az eredmény gyakorlati feltételeinek szüntelen gondos észlelése, az önzéstelenségnek azon neme, mely a hadvezér személyes dicsőségét ép az által biztosítja, mert személyéről el tud és szokott felejtkezni, ha mind ezen tulajdonok csirája, a fiatal Wellesley ezredesben meg volt, nem kellett-e azoknak fejlődniök oly téren, hol a legnagyobb vitézség nem vezethetett tartós eredményre, ha a kivivott sikert annak gondos és erélyes fölhasználása nem követte; hol a hősiés bátorság csak akkor tarthatott számot feladata gyümölcseinek biztosítására, ha a fizikai erő anyagi feltételeiről kellőleg gondoskodva volt; hol meg kellett küzdeni a távol-ságokkal, az éghajlattal, az akkori időben még oly fejletlen közlekedéssel, hol szóval az, ki a katonának ellátásáról, jóllétéről mindig és mindenhol gondoskodni tudott, majdnem szintoly érdemeket szerzett, mint az, ki őket győzedelemre vezette, és kettős érdemet, ha személyében e két feladatnak egyaránt és egy időben meg tudott felelni. India érlelte a későbbi Wellington herczegben azon ritka tulajdont, melyet a római költő szavai jellemeznek: »nil actum reputans si quid superesset agendum«, semmit sem tekintve megtettnek, ha még valami teendő hátra volt, és a hátralévő teendő nem szoritkozott hősiünknel egyedül mozgalmainak, vagy győzelmeinek tactikai, vagy strategiai felhasználására; nem ragyogó és fényes, de gyakorlati és fontos dolgok gondja foglalta el rendesen figyelmét, gyakran oly mértékben, hogy alig talált időt saját tetteiről megemlékezni. A valódi lángész és férfias jellem, a hadviselés és államélet terén, nem mellőzi a látszóan kicsiny dolgo-

kat, melyek összegökben nagyokká válnak, vagy legalább nagy dolgok keresztülvitelének gyakorlati feltételei, de a kis dolgokat sem tárgyalja kicsinyesen. A közigazgatás és nemzetközi érintkezés terén is a keleti fondorlatokkal és ravaszsággal való megmérkőzésnek szüksége csak edzhetette végre az angol hadvezérben nyugodt tiszta felfogásnak, elhatározottságnak és szívósságnak tulajdonait. Az indiai Wellington-féle okiratok áttekintése fárasztó és egyhangu olvasmány; a helyiségek távolsága, az eseményeknek elhalványult fontossága, a politikai cselszövények és katonai mozgalmaknak bonyolultsága, csak nehezen igézik le az olvasó figyelmét; az élelmezés, a csapatok egészségéről való gondoskodás, a fegyelem fönntartására célzó intézkedések, majdnem nagyobb helyet foglalnak, mint a katonai eseményeknek elősorolása, de e fárasztó olvasmány fonalán lassanként egy férfui alak domborodik ki, mely egységet és életet önt a látszólagosan jelentéktelen és érdektelen részletekbe, és mely előtt annyival inkább meghódolunk, mert jelentéseiben semmiről sem látszik megfeledkezni, csak önmagáról; föltaláljuk hatását vezérszellemének és még inkább vezérjellemének döntő befolyását, a tények összegében és a részletek igénytelenségében, s ösztönszerűleg érezzük, hogy azon munkás, ki olyannyira össze tudott formni munkájával, inkább mint más valaki, nagy munkára van hivatva.

És itt ezen nagy tulajdonokkal szemben, vagy helyesebben azok egyikeként legyen szabad megemlítünk Indiában tanusított gyakorlati, hadászati fölfogásának egy példáját. Az assyei ütközet 1803-ban egyik legfényesebb győzelmének tekintetett. »Assyei sikeremet — mondá későbbi időkben a herczeg — az igénytelen józan ész igen mindennapi alkalmazásának köszöntem. Az általam üldözött Mahzassa vezérek gyorsan vonultak vissza gyalogságukkal és ágyuikkal, és jobbra egy folyón átvonulván, engem lovasságuk tulnyomó erejének hagyának kiteve. Hogy ez utóbbtól szabadulhassak, és az előbbieket elérhessem, nem volt más módom, mint részemről is átkelni a folyón, de indiai vezetőim egyhangúan állíták, hogy a folyó e helyen teljesen átjárhatatlan, és az ellenség tulnyomó ereje nem engedi, hogy a dolgot közelebről megvizsgálhassam. Meg voltam némileg akadva, de végre eltökéltem magamat, hogy az állítólagos akadályokat magam vegyem szemügyre, és mellém véve legértelmesebb vezetőimet és egész lovasságomat, száguldoztam a vidéken, míg látsövemen át egy helységet láttam a folyó jobb partján, és egy másikat egyenesen azzal szemben, a másik parton, és mindjárt gondoltam magamban, nem épültek volna helységek oly közel egymáshoz egy folyó kis partjain minden közlekedés lehetősége nélkül, eszközöltessék az bár hajó, vagy valószínűbben gázló útján. Minden ellenvetés daczára, föltevésem vagy helyesebben okoskodásom alapján, eltökéltem magamat, bár kétségbeesett elhatározásnak látszott, sereggemmel a folyónak tartani, és igazam volt: találtam átjárást, megszabadultam az ellenség lovasságának fenyegető árjától, eröm bármily csekély lett legyen, elégséges volt mégis épen azon tér elfoglalása és betöltésére, mely az átgázolt folyótól egy másikig ép ott az elsőbe szakadóhoz ért, és a melyen Assye feküdt, úgy hogy mind két szárnyam biztosítva volt. Ott vívtam és nyertem a csatát, egyikét a legvérengzőbbeknek, a szám arányában; és ez mind azon egyszerű józan-észü fölfogásnak volt eredménye, mely velem gyaníttatá, hogy az emberek nem szoktak egy folyó partjain egymás ellenében helységeket építeni, a köztök való közlekedésnek valamely

módja nélkül. (lásd *Quarterly Review* 184-ik szám, 9-ik cikk 513 lap, mely szám a herceg egy meghitt barátjának kézirati jegyzeteire hivatkozik.)

Rövid harmadfél évi angol és irrországi tartózkodás után, melyet a koppenhagai eppeditióban való részvétel szakított félbe, evezett legelőször azon délnyugoti félszigetbe, melyen hat eseménydus éven át hazájának és Európának legfontosabb érdekeit védte és diadalra segítette, hol legfényesebb babérait és legtündöklőbb kitüntetéseit nyerte és örökké biztosította magának a történetben azon Archimedesi pont örékek szerepét, melyből az általa kezelt emeltyü, a Napoleon viláгурalmi kísérletek megdöntésének egyik leg-hatályosabb, főleg általa kezelt emeltyüjévé vált. Az évek lefolyása, sok későbbi családok, a hadvezéri és államfőnöki lángésznek varázsa, és azon összeköttetés, melyben a francia császári hatalomnak kiinduló pontja Napoleont a forradalom világmozdító eseményéhez épen úgy csatolta, mint más szempontból az anyagi rend erélyes helyreállításjaként tüntette fel; végre sorsának épen oly rögtönös mint tragikai fordulata, elfelejtették a későbbi nemzedékekkel e hatalom súlyát és veszélyét; de ki az akkori idöket közelebbről tanulmányozza, és tanulmányozza világszerte azok egykoru bizodalmas nyilatkozataiban, a kik e hatalom nyomását érezték, és azt azon általános ellenhatás ereje szerint mérlegeli, melyet az első francia császárság uralma minden leigázott nemzeteknél és minden letiprott államokban, fénye daczára, felhivott, érteni fogja a büszkeséget és lelkese-dést, melylyel Anglia azon fiára tekintett, ki éveken át egyedül állt ellen megtöretlenül, nem ugyan a nagy császár személyes hadvezéri lángeszének, de azon császári hatalomnak, mely személyéről kölcsönözte az akkori Európa érzelmében, a legyözhetetlenség és biztos diadal fénykörét.

Midön 1808. dicső pályájára indult, egy barátjával ebédnél találkozáván és mély gondolatai iránt, melyekbe elmerülve volt, megkérdeztetve a félszigeti háboru jövendő hőse, azt felelé: »Igazat mondva, a francziákról gondolkozom, kikkel meg kell vivnom, nem láttam öket a flandriai hadjáratok óta, már akkor elsőrendü katonák voltak, és több évek szakadatlan győzelmei csak még jobb katonákat nevelhettek belőlök; legyözték az egész világot, és legyözhetetleneknek tekintetnek. . . . de se baj, kockám el van vetve, legelőször nem tartok tőlök, és másodsor, ha igaz mit harczmódjukról hallok, azt hiszem, hogy az hibás oly katonák ellenében, kik, mint azt az enyéimtől reménylem, elég nyugodtak, hogy öket szuronyaikkal fogadják, gyanitom, hogy a szárazföld minden hadseregei már legyöztettek érezték magokat, mielőtt a csata még megkezdődött. Részemről legalább nem fogom magamat előleg megijesztetni. 1) Beváltotta szavát, és hogy a harcok mestere személyének is ellen tudott állani, megmutatta Waterloo; e tekintetben mindazáltal tisztelőjének sem szabad elfelejtkeznie, hogy csak akkor állott vele szemben, midön varázsa már félig meg volt törve, és hogy annak fénykorában Károly főherceget és az austriai hadsereget illeti egyedül azon dicsőség, hogy annak Aspernnél diadalmasan tudtak ellentállani, ámbár a vezénylő főherceg, a hősiesség teljes szerénységével, nem vonta soha kétségbe Napoleon hadvezéri lángeszének felsőbbtségét, és azon benyomást, melyet ez ő reája gyakorolt.

1) *Quarterly Review* 184 sz. 517 l.

Sir Arthur Wellesley első föllépését Portugalliában a katonai siker kísérte, váratlanul azonban oly viszonyok fejlődtek, melyek félbe látszottak szakasztani nyilvános pályájának szerencsés folyamát, de melyek egyszersmind jellemének kiváló tulajdonait meggyőzőleg tüntették ki.

A wimeiroi ütközetet az angolok, az ő vezérlete alatt diadalmasan vívták. (Aug. 21-én 1808.) A győzelmes csata utolsó óráiban Sir H. Burrard tábornok a csataterre érkezvén, a vezérletet az alsóbb rangban álló Wellesleytől átvette, és ennek tanácsa és sürgetései ellenére, a nyert eredményeket elégelevén, a harcnak véget vetett. Sir H. Dalrymple az angol portugalliai hadsereg főparancsnoka, a győzelem eredményét főleg abban kereste, hogy a francia hadsereget, katonai conventió útján Portugalliából eltávolítsa, mely szerződés aug. 30-án Cyntrában meg is kötöttet. Wellesley osztozott elvileg főparancsnoka azon nézetében, hogy e conventió, mely Portugalliát a francziáktól fölszabadítja és az angoloknak déli Spanyolországgal való összeköttetésre utat nyit, mind katonai, mind politikai szempontból előnyös, főleg minekutánna tanácsa nem követtetvén, a francia hadseregnek teljes legyőzése Wimeirónál elmulasztatott, és az visszavonulásában oly erős állásokat foglalt el, hogy azok megvívása alig ígért sikeres eredményt. Ugyanazon magaslatoz voltak azok, melyeknek ereje torres-vedrasi vonalak neve alatt, az angolok védelmi állására nézve oly legyőzhetlenül bizonyult.

Kitörő örömmel fogadtatott a wimeirois csata hire Angliában, az örömmek és csalódásnak megfelelő ingerültséggel azon tudósítás, hogy a legyőzött ellenség szabadon és kedvező feltételek alatt hagyja el Portugalliát. Elég Byronnak ismeretes, szintoly érélyes, mint szenvedelmes és felületes benyomásokon alapuló, stanzaira utalni (I. *Childe Harold*. Canto. I. 24. 25. 26.), melyekben a cyntrai conventiót megbélyegzi. Wellesley nem kötötte meg a szerződést, ámbár az azokra vonatkozó főhadiszállási tanácskozásoknál jelen volt, ajánlott bizonyos föltételeket, melyek később a főparancsnok által ismét mellőztettek; mindazonáltal nem tagadta meg aláírását, midőn arra felszóllitatott. Ő ellene fordult első sorban a politikai világ ingerültsége: »A cintrai conventió után, úgy beszéli maga, általános óhaj volt Angliában, hogy Byng példájára, valamely tábornok büntetésképen föbelővessék; és miután én voltam az egyedüli politikai egyéniség, főnökeim nem lévén a parlamentben, természetesen én voltam a föbe lövendő, mit mégis némileg kemény eljárásnak tekintettem volna, minthogy én nyertem a csatát, mely oly magasra emelte a közönség reményét, a későbbi dolgokban pedig csak alárendelt szerepben, főnökeim utasítása szerint vettem részt. Maga a kormány hajlandónak látszott támogatásomat abban hagyni. Midőn hazatértem, történetesen ép az öreg király (III. György) fogadásának szokásos napja volt, kértem Lord Castlereaght, vigyen magával az udvarhoz, minthogy visszatértem alkalmával be kell magamat mutatnom, és történetesen nincs kocsim rendelkezésemre. Castlereagh, némi fenakadás után, ámbár barátságos hangulattal mondá, hogy a közönség érzelmei fölötte ingerültek, és megjelenésemnek lehetne némi hátránya, szóval tanácsolta, ne menjek a fogadtatásra. Erre feleletem az volt. »Midőn legelebb megemlítettem szándékomat, azt csak a király iránti tisztelet és kötelesség tanúsága gyanánt tekintettem, most ugy tekintem, hogy annak keresztülvitele az önérzet dolga és kötelesség, melylyel saját jel-

lememnek tartozom, tudnom kell tehát, a fentebbi tanács akármily értelemben a királytól magától veszi-e eredetét, és határozottan kívánom megértetni, hogy a holnapi fogadtatásra el fogok menni, vagy egész életemben soha többé udvari fogadtatásnál meg nem jelenek. Castlereagh tüstént lemondott ellenvetéseiről, mentem, és kiválóan jól fogadtattam a királytól.«¹⁾

Ha ily módon teljes elhatározottsággal tudta megőrizni személyes állását, még nagyobb mértékben tanusította e kényes alkalommal azon önzéstelen méltányosságot és kötelességérzetet, mely soha mások hirnevét személyes érdekeinek föl nem áldozta és a közszolgálat követelményeit soha egyéni állása védelmének alá nem rendelte. Fölötte hosszas lenne a cyntrai conventió és az arra vonatkozó parlamenti vizsgálat részleteit elősorolni,²⁾ elég két pontot kiemelni. Az egyik az: visszautasítván a conventió tartalma ráinti felelősséget, minthogy a szerződés nem általa, döntő befolyása nélkül, és egyes pontokban határozott tanácsai ellenére kötöttet, Wellesley határozottan állította, hogy magát annak alaki aláírására kötelezettek tekintette, mert velejében a szerződést igazoltnak tartotta és aláírásának megtagadása, egyes pontokat illető vélemény különbség miatt, a mint egyrészt a katonai gyakorlattal összeegyeztethető nem volt, másrészt veszélyeztette volna a fővezér tekintélyét és a katonai fegyelmet. A másik Sir H. Burrardra, ki közbejövetele által őt wimerói győzelmétől megfosztotta volt, vonatkozó nyilatkozata, melylyel fejtegetéseit a parlamenti bizottság előtt bevégezte: »Ámbár eltérő véleményben voltam és még vagyok, Sir H. Burrard tábornok irányában azon intézkedésekre nézve, melyeket az aug. 21-iki csata után tennünk kellett volna, mégis azt hiszem, nem fog elbizottságnak tekinteni, ha a parlament és a közönség előtt, határozottan kijelentem azon véleményt, melyben' mindég voltam: hogy Sir H. Burrard az említett esetben kielégítő katonai okokra építette határozatát és azon módon, melyet az ország érdekeinek legmegfelelőbbnek tartott; és hogy nem volt elhatározásának semmi oka, mely rám nézve személyesnek tekinthetik, vagy melyet egy katonatiszt nem vallhatna magáénak.« Ha a wimeiroi ütközet katonai hírét nevelte hazájában és öreg bitette honfitársainak hadvezéri képességébe helyezett bizadalmát, a cyntrai conventió tárgyában követett eljárása és nyilatkozatai csak fokozhatták az iránta való bizodalmat. Mindenki érezte, hogy a ki oly módon érti és gyakorolja a katonai szellem követelményeit, melynek főigénye: a kitűzött célnak minden személyes szempontot alárendelni és csak egyet tekinteni, az előszabott kötelesség teljesítését, férfiasan, elhatározottan, önzéstelenül, hogy egy ily egyéniség seregek vezetésére, sőt teremtésére kiválóan van hivatva. Megujult bizodalommal látta Anglia őt visszatérni Portugáliába, hol már most a hadsereg főparancsnoksága ő reá ruháztatott. Megujult bizodalommal, mert ha előzményei után jogosultnak hitte azon reményt, hogy mindinkább nagy hadvezérnek bizonyuland, az utolsó események már a jelenben azon biztosságot nyújtották, hogy egy magasztos jellem, és egy nagy ember vezényletére bizattak Anglia seregei.

¹⁾ *Quarterly Review*. 184. sz. 521. l.

²⁾ *L. Selections from the dispatches of F. M. the Duke of Wellington* 221, 248. l. es Gleig *Life of the duke of Wellington*.

A portugalliai és spanyol harcok története eléggé ismeretes. A talaverai és basaroi csaták; a torres-vedrasi védelmi állás, mely oly fényesen igazolta az angol hadvezérnek a vimeirói ütközet után nyilvánított nézeteit. Eindad Rodrigo bevétele, és a hadjárat lefolyása a salamancai és vittoriai győzelmektől a toulousi ütközetig és dél-Franciaország megszállásáig, minden történeti közikönyvben elősoroltatnak. Mennyi erély és szívósság, mennyi előrelátás és bátorság volt szükséges e fényes eredmények biztosítására; mily nehézségekkel kellett megküzdeni az angol kormány, a gyakran ingadozó közvélemény, az igényteljes, és katonailag nem igen haszonvehető spanyol szövetségesek, kormányunk, és vezéreik irányában, (kik közül az egy Alava nyerte ki Wellingtonnak teljes elismerését és tartós barátságát,) mind erről csak a közzétett okiratok tanulmányozása nyújthat valódi képet. Csak egy jellemző vonást legyen szabad ez időből fölemlitenünk. Midőn a burgosi kastély elfoglalására irányzott vállalat meghiusult, 1812-ben a hadvezér e szavakat írta az angol kabinet főnökének, Lord Liverpoolnak: »elhanyagoltam a siker némi eszközeit, hibáztam, midőn oly kényes vállalatot gyakorlatlan kezekre bíztam, nem ügyeltem föl elegendően rendeleteim pontos teljesítésére. Látom, hogy otthon már készülnek a kormányt gáncsolni, a burgosi vállalat meghiusulta miatt. A kormánynak nem volt ahhoz semmi köze, az egész az én dolgom.¹⁾ Ha egész férfias őszinteséget, mely a kudarcot egyszerűen bevallja, és annak teljes felelősségét elfogadja, Napoleon azon szavaival hasonlítjuk össze, melyeket Metternich herczeghez intézett, midőn ez utóbbi egykor bulletinje hitelessége iránti kételyeit jelezte: »Azt hiszitek, hogy számotokra irom hadi jelentésemet; párisiaim számára irom azokat és azokkal még más dolgokat is lennék képes elhíttetni«: könnyen felismerendjük azon különbséget, mely a hatalmas császár és angol ellenfele hadviselése szellemét jellemzi és tán némi elégtétellel észlelendjük, hogy végeredményben nem az volt a legyőzött, ki elvének vallotta, jó és rossz sorsban az igazat mondani.

Mint Sir Arthur Wellesley hagyta el hőstünk hazáját, mint Wellingtoni herczeg, a szárazföld fejedelmeinek hálája és elismerése legfényesebb jeleivel diszítve tért vissza hazájába, és midőn a nép örömrivalgásai közt Londonba megérkezve, legelőször jelent meg a pairek házában, a legmagasabb czimmal lépett új társai körébe, néhány rövid esztendő lefolyta alatt sajátítva el az angol főnemesség minden fokozatait, melyek rendszerint csak több nemzedékek és némelykor századok vívmányai voltak, és melyek mindegyike egy fényes haditett jeleznén, fejedelmének halás elismerése által fűzetek babérajai közé és a nemzet lelkesedett helyeslésében találták dicsteljes szentesítésöket.

Az események még egyszer a csaták terére hívták őt. A waterlooi ütközet és győzelem hadi életének utolsó és legfényesebb tette volt. Mennél nagyobbak voltak az érdekek, melyek kérdésben forogtak, mennyivel kétségesebbnek mutatkozott némely pillanatban az eredmény, mennyivel élénkebb volt három vitéz hadseregnek részvéte a vérengző csatában, annál hevesebb viták keletkeztek későbbi időkben az események menete, a diadalban való részvét aránya, a győztes fél túlsúlyának okai iránt. Az első pillanatokban általános örömteljes lelkesedéssel fogadta volt a megrémült világ nagyobb része a diadal hírért, mely

¹⁾ *Quarterly Review*. 184. sz. 531. l.

egy háborus korszak megújulásának vette elejét; — hü szövetségeseikként nyújtottak egymásnak kezét a csatamezőn Wellington és Blücher, és harczoltak nemes vételkedéssel poroszok és angolok; és a francziák még nem kezdék leszállítani saját hősiességük ellentállásuk jelentőségét, ellenfeleik kicsinylése, vagy azon »véletlen« befolyásának fölszigázott hangsúlyozása által, melyeken később a waterlooi ütközet folyamának és kimenetelének egyedüli magyarázatát keresték, és szerették találni.

Hogy Napoleon előnyomulása a charleroi uton, meglepetés volt-e az angol hadvezérre vagy nem, mily része volt a francia császár állítólagos hibáinak, egészségi állapotának, rendeletei félszeg vagy hamis kivitelének az ütközet kimenetelére, végre és főleg a győzelem mily része illeti a hősiesség porosz hadseregét, mindezen sokat vitatott kérdésekről csak a katonai szakemberek, és a történelmi részletek kritikai vizsgálói ítélhetnek. Kétségtelennek tekinthető mindazonáltal, hogy Wellington herczegnek nyugodt erélye és kitartása, mely állását meg tudta védeni, míg Blücher seregei megérkeztek és megérkeztek, képezték a véggyőzedelem valódi alapját és hogy jelenleg is, a porosz seregnek döntő föllépését egyszerűen, de kimerítőleg jellemzik és elismerik az angol hadvezér hivatalos jelentésének ¹⁾ azon szavai: »nem tennék eleget saját érzelmeimnek, vagy Blücher tábornagnak és a porosz hadseregnek, ha nem tulajdonitanám e nehéz nap sikeres eredményét azon lelkes és jókori támogatásnak, melyet tőlök vettem. Bülow tábornok mozgalma az ellenség szárnyán kiválóan döntő volt, és ha nem lettem volna is képes azon támadás megtételére, mely a végeredményhez vezetett, a porosz sereg mozgalma visszavonulásra kényszeríté vala az ellenséget, ha támadásai meghiusulnak, és megakadályozta volna, hogy azoknak hasznát vegye, ha szerencsétlenségünkre sikerülnek.«

De akármily lett légyen a waterlooi napokban Wellington hadvezéri érdeme, e nyomasztó gondok és fényes győzelmek között ismét kifejtette jellemének azon önzéstelen nemes oldalait, melyeket ismételve volt alkalmunk jelezni, és melyek tanuságaként szolgálhat azon két levél, melyet a diadal-érzet tetőpontján a csatát követő napon Lord Aberdeenhez és a beauforti herczeghez intézett:

»Szivesen fogja elhinni, — úgy ir ő Bruxellesből junius 19-én az elsőnek, — azon mély fájdalmat, melylyel vitéz testvére halálát egy, tegnapi nagy csatánkban kapott sebkövetkeztében adom tudtul. Ő nagy odaadással és igen hasznavehetőleg szolgált alattam, több éven át és sok nehéz perczen, de soha sem tett jobb szolgálatokat, és soha sem tünette ki magát inkább, mint utolsó csatáinkban. Halálos sebet ép akkor nyerte, midőn egy bomlófélben lévő Braunschweig századot ismét maga körül gyűjtött; de még elég soká élt, hogy személyesen tudósithassam őt harczunk dicső kimeneteléről, melyet szorgos és odaadó szolgálata olyannyira elősegített.

Nem fejezhetem ki azon fájdalmat és mély bűt, melylyel körültekintek, és veszteségeimet és főleg öcscsének elesését szemlélem. — Ily csaták dicsősége, oly drágán megvásárolva, nem vigasztalás rám nézve, és nem említhetem azt olyanként barátinak és rokoniának, de reményem, föltehető, hogy ezen legutóbbi csata döntő volt, és hogy kétségtelenül

¹⁾ Lásd *Selections etc.* 860 l.

fáradásaink és egyéni áldozataink igaz ügyünk közel diadalában találják meg jutalmukat. Akkor azon ütközetek dicsősége, melyekben barátink és rokonink elestek, lehet nekünk némi vigasz vesztökért» — s gyöngéd gondoskodással teszi hozzá:

»Öcsésének volt egy fekete lova, melyet, úgy hiszem, Lord Ashburnham adott neki, gondját viselendem, mig nem hallom, mit kíván, hogy a lóval törtéjék.«

És a másik levélben így szól: »Fölötte sajnálom, hogy öcsésének (Lord Fitzroy Sommerset, a későbbi Lord Raglan, és a krimiai hadjáratban az angol hadsereg főparancsnoka), nehéz megsebesüléséről kell hirt adnom, elvesztette jobb karját; épen láttam, nincs láza, és oly jól van, mint csak valaki lehet, a fönnforgó környülmények közt. — Meg leend győződve, mennyire illetődöm szomoru esetén; valóban veszteségeim egészen lesujtottak, és nincs érzékem azon előnyök iránt, melyeket kivivtunk.« — A ki a személyes dicsőség és hatalom tetőpontján, a diadal első örömrésztében, az egyszerű és mély bensőségű emberi érzelmeknek oly nagy befolyást engedett keblében, de csak egyéni benyomásai és bizodalmas nyilatkozásai terén, és anélkül, hogy magát nagy és terhes kötelességeinek rideg teljesítésében általok megakasztassa, vagy meggyengíttesse... szerencsés nagy hadvezér, de egszersmind több is, mint szerencsés nagy hadvezér.

II.

Az 1815-ki eseményekkel bevégződött Wellington herczeg hadvezéri szerepe, a magánélet, és a politikai tevékenység mezején szemléljük őt azóta, működése ez utóbbin csak ritkán találkozott azon elismeréssel, mely őt katonai pályáján követte, eljárásának helyessége sokszor vétetett kérdésbe, még indokai is sokszor gyanusítottak és gáncsoltattak, mig végre a meghiggadt közvélemény e tekintetben is elismerte, hogy ha államférfiui és politikai képessége nem is ért föl a hadvezér lángeszével, ha nem is mutathatott föl oly fényes és kétségtelen eredményeket az állam vezérletében, minőknek hosszu és változatlan sora katonai pályáját jellemezte, mégis végeredményben a nyilvános élet békemezején, hazájának szint oly szolgálatokat tett, melyek közelismerést nyertek, és honfianak hálás viszaemlékezését biztosították. És itt is főleg jellemének befolyása képezte a döntő elemet. Wellington herczeg egyik fő részese volt azon irányzatnak, mely az angol nyilvános élet általános hangulatát, komoly kötelességérzet, férfias őszinteség és igénytelen önzéstelenség által, az erkölcsi emelkedettség magasabb fokára emelte, és századunk angol államférfiait a pártoskodás, az önzés, némelykor a haszonlesés azon megszokottságától elszoktatta, mely a XVIII-ik század embereit, nagy többségökben jellemezte, és melytől csak oly magasztos érzelmű egyéniségek, mint Pitt és Burke mutatkoztak teljesen menteknek. Nem szándékunk ezen észrevételek által a herczeget egy Cato színében feltüntetni, kinek ridegsége egyszerű jellemének igénytelenségétől távol állott. Ha nagy emberekről van szó, sokan egész életüket, még külső jelenségeiben is, oly őszhangzó egyöntetűségben szeretik magoknak képzelni, mely akaratlanul a gyermekek azon naiv felfogására emlékeztet, kik a királyokat és királynékat, sétájokon és aluva, mindig csak koronával fejökön és királyi palástjukkal vállokon tudják képzelni. Nem olyanok szoktak lenni az emberek és nem is volt olyan

herczegünk; az akkori időből közzétett angol levelezések, leginkább a huszas és harminczas évek első felében, a pártszellem és a társadalmi versengések befolyása alatt, nem ez színben tüntetik őt elő, és Greville Károly például ¹⁾ majd gögét és rideg magatartását említi, majd állítólagos nagyravágyását kárhoztatja, majd társasköri adomákban, egy-egy hibáját vagy ballépését jegyzi föl, de évről évre ritkul e gáncsoskodások sora, hogy végre a tiszteletteljes hódolatnak engedjen helyet. Ily egykori jegyzetek általán véve történelmi becsek az események sorának és idejének meghatározása, egyes feledékenységbe ment részletek felelevenítése, némely titkos rugók földerítése tekintetéből, de a tények valódiságát tekintve, gyakran inkább a pillanat benyomásait, és azt tüntetik elő, a mi bizonyos körökben történtek állítottatott vagy gondoltatott, mint azt, mi valóban történt, ép azért talán annyival megbízhatóbbak, mennyivel őszintébben tükrözik vissza a vélemények és a szárnyaló híreknek változékony fordulatait.

A háboru utáni első években Wellington herczeg a Franciaországban maradt egyesült szövetségi hadsereg főparancsnokságát viselte. Befolyás, tekintély, hatalom szempontjából valódi királyi állást élvezett. Ez időben Napoleon, a ki Angliát és az angolokat soha sem volt képes megérteni, és kinek catastrophájában, mely vele főleg az emberiség gyöngéit és rossz szenvedélyeit, de csak ritkán erényeit és nemesebb érzelmeit vétette számba, teljes komolysággal azon különös jóslattal állott elő, hogy Wellington hatalma veszélylyé válik az angol trónra nézve, minthogy nem maradt részére más föladat, mint biztosítani személyes hatalmát, és saját fejére tenni a koronát. De még mások is, például Gentz ²⁾ legalább azt hitték, hogy nem fog könnyen lemondani kivételes magas állásáról, melynek méltányossága, engesztelő szelleme és szigoru igazságszeretete által még nagyobb jelentőséget tudott volt szerezni, és hogy legalább az occupatio szerződésileg megállapított időtartamának némely hatalom által czélba vett megrövidítése nála inkább ellenzésre, mint támogatásra fog találni. Az acheni congressus megczáfolta e fölfogást, és ujra bizonyította, hogy személyes indokoknak nincs döntő befolyása a herczeg javaslataira és föllépésére.

Castlereaghnek és lord Liverpoolnak halála előtérbe állította az akkori toryk sorában Canninget. A herczeg nem volt Canning barátja. Egy mély ellentét jellemezte egyéniségeiket. Canning személyiségének kápráztató és leigéző szellemi fénye nem állott összhangzásban Wellington nyugodt, igénytelen jellemkomolyságával és egyszerűségével. Rég ismerték egymást. A herczeg nagyravágyó cselszönyekedést látott Canning azon nyugtalan tevékenységében, melyet egy elfogulatlanabb ítélet inkább egy erejét és hivatását érző egyéniség tettvágyának leend kész tulajdonítani. A parlamenti szónoklatnak és vezérleteknek, az irodalmi szellemiségnek embere volt az egyik; a tettnek, a fegyelemnek, a kormányzás komoly tekintélyének képviselője a másik. Midőn Canning a kincstár első lordjának neveztetett, Wellington az angol hadsereg főparancsnokságáról lemondott; és egynehány kormánytársával visszavonult. — Nevelte ellenszenvét azon külpolitika, melyet Canning követni kezdett, nem némi tüntetés, és népszerűség hajhászás nélkül, szakítván a

¹⁾ Lásd, *the Greville memorials, Diary of Charles Greville.*

²⁾ *Depeches inédites du Chevalier de Gentz.* Két kötet.

sentimentalis szövetségek solidaritásának azon eszméjével, mely a század kezdete óta egyrészt a forradalom, mástrészt egy világoralomra törekvő hódító ellenében, Európa nyugalmának és az egyes államok függetlenségének biztosítékaként tekintetett, ámbár, mint azt a mind inkább napfényre jövő okiratok a nagy közönség előtt is tanusítják, ez általános solidaritás nem zárta ki az egyes hatalmak némelykor ellentétes részletes érdekei óvatos szembetartását.

A Caning ministerium alakulása és Wellington herczegnek akkori magatartása a parlamentaris történet egy sokat feszegetett episodját képezik. Személyes benyomásunk, ha azt főlemlitenünk szabad, hogy a herczeg ez időtájt egy előtte még némileg járatlan téren mozgott, hogy jellemének férfias egyenessége nem ismertette föl vele mindig a szövényes személyes és pártállások természetét és kellékeit, és úgy némelykor nyilatkozataiban és föllépésében azon czélon túl ment, melyet magának kiszabott volt. Megesik ez gyakran olyanokkal, kik már előrehaladottabb férfi korban, a harcmezőről a tanácskozási termekbe átlépve, a megszokott parancsszót a discussio sokoldalú indokolásaival fölcserélni kénytelenek. A szavak szabadsága nem áll mindig a tett embereinek rendelkezésére a parlamenti viták hevében, és ide sorozandók hősünknek azon sokszor idézett, és ellene fölhozott szavai, midőn kevéssel a kormány élére lépte előtt a felső házban kijelentette, hogy »örültnek kellene lennie, ha a kormány vezérletének elvállalására gondolna.«

És mégis, nagy államférfiuai tettek emlékét hagyta fen hazája történetében, melyek, mint a katholikusok emancipatiója, vagy egyenesen általa vitettek keresztül, vagy, mint a gabona törvények eltörlése, egyedül az ő támogatásával voltak keresztülvihetők. Mind a két esetben szint annyi államférfiu belátást, mint elhatározottságot tanusított. De, ha a szó teljes értelmében államférfiunak mutatkozott, főleg midőn komoly bonyodalmak döntő föllépését vették igénybe (és pedig, jogérzeténél és hazája törvényei iránti, mélyen gyökerezett tiszteleténél fogva alkotmányos államférfiunak) tagadhatatlan, hogy nem volt parlamentaris államférfiu, a szó és fogalom szorosabb értelmében. A parlamentarismus inkább az alkotmányos jogok gyakorlatának eredménye, mint azoknak alapja; számos történelmi előzményeknek, és tényleges föltételeknek összevágó behatásától függ életrevalósága; gyöngéd gépezet az, melynek kezelése minden részleteinek gondos figyelembe vételét, és kellő mérlegezését igényli. Midőn Wellington herczeg, ki a katholikusok emancipatióját sokáig ellenzette volt; annak elkerülhetlenségéről meggyőződött, ha csak Irhonban a dolgok a pelgári háboru széléig vitetni nem akarnak, kétségtelenül szintannyi politikai belátást tanusított a helyzet veszélyeinek felismerésében, mint férfias jellemszilárdságot és bátorságot azon eltökélésében, hogy a szükséges törvényes intézkedéseket a parlamentnek elfogadásra ajánlandja, és azokat, tekintélyének egész nyomatékával, keresztülviendi. Magasztos hazafiu és államférfiu eltökélés volt, nem tekinteni a személyes következetességnek igényeit, midőn azon alapos meggyőződést szerezte magának, hogy a mellőzhetlen törvényes intézkedéseket, a pártok és dolgok akkori állásában, csakis egyedül ő maga képes keresztülvinni. De eljárása megingatta egyuttal az angol parlamentarismus rendszeres működésének egyik alapföltételét: a parlamentaris pártok szervezetének és ellentétének következetességet és szabadságát, mely nélkül az egész gépezet rugóinak rendszeres műkö-

dése alig képzelhető. Ismétlődtek ezen viszonyok 1846-ban. A »salus rei publicae« tekintete igazolja kétségkívül a herczeg eljárását, és pedig annál inkább, mert mind két ízben, az alaki törvényesség határain belül tudta azt biztosítani; az angol politikai élet gondos tanulmányozása mindazonáltal kétségtelenné teszi, hogy a létező pártok ismételt szétröpitése és hitvallásuk egyik főágazatának rögtöni átalakítása nem volt hátrányos befolyás nélkül az angol parlamentaris életre a reformmozgalom alkalmával ezt maga a herczeg is észlelhette. 1828-ban, mint 1846-ban Peel volt a herczeg politikájának főrészesese, azon egyetlen különbséggel, hogy az első alkalommal a herczeg, az utóbbiban Sir Robert vitte a főszerepet. Ritka tünemény, hogy egy nemzet épen állam férfiai következetlenségeihez csatolja hálás visszaemlékezésének lelkesedett hódolatát; még ritkább, és jellem tisztaságának legfényesebb tanúsága, hogy az éveken át fönnhirdetett nézeteknek földadása — egy gyorsan letűnt személyes ellenzék kivételével — nem csonkítja, de fokozza az ezen jellem iránti tiszteletet és közelismerést. Még feltűnőbb talán, ha ily nézetváltozás által nem gyöngül annak gyakorlati tekintélye kortársainál, nem halványul el hirneve utódaiknál — ki kétszer vallotta be nyilvános életében, hogy évek hosszú során át, politikai hitvallásának két főágazatait illetőleg, téves utakon járt. Magyarázza ezt némileg az angol szellem gyakorlati irányza. A logikai rideg következetességnek kevesebb befolyása volt az angolok eszmemenetére, mint más nemzetek szellemi mozgalmaira, és valamint a tények gondos mérlevezésének nagy súlyt tulajdonítanak a dolgok megítélésében, úgy a nézetek azon módosításában, mely a tények vizsgálatának és bővebb fölismerésének alapján fejlődik, nem annyira következetlenséget szoktak föltalálni, mint inkább oly áldozatot, melylyel a meggyőződés őszintesége a tények valódiságának hódol.

Wellington elhatározott ellene volt a reformoknak, és mindig az maradt, ámbár annak törvényes megállapítását köteles tisztelettel és minden utógondolat nélkül elfogadta. A politikai jogokat mindig törvény adta történeti jogoknak, nem valamely természetjogi igény kifejezésének, az alkotmányt nem az egyesek, de az állam és társadalom tulajdonának tekintette, melyen változtatni nem szabad és nem kell, míg az állam céljának megfelelőleg működik. (As long, as in woorks toell.) — A nép felizgatott szenvedélyei ismételve fordultak, mint megemlítettük, ez időben a haza nagy hőse ellen: személyes biztonsága nem egyszer volt veszélyeztetve, két waterlooi nyugalmazott katona egy ízben sétájában váratlanul lova mellett termett, és ötet a csöcselék nép fenyegető rivalgásai közt, házához kísérte; vastáblákkal kellett ellátni »Apsley-hous« ablakait, és ezeket a herczeg későbbi időkben épen oly evéssé engedte eltávolítani, mint hosszú ideig nem akarta kijavíttatni lord Lyndhurstnak első feleségének ebédlőjében függő arczképét, melyet egy kőhajgálás nyakán átlyukasztott. Mind ezen méltatlan megtámadások ép oly keveset hátráltatták ötet mind a reform hátrányai és veszélyei iránti meggyőződésének változatlansága, közvetítő befolyásának érvényesítésében, midőn a hosszas harcz vége felé, a felsőház további ellenállását tarthatatlannak tekintette. De ezért nem mondott le abbéli nézetéről, hogy a reformbill kiszámíthatlanul módosította Anglia létföltételeit, és például egy előrelátó, öntudatos, következetes külpolitika követését föltette nehezzé, ha nem lehetetlenné tette, oly jóslat, melyet azóta az angol külpolitikának némely fordulatai és időszakai bizonyos mértékben igazolni látszottak.

Magatartásának önzéstelensége, mérsékletessége, elfogulatlansága mindinkább biztosította néki, még politikai elleneinek is tiszteletét és bizodalját. Mindenki kezdé érezni, hogy ha a pártokon kívül és azok fölött egy némileg kiváltságolt állást iparkodik elfoglalni, teszi ezt, nem hogy a pártok fölött uralkodjék, de egyedül, hogy a koronát és hazáját sikeresebben szolgálhassa. És így, midőn 1834-ben IV. Vilmos a Melbourne miniszterium váratlan elbocsátása után, a kormány alkotását az Olaszországban távollevő Sir Robert Peelre bízta, és visszatértéig a három állam titkár teendőit és pecsétjeit Wellington herczegre ruházta, az alaki dictaturának ezen szokatlan neme alig hívott fel német, gyorsan elnémuló, ellenvetéseket és nem keltett komoly bizalmatlanságot az alkotmányosság legfélétekenyebb hívei soraiban sem. Victoria királynő trónraléptével a gondviselés az agg kor szélén álló herczegnek azon ritka szerencsét adományozta, hogy dynasticus és monarchicus érzelmei az uralkodó személye iránti vonzódással, majdnem atyai érdékeltetéssel, és évről-évre növekedő tisztelettel párosulhassanak; a politikai meggyőződésnek és a személyes érzelmeknek egy oly öszhangzása, melyet III. György elmeháborodása óta, se IV. György, se IV. Vilmos alatt (az elsőhöz való bizalmas viszonya daczára) néki osztályrészül nem esett volt. Még egyszer látjuk ötet Sir Robert Peel utolsó kormányában; megemlítettük, mily részt vett a gabona-törvények eltörlése keresztülvitelében. Emlékezetem szereti azon jelenetet fölhívni, midőn az utolsó szavazás és a »Cornbill« elfogadása után, mely nagyrészben személyes tekintélye befolyásának tulajdonított, napkeltekor a felső házat elhagyva, lovára szállott, és Absleyhousenak vette utját, és midőn a nép kitörő öröme ötet hangos »cheer«-ekkel, és »Isten őrizze kegyelmességedet« kiáltásokkal üdvözölve, az aggastyán félig megilletődve félig, nevetve, a közelállókhoz e szavakkal fordult; »köszönöm, köszönöm jó emberek, de ne ijesszék meg lovamat.«

A népszerűség a politikai hatalomnak fontos tényezője, sokszor elragadó varázsszal hat az egyesekre, de valamint a régiek a sorsnak csak azon kedvezményeit tekintették valódi szerencsének, melyekben az istenek szabad adományát látták, úgy csak azok népszerűsége bir valódi, benső becszel, kik, mint Wellington herczeg, éltökön át mindent tettek, hogy kiérdemeljék, és semmit, hogy megnyerjék. És ily értelemben vált mindinkább népszerű alakká; viszonya a királynéhoz és Albert herczeghez, (lásd Martin: Life of the prince consort) mindinkább magára öltötte az atyai kedélyesség azon színét, mely bizonyos értelemben a vas herczegnek (the iron duke), mint ötet akkori időben címezni kezdték, a nélkül, hogy ezen nevezetnek keletkezés idejét határozottan megállapítani lehetne, az egész nemzet iránti viszonyát jellemezte. Örömet használta a nép e nevet, a mennyiben tántorithatlan kötelességérzetét akarta ez által jellemezni, a nélkül, hogy azért félreismerte volna, mily gyöngéd, emberszerető kedélyt rejt el a külső ridegségnek e vaspánczélja. Személye, szokásai, lakása, minden angol érdekeltségét hívta föl; mindenki akart az ismert alakkal találkozni, mutatni öt gyermekeinek, és benne Anglia egy dicső korszakának egyik főrészesét; számosan kívántak Absleyhouseba zarándokolni, szemügyre venni azon egyszerű, igénytelen helyiségeket, melyekben valamint »Walmercastle«-ben és Strathfieldseyben idejének nagyobb részét töltötte, vagy megpillantani azon dicső termet, melyben junius 18-án waterlooi harcztársait maga körül gyűjteni szokta. Mindenki szere-

tett véleményére hivatkozni: a sport hívei büszkeséggel idézték mondatát, hogy a félszigeti háboru tapasztalái szerint, mindég azok mutatkoztak a leghaszonvehetőbb lovassági tiszteknek, kik legbátrabban és serényebben követték a falkát; — számos adomák keringtek azon pontosságról, melylyel minden levélre személyesen felelni szokott, míg a kéziratgyűjtők e készségét kiaknázó fondorlatai őt nem kényszerítették, hogy e szokásáról lemondjon; vagy azon száraz és találó humoros megjegyzéseiről, melyek közül csak egyet akarok fölemlíteni. Midőn a herczeg egy izben, a hires Wilkienek, a chelseui rokkantak feszteszének megállapított árát 1200 guineával akarta kész pénzben kifizetni, a művész azon észrevételt tette, hogy ez ügyet egy bankári utalvány által kényelmesebben lehetne elintézni. Mire a herczeg nevetve felelte. »Azt hiszi e kegyed, szeretném ha Cuotts, a hírét bankár, irnokai tudnák, mily bolondul költöm pénzemet.

A herczeg gyönyörű képeket birt, nagy részben az európai uralkodók ajándékául, de a tárgy őt rendszerint inkább érdekelte, mint a művészi kivitel. Nem versenyezhetett e tekintetben tőle oly különböző magas művészi és irodalmi műveltségű bátyjával, Wellesley marquissel, ki a latin költészet mezején még több babérokat aratott, mint politikai életében, és kiről öcsce mondani szerette, hogy őtet hatalma tetőpontján még mindig úgy váratta, mint midőn Wellesley hadnagy volt. De ha a herczeg nem is volt az ékesszólásnak vagy az irodalomnak embere, jegyzékei és okiratai, melyek népszerűségének, és valódi jelentősége felismerésének oly hatalmas eszközei voltak, neki az angol irodalom terén is kitűnő helyet biztosítottak. Lord Ellesmere beszéli (l. On the life and character of the duke of Wellington Lord Ellesmere, az akkori Sutherland herczegnek öcsce, ki sokáig Lord Francis Egerton neve alatt ismertetett, Wellington herczegnek legmeghittebb tisztelőihez és barátjaihoz tartozott), hogy midőn egy orosz tábornok oly angol munka iránt tudakozódott, mely legalkalmasabb volna a nyelv jellemének és szellemének elsajátítására, a herczegnek egy nagy tekintélyű politikai ellene azt felelte: »Nem ajánlhatok alkalmasabb munkát, mint a Wellingtoni herczegnek közzétett jegyzékeit.

Még egyszer élte utolsó éveiben hívta őt a sors a tevékenység terére; a continensen majd mindenhol győztek volt a forradalmi mozgalmak, a charteisták föllépése, fenyegette London nyugalalmát és Anglia belbékéjét, komoly aggodalom szállta meg a kedélyeket és kényszerítette az ingadozó wigh kormányt, hogy a rend fönntartását a majdnem nyolczvan éves herczegre bizza; mondatik, hogy a Windsorba távozó királynő azon kérdésre, fogja-e a visszatörülés anyagi eszközeit használni, mely kérdés azon óhajt látszott magában foglalni, hogy az lehetőségig kerültessek; szokott nyugalomával azt felelte volna: »Addig és ott, de csak addig és csak ott, hol és mig azt a közérdek igényli. Akár valójában mondattak ezen szavak, akár csak tulajdonítottak legyen néki, bizonyáságul szolgálnak mindenesetre, mily irányban várta tőle a közvélemény, hogy föladatát megoldandja. — Maga körül gyűjtötte a rendnek barátjait, kik feles számmal és lelkesedett bizalommal segrelettek körülötte, mély hadvezéri belátással tette meg intézkedéseit, és mert mindenki tudta, hogy mérséklete oly nagy, mint elhatározása, — aprilis 10-ike vérontás nélkül látta a rend és törvényesség azon diadalát, melyen még jelenleg minden angol emlékezete férfias büszkeséggel csügg. — És így a sors azon érdemlett jutalmat tartotta fön erényei-

nek, hogy őt oly győzelemmel léptette le a tevékenység teréről, melyben nyilvános életének irányzatai egyesítve, és ugyanegy föladat megoldásában, mint hazájának legnagyobb polgára és legnagyobb katonája tündökölt.

Az 1852. sept. 14-én terjedt el a hir, hogy az öreg herczeg egy jobb életbe átszenderült; ámbár a természet törvényei ez esetet közel kilátásba tették; mély gyásszal fogadta mégis a nemzet hősének kimulta hírét. Százezerek sereglettek össze temetésénél, és midőn a diszes gyászmenet a világváros utczáin keresztül, Pál templomának vette útját, a mély csend zálogul szolgált, hogy egy közös érzelem él keblökben és hogy egy egész nemzet öszhangzó fájdalomával látják sirbaszállani egy eseménydus kor nagy férfiúát.

Nem mindenkinek adományozta a gondviselés a hadvezéri lángészt, vagy az államférfiui képességet, nem mindenki van hivatva csatákat nyerni, vagy államokat kormányozni, de mindenkire nézve bő tanulság rejlik azon életben, melyet e sorok röviden ecseteltek, és biztosítva lenne azon nemzetnek és országnak léte és jövődjé, melynek minden fia, bármily szerény legyen állása és hatásköre, jelszavául választaná a vas herczeg életének és jellemének két fő vonását; melyek e szavakban foglaltnak: kötelességérzet és önzéstelenség.

Gr. Szécsen Antal.

Corona Christi.

(Budapest, febr. 28.)

Bolyongva csöndes éjszakákon
A külváros sikátorán,
Hol egy elalvó lámpa vet csak
Csekély, halvány sugárt reám;

Benézek olykor egy tört táblán
A nyomor kis kunyhóiba,
Hová magasból is sodor le
Egy-egy lelket a bűn s hiba,

S elnézem pislá méces mellett
A vérgyűrűs, bús szemeket,
A mik virrasztnak sirva, éhen,
Fázva az öltések felett. . . .

A kis szugolyban egy poronty sír.
Hideg van, fölébredt szegény.
Kis rongyait magára húzza
S szepeg forgácsos szögletén.

A padlaton, buta mámorban
Alszik hörögve az apa.
Valamit tart ölelve, — üres
Palaczk . . . mellette tört kapa. . .

Az asztal sarkán, kék kendőben
Elrakogatva gondosan
Utolsó tárjuk — kis kenyérhaj
Megégett maradéka van.

S az anya ölt . . . varr, faldoz és fejt . .
Félszemmel férjén, gyermekén —
Másikkal a sötét jövőben
S ujjába vérig szúr szegény!

. . . S ha sápadt homlokára nézek,
Ugy tetszik, mintha affölött
Egy koronát látnék ragyogni
Vércseppek- és dicsfény között,

Becseseb ez a királyokénál,
Pedig egyenrangú velök :
Születés adta — ezt is, — azt is,
S közös végük a síri rög. . .

De míg az a királyi főkön
Elovad, mint a napsugár, —
Emez a sápadt arcz fölött, a
Halálban is ragyogva jár!

Amaz aranyból vert tövis csak —
S a síron *innen* van hona :
Ez a síron *túl* kezd ragyogni,
És neve : *tövis korona!*

Váradi Antal.

A h a l á l.

(Impromptu egy halálos ágy mellett.)

Nem félek téled. Láttam kard hegyén,
Pisztoly csövében, láttam beteg ágyon
Vigyorgó rémes sárga arczodat!
Nem félek téled, ámde borzadok,
Te nem félelmes, de utálatos szörny!

Nem önmagától múlik el az élet,
Hanem te általad nyomoru — gyilkos!
Scénád a kegytelenség circusi
Komédiája! Búz, utálat, undor!
Mert szép az elmulás, s kibékítő;
Fáradtság, búnak édes balzsama:
De nem a pusztulás, de nem a rablás,
Mely harez után kifosztja áldozatját,
Kiszívja testiből az öntudat
Nektárját, a szeretet égi mézét,
S a testet félre dobja, mint dögöt.

Egész világ halálra van ítélve!
Ki dönti el, hogy vajjon gyáva-e,
Ki e halálra szóló siralomház
Rabságát, s lánczát únja hordani?
S sem hogy bevárja mig hóhér gyanánt
Hátulról támadod meg, s hogy magát
Ne is védhesse, bekötöd szemét,

Megkötöd a kezét, s akaratát
(A tehetetlent) megkorbácsolod:
Hanem elvégzi mikor ő akarja
A rádruházott buta számadást,
És rád kiált miként szolgára: jer!
Nem várva be, hogy mint úr te parancsolj,
Te nem félelmes, de utálatos szörny!

Oh! mért hogy a természet oly kegyes
Minden virághoz, melynek légies
Táplálkozása virulás után
Harez nélkül hódol néma hervadásnak,
És a halálban életet találva,
Anyjának a földnek testvére lesz.
És mért az ember sorsa oly kegyetlen,
Hogy gyilkos által kell meghalnia,
S az elhaló test, (elküünk édes anyja)
Ön gyermekének mostohája lesz!

Mért nincs a testnek szellemi halála,
Mint a szellemnek testi léte van!
Hogy elmosódnék, mint leáldozó nap,
Felejtett emlék, eltűnt gondolat;
Szeretve sorsát, mit ki nem kerülhet,
S mit nem szerethet, kikerülve azt? . . . —

Ifj. Abrányi Kornél.

Zrinyi, a költő.

A ki a legközelebbi alig multban, vagy épen saját kortársai között keres példányképet magának, legyen író, államférfi vagy bármely pálya és állás embere: ki van téve a legveszélyesebb csalódásnak. A mit a kültermészetben látásbeli (optikai) csalódásnak neveznek, meg van az erkölcsi világban is. Lelki szemeink is bizonyos szöglet alatt látják a tárgyakat, mely a szerint változik, a mint közel vagy távol állunk azoktól. Tulságosan közlelről nézve, szemléletünk tárgyának sem tulajdonságait sem arányait nem vehetjük biztosan ki.

S mint a nagy hegyeket, hogy épen égbe nyúlóknak ne látszassanak, — mert végre a Chimborasso is csak csekély hullámemelkedése a földkéregnek — nagy távolságból kell néznünk, úgy az emberi nagyságnak is egyedül biztos mértéke az idő-, és pedig minél nagyobb valaki, annál nagyobb időbeli távolság. Ismerjük ugyan a mondást, hogy a ki saját korának követeléseit teljes mértékben betöltötte: minden időknak élt. De a kérdés épen az, mennyire felelt meg valaki kora szükségeinek, nem kortársainak ingatag, elfogult vagy szenvedélyek által megvesztegetett ítélete szerint, hanem a valóság általánosabb s magasabb törvényei szerint, a minek bírása ismét csak a világtörténelem lehet, mely egyszerre nagyobb korszakokat vehet szemügyre, s a pillanatnyi lelkesedés mámorából kibontakozva, a kire rányomja a nagyság bélyegét, az igazán nagy.

E gondolatokkal mereng lelkem a múlt, nemzeti és irodalmi történetünk nagyjain, azokon, a kiknek nagyságát akár ismerte el akár nem, akár becsülte túl, vagy igen kevésé saját koruk, de megmérte igazán és megállapította az idő, mely megőrizte nyomaikat, s midőn alkotásaikat — mint az egyiptomi pyramisokat a puszták szele — homok-fuvással akarta eltemetni, csak talapzatukat fújhatta be, de egészükben nem borithatta el s csúcsaik kimagaslanak a sivatagból, melyen messzi látkörrel tekintenek szét.

Egy alak magaslik így fel lelkem előtt, egyaránt nagy nemzeti és irodalmi történetünkben: »Zrinyi az éneklő s a diadalmi vezér.«

A »diadalmi vezérrel«, Zerinvár építőjével s a törökök félelmével, a fejedelem bizalmasával, a hazafival és az államférfiival csak annyiban akarok ezúttal foglalkozni, a mennyiben elválhatatlanul egyesül az benne az íróval s a költővel.

Valóban, ritka egyesülés, melyet egyes alkatrészeire elemezni lehet, de azokat egymástól teljesen elválasztani s belőlök az egyéniség egyik vagy másik oldalának képét világosan megalkotni nem.

Mert bár munkáit olvasva, a költőiket úgy mint a prózaiakat, minden kétségen felül állónak tartjuk, hogy azokból egy igazi nagy író szól hozzánk a kit a génusz ihletett s a ki oly gazdag örökséget vett a múzsáktól, mely — a szellemi tehetség vele született természeténél fogva — semmi körülmények közt sem maradhatott volna néma, mert a gé-

níusz azt a feltételt köti ajándékaihoz, hogy szólaniok kell s hallgatniok nem szabad: mindazáltal, Zrínyi munkáit olvasva s összevetve azokat saját állásával, kora kiáltó parancsszavával, hazája körülményeivel s az ő azok közepette viselt szerepével, ismét azt volnánk hajlandók hinni, hogy csak a hazafiság s nem a geniusz valódi ihlete tette őt költővé, íróvá, s hogy, mint maga egyik munkája kezdetén a perzsakirály néma fiához hasonlítja magát, a ki apját halálos veszedelemben látva, hallatlan erőfeszítéssel törte szét nyelve bilincseit és megszólala, kiáltva: Ne bánts d a királyt, — ő is, szellemileg némának születve, csak szülőhazája s nemzete halálos veszedelmének láttára küzdötte le lelki tehetlenségét s kiálta föl és kiálta ismét: Ne bánts d a magyart!

Az író, a költő nagyobb-e hát benne, vagy a hazafi és államférfi: meg nem határozhatjuk. Nagysága épen abban áll, hogy írói magas tehetségeivel kizárólag hazájának szolgált, még pedig nem azon közönséges értelemben, mely szerint halhatatlan irodalmi művek teremtése mindig a hazának tett szolgálat, hanem szorosabb értelemben is, a meny nyiben lantjának minden megszólamlása s tollának minden vonása egy-egy nagy és hazafias tett volt, mely a hazafiság élesztésére s az annyira szükséges áldozatkészség felébresztésére volt irányozva, és másfelől abban, hogy e hazafias indulat és készség szolgálatába ő oly írói és költői tehetséget adott, melyhez hasonlithatóval előtte senki, utána is csak kevesen, nagyobbal pedig soha egy magyar sem volt megáldva istentől.

Hogy mégis nem csupán hazafisága ihlette költészetét, annak bizonyosága áll előttünk saját vallomásában, a szigeti veszedelem kezdő soraiban, melyek szerint, mielőtt még Mársnak hangosabb versével fegyvert s vitézt énekelt volna, már előbb ifju elmével játszott szerelemnek édes versével. S bár annak minden ellentmond és csak költői szólamnak tünteti föl, hogy *csak azért* énekelté volna a haragos fegyverü Márst, hogy kízó szerelmét felejtse evvel — annyi bizonyos, hogy a szerelem erős lángja, melyet a Mongyibél vulkán tűzéhez hasonlít, szintoly erős ösztönt adott neki költeni fiatalságában, mint később a haza szerelme s veszedelmének látása a férfinak. Sőt a szerelem még később, nagy műve írása idejében is foglalkoztatja szívét s lantját, mert bizonyos, hogy lyrai költeményei közül, a melyek fen maradtak reánk, s a melyekben saját érzelmeit, szenvedélyét és élményeit vagy vadász és pásztor-, vagy a görög hitrege alakjaiba öltözteti, *egykoruak* a szigeti veszedelemmel, míg ifjukori szerelmes versei, melyekben valószínűleg a maga nevében szólott, lapanganak vagy végkép elvesztek, a mit nagy és sajnos veszteségnek kell tartanunk.

Mert kevés, fenmaradt lyrai költeményei, a négy idyll és két heroid, egy vallásos ének a *feszületre* s néhány általa úgynevezett, epigramma: őt nem csak korának kétségkívül legnagyobb, de általában irodalmunknak egyik első rangu lyrai költőjévé teszik. Idylljeiben Vadászt és Pásztor-t (Tytirust) szólaltat meg; heroidjei egyikében Ariadne sirását Theseus után, a másokban Orpheus keservét beszélteti Eurydice elvesztésén; de mindenikben maga beszél, saját mély, majd kétségbeejtő fájdalmát panaszolja, s lángoló szenvedélyének ad kifejezést. »Rohanó, saját medrét romboló árja az indulatnak az, mely e nagy költeményekben zajlik; s majd ismét, hol csendesebben foly, bájos, édes hangokban csörgedez.« Igy itéli meg e költeményeket a Magyar Költészet történetirója ¹⁾ s ítéletéhez

¹⁾ Toldy Ferencz: A magyar költészet története. II. köt. 55. l.

nincs mit adnunk, legfőlebb körülírásokkal bővithetnők ki azt. Mert ha, ugyan az ő szávaival, »a kedély mélysége, gazdag képzelet, s képes beszéd leginkább a lyra kellékei« — a mihez még a legfőbbet, a képzelet alkotásaiban s a képes beszédben is, az érzelem és kifejezés közvetlenségét kell tennünk — akkor Zrinyit, a nagy eposz-költőt és nagy politikai író, szintoly nagy lyrikusnak is kell vallanunk.

De nem lyrai darabjai, bármily gyönyörűek legyenek is magukban s kivált abból az időből, a mik az ő irói nagyságát, sőt a mik épen költői nagyságát is teszik. Mint a tengert felkorbácsoló vihar elnyeli a part virágai közt suttogó szellőt, sőt még a sziget vulkánjának robbanását is tulkiáltja: ugy a Zrinyi szerelmi édelgéseinek szelid hangjait s szerelmi bánatának szenvedélyes kitöréseit a hazája földét megrendítő zivatar, az a nagy fölyhő, mely »hová le fog omlani, a mely világ-szegeletre majd leszakad« elsöpör és pusztít mindent, virágot és bokort és benne panaszkodó énekes madarat; az a nagy tenger nép' mely keletről, Kis-Ázsia felől beomolva, már Európa délkeleti részét vég-elözönlötte s partjait egyre belebb és belebb mosta, hogy a Balkán védszikláí már habjaiba omlottak s csak egy kis, de erős szikla: a magyar nemzet tartóztatta még felharapódzó hódításaiban.

Zrinyi a költő idétte a magyar már több mint egy század óta vítta az élet-halál harczot a törökkel. Hunyady János a Vaskapu és Nándor hőse csak a mondavilág félisteni alakjának tetszett már a kétkedő visszaemlékezésben. A nagy kormányzó nagyobb fia, az utolsó nagy magyar király, ki annyiszor játszva bánt el a törökkel s nyugat ellen kelletténél nagyobb részét fordította azon erőnek, melyet egészen kelet ellen kellett volna fordítania, gyáva és pulya ivadéknak adott helyet a trónon, s a mohácsi vész, Ulászló alatt előkészítve s megérelve már, a szerencsétlen Lajos alatt lezuhant s a földszinéről végkép elsöpréssel fenyegette Magyarországot. Versengő királyok és főurak között, a német és török befolyás küzdelmeiben kettészakadt az ország s felemésztdődött a nemzeti erő java része. Buda már 1540. óta török kézben volt, s Boldogasszony tornya tetejében, félhold ragyogott a kereszt helyében. Erdély egészen török felsőség alatt, Sztambulba fizette az adót. Temesvár s vele a Duna-Tisza és Marosköze, Drégel s vele a felvidék nagy része, Szolnok s vele a Tiszavidék; Kőszeg, Sziget, Kanizsa s velök a Dunántúli részek, egyenként s rendre estek el, hősileg védve mind, de meg nem állhatva a tizszeresen, százszorosan túlnyomó erő ellen.

Épen száz év telt el a mohácsi veszedelem óta, mikor Zrinyi Miklós, a gonoszúl méreg által elvesztett György fia s a szigeti hős Miklós kis-unokája, apja halálával árvaságra maradt. De a gyermek kétszeresen árvának érezte magát, ezer sebből vérző hazája végveszedelmének láttára. A két csapás, apja erőszakos és mégis titokteljes halála s hazájának veszedelme kora éretté tették elméjét s rendkívüli fogékonysággal ruházták föl szívéét. Ime a költészet leggyakoribb oka s leggazdagabb forrása az arra termett szívek- és elmékben, a mihez ha még egy szenvedélyes szerelem mély örvénye s magasan felcsapó lángolása is járul: miért keresnők tovább az ösztön magyarázatát, mely a magában megfélni nem tudó lelket írásra készíti?

S Zrinyi, miután eldallá, ifju elmével, szerelmeit: most merész ajakát hadi dalnak eresztvén, oly éneket akara zengeni, mely riadásával betöltse az országot, s a haza közel-

lensége ellen minden magyart hadi sorba gyűjtönn s egy nagy erőfeszítéssel lehetővé tegye az elveszendő haza megmentését, a már-már féltérdegre bukott ország talpra állítását.

Nem szószerinti értelemben vett hadi ének volt az, milyent Tyrtæus zengett, közvetlenül a hadi sorok előtt, az ütközetbe csapás perczeiben, »lanttal kezében, buzdítva a csatát.« Nem múltó hatást gyakorolni egyetlen ütközet megnyerésére, volt az ő hivatása, sem alantás célja énekének. A hősiség és hazafiság egy nagy példáját állítani föl a nemzet elébe, melyen az ne csak pillanatnyi hevületre, melylyel egy ütközetet megnyerhetünk, hanem kitartó harczra lelkesedjék, az utolsó erőfeszítésig, a teljes önáldozatig: ezt kereste Zrinyi a történelemben, a költészet világító szövétnekével.

Vegye-e, a mi talán az akkori közhangulatnak vagy tudományos divatnak jobban megfelelt volna, példáját az ókor történetéből, egy Leonidást vagy Miltiadest, egy Curtiust vagy Scipiot állítva föl példányul? De lelkesítette volna-e a görög és római példa a magyar harczosokat? Talán a klasszikai irodalommal ismerős miveltségek rész — és ha kivált Virgil nyelvén adatik elébe — tapsokkal s öntetsző helyesléssel fogadta volna, de a nemzet kétségkívül hidegen marad a messzi idegen világból vett példán, még ha hazája nyelvén hallja is azt. Vagy vegye-e a magyar hőskorból? egy szent Lászlót, a ki kún, besenyő, bolgár csordákkal diadalmasan harczol, egy vállal magasabb a többi seregnél; egy negyedik Bélát, a ki a tatárok által összetört birodalom romjaiból másodszor épít országot; egy Hunyadi Jánost, a ki épen a török túlnyomó ereje ellen folytatott harczból tizenkétszer jött ki diadalmasan s utolsó csatájával, mintegy csodával mentette meg a halálra jegyzett Nándorfehérvárt? De ezek is messzibb estek a jelentől, mintsem bennök a történet igazsága, a monda homályával, legalább a tömeg ingadozó történeti tudalmában össze ne folyt volna.

Mindezek helyett ő oly tárgyat választott, melynek hőse nem csak hozzá magához és szívéhez volt legközelebb mint egyenes őse s az általa is viselt névnek halhatatlanná tevője, hanem legközelebb állott kortársainak történeti tudalmához is; oly helyzetben és viszonyok között, melyek még akkor is folyvást fenállottak, oly törekvéssel és elszánással, mely akkor is élt a jobbak lelkében, s melyet általánossá tenni s az egész nemzetben fölébreszteni volt épen célja a hazafi költőnek. Hiszen Szigetvár ostroma s a nagy Zrinyi harcza és eleste óta alig három negyedrésze folyt el egy századnak s az »Obsidio Szigetiana« olvasói között számosak lehettek, kivált az idősebb, de még fegyverbíró nemzedékből, kik egyenest atyáik elbeszéléséből ismerték az emezek által megért történetet. A kétkedésnek egy árnyéka sem támadhatott az iránt, hogy mind az, a mit a költő elbeszél, való igaz és úgy történt a mint ő elbeszéli. S a mindenek által ismert történetnek igazsága az épen, a mi által ő hatni remélt; s a történet közelsége, a helyzet és viszonyok ugyanazonsága, mely mintegy újjal mutatandó vala: mit kelljen tenni ma is, ugyanazt, a mit dicső ősök hetvenöt évvel előbb tettek.

De ki nem érzi, hogy épen ez a közelség és világosság, épen ez a közvetlen kézzel foghatósága a történeti igazságnak, a melylyel Zrinyi kortársaira hatni akart és remélt, rejti magában egyszersmind a legnagyobb veszélyeket a költőre s a legnagyobb hátrányokat a költői tárgyalásra nézve? A költészet nem tárgyas igazságot, hanem alanyias elhite-

tést — illusiót — kíván; s különösen az epikai költészet nem hogy keresné az igen nagy világosságot, hanem egyenesen fél attól; a történelem mértanilag körvonalozott alakjai helyett a mondavilág homályába burkolt s annak kódében szertelen arányokat öltő alakokat keresi előszeretettel. Az eposz éltető eleme: a csodálatos, nem szivesen jár az okmányok és köztudalom által megvilágított ösvényeken, mert nem vegyülhet az aligmúlt ismerős alakjai közé, hanem a régidő bemohosult köveiből építi föl tündérpalotáját.

Csak oly lángész, mint a Zrinyié daczolhatott e veszélyekkel s győzhette le e nehézségeket. Mindenek előtt ritka szerencsés tapintattal s meggondolással egy nagy eszmét vett tárgya alapjául, olyat, mely egyaránt gyökerezik magának a fölvelt tárgynak természetében és saját kedélyének mély vallásosságában, mely annál fogva épen annyira megfelel a tárgyias, mint az alanyi igazságnak.

Ez alapeszme nem más, mint hogy Sziget veszedelmét nem csak magára Szigetre intézett támadás gyanánt fogja fel, — a minthogy nem is az volt, történetileg sem, mert ha Szolimán az ostrom alatt meg nem hal, Sziget eleste csak első lépése leendett a nagyobb tervű hadjáratnak, — de nem is tulajdonkép a török császár akarátában fogamzott hadi tervül, hanem olyanul, mely magának a felséges istennek rendeléséből a pokol leggonoszabb szelleme sugallott a nagyravágyó szultánnak mint büntetést az elfajult, vitészségben elsatnyult, hitben és erkölcsökben Krisztustól elfordult magyar nemzetre, de ébresztőül egyszersmind, hogy összeszedve magát s visszaérve az igaz hit és erkölcs útjára, egy nagy erőfeszítéssel mentse meg magát a végveszedelemből.

E felfogással a magában korlátolt következményü eseményt minő egy vár védelme ha végváré is, a legjobb esetben lehet, egyszerre az *epopöa* magaslatára emelte, s megtalálta egyszersmind annak multhatatlan kellékét a csodálatost, és pedig egészen keresztyén felfogásban, tehát a hívő kedélyekre hatni képes alakban. Mert a jobb kedélyek ország-szerte érezték, hogy itt isten keze működik a nemzet kitartó sujtolásában, hogy az ország, már a mohácsi veszedelemben, maga hívta ki maga ellen az ítéletet, hogy azt elhárítani azóta sem tett meg mindent, a mit kellett és lehetett volna, s hogy most itt az utolsó idő, a tizenkettődik óra, melyben még összeszedhetné elkallott erejét s egy magasztos erőfeszítéssel kiragadhatná magát a mélységből, melybe különben végkép elbukandó vala.

S hogy ez eszmét nem csak külsőképen ható gépezetül fektette Zrinyi nagy költeménye alá, mint tantételt, hanem mint annak legbelsejében működő valódi alapeszmét: azt könnyű volna a költemény egész szerkezetéből s cselekvényének elemzéséből kimutatni, ha czélunk s időnk ezuttal ily részletesebb elemzést engedne.

De hogy ezt Zrinyi maga alanyilag is a legkomolyabban vette, hogy a mit így költői ruhába öltöztet, lelkének legteljesebb meggyőződése s egész hazafiui, hadvezéri és államférfiui működésének mozgó rugója vala: arra bőséges bizonyosságunk van prózai munkáiban, melyekben szintén ez alapeszmét fejt ki, a szakértelem összes érveivel, a dialektika minden fegyvereivel, a szónoklat és rábeszélés teljes erejével. Olvassuk csak a Ne bántsá a magyart!, olvassuk a török Áfium elleni orvosságot! S olvashatjuk bátran, mert ámbár változtak az idők és körülmények s más a veszedelem alakja és neve ma, és sokat javultunk magunk is, legalább szeretjük elhíttetni magunkkal: de azért ma is tanulhatunk

eleget belőlök! S valóban, hogy mennyire hatottak Zrinyi e munkái még későbbi időkben is a nemesebb lelkekre, mutatja, hogy az új kor egyik legnagyobb költője s legönállóbb szelleme, Vörösmarty, egy egész helyet, a legerősebb invectivát, veszi át az Afiumból.

»Nem magyar a magyar, elfordult természete ; méltó
Hogy hamar elvessen, mert lennie szégyen ezentúl.
Mért lakozunk mink itt? haj! mért hoztak ki apáink
A fövény-orzágból? ott elnyomorodva, ha fává,
Ha darabos kővé változtunk volna, örökké
Rejtve valánk: most ennyi világ nem nézne szemünkbe,
Nem látná, hogyan elmaradunk a többi nemektől,
A nemes országot mint hagyjuk lenni vadonná!
E gyönyörök kertét inségnek puszta helyévé! ¹⁾

De méltó magától Zrinyitől hallanunk, darabos de erőteljes prózában, a mint mondja: »Oh egek, oh isten! miért hoztál ki minket Scythiából, holott ottan vagy nem bomlottunk volna meg ennyire az Campaniában, avagy ha bomlottunk volna is, nem látott volna ennyi világ minket a magunk rosszasága miatt veszni;« — »De« folytatja rögtön, »ha nincs haszon a panaszkodásban, és a haszontalan való fohászzkodásban: nyuljunk a remediumhoz, ha vagyon; *vagyon pedig ha akarunk*, mert noha a mi magunk népét, a mint mostan vagyon jól leábrázoltan« (t. i. a megelőzőkben, a hol a magyar nemzet s különösen a nemes ifjuság romlását erőteljes vonásokkal festette le) — mind azáltal, ha azt kérdezed: kit kívánok s micsoda nemzetet akarok oltalmamra, azt mondom: a magyart kívánom. Miért? Azért, mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb, és *ha akarja*, a legvitézesebb nemzetségek!¹⁾

Ime a Szigeti ostrom alapeszméje ismét, a maga egész feddő, buzdító, vigasztaló mivoltában! Ime a Zrinyi egész életének, ugy irói, mint hazafiui működésének iránya, vezérgondolata! A magyar, elsatnyult bár s azért méltán ostoroztatik istentől, de isten ez ostorozással is csak ébreszteni akarja, s ha felébred és összeszedi magát, amire bizony képes még: akkor ismét az első nemzet a világon, aki legalkalmasabb fölvenni a megtámadott és veszélyben forgó keresztyénség oltalmát s legképesebb azt s vele önmagát is megmenteni, isten segedelmével.

De térjünk vissza a Zrinyiáshoz, melynek alapeszméje fölhasználásával a költő bebizonyította ugyan legmagasb rendű költői tehetségét, de sikerét még azzal nem bizonyította teljesen. Mennyi kell még egy nagyobb szabású és terjedelmű költői mű, mennyi kell még kivált egy epopäa sikerére! De Zrinyi mindazokkal az eszközökkel is, talán egyet kivéve, rendelkezett, a mik erre szükségesek valának.

Mindenekelőtt a költői alakítás és szerkesztés hatalma oly mértékben vala birtokában, mint azóta is talán egyetlenegy magyar költőnek sem. Toldy maga, a Vörösmarty epikájának oly nagy s talán elfogult bámulója, sem tud e részben Zrinyiről másképp, mint

¹⁾ Eger, első ének, a szikszói gyűlés, Bornemisza beszéde.

magasztalólag szólani. »Egység, átgondoltság, tervszerűség mindenben: mi nagyobb költői művekben e napig oly ritka, vagy oly ritkán kielégítő« — mondja. Mi a Vörösmarty epószait, szerkezet tekintetében, nem is hasonlíthatjuk a Zrinyiéhez. Egyedül Arany, a ki gránitkövekből, szilárdan és hézagtalanul épít, jöhet vele hasonlításba. De Zrinyinek e részben Arany fölött is egy nagy előnye van, a mennyiben nagyobb nehézséget vett magára s azzal szintoly diadalmasan bír. Mig a Toldi és a Buda éneklője öt-hat személylyel viteti a cselekvényt, a Zrinyi színén egész táborok mozognak s az önállólag cselekvő és egyénekként jellemzett alakok száma is sokkal nagyobb mint amannál. És művének szerkezete, ennek, s e gazdagságával összefüggő számos epizódjainak daczára sem ingadozik meg szilárdságában, sem egyöntetőségében. A kitűzött alapeszme áthatja az egész cselekvényt, irányt ad annak minden változataiban, s tetőpontját éri el érvényesülésének a végkifejlésben, midőn a költő, egy merész, sőt vakmerő és csak oly költői erőnek megbocsátható fogással, Zrinyi kezétől öleti meg Szolimánt a történeti köztudalom ellenére, de a mű belső szükségességétől követelve; s midőn a végharczban maga is elesvén, angyalok által vitetik égbe, isten színe elé magasztaltatva.

Ama gazdagság a cselekvő személyekben rendkívüli erőt kíván a költői jellemrajzban; s ime Zrinyinek, annyi fényes tulajdonai közt, a legfényesebbik tulajdona! Az emberi szív rugóinak, a népfajok gondolkodás- és érzésmódjának mély ismerőjét látjuk benne. Életét a tettek mezején töltve, kora ifjúságában már zászlós úr, főispán, később horvát bán, hadvezér, udvarban forgott, diplomatiái szövetségekre bepillantást nyert államférfi, ideje javát a magyarok és törökök harczmódjának s összes hadi és társadalmi életének megismerésében töltve: kinek lett volna több módja bepillantani az élet rejtelseibe, a szívek redőibe, a jellemek sajátságaiába? De azért még hasonló körülmények közt sem mindenki juthat el arra, mert ehhez a tapasztaláson kívül valami más is kell még: a költő clairvoyance-a: s hogy a látottat és felismerttet fel is tüntethesse s másoknak is átadhassa: a költő jellemalakító ereje. Zrinyi mind a kettővel a legnagyobb mértékben birt s költői tehetségét ez még jobban bizonyítja, mint a biztos és szerencsés tapintat, melylyel alapeszméjét feltalálta.

A Zrinyi személyei mind egyének. Az mindenekfölött maga az előtérben álló s oly nagy előszeretettel festett és az összes cselekvénynek középpontjává tett Zrinyi; de az a daliás, vitéz, találékony és szerető Deli Vid, az elhatározott jellemű Farkasich, és Radivoj és Juranics és Csontos Pál, a Deli Vid bájos s szerelmében merész neje, maga a Zrinyi kis fia is, — mint túl a török táborban Szolimán, Demirhám és Delimán, Szokolovich Mehmet a nagyvezér, Mehmet a bozsnyai pasa, Petráf, Halul, Kamber s a forró szerelmes Kumilla . . . sőt a mindkét részről csak egy-egy perczre megjelenő és így csak egy pár futó vonással rajzolt alakok is, mind-mind egyéni vonásokkal tűnnek ki. Ily gazdagságát a jellemrajznak az öreg Homéron kívül talán csak Ariostónál és Tassónál találjuk még s e részben a Zrinyi költeménye világirodalmi magaslaton áll.

Zrinyi verselését és technikáját, s azzal összezavarva nyelvezetét is, többi nagy tulajdonaihoz mérve, sőt egyáltalában véve is, meg szoktuk gyöngének tartani. Hogy verselését a mai szempontból nem ítéltjük, világos. A Vörösmarty és Arany nyelvével a XVII.

század költője akkor sem versenyezhetne, ha a maga korához képest a legtökéletesebb nyelvet írta volna. Zrinyi azonban közvetlen utóda Gyöngyösi mögött is sokkal hátramarad verselés és technika tekintetében. Rimei sokszor gyarlók, a sormetszetet vagy egészen elhanyagolja, vagy ingadozóná teszi, két, három, sőt négy részre is osztván sorát, megannyi metszettel, melyek azonban határozott ütemeket nem adnak, s így a rhythmus csaknem egészen elvész nála. Maga is tudja ezt. De költeményét folytonos gond és hadi tettek közt s egy tél rövid idejében írja, nem ér rá csinosgatni, s legkisebb gondja a versbeli ékesség. Irt ugyan ösztönéből, mivel géniusza hajtván, nem tehetette, hogy ne irjon. De hogy verse, melylyel nagyobb czélt tűzött maga elébe, mint henye elméknek tetszeni, külsőképen is a költészet szabályainak megfelelő legyen, arra súlyt nem helyezett. Sőt inkább írás közben is ama másik dolgát, a hadverést fontosabbnak tartva, s nem számítva arra, hogy nevét tollával még halhatatlanabbá teszi, mint kardjával, egész őszinteséggel mondhatta:

»Nem irom pennával
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel,
Az én örök hiremet.«

Azért verse olykor darabosabb, mint kezének kardesapása s mindenkor meglát-szik rajta, hogy nagy gondjaitól lopott éji órákban, siettében esett. Mert oh vezér és költő, a mig irsz,

Néma s borúlt, mint a mély sír, körülötted az éjjél:
Akkor sincs biztos nyugodalmad az ősi falak közt,
Mert tolvaj török üszköt vet váradra; lobogva
Völgyi lidérczként átröpül az, följeszti magányos
Éjedet álfénnyel, s rettentő szikralökéssel.
És egyszerre lakod mind a négy sarka megindúl
Rengenek a megütött falak«
— »S mit magas elmédben hadakozva fogadtál:
Harcz villámi között keleted ki világra. Azért forr
Véresen és szilajan dalaiddan az emberlő harc.«¹⁾

Valóban, úgy forr; mert igazságtalanok s a legnagyobb tévedésben volnánk, ha Zrinyi költeményének verselésbeli gyarlósága felőli itéletünket költői nyelvére is kiterjesztenők. A Zrinyi nyelve oly hatalmas és erős, s oly jellemzetes és festői is, mint csak tárgyának természete kívánja. S ez nem is lehet máskép. A gondolatok nem születhetnek meg szók nélkül; a test és lélek nem elválhatatlanabbak, mint a gondolat és a nyelv. A Zrinyi nyelve, prózájában is, versében is, méltó köntöse gondolatainak. Az erőtjeljes és találó kifejezések, a költői hasonlatok és jelzők csak úgy hemzsegnek nála, mint eszméinek gazdag

¹⁾ Vörösmarty: Zrinyi.

rajzása. Homér maga sem erősebb, sem festőibb a jelzők használatában s Zrinyi még kevésbé fogy ki újabbak- meg újabbakból s azok kevésbé lesznek stereotypokká nála, mint a vak ősznél.

Hogy is lehetne, hogy oly nagy érzés, mely a legnemesebb és legpallérozottabb lelket oly teljesen elfoglalja, áthatja és betölti, ne találná meg a neki épen kellő kifejezést? Ily szellemeknek, valóban, soha sem lehet szegény a nyelv s ők nem jöhetnek zavarba, hogy megértethessék magokat s egész teljében fessék a mi bennök él és forr.

Zrinyinél, ha valahol, a sziv teljességéből szól a száj. Eredetiségét, önállóságát példányaival, Virgillel és Tassóval szemben, akár azok követésében, a mi nélkül elődeihez viszonyítva egy nagy költő sincsen, akár helyenkénti reminiscentiáiban, — diadalmasan bebizonyította már Toldy is ¹⁾ s még inkább Arany. ²⁾ De ily bizonyításra csak azok előtt van szükség, a kik Zrinyit csupán mint költőt tudnák tekinteni, elválasztva a hazafitól és magyartól. Csodálatos, de nem épen példátlan, hogy egy nagy költőnek, műve megírásánál, első sorban nem a költői cél lebegjen szeme előtt. Zrinyinél legalább így van. Költői tehetségét ő egészen hazafiui törekvéseinek s felbuzdulásának szolgálatába adta. S így egészen sajtáságos, a Virgilétől és Tassoétól s valamennyi általa ismert nagy költőétől különböző vég cél fogatott tollat vele, a soha sem pihenő kard mellett. Élete főfeladatául hazájának a török iga alól megmentését, és pedig a csak magára utalt nemzet összerején való megmentését ismerte. Erre irányultak tettei, a harcmezőn s befolyásában az udvarnál; ezt hirdetik prózai írásai, ezt a nagy költemény, melyben midőn saját nevét nagy őseével együtt halhatatlanná teszi, mindkettejüket a haza és keresztyénség szolgálatába adja. Ily határozottan kitűzött életcél mellett nem táplálkozhatnak senki idegen szellemekből, önmagából kell lelkesedését kizárólag merítenie.

S épen ez a teljes áthatottság nemzete és hazája érdekeitől: a mi nekünk örök példánynya teszi Zrinyit, a hazafit és embert úgy, mint az író és költőt. Ez az, a miért nevérol nem szabad levennünk a koszorút, a miért daliás alakja s nemes arcza vonásainak szobánk faláról, de főleg szelleme képének: munkáinak, bármily kicsiny könyvtárunkból is hiányozni nem szabad. Mert lelkesedést a haza, vallás és szabadság szent ügyeiért, erkölcsi erőt a veszedelemben, elszántságot a küzdelemben, kitartást a kötelesség teljesítésében, áldozatkészséget, ha kell a halálig: senkitől nem tanulhatunk annyira, mint Zrinyi Miklóstól a költőtől!

¹⁾ A M. Költészet Történetében II. köt. 9—12. lap.

²⁾ Zrinyi és Tasso című értekezésében. (Budapesti Szemle, 1859. VII. és VIII. köt.)

Ali Arszlán.

— Ballada, a török világból. —

— 0 —

Ali Arszlán ben Sziliktár
Szólnok bégje, Tisza knéze,
Mohametnek igaz híve, —
Szerelemnek hű vitéze.

S szóke Zayda, hogy hallotta :
Egri bérczen, egri várban
Aranyozott fris palota
Csillog-villog napsugárban

Vároidalban tündéerkertnek
Vizesése, hüs lugassa :
Dobó István szép lyányának
Ott dalol vitéz Balassa

Mond szerelem órájában
Csábos csók közt szóke Zayda :
»Egri várnak palotája —
Mért nem félhold fénylik rajta ?

Én szerelmem, Ali Arszlán
Ifju, bátor ben Sziliktár,
Oh, ha *ott* ölelhetnék
Egervár : szerelmeoltár !

Tündéerkertben Dobó-lánynak
Mit dalol gyaur Balassa ? !
Jobb, hogy ott, válladra dölve,
Dalaid Zaydád hallgassa.«

És szerelem órájában
Ali Arszlán ben Sziliktár
Megesküdt nagy Mohametre,
Hogy övé lesz szép Egervár.

— Háromszáz dzsidás lovaggal,
Válogatott színe néppel
Csak megindul Eger-látni
Szólnoki bég, csöndes éjjel.

Csöndes éjjel, félhomályban,
Félhomályban, nagy vigyázva,
— Jó kalahúz jár előttök —
Érkezőnek egri tájra.

Fölyönúlnak halkkal-halkkal
Egy nagy hegyre, nem is távol,
Béállanak erdőszélbe
Piros hajnal hasadtával.

S mikoron a fölkelő nap
Rásütött az egri várra :
Hogy tündöklött büszke fényben
Dobó István palotája ! . . .

Nagy tömérdek kőfalak közt
Karesu tornyok, szikla-bástyák,
Párkányzat csipkém át az
Ágyúk torkukat kitátják.

Mellvéd mellől megcsillámlik
Olykoron az örök vérté . . . ,
Ali Arszlán ben Sziliktár
Csak tünődött a mint nézte.

S a háromszáz jó lovassal
Beljebb hátrált az erdőbe ;
Másik éjjel visszatére
Zagyvaparti sík mezőre.

Magában az úton mormog :
»Büszke vár, *megvilhatatlan*
De egy csókot megérdemlek
Mielőtt mint hős meghaltam !«

»Szép Zaydám, én hő szerelmem,
Csak egy csókért jöttem vissza ;
Ne sajnálj ha Eger alatt
Forró vérem föld elissza !«

S magát azzal vigasztalja
A mig élesíti kardját :
Fent a hírik szép honában
Újra bírni fogja Zaydát !

És azzal száll vissza ismét,
S véle száguld sűrű dandár.
Komoran tart fel Egernek,
Ali Arszlán ben Sziliktár.

Oldalán kard meg nem csörren,
Turbánján toll meg nem lebben ;
Sohse ment még Ali Arszlán
Szomorúbban — szörnyűbben.

Mohametnek igaz híve,
Szerelemnek hü vitéze :
Ha megesküdt megkísérli,
Megkísérli — *meghal érte . . .*

Thaly Kálmán.

A Kara Emine kunyhója.

Epizod a török történelemből.

A poroszok nagyra vannak vele, hogy volt egy királyuk, a ki készséggel meghajolt a törvény és jog előtt s nem vetette azt alá szeszélyének.

Ritka eset a történelemben. Jóformán elfogadott vélemény, hogy ha az uralkodók ilyet tesznek, csak szeszélyből teszik. Mert hát mibe kerülne egy akkora dongónak átlyukasztani a pókhálót, a melyben a kis légy fennakadna. — Igazán csak fejedelmi szeszély, önkénytes nagylelkűség, elismerni valamit önmagunkra is kötelezőnek, a mit annak elismerni — nem volnánk kötelesek, mert hiszen a mai fogalmak szerint mi ránk nézve ott a törvény határa, a hol azt a magunk jó akarata tűzi ki. Már t. i. ha uralkodók vagyunk.

Annál nagyobb érdem tehát az uralkodóra, ha e kiváltságos helyzetével vissza nem él s kényszer nélkül is, — melyet úgy se lehetne rá alkalmazni, — megtartja azt, a minek megtartására istennek ő nála alább való teremtményeit birsággal, börtönnel, akasztófával lehet szorítani, — s az ily uralkodó valóban megérdemli, hogy arany betűkkel véssék be nevét elmúlhatatlan lapjára a történet könyvének.

S Nagy Frigyes neve csakugyan ott ragyog. Legnagyobb királya volt országának, magas röptű, fennkölt lélek, nemes, nagy eszmékért lelkesülni bíró, gondolkozni és érezni tudó, — a mi mind ritka tulajdon egy fejedelemmél, a kit a véletlen születés vet föl azzá, a mi, — vitéz és igazságszerető, felvilágosult és jellemes, — a melyek mind ritka vonások még oly embernél is, a ki nem uralkodó. Nem volt, de nem is lesz ilyen nagy királya Poroszországnak soha.

De bármi nagyok és ragyogók voltak is érdemei, — azok között nem volt az utolsó az a jellemvonása, melynek emlékét a potsdami malom esete tartotta fenn.

Meg van örökítve minden iskolai olvasó könyvben, hogy a királynak, sétái közben igen megtetszett a malom fekvése, szerette volna azt parkjához csatolni s el is ment — incognito — a molnárhoz, hogy megveszi tőle. De ez mit sem akart hallani az alkuról, bár többszörös árát kínálta a király. A molnár minden ajánlatot visszautasított konokul. Végre

a király nem állhatta tovább s így kiáltott fel: »De elveszem ám, ha önkényt nem adod, mert én vagyok a király.« A molnár vállat vont s azt mondá: »Jó, kísértsd meg; hanem azt megmondom, hogy föladlak érte a birónak.«

És a király elgondolkozott s nem zaklatá tovább. A molnár háborítatlan tarthatá meg malmát.

A poroszok nagyra vannak vele, hogy volt oly királyuk, a ki tiszteletben tudá tartani a törvény által biztosított tulajdont. Egy hatalmas, egy nagy király aláveté magát a jognak egy egyszerű lisztlopóval szemben!

Igazi nagylelkűség, méltó a följegyzésre. S azért is van följegyezve annyszor, hogy minden iskolás gyermek olvashassa és épüljön rajta

*

Ezelőtt száz esztendővel egy éppen olyan nevű szultán uralkodott a török birodalom fölött, mint mai napság. I. Abdul Hamid.

Az oszmanlik történetében, mely csak nem rég jelent meg magyar nyelven, a következőket olvassa följegyezve róla:

» nem bírt elődje, II. Musztafa egészséges tekintetével. Tudatlansága versenyzett gyermekes önhittségével. Nem az az uralkodó volt, a ki által a hanyatló birodalom új tekintélyre ébredhetett volna. Életét a korán másolásával és faragással töltötte. Tevékeny szenvedélyeknek hijával volt. A nők társaságát jobban szerette, mint a férfiakét. Tétlen s minden önálló cselekvéstől idegenkedő természetű ember volt.«

Történetírónk nem tud róla egyéb jót följegyezni, — az is kérdés, vajjon azt jó tulajdonkép jegyzi-e föl, — mint hogy szelid természetű, lágy kedélyű volt, a ki nem volt zsarnok, s békés természete elfordult minden erőszaktól, úgy hogy az országában előfordult kivégeztetések is tudta és beleegyezése nélkül történtek s végre, hogy II. Mohamed óta ő volt az oszmanok első szultánja, a ki nem szennyezte be kezét rokonai vérével, sőt a szerályban élő hercegeknek nem csak teljes szabadságot, de alkalmat is adott, hogy magokat szellemileg képezhessék.

Ennyi az, a mit róla előnyére följegyeztek s nagy kérdés, mondjuk, vajjon ez is előny volt-e az időben, midőn egy erélyes, habár durva vagy éppen erőszakos zsarnok uralkodó inkább lett volna helyén az oszmanok trónján.

Mert válságos idő volt az is, mint a mostani Abdul Hamidé. S a »hagyományos« ellenség már akkor is az volt, a ki ma.

Száz év előtt is csak az az orosz emelt a félholdra gyilkos kezét, csakhogy akkor még csaknem kétszer akkora volt a török birodalom. De a történet maga ugyanaz, a mai, hirtelen meg se mondhatni, hányadik kiadása csak az akkorinak.

Még Abdul Hamid elődje, II. Musztafa alatt kitört Moldvában, Hercegovinában Montenegróban a lázadás s a török hivatalnokokat elűzték. A bonyodalmak intézője, a nyilvános titok szerint, II. Katalin czárnő volt. Akkor fojtogatta Lengyelországot is s a buta török belátta azt, a mit most a bölcs Európa nem tudott belátni, hogy csak önvédelem

az, ha a szerencsétlen országnak védelmére megy s 1769 tavaszán megindult egy 150,000-nyi sereg Oroszország ellen. De megveretett a Dnieszter mellett s az oroszok elfoglalták Moldvaországot s Brailáig és Bukarestig nyomultak előre, s elfoglalták Oláhországot is az Alutáig, — míg a tenger felől, a török hajóhad Csezme mellett megsemmisülvén, már a Dardanellákban lengtek az orosz lobogók. Ez alatt az orosz szárazföldi sereg Bulgáriába is benyomult, Szilisztriát elfoglalta, s Tuldzsánál, Karosumnál és Kucsuk-Kajnárdzsiknál leverte a török hadakat.

Nem kisebb elkeseredéssel folyt a harcz a Feketetenger éjszaki részein is és a krimi félszigeten. Szelim Ghírái khán, a krimi tatárok fejedelme, a portának volt vazallusa akkor s védte a félszigetet Dolgorucki 90,000 főnyi serege ellen. De hiába. A túlnyomó erő legyőzte s a khán Sztambulba menekült.

Ekkor lépett trónra I. Abdul Hamid. Háborút örökölt tehát épügy, mint a II-ik. És az I-sőnek sem volt már egyéb választása, mint a béke — bármi áron. S a béke meg-lőn, igazán »bármi áron,« mert a kucsuk-kajnárdzsi béke tette Oroszországot urává a Feketetenger éjszaki mellékeinek s ezzel magának a Feketetengernek, ez a béke tette Oroszországot »protectorává« a porta görög-keleti keresztyén alattvalóinak.

Ezzel adta fel magát kényre-kedvre a porta halálos ellenségének s nyujtá kezébe a saját szívébe döfött kard markolatát. És az orosz azóta sem szűnt meg azt koronkint megforgatni ottan; a mint hogy forgatja ma is. A kucsuk-kajnárdzsii béke adott jogczimet még a krimi háborura is.

És a jámbor, a szelíd szultán még ennek a békének is örült. Azt hitte szegény, megmentője lett birodalmának, hogy uralkodását egy irtóztató háboru megszüntetésével és békekötéssel kezdheti.

Meg se gondolta szegény feje, hogy tizenkét év se mulik bele, a midőn az oroszok czárnője bevonul a Cherzonezus ünnepélyesen föl pántlikázott fővárosába, s hogy sokat jelentő mosolylyal mutat a számára fölállított diadalívre, melynek homlokzatáról hatalmas betűkkel ez lesz olvasható:

»Ut Byzanczba!«

Arra meg éppen nem gondolhatott, hogy az a kísérő, a ki a czárnőt e diadal-útjában mint vendég követi, korának legmesszebb látó uralkodója, II. József császár naiv csodálkozással, hitetlen fejcsóválással fogja majd kérdeni:

— Ugyan mi az ördögöt csinálna felséged Konstantinápolylyal!

(Bécsben azóta még mindig ezt kérdezik.)

Ő csak örült szegény, hogy békét, és pedig a maga részéről őszinte békét köthetett s elhatározta, hogy azért hálát mond Allahnak s a nagy eseményt olyatén módon örökíti meg, hogy az soha meg ne szűnjék emlékeztetni az utókort arra az időre, a mikor a félhold birodalma a végpusztulástól megmentetett.

Mecsetet épít, nagy pompás mecsetet, mely különb legyen az Aja Szófiánál is. Messzire ellássék vakító márvány-falaival a sík tengerre, a távoli hajóknak hirdelve, hogy helyre állt a béke keleten a fejér czárral, annak az örömére épült ez a fehér templom.

A szultán híres építészekhez fordult, hogy készítsék el a nagyszerű tervet s egy-

úttal szemeljük ki azt a helyet, a hol az a monumentális épület a legjobb hatást fogja tenni a szemre.

A terv elkészült. A mai építészet legkitünőbb remekei voltak a mintakép. Az ezer-egy éjszaka tündérpalotái voltak megtestesítve benne, lebegő merész kupolákkal, sugár magas minarékkal, az Alhambrából másolt kapuívokkal, fedett oszlopcsarnokokkal, drága növényzetű zárt udvarokkal, melyekben szökőkutak cseregnak s pompás, nagyszerű fürdőházzal, hogy az igazhívó a tiszta lélek mellett tiszta testtel járulhasson Allah színe elé.

A szultán el volt ragadtatva a tervtől. A gondolat, hogy a templom fölépül, egész elfelejteté vele birodalma romjait.

A mecset helyéül pedig kiszemelték a Smyrna melletti halmokat, melyeknek cyprus- és olajfa ligetei szép zöld keretet fognak képezni a tengerre kiragyogó márványfalakhoz.

Rögtön hozzá is fogtak a telek fölméréséhez, a hol a mecset épülni fog.

A fölmért területen néhány szegény olajbogyó-sajtólónak állt a kis kunyhója. Azokat összevásárolták kétszeres-háromszoros áron. Így se volt az drága.

Már javában folyt a munka, mikor egyszerre jelentik a szultánnak, hogy baj van.

A kiszemelt telek közepén, épen ott, a hol a főkupola pillérei voltak fölépülendők, állt egy rozszant kaliba, néhány lépésnyi kerületű kert közepén. Annak a tulajdonosa, egy ránczos képű öreg tőpörödött asszony, Kara Emine, megkötötte magát, hogy ő nem költözik ki abból a kis kunyhóból, a míg Allah el nem szólítja a paradicsomába. Várjon a szultán addig. Akkor neki adja ingyen.

Nagy volt a megütközés. Mit tegyenek a csökönyös asszonynyal? Nyugati Európában éltek volna ellene azzal a joggal, a mit úgy hívnak, hogy »kisajátítás,« s mely megengedi az államnak, hogy közcélra elvehesse a magános tulajdonát, megadván érte a felbecsült árát. Oroszországban azt tették volna, hogy egyszerűen előidézék azt a pillanatot, a mikor a szükséges telekre megnyílik a czár öröklési joga. Hiszen csak egy szegény, magános öreg asszonyról van szó, a kinek senkije a világon, hogy panaszt tegyen érte.

A szultán, a kinek a törvény korlátlan rendelkezési jogot enged alattvalói vagyona és élete fölött, a ki semmi tetteért feleletre nem vonható s a ki a bünt is erénynyé változtathatja, pusztán csak az által, hogy ő követte el: a zsarnok, a kényur nem nyúlt azokhoz az eszközökhöz, a melyeket nem csak birodalmában, nem csak Oroszországban, de Európában is csak természeteseknek találtak volna, még a mai fogalmak szerint is.

Nem restelt hajóra szállani és elvezettetni magát Kara Eminéhez. Az öreg asszony arcra borulva fogadta az igazhívók urát kunyhója küszöbe előtt.

A szultán megengedé, hogy ajkaihoz és homlokához értesse aranyhímzetű kaftánja szegélyét s nyájas, barátságos hangon kezdett vele szólani.

— Te szegény özvegy. Te nem tudod, milyen üdvös munkában lettél akadály. Allah, a nagy, a hatalmas, — dicsőség nevének az emberek között! — megengedte érnünk, hogy béke legyen birodalmunkban. A legszegényebb ember is újra fölépíti házát, melyet a háboru lerombolt: ő, a mindenek ura, legyen az egyetlen, kinek szent nevét ne hirdesse

hajlék végzetetlen jó voltáért? Nem szegény özvegy, te nem akarhatod, hogy nyomorult viskód utjában álljon az Isten házának.

— Allah nagy és hatalmas, — viszonzá az öreg asszony reszkető, töredezett hangon, — ő a mindenek ura, dicsőség legyen szent nevének. Ő neki nagyobb, szebb palotája van, mint a milyet ember, ha a leghatalmasabb is, építhet számára. Övé az ég, a föld, a tengerek, övé a világ; de nekem nincs egyebem e kis házikónál s Allah a nagy, a hatalmas nem szorul rá egy földi féreg hitvány hajlékára.

— Senki nem kívánja tőled, szegény asszony, hogy ingyen add. Válaszsz magadnak helyette palotát és én megszerzem azt te neked, ellátlak rabszolgákkal, drága kövekkel, arannyal. Gazdag léssz és tisztelt, s fel fogják jegyezni nevedet, mint a ki szegény voltál s még is meg tudad ajándékozni szegénységedben uradat, padisádat, a hívők urát és Allahot, a hívők urának urát.

— Birodalmadat ígérheted, hatalmas padisa, s az se lesz nekem oly drága, mint e kis ház itten ezzel a kis kerttel. Férjem háza volt ez, ki elesett harczosaid között a hitetlenek ellen. Itt neveltem föl három kis fiamat, minden bokor, a mit itt látsz, játszóhely volt nekik és én ma is hallom nevető szavukat minden bokorból. Később, a hogy nőttek, segítségemre voltak a kis kert körül. Minden földgörgyön meg van kezök nyoma, s a fáim ága mind az ő érintésök által van megszentelve én előttem. Fényes palotában nem találok én ezt meg sehol. Bár maradtak volna kicsinyek örökké, de felnőttek s a te híveidnek felnőni annyit tesz, mint az ellenség fegyvere élére érni meg. Ők is ott estek el, a hol atyjok — áldassék érte Allah neve. És nekem nem maradt egyebem emléköknél, mely itt e helyhez van tapadva. Ha ezt elveszed tőlem, utolsómat vetted el. És én nekem nem kell e kis darab földért, e kis lakozugért más föld, más lakozug, — csupán az, a melynek a neve: a sir.

— De gondold meg, szegény asszony, hogy ha vonakodol, én erőszakhoz nyulhatok. Kikísértethetlek innen s mehetsz, a merre két szemed vezet.

— Te azt nem fogod tenni, mert megemlékezel, mielőtt tennéd, a próféta szavairól: »a ki másnak birtokát, ennek akarata ellen, akár pénzen, akár erőszakon megveszi: az legyen átkozott!« És ha megtennéd mégis, elmennék a merre két szemem vezet, a legnépe-sebb utcákba kiállanék s ott kiáltanám hangosan, mikor arra mennél: »íme a padisa, ki nem jár a próféta szaván.«

A szultán kísérői megbotránkozva förmedtek fel a vakmerő szavakra. A Kiszlár aga fölemelé kardját, hogy agyonsújtja, a ki így mer beszélni a hatalmas padiséval.

Abdul Hamid szultán egy tekintetével visszaparancsolá őt. Azután megfordult s így szólt kísérőjéhez:

— Abba kell hagyni minden munkát. Allahnak nem lesz itt temploma. De ő meg fog bocsátani énnekem azért, mert nem akarhatja, hogy én, a kít az ő kegyelme parancsainak és törvényeinek örévé tett, rossz példával járjak elöl azok megtartásában: azzal háláldám meg végzetetlen bizalmát, hogy azok megszegésében mutassak kárhozatos példát. Tartsd meg kunyhódat szegény asszony és legyen átkozott, a ki megháborít benne.

És a szultán elejté a tervet, azt a tervet, mely nem csak kedvencz eszméjévé vált, de mely iránt még egy nagy vallásos és erkölcsi eszme, a hála eszméje is lelkesíté. A sok költség, fáradság mind kárba veszett.

Kara Emine békén lakott viskójában s midőn közelíteni vélte végóráját s meglátogatók a szomszédok, mondá:

— Vigyétek meg a hirt a padisának, hogy meghaltam. Most már jöhet.

A hirt megvitték Sztambulba. Abdul Hamid akkor veszté meg a második hadjáratot az orosz ellen. De ugyanakkor megnyeré a másikat, az osztrák ellen. Maga a császár II. József is csak jó lovának köszönheté, hogy rabszíjra nem került Karansebesnél. Akkor villogtak a győzedelmes török fegyverek Magyarországon legutoljára.

De a vesztes a békekötésnél mégis a szultán lett. Belátta, hogy a kucsuk-kajnárdzsi béke végzetes kötés volt birodalmára, nem is béke, csak fegyverszünet, mely után végtelen hosszú sora következik a háboruknak, a melyekre kifogyhatatlan forrását szolgáltatja az ürügyeknek. És ő ezért akart templomot építtetni Allahnak.

A szultán megtört. A hír a smyrnai telek megürültéről már halálos ágyán találta. Szomorú mosolylyal mondá:

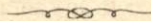
— Kara Eminének igaza volt. Allah maga sem akarta. Szentségtelen gúnyolódás lett volna az az ő szent nevével.

*

Jegyzet. A mi e sorok magvát képezi, az nem fantázia, hanem történeti tény.

Véletlenül alkalmam nyílt bepillanthatnom egy nagy folians kötetbe, mely egy még eddig ki nem adott kéziratú művet tartalmaz. Épen most van száz éve, hogy iratott. Szerzője *Summerer*, alárendelt hivatalnok volt a konstantinápolyi osztrák követségnél, s nagy részletességgel írja le ott tartózkodásának tizenkilencz éve alatt a Törökországban történeteket. E terjedelmes műve titkos jelentés színezetével bír s kiterjed a legkisebb részletekre is, melyek a porta politikai, diplomacziái viszonyaira s az akkor élő és szereplő egyénekre vonatkoznak, de foglalkozik a török társadalmi, vallási, gazdasági, művelődési stb. körülményeivel is. E művében, melyet gróf Haller tábornok megbízásából írt, föl van említve a smyrnai mecset tervének története is, I. Abdul Hamid szultán ama szavaival, melyek az itt írottakban ki vannak emelve.

Törs Kálmán.

A z ő s i h á z .

— 0 —

A föld nem egyszer rázta meg
Falát, hogy reszketett bele ;
Az ég tüzes villámitól
Nem egyszer égett fedele . . .
Nem egyszer ült felette már
Füstölgő üszök és korom ;
S a sorsüzött szegény család
Kesergve, sírva a romon . . .
A vész felette most is ott czikkáz ; —
De áll ma is, — áll még — az ősi ház ! —

Kik érezalapját megveték,
Rég porlanak a daliák ;
Csak a kéz látszik a falon,
Melylyel nevöket fölírák ;
S egy-egy sötétlő árnyalak,
Az éj esőndén, mely újra kél,
S a mult idők tusáiról
Tündérmését, csodát regél. —
De bár felettök ezredév tanyáz :
Áll még ma is, — áll még — az ősi ház ! —

Mogorván néznek vissza ránk
Mohostetőn a századok . . .
Az építők hosszú nyomán,
Oh mennyi vér s könnyű ragyog !
Minden kicsiny homok-szemért
Egy-egy bajnok vérzett el itt ;
S a lányka rája sirta el
Szemének drága gyöngyeit.
. . . Ódon falán hull, hull a régi máz ;
De áll ma is, — áll még — az ősi ház !

S az ó küszöb amiről beszél . . .
Fölötte is véres nyomok !
Megannyi jel, mit bélyegül
Reá a vén idő nyomott.
És szólnak a sötét betűk :

. . . Folyt egyre folyt a küzdelem . . .
Helyét nem adta egy se fel ;
Elhulltak rajta ezeren . . .
S jött egyre, jött a tüzhelyt védni más ;
És áll ma is, — áll még — az ősi ház !

Volt, volt idő, hogy a család
Egymásra forrt, egymásra kelt,
És idegen döntötte el
Az átkos, — a családi — pert.
S a testvérgyilkolás nyomán,
Az ősi ház kifosztva lett.
Falát a tüske verte fel,
Szél hordta el a fedelet . . .
Lakója rém . . . ijjesztő síri váz . . .
De áll ma is, — áll még — az ősi ház !

A sarjadó uj nemzedék
Felrakta ismét a fedélt,
S a népesülő ház alá
A fecske újra visszatért . . .
Remény-madár ! . . ború után
Derűs jövődöt csiesereg . . .
De a vihar megrázza künn,
Az érczfalon — a fedelet . . .
Felette ah, ismét villám czikkáz !
De áll azért, — áll még — az ősi ház ! —

Miénk e ház, mi otthonunk,
Mi édes drága szent hazánk ! . . .
Építsük ezt tovább, — ha bár
Süvöltve zúg a vész reánk !
S ha szent küszöbjét védni kell,
Egy test gyanánt álljunk meg itt !
S nem lesz erő, nem lesz vihar,
Mely szerte szórja köveit . . .
. . . Minden kövén bár száz halál tusáz :
De állni fog — hazánk — az ősi ház ! !

Csevegés a pénzről.

Elie kisasszony, a híres énekesnő, elment Islandra és egy concertet adott. Mikor számba vette, hogy mennyi bevétele volt, úgy találta, hogy volt: három disznó, 23 kakas, 44 tyuk, 5 ezer kokus-dió és sok banan, citrom és narancs. Mindezek Párisban megérték volna 4 ezer frankot, de minthogy a művésznő mindezt nem ehetta meg, kénytelen volt az állatokat a gyümölcsökkel táplálni, míg túladhattott rajtok. Ebből láthatni, hogy milyen haszna van a pénznek. Ezzel mindenkinek szolgálatait vagy vagyonát úgy lehet megfizetni, hogy nem kell tőle kérdezősködni, mire van szüksége; hanem mindenkit hol apró pénzzel, hol egyébbel kifizet az ember, ha adós nem marad. Csak az a baj, hogy gyakran épen ez a szükséges, hasznos eszközünk nincs meg, és így nem ér semmit abbeli tudományunk, hogy mire való a pénz.

Azonban az igazat megvallva, nagyon valószínű, hogy mindnyájan megakadnánk és első sorban én magam is, ha valahonnan a holdból vagy más csillagból, hol pénz nincs, elénkbe ugrana valaki és megkérdezne, hogy magyarázzuk meg neki, mi az a pénz. Azt hiszem, hogy úgy magyaráznók meg neki, mint az egyszeri káplár a bakának, midőn az kérdé, mi az a kirchenprade, mi is azt mondanók kirchenprade, kirchenprade. És ne gondolják, hogy ezzel a tudósok is így ne lennének; így legujabban egy angol tudós szorítá sarokba társait, feltárta mindeniknek könyvét, hadd lássa, mit mondanak a pénzről: egyik csak az ércz fizetési eszközt, másik a papírt és harmadik a váltót, negyedik a chequet, és így tovább nevezék az egyes forgalmi eszközöket pénznek, míg maga is beléfáradt és azt mondta, hogy a mig neki valaki meg nem mondja, hogy mi a ház, ha valjon a galamb- és szarvas-, vagy a giraffeház, nem ház-e, addig ő sem mondja meg, mi a pénz. Így hát én is megszabadultam volna ettől a kérdéstől; mert a mig önök az angol tudósnak meg nem magyarázzák, hogy mi a ház és a mig ő nem válaszol arra, hogy mi a pénz, addig én sem vagyok köteles erre a kérdésre válaszolni.

Egyébiránt a pénz nem a világ teremtésével jött létre. Erről az uristen megfeledezett; csak az emberek találták ki, sok találgatásra. Eleinte csak az állatokat cserélték ki, ezért van a régi görög és római pénzeken állatfej, sőt a pénznek görög és római neve is a marha szótól vette nevét. A pásztor-népeknél általában a marha, vadász-népeknél a bőr, míg a dohány, tojás, olaj, gabna, thea a földművelő népeknél, az uj földön száraz hal, szalmafonat, Angolában gyapot, Senegal partjain elefántfog és Afrika más partjain most is só képezi a pénzt; a régi Egyiptomban a bab és bőr, Virginiában a dohány volt a pénz. Lakemoniában vasat használtak erre. Még szent Lajos, a franczia király is egy darab bőrön keresztül húzott egy ezüst sodronyt, ezt tette pénzzé. De már mind ez nagy haladás volt ahhoz az állapothoz képest, mikor semmiféle pénz nem volt és csak cseréből éltek. De, hogy a csere most sem ment ki egészen a divatból, azt nem csak a magán életben tapasztaljuk,

hanem Londonban van egy ujság, melybe mindenki kinyomatja, hogy miféle becerélni való régisége van, a mit pénzzel megfizetni sem lehet és ez az ujság nagy kelendőségnek örvend, sőt sokszor oly vastag, hogy csak a mi hivatalos lapunk tartalmaz több csőd- és végrehajtási esetet, mint a mennyi cserét közvetít ez az ujság. És a ki Lubbock könyvét vagy Livingstone utazásait olvasta, az meggyőződhetett, hogy a vadakkal most sem lehet máskép közlekedni, mintha az ember pálinkát, puskaport, gyöngyöt, üveget visz nekik, ezért eladják mindenöket, még önmagukat is. Mint a régi németek, kik mikor a koczkán eljártak, szották mindenöket, feltették magukat és ha a játszmat elveszték, rabszolgákká lettek.

No, ettől az állapottól most megszűni vagyunk, de csak annyiban, hogy rablánczokat nem tesznek reánk hitelezőink, de azért az uzsorás adósság elég nagy rabszolgaság, leköti az embernek nem csak jövedelmét, de eszét és jellemét is. A ki adós, az nem független sok tekintetben.

De térjünk vissza a pénzhez. Régen a pénzt súly szerint mérték. Ezért maradt meg a legtöbb nemzet pénzlábjának elnevezésében valami súly; az olasz és francia livre, az angol font sterling súlyt jelent. Sőt rendezetlen államokban, pl. Keleten és Közép-Amerikában most is a kereskedő megméri az aranyat, ezüstöt és a szerint veszi el, a mennyit nyom; holott minden civilizált országban a pénz többet ér, mint a mennyi arany és ezüst van benne. Most a művelt világban csak arany-, ezüst- vagy papírpénz közvetíti a nagy forgalmat; a nickel, bronz- és rézpénz képezi a váltópénzt. Váltópénz azért, mert csak kis összegben veretik, a francia frankon, az angol shillingen túl rezet és 5 frankon, 40 shillingen vagy a német 20 markán túl, az amerikai 5 dolláron felyül, most már ezüstöt sem tartozik elfogadni. Váltópénz az ezüst sokhelyt, a réz, bronz, nickel mindenütt azért is, mert *igen kis mértékben* felel meg belértéke, névszerinti értékének; a mi ezüst hatosunk fél annyit ér, mennyit jelent. De váltójegynek kis összegben mindenki elfogadja. E mellett a kincstár is sokat nyer az által, hogy kevés értékű érczel sok pénzt csinál, de az ilyen apró pénzből *igen sok* nem jó, mert akkor kiszorítja a jó pénzt, és a nagyobb aranyat ezüstöt külföldre. Ez volt egyik oka annak is, hogy Belgium, Franciaország, Svajcz és Olaszország 1865-ben szövetségre léptek, melyben kötelezték magokat, hogy a négy állam *együtt* 150 millió franknál több ezüstpénzt nem ver és *ezt* lakóikszáma szerint oszták meg. De megjegyzem, hogy az ezüst többnyire inkább csak *apró*-, mint váltópénz, mert belértéke megvan.

De hát miért nem csinálunk vasból vagy rézből nagy pénzt? Miért nem áruljuk azt a boltban úgy, mint a cukrot vagy orvosságot? Ha megbizunk a kereskedőben vagy gyógyszerészben, hogy jó cukrot, orvosságot ad, miért nem adunk jogot mindenkinek, hogy pénzt csináljon és áruljon? Ne gondolják, hogy ez nagyon lehetetlen vagy hogy ostoba kérdés. Hisz Anglia egyik legnagyobb élő tudósa, H. Spencert, komolyan foglalkozik ezzel.

Az arany és ezüst helyét más érc azért nem foglalhatja el, mert igen értéktelen és nehéz lenne a forgalomra, így ha egy font aranypénz helyett ezüst kell, az kitesz 16 fontot, a réz kitenne 1696 fontot, a rúdvas 15,800 és durva vas 50,880 fontot. Lehet képzelni, hogy a kereskedelemben mennyi baj lenne ezzel. És másfelől a kopás, hamisítás ellen csakis a nemes fémeket lehet kellően biztosítani. De ezeket is csak úgy, ha bizonyos vegyületekbe hozzuk. Így csak a mi aranypénzünkben van 986 rész arany, a francia, német, belga

csak 900 részt vesz; az angol, orosz arany 916 részt tartalmaz. De, hogy e vegyülék helyes-e rés nincs-e megmászva, azt csak az államnak hiszik el az emberek; azért kell tehát a pénz verést az államra bízni, hogy egy felől a forgalom biztosítva legyen a csalás ellen, másfelől, az állam vegye hasznát a pénzverésnek, de ő gondoskodjék a rosz vagy kopott pénz bevonásáról is. És ne gondolják, hogy ez kicsi dolog. Így az egész művelt világon van most 25 milliard franknyi aranypénz, ennek kopása $\frac{1}{4}\%$, tehát minden évben 6.2 millió frank.

Ennek a kopásnak, valamint az elvesztésnek, meghamisításnak megakadályozására találták ki először a letéti bankokat, azután a jegybankokat, végül a papírpénzt. A letéti bank csak megőrzi a pénzt és legfeljebb kamatoztatja. Csak úgy ne járjon az ember, mint az amsterdami bankkal jártak ez előtt 70 évvel. Ez nagy kincset tartogatott sokáig pinczé-ében, mikor a francziák betörték, látni akarták a kincseket, de biz az legnagyobb részben eltűnt és a vizsgálatból kitűnt, hogy a városi hivatalnokok titkon, apródonként kölcsön adták maguknak és egy társulatnak. Nálunk csak némely részvénytársulatok pénzét szokták elspekulálni.

Létre jöttek a jegybankok a világon mindenütt, csak nálunk nincs még. De kérdés, hogy csinál-e a jegybank pénzt? Nem, csak pénzjegyet, helyettesét és mégis, hol kényszerforgalom van, az a bank nem tartozik érczel beváltani pénzét, valóságos pénzzé lesz jegye. De ekkor abban különbözik az ércztől, hogy külföldön értéktelen és belföldön is csak *ígéretet* képez a fizetésre, adósságot a jövőre, melyet a banknak valamikor be kell váltani. De sokszor a forgalom szükségessé teszi ezt és régi törvény, melyet már 300 év előtt felállita Gresham, kinek nevét a róla nevezett biztosító társulatokról mindenki ismeri, hogy a pénzzel nem úgy van, mint egyéb portékával. A piacon az a portéka győz, a melyik a legjobb és legolcsóbb, a pénzek közül a legrosszabb pénz szokta a forgalomból mindig kiűzni a jobbakat. Ezért van az, hogy a hol kényszer-forgalmu jegy van, ott az arany és ezüst elbujik. Sőt azt se higyjük, hogy ez a papiros pénz nagyon olcsó, kevésbe kerül a nyomása, de annál több kárt szenvedünk vele, mert az agio igen nagy veszteségeket okoz. Így van most nálunk az egész monarchiában 700 millió bank- és állampapír-jegy; ha ezek helyett most aranyat akarnánk szerezni, 20% agiot kellene fizetni; tehát tulajdonképen 140 millióval ér kevesebbet az a pénz, a mely a mi kezünkben van, mint az, mely a külföld polgárainak zsebében van. Azonban tagadhatatlan, hogy az érczpénz is drága. Említém, hogy a kopás nagy veszteség. De hát még az, hogy az a pénz, a mely forog, nem kamatoz. Így Angliának van 1,210 millió forint ércz pénze, ennek csak 4% -os kamata 524 millió forint lenne. Ez Angliára nézve elvész, de azért szívesen elvonnók mi azt a veszteséget, csak lenne a miénk az a pénz.

Azonban épen arra vannak hivatva a jegybankok, hogy ezt a nagy veszteséget elhárítsák az által, hogy az érczek csak a bank alapját képezik, mert minthogy nem minden bankjegynek megfelelő érczpénzt kell készen tartani, egy része az érczpénznek máshová fordítható. Így az a 200 millió fedezetlen jegy az osztrák banknál, vagy az angol banknál lévő 150 millió, és a többi angol és skot bankoknál lévő 145 millió forint, továbbá a német bankoknak engedett 385 millió marka sincs fedezve érczcel; tehát miattok az érczpénz nem hever, hanem egyébre van fordítva.

Fájdalom, mi nem vagyunk abban a helyzetben, hogy már most érczel beváltó bankot alapítsunk, de minthogy rossz pénzünk sincs elegendő, jobb kényszerforgalmi jegyekkel is gondoskodni a forgalom szükségéről, mint annak semmit sem adni, annyival inkább, mert mi pótolni sem tudjuk ezt. Mert mi még nem találtuk ki és ércpénzforgalom nélkül nem is fogjuk alkalmazhatni egykönnyen az angolok leszámolási rendszerét, sem a chinaiak kamat nélküli kölcsönét. Elmondom ezt a két mesterséget is, hátha valamikor még hasznát vesszük. Angliában 90 ezer, Amerikában 50—70 ezer *millió* forint üzletet végeznek el minden évben pénz nélkül, vagy igen csekély pénzzel. Ugy, hogy minden kereskedőnek, sőt magánembernek is van egy bankárja, ennél teszi le pénzét, ennél utalványozza fizetéseit. Ezek a bankárok egymással újra kapcsolatban vannak, utalványoznak egymásra és különösen a legfőbbre, az angol bankra, és minden héten leszámolnak. A kölcsönös fizetések és tartozások úgy kiegyenlítik egymást, hogy minden 100 forintból csak 5 forint kifizetésére kell kész pénz. El lehet képzelni, hogy mekkora könnyebbség ez, ha meggondoljuk, hogy Londonban minden nap 300 millió forint üzlet fordul meg, ehez 157 millió tonna arany- vagy 2500 millió tonna ezüstpénz kellene, e helyett az egész leszámolással intéztetik el.

De a chinaiak még az angolon is túl tettek. Az angol olcsón, 2—3°/_o-ra adja pénzét, a chinai *ingyen*. De nem nekünk, hanem önmagának. Ugyanis ott 5—20 ember összeáll, alakít egy clubot, összetesz egy bizonyos összeget és ezt a pénzt *kamat nélkül* használja mindég közülök valaki, a kit a koczka, sorrendbe megállapít, e végre előre sorsot huznak és így tudja mindenki, hogy mikor kapja az ingyen pénzt, mikor kell azt visszafizetniök. E clubok igen különös neveket vesznek fel, van egy »rázkódó club,« van egy »sárkányfő club« és egy »bőrét vedlő kigyó club.« Annak minden tagja egy kis összeget hevertet kamat nélkül, de 15—20 akkorát kap hasonlóan kamat nélkül.

És ha már a chinaiaknál vagyok, elmondom, hogy míg Európában a papirospénzt 1492-ben először alkalmazta egy spanyol várparancsnok, Teudilla gróf, kit Alhamaban ostromoltak a mórok és szorultságból egy-egy papir darabra irta nevét és azzal fizette katonáit, kényszerítvén a várost, hogy azt elfogadja; — a chinaiak már 200 évvel az előtt használták a fahéjból készített papiros pénzt és annak olyan kényszerforgalma volt, hogy a ki el nem fogadta névértékben, halállal lakolt. Ezek a chinaiak okosak voltak. Már 100 évvel Kr. sz. e. egyik császáruk fehér szarvasbőrből csináltatott pénzt, de észrevette, hogy mindenki utánozza; ekkor az udvarába hajtattott minden élő fehér szarvast, leölette azokat, a bőrükből mind pénzt csináltatott és így alapítá meg az első »Staatsnotekat.« És ha már itt vagyok, átme gyek a tatárokhoz, hogy bebizonyítsam, hogy még sem voltak ezek oly barbarok, mint mi hisszük. Ezeknek, mikor China urai voltak, volt már papir államjegyük, sőt a Ming dynasztia uralma alatt annyira elharapódzott a papir, hogy értéke úgy állott az aranyhoz, mint 1000 az 1-hez. Hisz ekkora tökéletességre a Schwindlit még mi sem vittük.

Azonban egy nagyon komoly dolgot is fel akarok itt említeni. A pénzzel nem csak úgy lehet gazdálkodni, hogy haszontalanra az ember ki ne adja, hanem úgy is, hogy drágábban semmit se fizessen meg, mint más. Már pedig mi e tekintetben egy nagy hibában szenvedünk. Mi nem csak ruházatban, élelemben, multságban vagyunk fényűzők, hanem *pénzben is*. Igen, pénzben, a mi nekünk vajmi kevés van. És ezt okozza a pénzegységünk,

Nálunk legkisebb váltópénz a krajczár, legkisebb fizetési pénz a forint, ezzel számítjuk bevételeinket és kiadásainkat. Holott Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Olaszországban a legkisebb váltópénz a centime, a minél a mi krajczárunk $2\frac{1}{2}$ -szer nagyobb és legkisebb fizetési pénz a frank, a mihez mérten a mi forintunk szintén két és félszer nagyobb. A német pfeuning és az angol penny, valamint a német mark és angol shilling is, a mi krajczárunk és forintunknak csak felét képezi. És épen ez vezet bennünket pazarlásra. Magamon tapasztaltam. Külföldön az iparczikkek olcsók, azért mert olcsóbb pénzzel és munkával, tökéletesebb gépekkel dolgoznak, mint mi. De tessék elhinni, olcsóbb azért is, mert a fizetési pénz kisebb. Sok esetben a mi nálunk forint, az ott frank, marka vagy shilling. Hisz épen most tapasztaljuk, hogy az új mérték kedvéért a kormány a só és dohány árát kikerekíté úgy, hogy egy kissé emelte, sőt a kereskedők is így tesznek. Éppen így van ez a pézzel is. A mit a kereskedő frankban megrendel, azt szépen kikerekíti, a pénzegység és az agio miatt, ha nem is egész forintra, de bizonyára 60—70 krra. Ha mi is frankban fizetnénk neki, nem tenné ezt. Hát még önkényes költelezéseinkben e miatt mekkora pazarlást követünk el! Mikor külföldön voltam, ha a kapusnak vagy szobaleánynak 1 frankot vagy egy lírát adtam, nagyon, de nagyon megköszönte. Itt nálunk egy forint járja. Tehát két annyi; egy hordárnak legkisebb díj 20 kr., ez 50 centime, sok pénz. Fele is elég lenne. Hát még nagyobb dolgokban. Ha az országgyűlés nem forintokban, hanem frankokban beszélne, takarékosabb lenne, mert ha azt mondjuk, összes kiadásunk *200 millió forint*, nem tetszik olyan nagy dolognak, mint ha azt mondjuk, *ezer millió frank*, pedig a dolog egyre megy ki. Ezért lenne kívánatos, hogy mikor a valutát rendezzük, erre is gondoljunk és pénzlábunkat szállítsuk le. Kívánatos ez azért is, hogy a külfölddel egyforma pénzünk legyen, ez a forgalmat könnyíti. Ez eszmét Lónyay ur megpendité legújabb művében, de csak kifejezni kell, érti azt mindenki, kinek egy kis tapasztalása van.

Érintém, hogy jó lenne, ha a külfölddel egyforma pénzünk lenne. E felett is sokat törték fejüket a tudósok. De még az erre alkalmas ércz felett nem tudtak megegyezni. Most legtöbb barátja van az aranynek. Elfogadta a kizárólagos aranypénzt Anglia már 1816-ban, azóta Belgium, Németország, Skandinávia, Dánia csatlakozott hozzá. Olaszország, Hollandia közeledik, sőt Franciaország is, melyben az arany- és ezüstpénz egyenlően érvényes, de az utóbbi apasztatik. Majd mikor a valutát rendezzük, valószínűleg nekünk is csatlakozni kell ezekhez, mert az ezüst értéke most nagyon apad és csak Oroszországnak van tiszta ezüstpénze. Az ezüst kivándorol keletre, ott szeretik és *elássák*. Így Anglia hiába igyekezett Indiában aranypénzt meghonosítani, mert ott csak az ezüstöt veszik el és maga Anglia 1868-ban az abyssinai háborút Mária Terézia huszasokkal folytatta; verette Bécsben azokat és rányomták a *régi* évszámot.

Még érdekesebb kérdés, hogy frank, marka vagy dollár legyen-e a világforgalomban a főpénz és az egyes országokban az *alappénz*. Sok congressus és tudós tárgyalta e kérdést, de itt most fejtegetni nem akarom.

Azonban a pénz nem csak fizetési eszköz, hanem értékmérő is. Ha én 20 évre kiadom pénzemet, tudnom kell, hogy akkor megkapom-e és milyen értékű pénzben? Hiába körtjük ki a szerződésben, hogy az papírban vagy aranyban fizetendő, mert hátha akkor sem

egyik, sem másik nem ér annyit, a mennyit most. Hisz Say kiszámítá, hogy Kr. e. 200 évvel az arany öt annyit ért, mint most, a VIII. században $6\frac{1}{2}$ -szer, a XV.-ben $7\frac{1}{2}$ -szer annyit. Ekkor értéke leszállt, 1514-ben $4\frac{1}{2}$ -szer, 1536-ban $2\frac{1}{2}$ -szer annyit ért, 1640-ben éppen annyi volt értéke, mint most. A ki pedig ez előtt 10 évvel ezüstre kölcsönt kötött, az most legalább $10\frac{0}{10}$ -al fog kevesebbet kapni pénzéért, mint akkor. Ezért sok tudós a buza, mások más ármértékekből csináltak tabellát, értékmérőnek. Ez végtelen érdekes, nehéz kérdés, de még csak a tudósok foglalkoznak vele, és épen ezért, ezzel már csakugyan nem untatom önöket, czélom különben is csak az volt, hogy egy végtelen nagy tudományból, melynek ezer meg ezer ága van, és napról napra fejlődik, egy kis gondolkozásra való anyagot szolgáltatassak önöknek.

Hegedüs Sándor.

A testvérek.

Két fiu ment az ország útján,
 És megehülvén, megszomjúzván,
 Olykép határozának,
 Hogy nekiesnek egy szép körtefának
 S gyümölcsiből jóízün lakomáznak.
 Menten ki is szemelnek egyet:
 A mely legszélesebbre terped,
 S gyümölcse is, bizonyosan,
 A sűrű lomb közt, számtalan.
 »— Én fölmegek, szól a nagyobb,
 Mert nálad izmosabb vagyok.
 Megzörgetek minden galyat,
 S te gyűjtögetsz a fa alatt.
 Kiálts, ha már elégeled:
 Majd osztozunk testvérileg.«
 Egyik tehát a fára mászik,
 Lent marad, és vár, vár a másik.
 Minden rázásra lehajol,
 De nem talál körtét sehol.
 »— Ott fönn bezzeg könnyű neked!
 Teli tömöd a begyedet,
 Nekem pedig az üres ágot
 Ugyancsak rázod, rázod, rázod.

Már hullathatnál valamit!
 Ingyen ne hagyj fáradnom itt.«
 — Hisz épen én, én fáradok,
 Neked meg a gyümölcs potyog,
 S ha ninesen körte oda le,
 Az torkosságodnak jele.
 »— Te vagy a torkos!« szól föl ez.
 No ebbül mindjárt csata lesz.
 Leugrik az, s im! öklöződnek
 Mulatságúl járó-kelőknek.
 Csak nézik ott, egy darabig,
 A kettő hogy dulakodik;
 Oszt' valaki rájok kiált:
 »— Hagyjátok el azt a vitát!
 Nem hárul vád egyikre sem:
 A tölgyfán körte nem terem.«
 Fölnéz bután a két pimasz,
 Hát látja hogy tölgyfa biz az.
 Azt várták a mi lehetetlen,
 S híjába törtek egymás ellen.

Az ember egymást szidja hogy gonosz;
 Pedig tudatlanság mi legtöbb bajt okoz.

Greguss Ágost,

A v i l l á m.

— 0 —

Oh, látlak nyár-esti alkonyon
Lobbanni ott a láthatár felett,
S midőn az éj mindent homályba von,
Te általad föld, ég ölelkezett ;
Titokzatos csend volt a völgybe' lenn,
Minden pihent egy forró nap után,
Csak fenn a bércz susogta esőndesen :
Az égiek játéka ez csupán !

És láttalak czikázni vész között,
Ostor gyanánt ütven a felleget ;
Kigyó vaiál, mely lángba öltözött,
S megreszketett a föld, az elemek. —
Minden futott ; az ösztön élt csupán ;
Vadállatot s embert *egy* nyíl sebez,
S csak *egy* a hang e rémitő tusán :
Romlás, halál, a végítélet ez !

Zúgott az ár, bömböl a zivatar,
Egy oceán sepert a völgyeken,
S e zürben itt, mely mindent eltakar :
A *szem* valál, ragyogva fényesen.
Gyorsabban, mint a gondolat ha száll,
Szikrát dobál a bércz-tetőre le,
S égett legott a milljó fáklya-szál,
A százados fenyőknek erdeje.

Iromba hullt, repült le tűz-szavad,
S esőkodba fullt a legmagasb torony :
Lámpást adál egy röpke percz alatt,
Fényt hintve szét a pusztá romokon. —

Parancsolál — s ellent ki mondna rá :
Menydörgve jött az égi rendelet ! —
S a jégeső enyhülve hull alá ;
Nem látni már csak áldó cseppeket.

S te szállsz, repülsz, nyilalsz tovább-tovább,
Tűz-szárnyad ég, láng-nyelved kardja nyög ;
S bár látom itt alant a vész nyomát,
A hol te jársz, *fenn* él a szent, örök.
Lépted nyomán megtisztul az, mi szeny,
Szétmorzsolod a fellegek hadát ;
Te általad kinyíl a tiszta meny,
S mint ablakon, szemünk az égbe lát.

Fönn élni, fönn, a csillagok felett,
Hol égi fény, örök sugár ragyog,
Fájó szívünk minden panaszt feled,
S csak azt, mi szent, nyújtják az angyalok :
E szép világ követje vagy te itt,
Czikázó fény, tüzlángu villanás !
Oh, meg ne nyújtsd hosszabbra perezeid,
Hogy megvakult ember-parányt ne láss !

E föld setét ; homálya elvakít,
S a gyöngé szem megérzi azt nagyon :
Mint ki soká hordozza lánczait,
Semmit se lát a tiszta, szép napon . . .
— De néha jer : tanítsd, ki kétkedett,
Hogy szárnya van, repülni ég fele ;
Látni tanits, követni tégedet,
Tökéletesb világok szelleme !

Szász Gerő.

Az én első szerelmem.

Elbeszélés.

Mit tagadjam : szóke volt!

Ne csodálkozzanak ezen olvasóim. Az ember huszonkét éves korában még olyan tapasztalatlan, olyan naif, mondhatnám könnyelmű, hogy azt hiszi: minden szóke asszony angyal s minden kék szem a menyország.

Pedig hajh! de másként áll a dolog. Nyugodt lelkiismerettel merem állítani, hogy ha az isten szóke asszonyokat nem teremtett volna a világra, én legalább félszázaddal tovább élnék. Hej ravasz csalfa kék szemű boszorkányok, be sokszor megkörnyeztelek titeket!

Nehogy csak egy fél perczre is félreértessem, ki kell jelentenem, hogy a szóke asszonyok ellen való kifakadásom a világ minden kincseért sem azt teszi, hogy a barnák talán jobbak; de tudja isten, az ember egy barna asszonynyal szemben jobban fel tudja magát fegyverezni; hinni hisz nekik, de több megfontolással, s ez sokat nyom a latban.

Mi türés tagadás, gyöngeségeim közé tartozik, hogy a mint egy kékszemű asszonyt könyezni látok, vége van minden bátorságomnak; már pedig melyik asszonynál nem áll készsletben a sirás?!

Melyik meri állítani, hogy soha sem tettetett, melyik meri állítani, hogy szemeit nem használta fel ellenünk, férfiak ellen, fegyverül?

Én csak azt tanácslom minden igaz keresztény jó léleknek, őrizkedjék a szóke kékszemű asszonyoktól, ha nem akar az én sorsomra jutni.

Történetemet nem a magam multságára, hanem a mások okulására beszélem el.

Ti bohó, egyenes, nyiltszivű pelyhes állu ifjak! hallgassatok reám, nektek, hozzátok beszélek.

* * *

Ezelőtt negyven esztendővel — mikor én ifju legény voltam — egészen más morderban tették a szépet, mint mai napság teszik.

Abban az időben nem ment az ismeretség olyan könnyűszerűleg, mint mostanában megy. Mai nap egy ifju ember belebolondul egy kisasszonybn, a következő héten megkéri a kezét, két hét mulva kész lakodalmat tartani s egy hónap alatt már halálosan összeveszett a feleségével.

Az én időmben egészen másként ment a dolog. Az ember félesztendeig sóhajtozott az imádott után, s csak lassankint meritett annyi bátorságot, hogy az angyalnál bemutatassa magát. Ekkor aztán következett a vers írás. A ki nem tudott verset írni a kedveséhez, annak kár volt a világra születni is!

Hát még a levelek!

Mennyi szóvirág volt azokban!

Az ember egy egész iv papírt összeturbékolt, ha azt akarta, hogy egy kis fogantja legyen.

Szembe az én hivatalom ablakával egy szép szőke asszony lakott.

Kékek voltak a szemei.

A mint jól végig nézett velök, végem volt egyszerre. Meg voltam igézve, kiforgatott egészen az én csendes békés egyszerűségemből. Órákig ellestem ablakát, s azon a napon, melyen nem láthattam, szerencsétlen voltam; nem vette hasznomat a vármegye, pedig én lettem volna egyik oszlopa mint vice-nótárius.

Heteken keresztül tépelődtem magamban, hogyan kellene azzal az angyallal megismerkedni?

Hol kezdjem?

Nekem, mint aféle poetás embernek, könnyü dolog volt verset írni, de hát ehez nem csak tudomány, hanem bátorság is kellett. Hátha nem barátja a költészetnek?

Van ám olyan asszony is — oh mert furcsa teremtései ezek az uristennek! — a kik nem tudnak lelkesedni a versen.

Tessék elhinni, hogy majd megöszültem a gond miatt. Már azon is járattam az eszemet, hogy prózában teszem meg az első lépést; de jobb érzelmeim ellenmondtak s így szólék magamban: soha! Egy Bozóki soha sem alázhatja meg magát a prózáig ott, a hol szive van érdekelve. Elhatároztam magamban, hogy egy tő rezedát veszek, virágai közé egy sonettet rejtek el s átküldöm a szép asszonynak.

Egy egész vármegyéért nem adtam volna ezt a gondolatomat.

Más nap kész volt a vers, a rezedát mellé saját kezűleg faragtam egy csinos létrát. Akkoriban ez volt a szokás. Mikor a virág apró vörös csokrokkal el volt látva, ki tettem az ablakomba. Hadd ismerjen rá a szép asszony.

Gyönyörűen kivolt számítva ez az egész dolog! Reggelre a virágot átküldöttem.

Ha nekem most úgy tudna még a szívem dobogni, mint akkkor zakatolt!

Az alispán el nem tudta gondolni, hogy mi lelt. Egész lázban égtem. Nem ismerem sem istent, sem embert, se vicispánt, se főispánt, ott járt azt eszem annál a szép asszonynál.

Egy óra mulva kiderült a világ előttem.

Az átelleni ablak felnyílt, a cserép rezedát a legdiszesebb helyet foglalta el.

Mikor láttam, hogy azokkal a puha hófehér kacsóival ott babrál a rezedát levelei között, azt hittem, kirepül a szívem örömeiben.

Hát még mikor elővette a verseket!

Ugy olvasta, hogy én is lássam.

Hogyne láttam volna!

Minden strófa után átnézett azokkal a buzavirág szemeivel s rám mosolygott olyan csábosan, olyan észbontólag, hogy majd elájultam a boldogság miatt.

Más nap új vers, új rezedát következett.

Még szebben nézett reám, még ingerlőbben mosolygott felém!

Boldog isten, mi lesz ebből! gondolám magamban. Hogy belém botlott már, az

kétségbevonhatatlan dolog volt előttem; hogy verseim nagy hatást csináltak, abban bűn lett volna kételkednem.

Lassankét kitudtam egész biographiáját. Egy hivatalnok társam — Igriczi ur — jól ismerte, tudta egész familiájának állapotát, sőt nem tagadom, meglepett azon alapos részletezés, mellyel imádottam felől beszélni tudott.

Keményen tartottam magamat, egy életért nem árultam volna el szívem titkát.

Ugy gondolkodtam magamban: minek tegyem én ezt a szegény Igriczit irigyemmé?

Mert hát ki ne irigyelt volna tőlem egy ilyen angyalt!

Olyan termete volt, hogy Minerva is boldog lett volna vele. Arczán átragyogott az ifjukor bájos zománcza, s mikor nevetett, két kis gödröcske támadt álla körül, melyek még igézőbbé tették.

És a szemei!

Magdolnának sem voltak szebbek, az életemet teszem reá.

Egyszer megkérdeztem Igriczi urat, hogy szokott-e a szép asszonynál látogatásokat tenni, ha igaz-e, hogy egykor szomszédok voltak?

Azt felelte reá, hogy nem volt nála, mióta asszony, csak leány korában beszélt vele egyszer, de ha meg akarnám ismerni, ő bemutat.

Szerettem volna megcsókolni Igriczit.

Szerencsére nem tettem.

A mint a szabóm elkészítette uj magyarkámat, azonnal czélzásokat tettem Igriczi előtt.

Megértett.

Be voltam mutatva.

Soha életemben ehhez fogható kedves teremést nem láttam. Egy beszédes, nyájas, örök vigkedélyű asszony, alig 22 éves s hozzá még gyermekei sem voltak.

Épen nekem való volt.

Az első beszélgetés után esküt tettem magamban, hogy esztendő alatt megkérem a kezét.

Hozzám jöhet bátran, engem se költött a gólya. Van ősi birtokom, az igaz, hogy nem nagy, de ha megtoldom a jegyzői tollammal, bizony tisztességesen el tudok belőle egy asszonyt tartani.

Egy forró augusztusi nap — mintha csak tegnap lett volna, ugy emlékszem, hogy 11-dike volt — egyenes, félreismerhetetlen vallomásokat tettem.

A szép asszony mosolygott.

Megvallom, nem tudtam hirtelenében elgondolni, hogy mire magyarázsam a dolgot.

Lehet jó, lehet rossz jel.

Vetélkedni kezdettem elmémben; de minden szentnek maga felé hajlik a keze — s én megnyugodtam.

— Édes Bozóki, hát ön engem igazán szeret?

— Végtelenül!

— És mostanság mégis elhallgattak dalai.

— Megszólaltatom muzsámat ismét asszonyom, csak tudjam, hogy nem remény nélkül szeretem önt.

— Hát mikor ir nekem ismét?

— A mikor tetszeni fog, a mikor parancsolja.

— Jól van, tehát holnap.

— Elhozom.

El is vittem.

Soha életemben szebb verset ennél nem irtam még. Bámultam magamat, hogy honnan szedem azokat a felséges eszméket. Az én asszonyom nem tudott hova lenni örömében.

Megölelt.

Azt hittem, reám borul a csillagos ég s elevenen ragadnak fel a menyországba az angyalok.

Harmad napra ismét megkért, hogy irjak.

Hisz ez az asszony egészen bele van bőszülvé a verseimbe — gondolám — jól van, irok neki minden nap.

És irtam, oh én számár! irtam minden nap.

Hej csalfa, álnok kékszemű szép boszorkány, ha ismertelek volna!

Irtam hozzá verseket, mindaddig, míg egyszer Igriczi az asztalán felejtett egy csomagot vörös szalaggal átkötve.

Az ördög sugalta, hogy belepillantsak.

A szép asszony írása volt.

Hohó! ez érdekes — gondolám — nézzük mit ir ennek a fajankónak?

Mit gondolnak önök, mit irt?

Verseket Igriczihez!

Leirta az én verseimet, s azokkal hódította el Igriczit.

Engem csak azért hitegetett, csak azért tartott szép szóval s mosolygással, hogy verseket irjak.

Szerelemről szó se volt.

A csomag kihullott kezemből. Meg voltam semmisülve.

Mikor áttekintettem ablakára, akkor is mosolygott felém.

Mosolyoghatsz már!

Még az nap egy iv papírral betakartam ablakomat, hogy soha többé ne lássam azt a szép asszonyt. Hajh! de késő volt minden, tekintete beletört a szivembe és sebem meg-meg fájdukt, valahányszor Igriczit néztem.

A nyomorult még esküvőjére is meghivott.

Nem mentem el.

Megesküdtem, hogy az életbe többet kékszemű asszonyba nem leszek szerelmes.

Azt hiszik önök, állhatatos tudtam maradni?

Szó sincs róla!

Még azután megcsalt vagy tiz szőke asszony. Mindenik olyan szentnek, olyan ábrándosnak, olyan szelidnek nézett ki, hogy a legerősebb puritánt is elszédítette volna. Hát még engemet, a kinek olyan bolond jó szívem van!

* * *

Ifju barátim! azok, kiknél még nem késő tanácsom, fogadjatok nekem szót: Ne ligyjetek a szókéknek!

És hogy ha hosszúéletűek akartok lenni: épen így tegyetek a barnákkal is. Álnok teremtések mind! És mondom ezt nektek — Bozóki.

K. Papp Miklós.

Oh bár könyeidben . . .

Oh, bár könyeidben lángol a fájdalom,
Sűrű zokogás kéj panaszos ajkadon,
Esengsz a rég eltűnt álomképek után:
Még nem vagy egészen boldogtalan leány!

Van mit megsiratnod, ami fáj szivednek;
Az elmúlt napok még feléd integetnek,
S az a sötét felhő, mely lelkedén támad
Sűrű könyeidből — a tisztító bánat. . .

Bánatod ohajtom, könyeid irigylem,
Oh, mert nincs forrása a kiégett szívben
Könyeknek, amelyek enyhülést adnának,
Örök éjje van csak a hideg halálnak!

Ne nézz rám, fordítsd el könyező szép szemed:
Én már nem sirhatok soha többé veled;
Az én életemnek sem fénye, sem árnya,
Lelkem egy új élet hajnalát sem várja.

A remény szikrája szivemből kialudt.
Nem tudom, nem kérdem: van-e innét ki ut?
Mint a sötét vizek kavargó örvénye —
Életem úgy vész el az örök mélységbe.

Nem hat ide napfény, melynek sugarába
Felragyog a porszem, gyémánt-köddé válva;
Sohsem hallom hangját sóhajtó szellőnek,
Sohsem látom színét aranyos felhőnek;

Örökös unalom dermesztő homálya —
A világ négy táját előttem bezárja:
Még is végtelenben, mint kárhozott lélek —
Emlék, remény nélkül vergődöm és élek!

Nem sírok a multért, a jövőt nem várom;
Lelkemet nyugözi ama szikla-járom,
Melybe *Prometheüsz*t verték az istenek:
Mert már nem gyölölök, mert már nem szeretek! . .

Komócsy József.

T á r o g a t ó.

— 0 —

Megfujom a harezi tárogatót
Hallják meg a hegyi völgyi lakók :
Veszélyben a haza! készen legyen,
A kinek vér kering ereiben.

Mulatók danája hallgasson el,
Hiuság vására most szünetelj,
Bucsúcsók még te is várj egy kicsit,
Bús rab te se zörgesd bilincseid.

Csend legyen, mélységes igazi csend,
A koldus, ki kenyér után eseng,

Eltévedt gyermek, ki sirva halad,
Megtörött szívek — mind hallgassanak!

Harsogjon széltiben a vész szava
Hallja meg jókor az egész haza,
Keltse föl az alvót álmaiból,
Meghalni ne hagyja ki haldokol.

Hallják meg a csendben a vész szavát,
Azok is, kiket a sír ki nem ad,
Közelg az ítélet szemlátomást, —
Ne várják tovább a föltámadást!

Dalmady Győző.

— 242 —

Dunai Confoederatio

a XVI-ik század végén.

Nincs rettenetesebb két név Erdély történetében a Mihály vajdáénál s Básta tábornokénál. Vér és irtás jelezte utjokat, éhség és nyomor maradt utánok. Gazdag és elégtűlt volt az ország, melybe lábokat betették, s ők a szolgaság jármába hajták, inséggel és pusztulással boríták, földig alázták azt, midőn az első a császárnak, az utóbbi magának hódoltatta.

Szamosközy, a humanista s olasz műveltségű történetíró, nagy művének fenmaradt töredékeiben — II. k. 252. l. — említi, hogy e két hódító közül az előbb nevezett, Mihály vajda a moldvai hospodár épen akkor, midőn már az invasio terve meg volt agyában érlelve s hozzá is fogott az előkészületekhez, Báthory András bibornoknak s erdélyi fejedelemnek hűséget esküdött és magáról hitlevelet adott.

Úgy van.

A hitlevélnek eredeti példánya magyar nyelven irva, s Mihály vajdától sajátkezűleg aláírva, megvan Bécsben a cs. és kir. államlevéltárban, a Hungarica osztályában. De mielőtt e rendkívül nevezetes okmányt bemutatnám, legyen szabad, történeti fontosságának méltatása szempontjából, egy pár bevezető szóval kísérem azt.

Mihály vajda hospodári székét egyedül és kizárólag a Báthoryaknak köszönhető. A XVI-ik század utolsó tizedének első éveiben krajovai bán volt, s mint ilyen már állásánál fogva is olyan helyzetet foglalt el, mely a bojárok közt befolyást biztosított neki. Nevelte tekintélyét személyes bátorsága, jártassága a hadi tudományokban, kegyessége s általánosan elterjedt jó hírneve, melyet leginkább annak köszönhetett, hogy míg Havasalfölde keresett zsarolások színhelye volt, ő nem hagyta saját bánóságában alattvalóit szokatlan adókkal terheltetni. S e felett még nymbussal vonta be személyiségét azon körülmény, hogy fia volt Petraskó vajdának, ama Petraskónak, kit alattvalói azért, mert egyetlen bojárt sem öletett meg, »a jó« mellék-névvel tiszteltek meg.

A vajdák pedig éppen Petraskó óta, a XVI-ik század második felében elég gyorsan váltakoztak, s a ritkább események közé tartozott, hogy valaki közülök székét haláláig megtartsa. Elég ok a gyanura és féltékenységre, kivált olyan embernek, mint Sándor hospodár, ki 1591-ben nyervén el székét, kincstárát török haszonbérekkel tömte, személyét török katonákkal őrizteté. A hospodár könnyen akart szabadulni attól, kit versenytársnak tartott s öngyilkosokat bérelt fel. Péter neszét vette a dolognak és Stambulba menekült. De útközben a vajda utána küldött emberei elfogták s visszavitték Bukurestbe. Szökése elég ok volt, hogy halálra ítéltessék és most valóban csoda által menekült. »A bakót, kire kivégzése volt bizva — beszéli az egykoru örmény portai követ¹⁾ — mint hajdan Marius, »tekintete fenségével« rettenté el. Az ittas ember, a mint meglátta, hogy kit kell kivégeznie, elvetette bárdját s elszaladt. De ezzel idő volt nyerve s a bán barátai kegyelmet eszközöltek neki.

Mihály pedig nem akart még egy ehhez hasonló kísérletet kiállani s Erdélybe menekült, hol Báthory Boldizsar es ennek közvetítésére a fejedelem vendégszerető karokkal fogadták. Megnyílt előtte a fehérvári udvar, mely fényes ünnepélyeivel, vitézi játékaival, olasz zenészeivel, bohócaival és komédiásaival bő szórakozást nyújthatott neki. Azt hihette volna, hogy valamelyik olasz herceg udvarában van: a lakomák és ünnepélyek mellett annyira előtérben voltak a rokon versengések a fejedelmi család tagjai s az udvari ármányok a fejedelmi udvar kegyencei közt. A mily fenhéjázók és indulatosak voltak azok, oly simák és hajlékonyak ezek.

Hanem gorombaság és cselszövények még sem kizárólag személyes ambíciók kifolyásai voltak: soha sem hiányzott a politikai háttér, s a küzdelemben az elvek és meggyőződések nem voltak másodrangu szerepre hivatva. Akkor tájban, midőn a bujdosó Mihály Fehérvártt menhelyet talált, a moldvai vajdai szék betöltésének kérdése foglalkoztatta az elméket s Zsigmond fejedelem döntő kézzel nyult bele az események folyamába. Sibrik Gáspárt hadakkal Moldvába küldé, ki Aront visszahelyezé székébe.

A hatalmasabb oláh vajda e tény által lekötözöttjévé vált. Hátra volt, hogy a másik oláh vajdát is barátjává tegye.

És a véletlen erre is meghozta az alkalmat.

Török kereskedők kárt szenvedtek Havas alföldében s a hospodár Sándor

¹⁾ Bethlen Farkas IV-ik k. 275.

nem adta meg nekik a kellő elégtételt. Ügyökkel ezek szokás szerint a portához fordultak hova időközben Zsigmond fejedelem is beküldte Mihály bánt, utasítván követét, hogy Barton Edvárd angol követtel egyetértve, tegyen lépéseket a divánnál és nagyvezérnél Sándor megbuktatására s a krajovai bán felemelésére. Barton befolyásos, Zsigmond kedvelt ember volt a portán, Mihály az erdélyi fejedelem jótállása mellett kapott tetemes kölcsönrel meg tudta nyerni a döntő köröket, különösen a nagyvezért s a dolog vége az lett, hogy őtet, kimondván a Sándor vajda letételét, török hadak élén Oláhországba küldték. Sándor nem várta be őt s ő mondhatni kardcsapás nélkül foglalta el az országot.

Ez 1593-ban történt. ¹⁾

A »Keleti Kérdés«, mely fenséges Szolimán halála óta pihent, ismét felszínre került az európai diplomacziában. A háború koczkája már akkor el volt vetve, midőn 1598. elején Siarus helyébe a harczias Szinán neveztetett ki nagyvezérré, s annak lángjai oly gyorsan fellobogtak, hogy az előkészületek szövetségek kötésére még a küzdelem megindítása után is jó sokáig tartottak, sőt mondhatni a csatákkal egy időben kezdődött el a küzdő társak toborzása. Nem a legkisebb fontosságú volt ezek közt a prágai udvar azon törekvése, hogy a porta három hűbéres országát Erdélyt és a két Oláhországot magának igyekezett lekötöztetni, mely államok az összes nyugoti és keleti keresztyénség tervezett szövetségéhez nevezetes factorokul voltak kiszemelve.

Az udvar pedig már a háború kitörése előtt hozott olyan összeköttetéseket létre, melyek annak utját egyengették. Annát, Károly főherczeg leányát III. Zsigmond lengyel királyhoz adták nőül s attól fogva a két ország közt a viszony szívélyesebbé vált. 1589-ben Rudolf udvarából követség ment Moskvába, mely a czárral bensőbb összeköttetés létrehozásán munkált. ²⁾ 1592-ben pedig, a nagy háború előestéjén, a titkos és többi tanácsosok egy nagy értekezlete hivatott össze, mely épen a megalkotandó szövetségek tervezetét hozza létre. Az értekezlet egy kimerítő operatumot készített. A szövetség élére a pápa volt megnyerendő: annak tagjai a kisebb és nagyobb olasz államok összegén kivül: Spanyolország, Lengyelország, Oroszország, Dánia s a 14-ik és utolsó szövetséges Erdély és Moldva. »Erre már mondja a tervezet, a cselekvény meg van indítva.« ³⁾

Mindamellett az nem ment olyan könnyen — hanem mégis ment. VIII. Kelemen pápa részéről de Nona Kornél mint pápai követ a czárnál volt s Moszkvából hazatérő utjában betért a moldvai vajdához, be Zsigmond fejedelemhez, buzdítani mind kettőt háborúra a keresztyénség közös ellensége ellen. ⁴⁾ Az előbbi fontolgotóbb volt, de uralkodói állásánál fogva kevesebbet tarthatott országa ellenállásától. Az utóbbi jóval hajlandóbb rá, de az alkotmányban oly korlátokra talált, melyek az országgyűlés megegyezése nélkül a beavatkozást a küzdelembe lehetetlenné tették. S minél több felül vett buzdítást és kecségtetést, annál türelmetlenebbül óhajta. 1594 elején kis Mátyás bizalmas küldetésben

¹⁾ Örményes i. h. 1592-öt emleget, (i. h.) de önmagával jön ellenmondásba. Ugyanis szerinte Mihály Szinán nagyvezérnek 20,000 aranyat adott — de Szinán, mint tudjuk, 1593. elején lett nagyvezérré.

²⁾ A bécsi cs. kir. állami levéltárban a Hungaricak közt az 1589-iki évben márcz. 4-én,

³⁾ U. o. 1592-ik évben a kelet nélküliek közt.

⁴⁾ Reuszner Rerum Memor. in Pannonia suo Turcarum Imperatoribus, a kölni kiadás 234-ik l.

fordult meg a fehérvári udvarnál. Nyomban utána jött Cumuleus Sándor mint pápai internuntius, néhány hetet az udvarnál töltött s akkor, midőn ő megindult Bukuresztbe Mihály vajdához, missioja tovább folytatása és befejezése végett, Báthory Zsigmond legeszelebb diplomatája Carillo Alonso egy spanyol jezsuita, Prágába utazott urának szövetkezési feltételeivel, ezeknek utját egyengetendő a császárⁱ udvarnál.

Otthon az utat maga Zsigmond egyengette — azokat, kik tervének utját állották, kivégeztette, Mihály vajdához követeket küldött hogy a török elleni szövetségnek megnyerjék, s a rácokat és bolgárokat lázadásra ösztönzé. A rácok megválasztották despotjukká; a szövetség Mihályval Bukurestben 1594. nov. 5-én egy erdélyi és egy moldvai követ jelenlétében megkötetett s hittel meg erősített — s az mind a három országot: Erdélyt Moldvát és Havasalföldét magában foglalta. Ezzel meg volt a »dunai confoederatio« alkotva s más nem hibázott, mint egy vezérállam, az egésznek központja.

A confoederatio azzal kezdte működését, hogy egy előre meghatározott napon, nov. 13-án mind Bukurestben, mind Jászvásáron az ott levő törököket meggyilkolták. A bukurestiek, ha Örmény Péternek hihetünk, Mihálynak épen azon hitelezői voltak, kiknek pénze árán szerezte meg a hospodárságot s kiket azzal csődített fővárosába, hogy tartozását velek ki fogja egyenlítani. A kiegyenlítés ezen könnyü szerével természetesen teljesen el volt vágva a hid, legalább hosszú időre, hogy a portával kiegyezhessenek.

A két oláh vajdát épen ezen körülmény szorosabban az erdélyi fejedelem karjaiba kergette. A háborút mindketten megkezdték a törökök ellen s változó, bár inkább nekik kedvező szerencsével folytatták, jelentékeny erdélyi hadakkal támogattatván. E közben Zsigmond és Rudolf császár közt létrejött a szövetség, melybe a két oláh vajda is befoglaltatott s attól fogva, hogy követei Prágából az 1595. jan. 28-án aláírt szövetségi okmányt hazahozták Zsigmondnak, nem volt oka titkolni valódi tervét, hogy a töröktől elszakadt államok szövetségében ő akarja a vezérszerepet játszani.

E szövetség-levélben Rudolf ötet független fejedelemnek (liber princeps) ismerte el s az első országgyűlésen, mely azután, hogy az okmány kezében volt, tartatott, már Erdély, Moldva és Havasalfölde fejedelmének czimezé s alig három hét mulva tényleg is azzá tette magát. Áron moldvai vajdát, ki a töröktől elszakadást úgy értelmezé, hogy ő is független fejedelem lesz s a Zsigmond souverainitását sehogy sem akarta elismerni, ottlevő hadai által egyszerűen elfogatta s az, kit helyébe kinevezett: Rezván István nyomban letette a hűség esküjét. Mihály, a törököktől szorongatott havasalföldi hospodár, nem tartá alkalmasnak az időt szembeszállani a Zsigmond követeléseiivel s teljhatalmú követeket küldött Fehérvárra, kik máj. 20-án egész Havasalföldét 159. 1. máj. 21-én, annak fejében, hogy a török járom alól Zsigmond szabaditá fel az országot, Zsigmond hűbér urasága alá adták, ötet fejedelmökké, urokká s örökös királyukká választván s vajdájokat, az egyházi hatóságokat, a bojárokat s az egész országot az ő hatalma alá adván, oly módon, hogy ő nevezi ki a nyelvöket értő vajdát, s azt zászlóval, bottal és karddal helytartójává erősíti: ő maga fenséges fejedelem czimével élend, felvén abba Havasalföldét is, Mihályt »tekintetes és nagyságos Mihály uram a mi Havasalföldi országunk vajdája« czimével illetván; a vajda pedig cziméből az »Isten kegyelméből« szót végkép kihagyja; az ország czimerét csak

fejedelem használandja, vajdája veres pecsétet használand ugyan, de csak saját czimerével fog élni; minden hivatalnokai a fejedelemnek esküsznek hűséget; a külfölddel csak a fejedelem fog érintkezni; másfelől a fejedelem is az országnak minden jogait és kiváltságait megtartja s az országot teljes erejével és hadi készletével megvédelmezi mindenféle ellenségei ellen.¹⁾

Kevéssel utóbb junius 1-én hasonló szövetség-levelet irtak alá a moldvai vajdának is Fehérvárra küldött követei.

Ime a »dunai confoederatio« készen állt: be volt fejezve, végre volt hajtva. Még ez év őszén át is ment a vérkeresztségen Zsigmondnak Szinán nagy vezéren aratott fényes diadala által. És mégis ez a sikerrel kezdett confoederatio, daczára, hogy egy izben maga a porta hajlandónak nyilatkozott azt elismerni, nem volt egyéb szappan-buboréknál. Maga a ki alkotta, Zsigmond fejedelem, döntötte azt porba, midőn cseréivel és lemondásai-val, szökéseivel és visszatéréseivel megingattá annak talaját, s nem Lengyelország féltékenysége, mely Moldvához jogot tartván, Zsigmond vajdáját elűzte és nem Mihály tartózkodása, ki nem habozott a töröktől is elfogadni a beigtatási jelvényeket. Mihály még e cserék alatt is ragaszkodott hozzá, sőt utóbb Rudolf biztosai-val is frigyot kötött, melyben Havasalföldét a magyar korona hűbérének ismeré el. De midőn Zsigmond ismét elfoglalta székét, közbenjárt érdekében Rudolfnál, hogy a császárral kibékítse.²⁾

Azonban ugy hitte, hogy hálája ezzel le van róva, s kötelezettségét nem terjeszté ki a Báthory ház többi tagjaira, nem Báthory Endre bibornokra, kit Zsigmond második lemondása után utódjává választatott.

Endre bibornoknak megválasztatása után mint Zsigmond utódja -fen akarta tartani Erdély hűbér uraságát Oláhország felett s e czélból követeket küldött Mihályhoz, kik könnyű szerrel meg is alkudtak vele, mire ő ki is adta ez alább következő hitlevelet, még pedig magyar nyelven: »Én Mihály vajda, Havasalföldének ura és az felséges erdélyi, moldovai, havasalföldi etc. fejedelemnek hive és tanácsa, adom tudtára mindeneknek, hogy ennek előtte az míg az erdélyi fejedelemséget Zsigmond fejedelem birta, és a mely hűséggel, igazsággal, engedelmisséggel magamat ő felségének kötöttem volt, azon hűséggel, igazsággal, engedelmisséggel kötöm magamat ez mostani Istentől rendeltetett erdélyi, moldovai, havasalföldi etc. fejedelemnek, Báthory Andrásnak ű felségének; melynek nagyobb meghitelére és erősségére hitömmel bizonyítottam ő felségének ilyen meghitt hivei előtt, tudniillik az nagyságos Ravazdy György uram, ű felsége tanácsa előtt és az nemzetes és nevezetes vitézlő Vitéz Miklós uram, Torda vármegyének főispánya előtt, és hitömmek folyási így következnek: Én havasalföldi Mihály vajda esküszöm az élő Istenre, ki az atya, fiu és szentlélek egy bizony Isten, hogy az minemű hűséggel, igazsággal, engedelmisséggel voltam az felyül megmondott Sigmond fejedelemnek, azon hűséggel, igazsággal és engedelmisséggel leszek ű felségének is ez mostani fejedelmünknek Báthory Andrásnak, sőt valamit kárára, ártalmára való dolgokat értek, vagy hallok, értésére adom ű felségének

¹⁾ Bethlen Farkas egész terjedelmében közli az okmányt III. k. 519. l

²⁾ Eredeti levelezés Mihály vajdának a bécsi államlevéltárban.

barátnak barátja és ellenségeinek ellensége leszek. Annak fölötté Sigmond fejedelem idejében való contractusokat, mind hadakozásban és minden részében megtartom, Isten engemet úgy segéljen. Melynek nagyobb bizonságára adtam az én hitlevelemet, kezem írása alatt, pecsétemmel megerősítvén. Datum in oppido nostro Tergowista vigesima sexta die mensis Juny. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michael vaiuoda regni Transalpin. mpr.

(Oláh aláírás) (Sig. impr.) Joannes Rác, secretarius mpr.¹⁾

De e hitlevél nem volt komolyan gondolva, s nem oly czéllal kiállitva, hogy megtartassék. A vajdának nem volt vele más célja, mint hogy a bibornokot elámita, biztosság érzetében ringassa, — hogy szervezetlen és készületlen állapotban lephesse meg hadával. A diplomácia soha sem válogatós az eszközökben — legkevésbé olyan ember, mint Mihály. Ha Zsigmond souverainitását tűrte is, mert ez nagy szolgálatokat tett neki akkor, midőn székére segíté s akkor, midőn a Dunán átkelő Szinánt tönkreverésével vajdai székében megtartá: abból nem vonta le a következtetést, hogy András fejedelemét is tűrje csak azért, mert ezt is Báthorynak hívják. Mi kötötte őt ahhoz az eszméhez, hogy a porta három szuzerain állama egy nagy szövetséget alkosson, midőn a vezérszerep abban Erdélynek volt szánva? Nem volt-e természetes, hogy mikor a járom lezárásának idejét eljöttnek látta, — lerázta azt nyakáról? A sellembergi ütközetben megverte Endre bibornok fejedelem hadát, s ezt menekülésre kényszeríté. A székelyek Moldva határán a csíki havasok közt bevégezték a művet s meggyilkolták a védtelent, s tetemeit Mihály elé vitték.

De a felkiáltásban, mit a vajda tetemeinek megláttára önkénytelenül kiszalasztott ajkain a »Seracu popa!« (szegény pap) szavakban nemcsak sajnálkozás, hanem a kicsinylés egy neme is nyilatkozott. Hogyan is jöhetett ez a pap arra a gondolatra, hogy vele akár a diplomácia, akár a harcz terén megvívjon?

¹⁾ Eredetije Bécsben a titkos levéltárban a Hungaricák közt.

Szilágyi Sándor.

E r d ő d.

—o—

Negyven teljes éve, majd egy ember öltő,
Erdőd hogy utószor, régen láttalak ;
Még akkor fennáltak büszke tornyaikkal,
A tölgyfák övedzte erős várfalak.
Volt a kertnek hársa, akáéza, virága.
Hanyatló koromnak oh szép ifjusága !

Ismerős az utczán, ismerős a házban,
Ismerős a dombon és a völgybe lenn,
Az öreg pap s kántor nyájasan fogadtak,
Félve s elpirulva a gyermek Helen.
Most már a gyermek is unokákat ringat,
A két öreg sirján a szél lombot ingat.

A mosolygó völgyben elnyuló falueska,
Az évek során át színe változott,
Az idő sok mindent elhordott magával,
Majd ismét sok mindent, sok újat hozott.
'S utain az élet s halált rejtő árnak,
Más virágok nőnek s más emberek járnak.

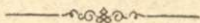
Ünnep délutánján mostan is mulatnak,
De a mi felhangzik, nem a' régi dall,
Egy más nemzedéket lelkesít tüzével,
A bor és szerelem, és bűvös ital.
'S a kik most kedvtelten vigadnak, szeretnek :
Ifju hajtásai a korhadtt törzseknek.

Aranyos világa ifja éveimnek,
Édesen keserű érzés vonz feléd,
A mi mindég kedves volt s marad szívemnek,
Most is van te benned olyan tárgy elég.
Mit ér ha hidegen és némán rám néznek,
S nem érzem melegét a szívnek és kéznek !

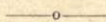
A ház ott fehérlik, a Kőrös se hagyta
Festett kapujánál el régi helyét,
Melynél éjjelenkiint olykor megjelentem :
Az utczára nyíló ablak is sötét.
De a halvány leány ki e' kamrát birta,
Most már benn nem alszik, hanem künn a' sirba.

Oh tán még sem állok magán, ismeretlen,
Hisz e hangok a mult' hiyó hangjai,
Ismerőn beszélnek a mohos egyháznak,
Annyiszor hallgatott vén harangjai.
Ünnep van ! Vig élet, házakban, utczákon,
Régi ismerősim ismét együtt látom.

Lauka Gusztáv.

A trencsényi kút.

Itt jönnek össze éjfelenként
A bús hazátlan szellemek,
S zokogva, — ködben, félhomályban, —
Kisértet-tánczot lejtének.

A megcsalt, elhagyott leányok
Sötét, jajongó árnyai
Szoktak, — kikelve sirjaikból, —
E kút mélyére szállani.

A víztől fájdalmok megenyhül,
Enyhülnek égő sebeik,
S kegyetlen végzetök bilincseit
Szent megadással viselik.

Mert ők feledni most se tudnak,
Szerelmök most is egyre ég,
S a hűtlen férfit száraz ajkuk
Reszketve most is áldja még.

Oh hajdan e kút volt tanúja,
Hogy egy nemes szív mit tehet,

S mily áldozatra, türelemre
Képes, ha igazán szeret!

Oh hajdan e kút vize által
Boldoggá lön két hű kebel,
Kiknek szerelmi koszorúját
A halál sem téphette el;

Kik összejönnek éjfelenként, —
Egymást általkarolva, — itt,
S meghallgatják a szellemárnyak
Keservét, súlyos vádjait.

S a megcsalt, elhagyott leányok,
E bús, hazátlan szellemek,
Körülfogják a két szerelmezt
S kisértet-tánczot lejtének.

És a kietlen éjszakában
Soká zúgnak még dalaik;
És szeretőjüket keresve
Járnak, bolyongnak hajnalig.

Rudnyánszky Gyula.

A k u k a.

Rajz.

Lemenőben a nap. A biboros égalj káprázatos tüze, a mint a vérvörös égitest lomhán
alábukik, aranyos lilaszínnel ragyogja be az azur boltozatot s a halavány báránfyelle-
geket. Lassan-lassan elhaló lángjának rezzenő viszfénye a szirtes Badaacsony lankás völ-
gyeiben játszik bohókás bujósdit. Meg-megcsillan, loppal suhan végig a venyigék csipkés
levelein s bezománczozva a szőlők aljában viruló rétséget, a suhogó kákák, a hullámzó
náderdő, a sóhajtozó sás között szeszélyes fátyolt szöve, pazarul szórja kusza, cikázó suga-
rait szanaszét a Balaton fodros habjain. Tünelményes ragyogással rajzanak ezek a kékes
viz reszkető tükrén, mintha ezer és ezer csillag fürödnék a zsongó hullámokban, majd

apránkint, egy-egy röpke pisanással tündeznek el tündéries uszásuk közben, mintha mind-megannyi a mélységbe merülne alá.

Szeliden száll a tájra az alkonyat. Csöndes, nesztelen a vidék. A bérczi kápolna csengő kis harangja utolsót kondul. Fáradt munkás ledől, elnyugszik; csicsergő madár elül, elhallgat s ha egyik-másik bokorból ki-kihangzik is a panaszos fülemile fájó kesergése, vagy a ködös távolból át-átsir is a búbánatos furulyaszó, csodás összhangba olvad a titokzatos Balaton tompa csobogásával, a bölömbika siró bűgásával s a tücskök egyhangu csiripelésével.

Olyan bűbajos, mondhatlanul édes hangulat leng a tájon, mely önkénytelenül merengésre készíti a lelket: csapongó ábrándozásra csábitja, epedő álmokba ringatja. A lágyan hangzó, zizergő zsongás, mely nem is más, mint a természet szerelmeskedése, szellő suttogása, virágok sóhaja, fölébreszti a lélek emlékeit, föltámadt kísérteteket, tüneményes látományokat rezegtet a merengő szem előtt s meghordozza a tünődöt ég és föld között, meg a nagy mindenségben.

Hát az a rongyos, csenevész fiu, ki nagy búsan ögyeleg amott a suhogó viz virányos partján, a kinek nyelve néma, füle süket, a szegény kuka, ki emberi szót nem ért, kérdésre választ nem adhat, kit a menydörgés moraja nem ráz meg, az alkonyat nyájas suttogása nem lágyít el, — érti-e az örök természet csodás nyelvét, érzi-e szent jelenéseit, melyek uton-utfélen szeme elé tárulnak?! . .

A szegény kuka mereng, tünődik. Megáll mintegy akaratlanul, leül egy süppedékes zombékra s ott gubbaszkodik. Lecsüngő, bozontos fejét két könyökére támasztja s tévedező tekintettel bámul a semmiségbe. Egy-egy fölcukló sóhaj, megtört hebegés röppen el ajakáról, aztán két fényes könyecsepp csillan meg banga szemeiben s pörög végig barázdás arczán.

Furcsa isten teremtése a szegény. Olyan nyomoruságos, siralmas az egész alakja. Satnya, gézengúz termetén szinehagyott dolmány liglóg, mintha csak villával hányták volna reá. Aligha nyurga testére szabták. Látszik, hogy valamikor fityóros, kac zkiás legén viselte. A vörös posztónak, a mivel szegélyezve lehetett, csak szórványos rongyai foszladoznak már s az ötsoros pitykés gombnak, mely ékité, csak a helye van meg. Az is szét málik maholnap. Ahol nem lyukas, ott folt hátán a folt. De így illik a ruházatához. Kopasz kucsmája, mely egyszer bizonyosan fekete volt, tarkabarka, megvedlett; póre inge piszkos, a gatyája szennyes; mert hát senki se gondolzza szegény árva fejét, ki sem mos, ki sem keres reá.

Ágrólszakadt fattyu. Apját, anyját nem ismeri sem ő, sem más. Egy nagy vihar alkalmával találták a halászok a tulsó parton. Valamelyik megsajnálta, a ladikba vetette; úgy került ide. Aztán felnőtt, mint az isten verebe, mint a vad bogáncs. Most a Badacsony koldusa. Tengődik abból, a mit itt-ott irgalomból dobnak a tarisznájába, nyáron szállást ad neki minden bokor, télre meg csak meghuzza magát valamelyik halász-kunyhóban. Megtűrik, mint a gazdátlan kutyát. Aztán meg néha-néha hasznát is veszik. Ha szépen bánnak vele, nem huzódozik a munkától. Vézna testében nagy erő lakik, úgy evez, mint a gondolat s huzza a hálót egész a szakadásig. A kik a »nyelvén« tudnak, sokra rávehetik.

A nyelvén?! . . . Különös tudomány kell ehhez. A kézzel kell kifejezni mindent, kisérve furcsa arczfintorlásokkal a jelképes mozdulatokat, melyek furfangosak, avatatlan előtt értetlenek, akár csak a diplomaták társalgása.

Ez bizony szomorú élet, keserves állapot. A mindennapit kéregetéssel kell megkeresnie, — pedig de keserű a kegyelem morzsája! — ruhája csak úgy kerül, ha vet rá valami ringyet-rongyot a szánalom (azért is olyan szánalmas) s e mellett még mennyi gunyt, mennyi csufot tűr a szerencsétlen. Dévaj gyermekek pajkos játékot üznek vele, könnyelmű emberek kaczagnak szerencsétlen sorsán s uton-utfélen megvetik, még ha szánják is benne a nyomorékot.

Viharverte, ragyás az arca. Sárgásbarna színén csak alig-alig pirkad át a pezsgő vér; az is inkább árnyként borong rajta. Mint két pislogó mécses, úgy csillan meg beesett odujában az apró szempár kicsi lángjával, csak néha-néha élénk villanással. Tekintete olyan elzüllött, vonásai olyan kuszáltak, mint az elhagyottaké rendszeren.

S mégis olykor-olykor van valami törődött arczán, a mi arról tanuskodik, hogy ez a banga nyomorék is érez magasabb, szentebb érzelmet, hogy az ő bensejében is vivódik, lázong vágy és szenvedély, — ki tudja tán mélyebben, mint azéban, a ki szívének keservét elpanaszolhatja s a részvevő vigaszt meghallgathatja?!

Álmadozásából mily hirtelen rezzen fel. Szinte megremeg. Bánatos merengéssel tekint a rozzant halászkunyhó felé, mely szegényesen árváskodik a lankás hegyaljában. Kildölt, bedölt az oldala, a tetője lyukas, megtépett, mintha csak ott járt volna bele az isten nyila. Korhadt ágbogas faalkotmányát furfangosan összetákolt duczok támogatják, hulló nádfödelét hevenyében összekotorászott, gazdátlan nádpolyva biztosítja némileg a zugó zápor ellen. Alacsony, törpe házikó nyomoruságos külsővel, szegényes berendezéssel. Két szalmából font nyoszolya, egy megfakult rozoga láda s egy ujdonatuj fiókos tulipántos fennálló, s mi pazar tarkaságával szinte kirí, egy durva, erős tölgyfaasztal, néhány »gyalogszék,« pár pohár s két-három »vászonkorsó,« ebből áll a butorzat. A füstös gerendáról hálócsoomag csüng alá, az egyik nyoszolya terítőjén, egy megviselt vén bundán néhány doromboló macska, a halászok e szokásos házi állatja, aluszszu nyugodt álmát. Minden zegzúgból, minden surdékából a szegénység, a remetei egyszerűség kandikál ki, semmi gyöngédebb jel, virág, vagy tükör fölé tűzött pávatoll, a mi ezen a vidéken oly igen szokásos, a tulipántos lánán kívül semmi kedvesebb, csinosabb butordarab, tarka kép, vagy a szivárvány színében rezgő parányi ablakon egy kis lengő függöny, semmi, semmi . . .

A szegény kuka is tán ezt gondolja, amint a kunyhó benyilójánál merengve, szomoruan legelteti szemeit a szoba pusztaságán. Tekintetéből búbanat, ellágyult szenvedés sugárzik. Ajka motyog-dadog valamit, a mi reszkető kezeinek jelképes hadonázásából gyanítva, a sajnálkozás, a vigasztalhatlanság tört, néma beszéde. Oh, ha lángot tudna adni az emésztő keservnek, a kínos fájdalomnak, mely lelke mélységes mélyén vivódik, mily őrzöngő lázongással kiáltana fel:

— Elment! Elvitték örökre! Nem látom nyájas arczát, nem mosolygó, gyönyörű szemeit! Azokat a szemeket, melyekből úgy tudtam olvasni!

Szegény kuka, szegény kivetett nyomorék. Mit tehet arról, hogy szívében egy

titokzatos, rémes fényü tűz lobbant föl, egy névtelen, sejtelmes vágy támadt, mely fellázítá egész bensőjét?! . . Szép, nagyon szép volt Örszike, a vén halász egyetlen leánya. Karcusu, mint a czédrus, gyöngye, mint a viola, piros, mint a rózsza. Sokszor, oly igen sokszor gyönyörködött benne a szegény kuka. Mikor még az iczike-piczike Örszike ott hentergett a bölcsőben, mikor gögicselő ajakkal motyogott érthetlen beszédet, ő ringatá, csititá, dédelgeté; mikor járnai tanult, az ő kiterjesztett karjai támogaták; aztán vele játszott a porban, vele együtt kergette a himes lepkéket a virágos mezőkön, vele osztá meg jobb falatait, neki adá kenyere javát. Majd mikor felnőtt, mint hű szolga, követte lépten-nyomon a szép leányzót. Hűsége ragaszkodó volt, mint a kutyáé; ha valami dolgot bizott reá Örszike, lázas örömmel teljesíté azt, s hogy egyszer egy vadvirágokból kötött bokrétát elfogadott tőle, ugy érzé a szegény árváknál is árvább fiu, mintha ő lenne a világon a legboldogabb. Árnyként kísérte ezóta a leányt, őrizte véstől, féltette veszedelemtől.

És most egyszerre mindennek vége! Vége örökre! A szép Örszikét ma röppenté el egy tördemiczi telkes gazda az apai fészekből; a szép Örszike most már nem lehet senkié másé, csak azé a férfié, a kinek megesküdött, hogy holtáig szereti, holtáig hű lesz hozzá.

Gyötrő kinnal érzi ezt a szegény kuka. Mint vijjogó sas véres martalékát, ugy tépi, szakgatja a vívódó keserv a nyomorék lelkét. Csodás rajongással vonzódott e lányhoz s most, hogy elszakadt az tőle, őrjöngő vágy lepi meg sovárgó lelkét. Nem szerelem, esztelen düh az, egy sötét lélek homályában felcsillanó kísérteties lidérczfény.

Bolygó tüze ott ég a szegény kuka törődött arczán, villogó szemében. Lángja ott lobog a nyomorék ziháló keblében, szívének feneketlen mélységében. Tűzben ég mindene. Ugy érzi, a feje menten szétszakad, oly szilajul feszíti azt egy titkos erő; — a szeme világa kezd homályosulni, nem lát mást, csak a hűtlen, a távozó leányt boldog vőlegénye ölelő karjában; ajka kinosan hebeg, kezeivel lázasan csapkodja fejét és forró homlokát.

Aztán felsir, felkaczag valami emberfölötti, ijesztő hangon s vad száguldással fut el a kunyhótól, vissza sem tekintve. Rohan, száguld, mint a fürgeteg. Szegény futó boldond! . . Lába alatt meg-megdöbben a föld, megcsuszik a kő, mely zokogva hull a mélybe. Lengő ruháját meg-meglebbenti a siró fuvalom, mely versenyt fut vele. Lába vérzik; a göröngy megtöri, a tövis megsebzí. Szurtos inge az utszéli bozótban fen-fenakad, süvegét szilajul kapja el a lehajló ág . . . De ő nem lankad, rohan tovább, tovább . . . Kőczos haját kuszálja a pajkos fuvalom, égő homlokáról gyöngyös verejték foly alá, kikelt, átszellemült arcza majd felcsattan a benső láztól, zakatoló melle már csak alig liheg, de ő nem lankad, rohan tovább, tovább . . .

Hegyen-völgyön, tuskén-bokron át ér a faluba. Este van, ki-ki nyugalomba. Sűrű setét az utcza. Csak itt-ott pislán ki az éji mécs derengő világa; vékony sugara annak is belevész az árnyba. Lompos komondor ógyeleg a pitvar előtt, nagyokat csahintva a szomszéd tompa tutolására. A borongó nyugalmat csak elvétve, szakadozva zavarja meg a tulsó végről át-átszongó, szállinkózó zenebona. Muzsikaszó elkapott hangjait, csapongó nóta tört dallamait hordja a kóbor szellő. Lakodalmat ülnek, vigan mulatnak.

Mint hazajáró lélek suhan tova a szegény nyomorék. Félve, lappangva bujdokol a kertek alatt, hogy meg ne lássa senki. Lépte alatt meg-megzörren a haraszt, a huhogó

bagolytól fölriadt madárka mellette röbben fel a bokorból s ő reszketve, tévelyegve, még lélekzetét is visszafojtva kuszik tovább. Iszonyu gondolat villan meg agyában s az örült eszme gyorsan fogamzik meg. Ha ő most rágyujtaná ezt a házat a lakodalmas népre!? Ugy készti-kisérti erre eszeveszett kinja, föltámadt boszuja. Ha ott égne benne az az ember, a ki Örszikét elrabolta, ha Örszike is ott égne benne s ha ő is a lángok közé rohanna!?. . Oly édesnek tetszik neki ez a gondolat, mint a halni kívánónak a méreg.

Óvatosan lépi át a sövényt s lassan sompolyog a házhoz. Benn vigan vannak. Huzza a cigány, tánczban pörög az ifjuság s cseng a pohár az öregek kezében. A szép Örszike kigyult arczczal boldogan járja az urával. Fején már a cifra főkötő s szép fekete haja kontyba van feltüzve.

A kuka ott leskelődik, kandikál az ablaknál. Feje zúg, szeme káprázik, melle lázasan liheg. Nézi, nézi a szép menyecskét, majd belevész tekintetével. S az örült eszme, a sötét boszu érik, vivődik lelkében.

Ingadozva lép az eresz alá. Rongyos tarisznyájából tüzkőt, kovát, taplót keres elő. Aztán léguggol, összegubbad s reszkető kézzel kezd csiholni. Élesen koczczan egyszer-kétszer a kova a tüzkőhöz, sziporkázva villan a szikra s a tapló tüzet fog.

Mohó gyorsasággal dugja ezt a földél száraz zsúpjába s aztán szinte megijedve tettétől, szemébe kapja reszkető kezét s fut ki a kertből lélekszakadva.

Már-már a sövényhez ér, midőn egyszerre elakad. Agya homályosulni kezd, eszmélete megbomlik, szeme előtt ijesztő látományok rajzanak. Izgatva kapja hátra fejét, s a mint megfordul, megdöbbenve látja, mint csap föl a nyaldosó láng a ház födeléből. Futni akar, de nem tud, egy pillanatig támoltyog, aztán hirtelen zuhan végig a földön.

Ujra föltápáskodik, de ismét összeesik. Látja a gyorsan harapódzó tüzet s bomladozó lelkében irtóztatós érzés támad. Végso erejét feszíti meg, keble zihál, kezeivel hadonáz, talpon terem, zavart lélekkel rohan a ház ablakához, azt egy ökölesapással beüti s valami ijesztő, vészajtósló hangot hallat.

A nóta elakad. Ijedve rohan ki az égő házból a lakodalmas népség. Rémület zajától zug pár pillanat alatt az egész falu. Siróan kongnak a harangok, álmokból riadnak föl az emberek »tüzet« kiabálva.

Lázás, zavart sürgés-forgás támad a ház táján. Oltásra siet ki-ki. Bokkrétás vőlegények csöbrökkel futnak a kuthoz, koszorus nyoszolyólányok dézsákban hordják a vizet. A szegény menyasszony pedig jajgat kétségbeesetten, hiába csititgatja-vigasztalja megrémült ura.

Oda vész nászajándéka: a vörös kláris, a himzett kendő s a tarka viganó. Nem a nagy szerencsétlenség, nem az ijesztő látomány kinozza a szívét; annak az elvesztén kesereg, a mi neki legrágább: urának első ajándéka.

Látja ezt a szegény kuka, látja jajgatni a leányt, a kit az örülésig szeretett. Mint futó bolond rohan hozzá, kezeivel hadonáz, kérdéseket intézve s csukló, tört hangokban dadog.

A siró menyasszony megérti és felel neki.

Tűz villan meg a szegény kuka apró szemeiben, lázas pir gyulad ki arczán. Ihlet szállja meg lelkét s valami magasztos eszmétől magasabb lesz egész alakja.

Ropogva-pattogva ég a nádfödél. Közel sem lehet hozzá menni. Tüzeső hull az ereszről, szikrázva pattan szét egy-egy kéve s mint izzó láva hevit a zsarátnok.

Ijesztő jaj kél egyszerre mindenki ajkán . . .

A szegény kuka az égő házba rohan . . .

És nem tér vissza többé . . .

* * *

A tűz okát sohasem tudta meg senki. A szegény kuka tragédiáját is száz és százféle változatban őrizte meg a hagyomány. Csak azt nem sejtették, hogy az a szegény nyomorék — *szerehetett* is.

Sütemei Kálmán.

A p é n z.

Vad czédaságtól reng a palota ;
Viraszt a mámor, foly Champagne bora.
Szilajon isszák festett asszonyok.
Csók járja és a szív szíven dobog.
Sok ittas úrfinak szemében
Elv s álom harezot vivnak épen.
Megöl az unalom ! kiált fel egy,
Üresnek látom én az életet.
S a leghalványabb és legálmosabb
(A háziúr s a lakma rendezője)
Egy kristály serleget markába kap
S rekedt hangon felordit : »Csupa dőre,
Ki másra vágyik, és nem pénz után !
Világi boldogság a pénz csupán !«

»Arany volt hajdanában is az élet
Legjobb helyére a belépti jegy,
Gyötrelmes vágyad nincsen ott, csak élved,
S mit megkivánsz, azonnal a tied,
Te csak heversz, mulatsz, nincs semmi dolgod ;
Használod száz inas lábát kezét,
S a csöceselék sottogja : Óh beh boldog !
Van annyi pénze, mint szemét !

Akarsz utazni ? Hát siess beszállni
Kell drága öltöny ? lesz, hanem fizess.
Szeretsz tán lovagolni, kocsikázni ?
Szólj és lovad, kocsid bármennyi lesz.
S ha inyedet csiklandja finom étel.
Zabálsz, mi ritka, drága mind tied
Szeretszt mulatni : páholyodba mégy el,
Mert pénzed annyi, mint szemét.

Mi bánt ? Talán szép asszonyért esengesz ?
Vagy hü barátod nincsen még neked ?
Hidd el, barát is, asszony is tied lesz,
Ha aranyaidat jól esörgeted
S a taps, dicsőség, vér szomját ha érzed,
Csak ints s mindenki sorba hull eléd,
Mi kéj, hogy ezren irigyelve néznek,
Mert pénzed annyi, mint a szemét !

És ami kéj van, mámor és igézet,
Mind, mind a drága pénz találta ki.
Van mindened, ha tömérdék a pénzed,
Csak a szegényt kinozzák vágyai,
Poharamat a pénzre hajtom én fel !

Még több világhosszút és zenét.
A gazdagoknál soha sincsen éjjel!
Van pénzem annyi, mint szemét!

Hej! ronda, piszkos ágyban született meg
Az árva, bűnös, aljas és bolond.
Kenyéren élnek mind a megvetettek;
A legnagyobb gyalázat itt a gond.
Erénye csak gúnyul van a szegénynek,
Piszkosba', sárba', rongyok közt maradt
És darabokra töri szét az élet,
Mint én most ezt a poharat!«

Tapsolva ordít eljött mindegyik
S zaj és kacaj közt fölemelkedik
Most egy uracs kopottas öltözékben,
Csak arca mondja: Jobb időket éltem!

»Hétágu korona van czimeremben;
Lelkem, mint vérem, büszke és szabad.
Boldog is tudnék lenni végzetetlen,
De látom, mit sem ér az akarat,
Az üdvösséget mosolyogni láttam,
S magamnak eljegyezni nem tudám.
Nem járhat ő — mondá — kopott ruhában . . .
Világi boldogság a pénz csupán!
Szerelmét fűzte hozzám egy leányka,
Meghalok érte s nem lesz hitvesem;
Az olajfák, narancserdők honába
Magammal öt ah, el nem vihetem,
Pérez hát a jelszóm; álmodám idáig
Nem kergetek már árnyakat bután,

Üdvösségemhez csak a pénz hibázik . . .
Világi boldogság a pénz csupán!

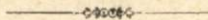
Gyémánt a lelkem, oh, de lent a sárban!
Nem diszitem a bolt kirakatát.
Nagyot, dicsőt akarnék, de hijában,
Az én erényem tett helyett a vágy.
Óh, jól beszéltél! nagy a bölcösséged!
Koldus erénye rongyok közt marad.
Darabokra tör engem is az élet,
Mint én most ezt a poharat!«

»Hazudtok! — szól a terem egy zugából
Egy félszeg ember, látható, szegény —
A pompa hadd tekintse mostohául;
Rejtőzve él a boldogság, erény.
Az üdv a szivbe beírva mélyen;
Boldog csak az, ki véle született.
Az ember átka, képe van a pénzen,
A kapzsiság csinálta pénzetek'!

A gazdagot a nép hadd irigyelje,
Százerek bámulása föl nem ér
A szivvel, ha szerény a vágya s enyhe,
Nyugalma tiszta érzelmek él.
Ki a világ előtt fénylik, jaj annak,
Ha e kívül más gazdagsága nincs.
Üresszivűek a legkoldusabbak!
A sziv, a sziv az egyedüli kincs!«

Nagyot kacagnak rajta széltire.
A sok között csak neki volt szive.

Reviczky Gyula,

A corrector.

Novellette.

Dicső kávéházi élet! Vannak szentségtelen ajkak, melyek elég merészek még téged is megtámadni, téged a polgárosodás légmérőjét. Kik szeretnék nevedet családi zsebszótárjukból kitörölni, — s romjaid felett nem sirnának Mariusként.

Oh ezek nem tudják, hogy minő jelentősége van e szónak: »Kávéház«.

A kávéház édes otthona az othonnal nem bírónak, családi tűzhelye a család és tűznélkülieknek.

Édes istenem, hisz ha kávéházak nem volnának, hol olvashatna lapot, a kinek sem lapja, sem pénze nincs, — hol ölné el az időt, a hiu dicsvágyak által nem gyötört gyakorlati bölcsész, a megtestesült »Vanitatum vanitas«, hova menekülne a szegény férj, midőn otthon kiüt a keleti kérdés, s önnön mozgósítása a béke fenntartás szempontjából elkerülhetlen; — az ifju óriások, a sajtó emberei, hol dicsérhetnék agyon egymást szemben, s hol ránthathnák le egymást hát megett, — és végre, hol találhattam volna jelenlegi tárgyamat, — ha nem a minden dicső dolgok kútforrásánál — a *kávéházban*?

Mielőtt azonban *nyájas* olvasómat (nagyon természetes, hogy minden olvasóval szemben a beszély kezdeténél élhetünk a »nyájas« jelzővel, míg a végefelé sokkal helyesebb, ha »kegyes«, »türelmes« vagy épen »nagylelkűnek« nevezzük, — mivel nyájasságára már aligha, legfőlebb nagylelkűségére hivatkozhatunk), tehát mint mondám, mielőtt (még) nyájas olvasómat a »Füstösbabér« című kávéházba bevezetném, szavát kell adnia, hogy az ott észlelteket sem otthon, sem szomszédban nem mondja el; mert lám, mindjárt az ajtó melletti domino-asztalnál az a sötét szemüveges fiatal ur (egy forinttal alkalmazott adóhivatali díjnok) már most épen a kilenczedik tizkrajczárossat teszi be, anélkül, hogy egész délután egy negyvenkrajczáros kaszszánál többet vitt volna. Számítsd hozzá a fekete kávéjáért járó 14 krt és két szivar kávéházi árát, s látandod, hogy épen egy napi másolásra van szüksége, hogy ezt az ebédutáni urias időtöltést megszerezhesse magának. Természetes, ha ezt elmondanád feleségének, — a ki a szomszédodban levő ház sötét, nedves hónapos szobájában, közel az ablakhoz húzott kis asztalkája mellett pénzért varr, — míg a rongyos czipő fedte lábával kicsikéjének bölcsőjét ringatja, — nem nagyon örvendene meg e tudósításnak, — s jövőben kevesebb hitelre találna drága férje, ki ily eseteknél a hiánylatot a hivatalnokok egylete nyugdíjintézetével szokta combinatióba hozni.

Vagy nézd amott a teke asztal körül lelkesülő ifjúságot, — kiknek az egyetemen, (mivel a cassa felett ketyegő fali óra $1\frac{1}{2}$ -et mutat) ép most lenne a legérdekesebb tárgyból előadásuk, — »de nem mozdulnak ők.« A római jog árát e perczen teszi fel egy lőkére az a félrekapott kalapu, görbe orru; míg a mellette levő már az egész félévi tandíjait »ferlaufolta.« — Lám kedves olvasóm, ha ezek valamelyikének szüleivel találkozol

a kik nagyreményű szorgalmas fiaikról tesznek említést előtted, — ne húzd meg az öregek kabátját.

Nézd amott a kaszsa előtt — a kávéházak házi oltáránál — áldozó deli termetű férfit. Annak neje szülőit, családját elhagyá, hogy követhesse őt. S a férfi, az annyira imádtott és féltett férj, naponként pár órát tölt a kávéház királynéjának trónjánál, meghozván mindig a köteles adót bókokban, és az első kertésznél rendelt virágcsokrokban. Ha neje csak sejtené is e csapodárságot, több könyvet hullatna érte, mint a hány számot vetélytársnője évekig bejegyez a fekete és fehérekávék pipafüstös naplójába.

De jerünk azon kis fülkébe, hol a nyilvánosság emberei — az írók és művészek — szoktak naponként néhány órát elidőzni. Itt már titoktartásra nem is kérlek, — hisz úgy is az ott hallott dolgokat pár nap múlva olvashatja az egész ország, — ha máshol nem, az újdonsági rovatokban. T. i. X. művész forró óhaját fejezi ki pár heti szabadság iránt, — s holnap már a »Tárogatóban« olvasni fogod, hogy »X. ur, a nemzeti színház kitűnő tagja 3 heti szabadság idejét B és C vidéki színházaknál fogja tölteni s ezen s ezen darabokban lépend föl.« A költő megemlíti, hogy újabb költeményeit hajlandó volna egy tisztességes kiadónak eladni, — s ime a »Nagy-dob« »Irodalom és művészet« czimű rovata már holnap a papir finomságáról is beszél, melyre Y genialis költőnk verseit Z áldozatkész kiadó nyomtatni fogja.

A nagy kerek asztalt az irodalom 6 bajnoka veszi körül. A főhelyen ül egy *divatlap szerkesztője*. Megérdemli az első helyet a társaságban, mivel az itt levők közt egyedül ő a *maga gazdája*. Aztán az utolsó évnegyedben — mióta a »Susogó ábránd« czimű divatlap csendesen kimult, szépszámmal jöttek az új előfizetők; annyira, hogy a mellette ülő genialis költőnek verseit egyre-másra 3 frt 50 krjával fizetheti. Na természetes, ha előlegezési eljárás van szóban, 5 frtért két költeményt is kap. A szerkesztő mellett túlfelől két napi lap *újdondászai* ülnek, — folytonosan vitatkozva egymással. A társaság ötödik tagja egy *külföldi róvatvezető*, — kit a belföldi napi politika kevésbé látszik érdekelni, — s ki büszke rá, hogy nem egyszer előzte meg összes collegáit bizonyos sensationális hírrel, — s vezércikkbe öntött jóslatai annyiszor teljesedtek már be. A társaság utolsó tagja egy *országgyűlési tudósító*, — utolsó, mert midőn országos ülések nincsenek, segéd-újdondász és corrector. Ritkán szól bele az írók nem épen harmonicus concertjébe, — akkor is leginkább szakmájába vágó országgyűlési kérdéseknél. A társaság e szerény tagja mellett — már csak asztal nélkül — bátorkodik ülni egy sáppadt ifju, kopott ruházattal, égnek meredő hajakkal. Tentás ujjai arra mutatnak, hogy ő is a Parnassus alját tapodja. Neve: *Hibales Sámuel*, — állása: *Corrector*. Mily rövidke szó, s mily sokat jelent, — s a többek közt napi 6 órai szemrontó munkát és havi 30 frtot. E harmincz frtért aztán joga van a lap minden belmunkatársának a lapban maradt hibákért komolyan rendreutasítani; még azokért is, melyek a kézirat baklövéseinek hű utánzatai. Pedig Hibales Sámuel nem közönséges egyéniség. Ő már kora fiatalágát az irodalomnak szentelé. A *káposztáshartyáni* gymnasium önképző-körének több évekig elnöke és a »Remény« czimű iskolai lapnak szerkesztője volt; melynek verseit és novelláit nagyobbbrészt ő maga írta. E lapnak ő volt szerkesztője, munkatársa, nyomdása, correctora és egyik fő-főolvasója. Teljes életében rajon-

gott az irodalomért. Vágyainak netovábbja volt nevét nyomtatásban láthatni bármily közlemény alatt, mit deáki életének utolsó évében meg is ért. Addig járt ugyanis a »Káposztáshartyáni Közlöny« szerkesztőjéhez, míg egy költeményét az ki is adá. Nem érzem magamat elég ügyesnek, hogy Hibales barátunk ekkori boldogságát kellőleg leírni tudjam. Ő volt a világ legboldogabb embere. Dicsőségének nyomtatott papírját folytonosan oldalzsebében hordá. Alig maradt magára, lázasan vette elő, és szavalta el a tükör előtt. Tüskés haját fölfelé borzolgatá és nagy monologokat tartott: »Igen, tehát czéloamat értem, író vagyok« — mondá gyakorta. Állásokat vett, idealis állásokat, melyekben összes költeményei kiadásakor magát megörökíttetni fogja. Sőt nem egyszer éjjel is gyertyát gyújtott, s kivéve a vánkosa alá tett lapot, meggyőződést szerzendő, ha valjon nem csak álom volt-e költeményének megjelenése.

»A kezdet hatalmas — szóla — csak előre ifju barátom«. Aztán irt rémitő sokat.

Pár hó múlva a fent nevezett lap tárczája ismét egy költeményt hozott tőle; — később tollából egy báli tudósítás is megjelent és több ujdonság.

»S te még a provincián akarsz maradni? — szól egyszer barátunk magában — ez gyávaság lenne! Neked föl kell menni az ország szívébe, s kiküzdeni azon helyet, melyre tehetséged által utalva vagy.«

Aztán zsebében az érettségi bizonyítvánnyal, 6 szám ujságlappal és végtelen kevés pénzzel, fölment.

A már általunk ismert országgyűlési tudósítóval még a vidékről összeköttetései lévén, ennek vevé legelőször is protectióját igénybe; — és ime a szerencse mindjárt karjára vevé, — két hét múlva már másod-correctora volt egy kisebb napilapnak.

Öt hónapja már, hogy a correctorság nem épen mindig lágy kenyerét eszi; — és ez idő alatt hatalmas lépésekkel ment előre a dicsőség útján. A »Káposztás-hartyáni Közlöny« rendes pesti levelezője lett, — azonkívül az általa javított lapban nem egy ujdonságot irt.

De dicső vágya tovább sarkalá. Pesti lapban még neve nyomtatásban soha meg nem jelent. Ez volt óhajításának netovábbja. Ezért vet oly alázatos, mondhatni esdő tekintetet az írói asztal fő-személye, a divatlap szerkesztője felé.

Oh mily hatalom volt ez előtte. Ez embertől függött boldogsága. Hisz ha lapjának bármely zúgában egy költeményét kiadná, — hirneve, dicsősége lenne megalapítva.

De szabad-é azt remélni? Nem örületes dicsvágy-é az?

S ő mégis remélt.

Két érzés tölté el egész lelkét; az írói dicsvágy és a — szerelem.

Igen, kedves olvasóm, Hibales barátunk szerelmes volt. Szívének ez elrejtett titkát megsugom, elárulom.

A kávéház kasszirnökjét szerette.

Oh, de ez érzelem csak platói érzelem vala. Részesült ugyan néha azon szerencsében, hogy beszélhetett is vele; de mindannyiszor egy-egy »belmunkatárs« s többször maga a divatlap szerkesztője elől kelle hátrálnia.

Oh pedig hány költeményt irt »Hozzá.«

A kávéház trónjának királynője, a szép *Leopoldin* maga volt a megtettesült szellem és műveltség. A kávéház összes lapjainak képeit folytonosan currentiában tartá, — sőt még olvasott is néha. Különösen a divatlap ujdonságait — s nem egyszer verseit is — a szerkesztő iránti figyelemből — elolvasá. És a mi mindezeknél több, még énekelt is, — nem ugyan a kávéházban, hanem azon kedves kis hónapos szobájában, melyet »a művészet iránti kegyeletből«, a divatlap szerkesztője tartott számára. Sőt Hibales barátunk még azt is megtudá, hogy az isteni *Leopoldin* nem sokáig fogja ékiteni a tükrös trónt; mert mint kardalnoknő közelebről a nemzeti színháznál nyerend alkalmaztatást.

E hír correctorunkat lázas izgatottságba ejté. Hisz oly régi vágya volt iróvá lenni, s nőül színésznőt birni.

Az első vágy már-már teljesülve volt, — de a második, — *Leopoldin* . . . ? Az elérhetetlen.

Kinek egy lapszerkesztő teszi a szépet, az nem mehet férjhez egy — correctorhoz.

És Hibales barátunkat ez érzelem naponként levertebbé tevé. Az öngyilkosság különböző nemeiről gondolkozott már. Arcza még sápadtabb, haja még tükösebb és kabátja még kopottabb leve.

Ez érzelem nem maradhatott sokáig titokban az írói kerek-asztalnál sem, hol sokat évelődtek vele. Ez élczek árában aztán néha még helyet is szorítottak maguk közt neki, — mely teljesen kárpótolta őt.

Egy idő óta azonban a divatlap szerkesztője iránta naponként nyájasabb kezdett lenni. Ez volt az, mi őt még némileg az élethez köté.

Egy napon a szerkesztő egész halkán így szóló emberünkhöz:

— Kedves Uram! Lenne-e ideje ma estve egy rövid félórára hozzám jönni?

— A legnagyobb örömmel; szóló Hibales — a boldogságtól föllángolva.

Aztán alig várta a kitűzött időt.

Végre elérkezett az óhajtott percz. Reszkető kezekkel nyitá fel a szerkesztő ajtaját, ki leereszkedő nyájassággal üdvözlé és mutatott helyet maga mellett a kereveten.

A dologra nem tartozó előzmények után a szerkesztő így folytatá:

— Ön nemde szerelmes, remény nélküli szerelmes? Hasztalan tagadja, jól tudom, s ép ezen ügyben akarok beszélni önnel. Ne ijedjen meg, — én azért önre nem haragszom, sőt szerencsét kívánok hozzá. S ezt annál nagyobb joggal tehetem, — mivel *Leopoldin* hoz őszinte barátság csatol. Ön szerencsés ember uram; mert a mint észrevevém, szerelme viszonzotatik.

A corrector szeme fölillant és örömittasan nézte a félistent, ki ujjá teremté őt.

— Igen, uram csak öntől függ, hogy boldog, véghetetlenül boldog legyen.

— Lehetséges-é az? — Szóló reszkető ajakkal Hibales.

— Ön holnap mindent megtudand. Fel vagyok hatalmazva holnapra a kisasszonyhoz meghívni theára; — tudja kávéház-zárás után.

— A dolgot — folytatá a szerkesztő — igen hamar nyélbe ütjük. Önnek — ha jól tudom, havonként 30 frtja van jelenleg, — lapomnál, ha elfogadja, még kaphat 20 frtot; —

Leopoldin pedig a jövő hótól kezdve — mint kardalnoknő szintén 50 frt fizetést húzand. S ez kezdetnek elég. Meg van-e elégedve velem?

A corrector szinte megcsékolá a nagylelkű szerkesztő kezét, s hála szókat rebegeve, vevé fel kopott felső kabátját és távozott.

A szerkesztő pedig visszalökvén magát a kerevetre, jóízűen nevetett.

— No — szólt magában — pompásan megy. E balek csakugyan megment Leopoldintól, — s Irmácskámnak ez egyedüli kifogása is elesik.

Pár hét alatt a házasság bevégezett tény lőn.

Egész írói és művészi nászt csináltak, melynek költségeit a nagylelkű szerkesztő hordozá. Jelen volt egy pár első rangu színházi tag s néhány író. Az összes fővárosi lapok hozák a hymen-hirt, melyben Hibales Sámuel »fiatal írónak« Leopoldin pedig »a nemzeti színház tagjának« neveztetett.

A föld legboldogabb correctora Hibales lőn. Boldogságát nevelte még az is, hogy egy »Leopoldinhoz« című költeménye — a szerkesztő szivességéből — épen a nász napján jelent meg a divatlapban.

A mézes hetek kellemesen teltek. A kis menyecske mindig ott csüngött karján. Együtt mentek a próbára, együtt mentek az előadásra. — Hátral egy vén bejárónó vitte a ruhás kosarat fején.

S mind ez úgy tetszett Samunak. Neki már háztartása van. Aztán mily írói, művészi élet ez!

A szerkesztő gyakori vendégük volt. Figyelmes, előzékeny.

Ha néha elfoglaltatása miatt correctorunk a színházba nem mehetett, — a jó szerkesztő szives volt nejét hazakisérni, s otthon szórakoztatni. — Mily büszkévé tevő ez őt.

De házas életük boldogságának ötödik havában, majdnem egyszerre két oly szerencsétlenség történt, mely az írói és művészi pálya szép reményeit teljesen összezúzta.

Leopoldint (őh átkozott színházi intriga) hangja elhagyá, s az igazgatóság fölmondta a szerződést, — és a napilap, melynek Hibales correctora volt, megbukott.

Maradt tehát azon 20 frt havi fizetéssel, mit a jó szerkesztőtől kapott. Hogy lehesen ebből megélni, családot tartani, — még azon esetben is, ha a jó szerkesztő, mint eddig tevő, apróbb kifogyhatatlan szivességgel fog viseltetni irántuk.

A jövő borzasztó képe marczangoló agyvelejének minden szálát, a nélkül, hogy egy jó gondolata támadt volna.

Ő, a ki annyi százezer hibát corrigált ki, a kérlelhetlen sors által tett eme ostoba hiba helyreigazítására képtelen vala. Óh ha alkalmazni lehetne itt is a »deleatur« jelvényét!

És ime e borzasztó perczek egyikén, levelet kap a »Káposztás-hartyáni Közlöny« szerkesztőjétől, melyben az barátságosan felkéri, hogy lapja számára egy munkatársat legyen szives szerezni, — kinek kötelessége lenne a hetenként kétszer megjelenő lap összes rovatait »összeollózni,« azt corrigálni, — 8 éves fiacskáját tanítani, — s ezenkívül a menynyire ideje engedni, kis gazdasága körüli teendőket végezni — nyáron; — télen pedig a szerkesztőné asszonynak Ponson regényeiből felolvasni. Együttal felkéri, hogy ha tágkörű

ismeretsége folytán 10 éves leánykája számára egy *olcsó* nevelőnőt tudna szerezni, igen le lenne ugy ő mint neje kötelezve.

Hisz ez ép nekünk való állomás! kiálta fel Hibales Sámuel, s feleségét örömmel ölelte át.

Leopoldinnak kezdetben ez eszme nem nagyon tetszett. Elhagyni a kedves fővárost, betemetkezni a vidéki élet sarába, borzasztónak tünt fel előtte; de végre is a kényzszerűség s azon körülmény, hogy házuk mondhatni egyedüli barátja is már csak ritkán látogatója meg őket, mivel komolyan házasodni készült, — rábirták a rémitő határozatra.

Néhány nap alatt már a *káposztás-hartyáni* káposztát fogyasztották.

Nem volt biz a valami kellemes élet.

Az első hetek még nyujtanak némi szórakozást.

A kis város bizonyos kíváncsisággal tekinté őket. Az ép ott mulató színészek előadásain a *szerkesztői ingyen zártszékeket* elfoglaló ifjupár nem egyszer vala központja a színházi látcsövek tüzének. S ez Leopoldinnak tetszett is; de aztán őket is megszokták, ép ugy mint utczaik térdig érő sarát és társaséletük unalmas egyhangúságát.

Ugy látszik azonban, a sorsnak még volt egy kis szava a fiatal házasok életéhez.

A »Káposztás-hartyáni Közlöny« leköltözésük után alig félévre, végelgyengülésben kimult.

Hibales Sámuel ismét állás nélkül maradt. Most már a sok csalódás után, irómaniájából kezdett teljesen kigyógyulni.

Mit hozott számára azon pálya, melyen kora ifjúsága óta annyi nemes hévvel csüngött: Kevés dicsőséget és sok nyomort, s nos még egy nőt, ki éhezni kénytelen.

Kezdett borzadálylyal eltelni a journalistika minden jelvényeitől. Gyűlölte a nyomtatott papirost és átkozta Guttenberget.

Utolsó szerkesztőjének azonban, e valóban kétségbeejtő helyzetben — sikerült segíteni.

Összeköttetéseinél fogva besegíté egy a kisvároshoz pár órányira levő *körjegyzőség* — ha nem is irigylésre méltó — de mindenesetre élhető állásába, — mely a »*collectorság*« is összekötve lévén, mindenesetre megmenté az anyagi gondoktól.

Igy leve a *correctorból collector*.

És Leopoldin?

Ő — dicséretére legyen mondva — teljesen beletalálja magát a falusi élet kellemes és kellemetlen helyzeteibe. Egy tüzről pattant, kitünő jó gazdasszony lett belőle, ugy hogy e téren sem sokat enged a vidék többi körjegyzőnéinek.

A szinpadot teljesen elfeledé. Lemondott a művészi ábrándokról, de annál jobban nézett a fejős tehén után, hogy a kis Géza és Leopoldinkának legyen mit kávézniok.

Hibales Sámuel, ha fel is hagyott az irói pályával, szorgalmas lapolvasó maradt.

Három lapjuk jár, köztük egy tisztelet-példány; melyet a divatlap jószívü szerkesztője, s Gézácska keresztatyja küld.

Körjegyzői hivatalos teendőit pedig a mi Sámuel barátunk oly pontosan teljesíti, hogy megeshetik, miszerint idővel még szolgabíróságra is fölviszi, s akkor aztán nem cseréli egy lapszerkesztővel sem.

Hory Béla.

Ghazel.

B a k i d i v a n j á b ó l .¹⁾

Hogyha szó van bimbó ajkról, rózsaaarczról, téged illet;	Büvész szemről és kegyetlen pillantásról, téged illet,
Hogyha szó van butól sebzett fülmiléről, engem illet.	Hogyha szó van szomjas ajkról, bomlott lélek, — beteg szivről,
Hogyha szó van mézes ajkról, jácint fürtről, rózsa arczrul,	Búbánatnak szegletében bus betegről, engem illet.
Jázminkeblü szivetrabló szép ciprusról, téged illet,	Hogyha mondják: az üdv honát romba dönti, elpusztítja,
Hogyha szó van kis patakról, mely hömpölyg a ciprus körül,	Az ő álnok, hütlen csalfa tekintete, téged illet.
Arczát földön hentergető szerelmesről, engem illet.	Hogyha Baki azt állítja: van örült, mint Ferhed s Medsnun
Hogyha szó van ármányhaju, bűvös fürtü cselszövörül,	Lelkétől is megfosztatott hü szerelmes, engem illet.

Törökből fordította

Erődi Béla.

E g y e d ü l.

Oh mily sivár a lét, milyen hideg, rideg:	Ki, mig te küzködöl, érted könyörgene,
Ha kebled hurjait többé nem ihli meg Szelid szerelmi tűz.	Sovárgva boldogan: a szívek istene Hogy vinne révbe már!
Ha nincs egy lény veled a sors izgalminál:	Lelked' mindig magas, nagy eszmén jártatod,
Ki téged s létedet, mint egy fénylő fonál, Édesden összefűz.	Agyad feszült ideg, minden pillanatod Komoly küzdésre hív
Haladsz a cél felé, napot s éjt összetéssz,	S fájón elgondolod: egykor mi jól esik
S nincs egy szelidke lény: ki rád remélve néz, S te benned bizva vár.	Ezer bohó dolog, ezer kis döreség, Mít megszentelt a sziv.

¹⁾ Baki a törökök legnagyobb lantos költője, élt I. Szulejman szultán idejében; meghalt 1008 1800)-ban. Divan versgyűjteményt jelent.

Sovárgva hallgatod, míg tün' az éj, a nap:
 Özvegy dalok miként forrnak, zsbonganak
 Lelkedbe' szüntelen.

Az ihlet percze jő, hő esőkját hinti rád,
 És száll a dal — de mint setétbe' nőtt virág:
 Ha szép is — szüntelen.

Jársz-kelsz a nők között, bájuk gyönyörre int,
 S ah, nincsen egy, ki ha véletlen rád tekint:
 Számodra üdv fakad.
 Mint fény-bolygók között fényetlen égitest,
 Suhansz, hogy árnyadat sugáiraikra vesd,
 S légy zordonabb magad.

Dicsőségért epedsz elvégre fölleléd,
 S ah, nincs veled, kinek ugy adhasd át felét:
 Hogy szebb egész legyen.

A hirnév súlya nyom, a koszoru kisért,
 S virágát szivesen adnád a tövisért,
 Mit ad a szerelem.

Jóllétéd növe-nő — de kedvre nem fakaszt;
 Házadba' pompa, fény — s te mégsem nézed azt
 Gyönyör hű fészkeül.

Lakásod az csupán, de otthonod soha,
 Nem tüzhely a tüzed — s kályhád meleg noha:
 Csupán tested hevül.

És vissza-visszahúll a mult hulláma rád:
 Ha olykor fölkeres a meghitt jó barát,
 Kit mély szívbánat ért.

Gyötrelmit festi le, kínról beszél veled.
 Ő tőled vár vigaszt — s te őt irigyeled
 Az édes bánatért.

Szeretni vágysz megint . . . egy-két gyöngéd alak
 Perekre megbüvöl — de elhülsz ujolag;
 Csaló volt a sugár!

A mult viszfénye csak, a vágy bucsúja volt;
 Az alkony átölel . . . érzed: szived kihalt
 S nem bir szeretni már.

S időd lassan lefoly, . . . fejedre hullt a dér.
 Megtörve szellemed, idegzeted alél,
 S hogy meglep a halál:

Nem jajgat özvegyed, kis gyermeked se' sir,
 Kivisznek csöndesen — s csupán a pusztá sir
 Mutatja: hogy valál!

Indali Gyula.

Erdély a remekjogban.

A kit szeretünk, annak multjáról a legkisebb értesítést is örömmel fogadjuk. Nekem örömet okozott Ulpianusnak néhány szava, melylyel Erdélyről, akkori néven Dacia-ról, tesz említést.

Ulpianus egyike a legelső virilistáknak a római remek jog művelői sorában. Tudományra kitűnő, polgári méltóságra és rangra előkelő. Vezérelve: méltányosság a törvényben, szigor az erkölcsökben.

A büszke Róma írói a távoli tartományokról csak hadjáratok tekintetéből irnak tüzetesen. Különbösen ritkán és keveset beszélnek a kapcsolt részekről, a fényűző Italiának táplálóirol. Dacia kivételképen többször jő szóba. Ulpianus érinti kormányzójának hatáskörét ¹⁾ s felsorolja érdekesebb városait. ²⁾

¹⁾ Dig. XLVIII. könyv, XXII. czim, 7 töredék, 14. §.

²⁾ Dig. L. könyv, XV. czim, 1., 3. és 4. töredék.

A mely városról valamelyik hires jogtudományi író vagy épen olyan tekintély, mint Ulpianus értesít bennünket, annak jelentékenynek kellett lennie. A Censur szerzője nem közöl egész geographiai szótárt, hanem csak a jogilag nevezetesebb városokat emeli ki.

I.

1. Trajanus első gyarmatának tartatik *colonia Zernensium*,¹⁾ röviden Zermis. A Trajanus hidjának fedezeteül szolgált, közel a Mehadia táján folyó Zierna, ma Cserna patakhoz a gyarmat névadójához.

2. Távol a határ fegyveres védővétől a mai Várhely környékén virágzott *Zarmisegethusa*²⁾, a Sargetia ma Zajkány patak mellett, melynek medrébe Decebál állítólag elásta roppant kincseit.

Trajanus Decebalt legyőzvé, a dák királyok székhelyét, Zarmisegethusát saját nevével jelölte meg. Ulpia Trajana.

A barbár romok felett szembetűnő köz- és magánpaloták emelkedtek. A római nép magának és isteneinek, családjának és hamvainak, tanácskozásainak és szórakozásainak mintaszerű hajlékokat emelt. Daciának gránit sziklái s márvány rétegei a bányászok, kőfaragók s szobrászok vésői által kezdtek tetszetős alakot nyerni s maradandó közművekké idomúlni. A polgári munkát elősegítették a katonák, jelesen az 5-ik legio Moesiából; épen ezért ezen legio parancsnokát D. Terentius Scaurust a feliratok hálával jegyezték fel. A kiépült Ulpia Trajana egyike a legragyogóbb telepeknek, melyeket az itáliai polgárosultság hozott létre. Nagy kiterjedésére mutat az, hogy egykori területén ma 12 oláh falu fekszik. Amphitheatruma, melyben 1600—1700 évvel ezelőtt állatküzdelmek s bajvívások mulattatták a népet, óriási méretű. Még e század elején látható volt több külföldi hely a lépcsőszerűen emelkedő nézőtérből.

Colonia Dacica név alatt Sarmisegethusa értendő, mely mint a hármadik dáktartománynak fővárosa, hivatalosan egyszerűen metropolisnak is nevezetik, mint politikai gazdasági és vallási központja a kincses Daciának, székhelye a császári helytartónak és tartományi közgyűléseknek.

A város előkelőségét tanúsítják azon férfiak, kik a városi tisztségeket viselték. Sarmisegethusa élén állani a császárnak sem vált szégyenére. Antoninus Pius elfogadta a sarmisegethusai *duoviratus* censori hatalommal s helyettesét bizta meg a város ügyeinek vezetésével.⁴⁾ Mint Rómában, úgy Sarmisegethusában is emeltek *capitoliumot*. Ma is látható a szikla, melyen állott Daciának fellegrája, honnan a váracsok sora Apulumig nyomozható.

A virágzó Ulpia Trajana elpusztult. A zajongó élet eltűnt. A romokat vékony

1) Dig. L. 8. XV. 1. §.

2) Dig. L. XV. 1. §. 9.

3) Mommsen. Corpus Inscr. Lat. III. 1443.

4) Mommsen. Corpus Inscr. Lat. III. 1459.

földréteg takarja. Az amphitheatrum küzdterén veres homokot kavár a szél, a veres szint a kiontott vérnek tulajdonítja a gyermekes hagyomány.

Az alkotó népnek miveletlen pocsék maradéka a feliratos kövekből meszet éget, s elmaradottságában érzéktelenül tapossa Erdély legelső fővárosa egykori diszének és pompájának töredékeit.

3. *Napocensis colonia*.¹⁾ Napoca várost Kolozsvár elődének tartják. A kolozsvári nagytemplom közelében leltek is erre mutató kőfeliratot.

Napoca előbb municipiummá tétetett, aztán colonia czímet kapott, ami előkelőbb hangzású. Központját képezte a Szamosvidéknek. Figyelmet érdemel, hogy a Szamos (Samus) folyó neve az óta mindég megmaradt.²⁾

Napocaban a foglalástól kezdve folyvást jelentékeny haderőt tartottak a rómaiak s ezen colonia mintegy fegyveres védbástya állt a barbárság határán. Onnan kezdték a mértföldjelzők számozását, ennek kiindulási pontja pedig vagy főváros vagy táborhely szokott lenni.

Napocától Parolissum felé hadi út vezetett sűrűn megrakva erődtívényekkel.

3. *Colonia Apulensis*.³⁾ Eredetileg a legio XIII. Gemina táborhelye (cannabae). A tábori szállás helyén két község képződött. Marcus Aurelius császár az egyiket colonia (c. Aureliana), a másikat municipium (m. Aurelianum) rangjára emelte.

Ezen kitüntetés első évéből (anno primo facti municipii) származik ama kőfelirat, mely dicséri az ismeretlenül maradni kívánó jóltevőnek emlékét, aki örömében közfürdőt építtetett a polgárságnak.⁴⁾

A municipium lakói többnyire nem katonák, a colonia lakói többnyire kiszolgált veteránusok, amaz négyes emez kettős elnökség (quatuorviri, duoviri) által igazgattatott. Területileg is el voltak különítve.⁵⁾

Apulumot később elnevezték Alba Julianak, Septimius Severus császár nejének tiszteletére.⁶⁾

Beszél Apulumról azon emlékkő, melyet már Opitz jeles német költő (+ 1630.) ismertetett erdélyi tanár korában, Bethlen Gábortól nyert tanszékén. A győzhetlen *Solnak* a római tanács nép és a gyarmat üdveért emelte C. Julius Valens az apulumi telepnek templomi előljárója (antistes.) Lelték ezen feliratos követ Sárdon Gyulaféhérvár mellett. Reményi Ede 1873-ban a Nemzeti Muzeumnak ajándékozta.⁷⁾

Ezen és egyéb feliratos kövek⁸⁾ is arra mutatnak, hogy Apulum kiváló város lehetett mind kereskedelmi, mind katonai tekintetben. Itt készült a daciai sereg számára a ruha, sátor, takaró s a t. szövet. Gyapjuszövési ipara jó hirben állott.

1) Dig. L. XV. 1. §. 9.

2) Mommsen. Corp. Inscr. Lat. III. 827.

3) Dig. L. XV. 1. §. 9.

4) Ephem. Epigr. II. sz. 414.

5) Hirschfeld. Epigr. Nachlese. Nro 22.

6) Reinesius. Class. 1. Inscript.

7) A m. k. Muzeum Feliratos Emlékei. Desjardins—Romer. 151. lap 349. sz.

8) Mommsen Corp. Inscr. Lat. III p. 182.

Gyulafehérvár körül óriás rommező tanúskodik Apulum hajdani nagyságáról.

5. *Patavissensium vicus*.¹⁾ Apulum közelében feküdt ott, ahol ma Torda. Oly helység (vicus) volt Patavissa, melyet nem betelepített gyarmatosok népesítettek be, hanem a benszülötteket saját kérelmök következtében adományozta meg a gyarmat jogával (jus coloniae) Septimius Severus császár, egyszersmind állandó táborhelylyé tette az új coloniát.

Megemlíthette volna Ulpianus Parolissumot is, mely szintén birt municipalis szervezettel. Virágzó népes város. Amphitheatruma romjaiban is nagyszerűségét hirdeti. De Ulpianus sem ezt, sem más telepet nem említ, mert példának okáért őt is elégnék látszott.

II.

A keleti Kárpátok bérczes vidékeit piros véren szerezték meg Trajanus legioi. De amit fegyverrel szerzett Róma, azt végleg meghódítá culturájával. Feltűnő, rövid idő alatt honos lett Daciában a caesarok nyelve és irodalma.

A gyarmatosításhoz megfelelő eszközöket választottak a rómaiak.²⁾

Az előre haladó győztes legiok utócsapatját képezték erkölcs, rend és munka képviselői. Ott lépdelt az állami vallásnak papja, hogy megszentelje a barbár földet. Tegyen abból rómaivá annyit, a mennyi lecsendesítse a honvágyat.

Jött a mérnök, hogy kijelölje az útvonalakat, melyek mind Rómába vezettek, mint a visszerek a szivbe.

Nem maradt el az iparnak aristokratája az építész, emelni emlékszerű épületeket, védbástyákat.

Megérkezett a földmérő kihasítani a telkeket s a házhelyek határvonalait és a szántóföldek mesgyéjét kijelölni.

És mindezekkel helyet foglalt a nyílt verőfényes vidéken a telepítvényes, megmunkáltatni a földet és ennek termelőerejét fokoztatni, a barbárok által nem sejtett mértékben.

A földműves rabszolga fáradozott, hogy *mások* hazája földéből legalább kis darabot, zöldebbé, termékenyebbé tegyen.

A türelmes bányamunkások lebocsátkoztak a föld gyomrába, hogy felszínre hozzák a legelrejtettebb értékes ásványokat.

A dörömbölő zuzdák, a füstfelleg alatt működő ellenállhatatlan olvasztó kemenczék, a nemes fémek művészi feldolgozói, a zárt szobákban termelő iparosok, a nyílt üzletekben árúló kereskedők, a találékony fejű, csóka szemű publicanusok és egyéb vállalkozók oly gazdasági lendületekbe hozták Daciát, hogy ez a legismertebb és legbecsesebb részét képezte az osztatlan nagy monarchiának.

A birodalmi kapcsolat szerencsés, a fémbányászat jövedelmező volt. Erre mutat Daciának művészi veretű sok érméje, melyből szép csoportot láttunk a gf. Károlyi Alajos palotájában Bpsten 1876-ban rendezett műipari és történelmi emlékkiállításán. Több

¹⁾ Dig. L. XV. 1. 59.

²⁾ C. de Champagny. Les Antonins. I. 307.

arany és ezüst érmén szemléltük Decebalnak legyőzőjét Trajanust. Némelyikre csak két szó vésetett: Dacia Felix. Mily sokat mondó rövidség! Gyakori azon bronzérem, melyen számarféjjel diszitett botot tartva áll a boldog Dacia. Szép aranyérem mutatja Antoninus Piust, gömböt emelve kezén. M. Aurelius a győzelem istennőjének képével ékíté aranyérméjét. Lucius Verust lovagoló alakban metszette ki a vésnők. Septimius Severus mellképben került ki az aranypéNZ verdéből. Hasonlag van gondoskodva Alexander Severus emlékérről is.

Méltó megnézni Dacia érmeit, mert emlékeztetnek ama jeles uralkodókra, akik a remekjogászok barátságát keresték, tanácsát követték és a »Dacicus« czimet viselték.

Daciában a római telepek köZgazdasági gyúPontokká váltak.

Emlékszerü építmények, győZelmi jelvények, színházak, fürdők, vízvezetékek, bálványok, templomok, hidak, katonai s kereskedelmi úthálózatok, a keleti Kárpátok mesés gazdagságú keblében üzött bányászat maradványai tanúskodnak az itten Trajanustól Aurelianusig virágzott boldog idősZakról, midőn béke honolt és jólét tenyészett a felléleKző tartományokban.

A virágzásnak indult gyarmatok mint képek és tükrök mutatták az Italiából hozott törvényekben és intézményekben a hatalmas római népnek fenségét.

A városi szerkezet a Tiberis partjairól átülttetett a Duna folyamvölgyébe is. Daciában sem hiányoznak municipiumok s coloniák, melyeknek benszülött lakói részesültek a római jogéleJ kedvezményeiben, betelepített lakói pedig pótolták a kiveszö barbár embe-
reket. Eme városok gyúPontjai a római nyelv és szokás terjedésének, védbástyái a birodalom nagyhatalmi állásának, érdekes forumai a római jognak.

A római jog itteni életének emlékét a közvetlenség hűségével hirdetik azon viaszos fatáblák számszerint harmincznyolczan, melyek 1786. óta eredeti példányokban kerültek napfényre majdnem 18 százados rejtkehelyükből. Bármily távol készültek is Rómától, még is hiven adják vissza a tiszta római formákat és fogalmakat a szerzödések körül.¹⁾ A római jog egykori uralkodásából vélem magyarázhatni, hogy a végrendeleKést, a rómaiak nemzeti szenvedélyét a dáciaiak utódai a románok, ma is előszeretettel úzik: tiz telkes közt alig hal meg végrendelet nélkül egy-kettő. A végrendelet készítés a román papságnak szinte a stólájához számítható.

III.

Ulpianus a felsorolt városainkról azt mondja, hogy a jus Italicum szerint éltek.

Italiát a derült égnek kék boltozata, a nyiló rózsáligetek illatárja bájossá tette; politikai helyzete pedig kiemelte a világbirodalom 47 tartománya felett.

Az apenini félszigetnek földes urai t. i. az állam, néhány imádott nemzeti isten és számos római polgár igazi *tulajdonosai* az öket illetö teleknek (fundus italicus.)

A tartományi telkek (fundus provincialis) csak egy urat ismertek a hódító államot s gazdáik csupán földbirtokosok és haszonélvezők, de nem *tulajdonosok*.

¹⁾ Mommsen. Corpus Inscr. Lat. III. 2. pag. 921—959.

De a tartományi telek, amelyre jus Italicum adatott, úgy nézhető mint meghosz-szabbitása az italiai földnek (solum Italicum) ¹⁾, ily terület quiritar minősítvényt nyert s rajta általában oly jogállapot uralkodott; mint Italiában.

A római kincstárnak száraz betegsége ellen a gyógyhatású adót homoeopathikus adagokban nyújtá Italia, ezen elkényeztetett elsőszülött leány a Rómának. A tartományok, e sokszor keserített mostoha leányok ellenben deficitirtó áldozatokat hordtak a Haza oltárára.

Az állambudget első főrésztét, melynek neve szükséglet, kiállítá Róma, másik főrésztét, melynek neve Fedezet előállíták, ha vért izzadtak is, a tartományok. Kedvező kivételt képeztek a Jus Italicum élvezetében levő gyarmatok. Ezek az *állam* részére sem fej, sem telek adót nem fizettek.

A megkülönböztetett Itáliának élénk városai megőrizték némi részben a belkormányzati önállóságot és birói joghatóságot.

Mindebben messze hátul álltak a tartományi városok. A rend és egység itt a katonai imperiumnak tágasabb tért követelt. Mint nálunk a még nem polgárosított katonai határőrvidéken.

De a jus Italicum élvezetében levő városok e részben is kiváltságos állást nyertek. A községi belszervezetet lehetőleg kivették a kormányzó befolyása alól. Eszélyesen óvatosan és lassan romanizálták a gyarmatnak nem római eredetű polgárait. Kimélték az ősi religiot, de e mellett az állami vallás istenei, főleg Vesta Róma és Augustus is nyertek füstölő oltárokat.

A községi vagyon önálló kezelése önként következik a jus Italicumból.

Nem csekély kitüntetés volt tehát az, hogy a fentebb felsorolt daciai városok azon joggal éltek, amelylyel Italia (jus Italicum.)

Élvezték a római vagyonjogot (commercium) és családjogot (connubium). Szerezhettek római jog szerinti tulajdont (dominium quiritarium.) Hivatkozhattak a jogszerűen s jóhiszeműleg egy-két évig békésen birt alkalmas dolognak elbirtoklására (usucapio.) Jogaik védelmében azon eljárást követték, mely a héthalom forumán követtetett. A *szabadság* (libertas) azon garantiákkal volt körülbástyázva, mint Trajanus oszlopa mellett. A *polgári* (civitas) minősítés köz és magánjogi jelentősége nem volt csekélyebb itt, mint az örök városban *családi* kötelék (familia) itt ép úgy megadta a souverain apai hatalmat, mint a XII. tábla születéshelyén. Szóval eme városokba az anyaországnak jogélete folyt tovább.

Az ily gyarmat Rómának mintegy csontjából való csont, véréből való vér, és a jus Italicumnak erejénél fogva az ily terület akármilyen távol feküdt Rómától, mégis a római polgári joggal (jus civile) élt, mintha a Tiberis partján terülne el.

Az említett daciai városok Róma mintájára szervezkedtek.²⁾ A nép curiák, centuriák és tribusok szerint gyűlésezett, választá tisztviselőit s hozott végzéseket. A város-

¹⁾ Plin Hist. nat. 3. 3. 25.

²⁾ Jung. Roemer und Romanen. I. 63.

tanács rendszeren 100 tagból (decurio) állott. A római szokások és erkölcsök elterjedtek. Jótékony alapítványok s emberbaráti társulatok keletkeztek. Az iparosok szövetkezeteiről a feliratos kövek érdekes átnézetet nyújtanak. Czéhek, melyeket gyapjuszövőök, kereskedők, hordszékes emberek alkottak, sok helyt említetnek. Czéhet képeztek a hajósok, akik a Maroson sőt és fát szállítottak; a tömlősök, akik tömlőn úsztatták át az utasokat ott, ahol hid nem volt a Maroson sat.

Az iparos testületek (czéh) zászló pecsét és levéltár nélkül nem gondolhatók, még kevésbé lehet őket elképzelni közös ünnep és lakoma nélkül. A római vallás és római konyha *mindég* kapcsolatban állott, mondja Mommsen¹⁾, aki velünk egy daciai közvacsorának költségvetését is közli.²⁾ 5 juh 5 frt 40 kr, 1 malacz 1 frt 50 kr, fehér kenyér 60 kr, tömjén 90 kr, 1 pint tiszta bor 60 kr, közönséges asztali bor 50 kupa 27 frt 10 kr, saláta 31 kr, eczet 15 kr, só és vereshagyma 19 kr, szolgálat 16 kr. mai pénzünkre számítva.

IV.

A római nép míveltségével nyelvét is terjeszté, szellemének felsőbbsege és eljárásának vas következetessége által.

Mutatja ezt Dacia gyors elrómaiiasodása, hol római jelleget vett fel a dákoknak még istene is.

Őseink a nemzeti fejedelmek korában sem meritettek kellő tanúságot Róma történetéből.

Példátlan türelmünk és indolentiánk anynyira ment, hogy anyanyelvünket itt-ott kezdték feledni azok, kiknek ereikben Árpád vére kering.

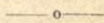
De reménylem, hogy elhódított véreink nincsenek ugy kicserélve, mint ahogy a dákokat kicserélte Róma.

A nemzetiségéből örökre kifordított dák faj egész rendén levőnek találja ősei el nemzetietlenedését s a beolvasztó elemmel azonosítja magát. Büszkeséggel gondol nem a hős, de balsorsú Decebalra, hanem Trajanusra, akinek kezét megcsókolta Decebal hódolata jeleül. A győző imperator magasztalása nem kevesebb, mint Róma erélyes és következetes nemzeti politikájának cultusza. A népeknek az erkölcsi erő és szellemi hatalom imponál. A tömeg leborúl a siker előtt.

¹⁾ Grenzboten. 1371. Die Röm. Ackerbrühder.

²⁾ Corpus Inser. Lat. III. p. 953. c. 15.

Egy kép alá.

Lombos erdőben öreg fánál
Híven szerető ifju pár áll,
S hogy megmaradjon örökkétig:
Nevöket a törzsökbe vésik.
Oh bohó pár! minek hiába'
Vésni a nevet bé a fába?
Kiszárad az majdan egészen
És törzse tűzre kerül akkor,
Vagy villám sújt rá a magasból —
S így is, úgyis por, hamu lészen.
Nincsen semmi az ég alatt,
Miben a földi halandónak
— Gonosznak úgy, miként a jónak —
Neve örökre fennmarad.
Látjátok, én ezt megtanúltam

Régóta már a fájó multan.
... Volt egy barátnóm messze innen,
Ki dúsan meg volt áldva itt lenn:
Karsu termettel, szőke hajjal,
Kék szemekkel és rózsza arczezal.
Azt hittem: tündér szép alakja
Örök életre van hivatva.
Ennek írtam nevem szívébe,
Melyről hittem, reméltem szentül,
Hogy nagy idők során keresztül
Bántatlanul őrizni fogja,
Nem mint nyomát a bujdosónak
Tengerpartok futó homokja.
— S lám, most egy sirkő jelzi nyilván,
Hogy én is csak a porba írák

Jakab Ödön.

Tubi története.

Allegorikus humoreszk.

Mindazon gerliczék között, kiket valaha ismerni szerencsém volt, az én hősnőm anyja volt a legszebb és legtiszteletreméltóbb, apja pedig a legtekintélyesebb. Üde ifjukoruk rugalmasságát előrehaladott éveikben is megtartották, s a kelő hajnalt kaczagva, turbékolva jelentették az embereknek.

Tisztesebb öreg párt képzelni sem lehet. Talán Philemon és Baucishoz hasonlíthatnám őket, ha egyáltalában ily pogányok valaha megközelítették e keresztény erényekben duskálkodó házastársat. Bármily rendkívüli dolognak látszik: de úgy van, hogy ők nem usztak a romlott kor piszkos hullámaival, s régi jó hírük a megpróbáltatások tűzéből folyton fényesebben került ki.

Az ő neveltetésük még azon árkádiai korszakban folyt le, midőn az emberek nem voltak úgy belebódítva a »Keleti Kérdés« siralmas labirintusába, mint most, s minden nap fris buzaszemeket, valamint jó hideg vizet nyertek táplálékul.

A házas életben gyakran előforduló viharok nem zavarták csendes családi létüket, s hogy örömük teljes legyen, a kegyes ég meghallgatá turbékolásukat; megajándékozván őket egy egészséges leánygyermekkel.

Az orvosok nem konstatálták, mi okból: a lázas öröm, vagy meghülés folytán, de szomorú tény, hogy az öreg szülék nemsokára elhaltak. Kimulásuk csendes volt, mint életük.

A kicsike kora árvaságra jutott.

Nem volt magával egészen jótehetetlen, s memoriája annyira fejtett volt, hogy szüleinek derült, nyájas és mindenekfölött tisztos arcza bánatos napjaiban gyakran megjelent előtte vigasztaló angyalként.

Komor esős napokon nem egyszer látható volt, a mint kalitja rácsozatán csinos kis fejét kidugta. Ilyenkor arczvonásai tompa melancholiára s mély búra mutattak, s meg is kell vallani, hogy mint jónevelésű kised, szívének gyermekes őszinteségével gyászolta szüleit jó darab ideig; de egyszerre csak kezdett vig lenni.

E meglepő változás oka abban keresendő, hogy a szomszédból egy deli gerlelegény gyakran átkacsintgatott a gyászos kalitkába.

Nyári éjjeleken, midőn a szomszéd ház urnőjének egy holdvilágképű ifju éjjeli zenéket adott, meg-megmozdult hősnőnk kebelében is az a *valami*, az a balga kis husdarab mit a prózai emberek *szivnek* neveznek, de a melyet sokkal inkább lehetne a szenvedélyek s szenvedések gyökerének hívni.

A deli gerle ifju udvarlása nem ment kárba, s talán mielőtt a gyász-év letölt volna, (ámbar erre biztos adataink nincsenek,) a sóhajtozó szerelem rendes, törvényes házassággal pecsételtetett meg.

Fájdalom, a mézes hetek pásztoróráit rettentő esemény zavarta meg.

Egy reggel a férj, — prototypja a papucs alatt nyögő szerencsétlen lelkeknek, — több ijedelemmel, mint indignatióval azt tapasztalta, hogy lakházuk ajtaja *tátva nyitva* s a kis feleség, a *nők példányképe* (!!), reggel nyolcz órakor érkezik haza, s teremő ég minő állapotban.

Nem akarom a nyájas olvasót sokáig úntatni, elég az hozzá, hogy a nőcske toilletje a legerősebb mértékben »zilált« volt.

A gyámoltalan tökfilkő férjnek nem volt alkalmja látni ifjabb Dumas et cons. újabb keletű drámáit, sem I. László királyunknak idevonatkozó erőteljes §-ait nem olvasta és nem ölte meg a csapodárt.

Hanem jó kedve egyszer-mindenkorra oda lett. Keserűségnek adta magát, sőt fokról-fokra a legszilajabb tivornyáknak. A buzaszemeket pukkadásig fogyasztotta.

Részeg lett a bubánattól s keserű misantróp. Nejének hizelkedései nem hogy vigasztalták volna, de néha még kitörésekre is kényszerítették.

Egy este aztán mámoros fővel s megsavanyodott kedélylyel olyasvalamire határozta magát, mi eddig, tudtunkkal példátlanul áll a gerliczék évkönyveiben. Az emberek e mütétet különböző szemüvegeken nézik, de nevét az öngyilkosság szóban állapították meg.

Jól tudta, hogy a nagy házi macska mindig a rácsozatnál leskelődik s erre számi-

tott. Hős lélekkel kidugta fejcskáját. Az álnok macska villámgyorsan felhasználta az alkalmat; tigrishez méltó ugrással felgymnasztikázva sugár testét, egy harapással megfojtotta.

A kis kaczer kegyetlen sikoltozásban tört ki, de a holtat többé életre nem hozhatta. Most érezte csak igazán bűnös voltát. Fuldokló zokogással vetette magát a hideg tetemre, forró csókokat szórt a lecsukott ajkakra. Mind hiába!

Ettől kezdve a bűnbánat napjait élte. Nem volt senkije a világon, s az unalom majd megölte.

Miután azonban a kalitkát nem egyedül az ő számára tákolták össze, — tiz nap múlva új lakók jöttek. Egy puritán házaspár: távoli rokonok a kis özvegyhez.

Eleinte megvoltak úgy a hogy. A kis özvegy figyelmes, a jövevények udvariasak. Legyezgették egymás hibáit; különösen az új lakók mindennemű pikáns megjegyzést az özvegy multjára vonatkozólag ildomosan magukba fojtottak.

A férj ugyan nem nyomhatta el bosszuságát a felett, hogy az együttlakás óta felesége mindenben utánozza a másik nőt.

Már a járásuk valami nagyszerű, valami divatos volt; nyakukat, fejcskájukat hátravetették, begyüket előretolták s igen huzamos időközökben tették le egyik lábukat a másik után.

A mogorva férj pedig egyszerre váratlan, véletlen *fűlig szerelmes lesz* a kis özvegybe. E fordulat bármily csudálatosnak látszik: tény, megtörtént szomorú tény. Egy szép délután a nő gyanús helyzetben lepte meg férjét a bánatos özvegygyel. Hiába mentegették a dolgot, hogy »a csókolózás rokonok közt sem helytelen, sem megtiltva nincs,« sat., a tisztes asszonyság gerléhez nem illő pulykaméregre gyuladt, s féltékeny, irigy lelkének teljes gyűlöletével kiáltott föl:

»Vagy ő, vagy én!!«

Toll le nem írhatja, szó el nem mondhatja hősnőnk további sorsát. A párduczlelkületű asszony minden reggel nagyokat csapott ékes orrával fejére, úgy annyira, hogy egy délután ájulva találtam a kalitkában, *félszeme kiütve*, fején tátongó nagy sebbel.

Én hallomásból tudtam előéletét, de kínos helyzete bárki szívét is megindította volna. Fátyolt dobtam a multakra, kiszabadítottam kritikus helyzetéből, s szobámba vittem *laktársnak*.

Könnyen simuló, kedveskedő modorával csakhamar behizelegte magát. A mint benyitok, repül vállamra s nevetséges mókázásokkal igyekszik feledtetni a multakat.

Jókor reggel csengő kaczagásával ébreszt föl.

Fejem felé repül s kecses hajlongások közt turbékol füleimbe.

Sajnos, hogy nagyvilági modorát nem bírta levetközni. Járásán pl. mit sem változtattak a sanyaru körülmények.

A neve: »Tubi.«

Most, midőn e sorokat írom is, — itt lépdel előttem az asztalon apró veres lábacskaival s lecsüngő fején megmaradt félszemével csudás okossággal sandit az ákombák sorokra.

»Madame Tubi vigyázzon magára, elég volt a kalandos életből, tegnap délután azt hallottam hogy legujabban valami együgyü galambbal kokéttirozott, a mi tekintetbe véve, hogy félszeme van, nem épen nobilis dolog.«

Daczára javulásának, félek, hogy az első alkalommal *ujra megszökik.*

Ember Károly.

Á z s i á b a n .

1864. okt. 1.

E világtáj volt őseink hazája ?
Innen jöttek egykor a magyarok ?
Dunánk, Tiszánk áldott szép rónáira ?
Szívem hevül, keblem lángban dobog.

Mi volt a magyar ? rohanó tengerár
Maga jelölte meg határait ;
Magában hordta, emelte, mint az ég,
Fényét, mosolyát és villámaid.

Hazát eserélt, szíve a régi maradt,
Harcokban hős, küzdelemben szilárd,
Czédrus, koronáját égre emelő,
Melynek tomboló zivatar nem árt.

Hatalmas, parancsot másoknak osztó,
Földön porban csuszást nem ismerő ;
Nemzet, melynek istene a szabadság,
Ez az égi mindenható erő.

És most mi vagy nemzetem ? hős elődök
Vihartépett pusztuló nemzete ;
Kinek a mult fényéből egyebe nincs,
Mint egy vérző bús emlékezete.

Parancsolnak s te engedelmeskedel,
Hol van erőd, hogy széttörd lánczaid,
S a jobb sors és szabadság angyalával,
Töröltesd el gyászod siralmait.

Ébredj, ébredj hajdan dicső nemzetem,
Ősi hazádból esd fiad feléd,
Mutasd meg, hogy a küzdelmes ezredév
Nem törpíté el Árpád nemzetét.

Csak sebzett, de nem halt meg az oroszlán,
Ha talpra áll hőseinek sora,
Tud lenni mint volt rettenthetetlenül
Zsarnokok ellen istenostora.

*S magyar még a magyar, s a mit elvesztett,
Van karja, lelke visszaszerzeni ;
Lelánczolt és elárult szabadságát
Dicsstelen haláltól megmenteni ! . . .*

Czelder Márton.

Rettenetes furcsán néztünk ki. Hosszu szürke vászonkabátba és harisnyába bujtunk be, a fejünket meg valami sipkafélébe dugtuk bele. Nem tudom, hogy ez a sipka egy ős scythafőveghez, egy hálósipkához, vagy egy oláh kucsmához hasonlított-e inkább? — denique a fejünkön volt. Kezünkbe egy hosszú pálczát vettünk; azaz hogy nem is annyira pálcza volt az, mint *gyertyatartó*: a pálcza végében egy darab faggyugyertya levén becsiptetve. Hosszu olasz szivarra gyujtottunk még s készen voltunk.

Előbb megnéztem magamat, aztán a társaimat, aztán kinevettem magamat, aztán társaimat. És neveltük egymást kölcsönösen, míg vezetőnk nem figyelmeztetett, hogy mehettünk.

A *marosujvári* sóbánya torkolata előtt álltunk. Erdély *aranyvidékéről* jövének vala, hol összevissza kóboroltuk az aranybányákat s láttuk a föld gyomrából kihozott nemes érczkövet s végig kísérhettük, miként lesz belőle előbb drága arany és ezüst, — azután pedig kivert, csillogó fényes pénz. Az arany és ezüstpénz történetéből csak annyit tudtunk, hogy soket vernek ugyan hazánkban is, de azután kimegy mind a külföldre adósságba s nekünk idehaza nem marad egyéb a rossz bankónál; az is kevés. Most megtanultuk, miként hozzák ki az aranykövet a *verespataki* bányákból, miként dolgozzák, főzik és sütik azt a *zalathnai* kohókban, miként nyujtják, lapítják, döngetik s ütlegelik a *gyulafehérvári* pénzverdében, míg az a sáros, piszkos kődarab, melyet Verespatakon találtunk, mint méltóságteljes komoly pénz ugrik elő, csillogó királyi képpel s így köszöntve be: »*Bizalmam az ősi erényben.*« (A mely »*ősi erény*« alatt bizonyosan nem az értetik, hogy magyar ember zsebében a pénz nem marad meg.)

A gyulafehérvári pénzverde kincstárában azután érzékenyen elbucsuztunk a garadába rakott arany és ezüstpénzektől. Jól tudtuk, hogy sohse fogunk többé találkozni az életben. Tudtuk, hogy ha e nehéz csikorgó vasajtók még egyszer meg fognak nyilni, hát csak azért nyilnak meg, hogy kibocsássák ezt a szép arany és ezüst pénzt a külföldre. Hát tisztelt olvasó, ugy-e te is csak hirtől ismered a magyar királyi arany és ezüst pénzt? Nos ha ilyet akarsz látni — menj nagy Németországba, vagy tengeren tuli Angliába, vagy akár egetverő vitéz Romániába: ott is többet látsz a mi szép arany és ezüst pénzünkéből, mint idehaza.

S így bucsut véve az arany és ezüstitől, eljövünk a *só birodalmába*. A bányafelügyelő felnyitá a marosujvári sóakna torkolatát s a bányászok szokásos üdvözlétével bocsátott utnak:

— »*Szerencse föl!*«

Vezetőink, edzett régi bányászok, ajtatosan keresztet vetettek magukra, belenéz-

tek a bányaüreg tátongó setétségébe, megigazitották mecseiket és szintén azt mondták, hogy »Szerencse föl!«

Csak később, midőn hosszas kóborlás után a bánya mélységéből ismét feljutottunk a szabad levegőre, éreztük át e szavak valódi jelentőségét. Több a pusztá szokásnál, midőn az ember e helyen segítségül hívja a jó szerencsét, hogy ép bőrrel s tagokkal engedje ki-jutni a föld gyomrából Isten szabad s életető ege alá.

Keskeny lépcsőzeten bocsátkoztunk le. Elöl ment egy derék értelmes bányatiszt, ki vezetőkül ajánlkozott, utána ballagtunk szépen sorban, illő távolságban egymástól, hogy ha egyikünk el is esnék — le ne rántsa lábáról a többit, hogy valamennyi nyakát törje. A pálczába dugott gyertyákkal szépen világítottunk magunknak, megnézve előbb mindig a helyet, hova lábainkat leteendők valánk.

Nemsokára, husz méternyi mélységben elértük a *földréteg* és a *sótömeg* közti határt, hol a föld megszűnik s a só kezdődik; szintén láthattuk, akár ujjainkkal is megtapinthattuk a földet s alatta a sót; a kettő közt nem volt semmi más összekötő anyag, mint az más kőzeteknél szokásos. Fölöttünk immár becsapódtak a földréteg hullámai s benn valánk a só-tömeg birodalmában.

Az agyagköpeny, mely a sóréteget borítja, megóvja azt pusztulástól, olvadástól, elpárolgástól. Az agyagréteg magába szívja az esőt s nedvességet s oltalma alatt sértetlen marad jövő száz és ezer nemzedékek számára egy nagy kincs: a só-tömeg. Sóban tehát nem lesz hiánya Magyarországnak. S így világos, hogy az pusztá frázis, mikor »sótalan kenyérről« beszélünk, melyet a jövő nemzedék enni fog. Sója lesz a jövő nemzedéknek; hogy *kenyere* lesz-e, az más kérdés.

Körülbelül 70 méternyi mélységben irányt változtattunk. Eddig függőlegesen szálltunk le a föld középpontja felé; a kemény gerendákból csinált lépcsőzet a sókőzetbe volt beerősítve s elég biztosságot nyujtott, miután a só valamennyi bányakőzet közt a legkevésbé veszélyes.

Ezután már majd vízszintes, majd leszálló irányban haladtunk. Keskeny folyosón át vezetett utunk, mely szintén sóba volt vájva. A teljes biztosság tudatában haladtunk, mert tömör sórétegen jártunk. Egyszerre azonban deszkapadozat váltá fel az előbb szilárd sőalapot; a deszkák recsegttek s kongtak lépteink alatt.

— Tudják önök, hogy mi fölött állunk? kérdé vezetők, megállva.

— Nos? mi fölött? sürgettük szörnyű tudományos kíváncsisággal.

— Egy hatvan méternyi mélység fölött — volt a válasz.

Épen elég, hogy az ember hetven darabra törjék, ha a hajló s recsegő deszkák közül valamelyik kissé korhadt találna lenni.

De már ezután óvatosan bocsátottuk lábainkat a padlóra s oly simán és kényesen lépdeltünk, mintha tojástánczot járnánk. Az a tompa kopogás, hajlás és recsegés, melyet lépteink okoztak, sehogy sem hangzott kellemesen. Hát nem is tréfa az, mikor az ember tudja, hogy alatta elférne egy bécsi szent István torony s a tetejébe még egy s még mindig maradna annyi hely, hogy az ember örökre elbucsuzzék ettől a deficites világtól, — ha az a jámbor s türelmes deszkaszáll a lábunk alatt — egyet roppanna.

Alattunk már egy óriási sóakna volt. Tojásalakúlag vajták ki, boltozata felül folyton keskenyedett, míg az üreg csúcsán oly szűk lett, hogy egy 5 láb hosszú gerendával már át lehetett fogni. S az így alkotott folyosóban kóboroltunk.

Egy kanyarulatnál, a mint fokozatosan szálltunk alább, sajátságos éles hangok vegyüléke üt meg füleinket. Kivehettük, hogy csákányütések és ez sejteté, hogy közel vagyunk a ciklopsok műhelyéhez.

Az eddig hűs és szellős levegőt rekedtebb váltá föl, melyet büzhödtté tett a százkakra menő bányamécsek gőze. Most kiértünk a kacsaringós, lejtős folyosóból, mely eddig vezetett.

Nagyszerű látvány! A mit gyermekkoromban a ciklopszok műhelyeiről olvastam a mit az ókor költői Vulkán hazájáról sánta hatméretűekben megénekeltek, a mit borzadalmasnál borzadalmasabb regényekben titkos összeesküvésekről, hamis pénzverőkről s rablóbandákról (melyeknek tüzhelye szükségkép egy-egy óriási barlang vagy üreg) mesélgettek: az most mind előttem volt — valóságban.

Egy irtózatoss nagy üreg oldalán álltam. Lábam alatt csak 50 méternyi mélység tátongott. Szemen a sötét üreget át sem pillanthatta; hiszen már 100 méternél mélyebben voltam a föld alatt. Csak az üreg egy kis részében derengett némi félvilágosság; száz meg száz bányamunkás dolgozott ott, — bányamécseknél; de csákányaik gyors kepelése alvilági zajjal tölté be a kongó üreget. Néha-néha valamelyik munkás — tán hogy könnyebben menjen munkája, vagy bufelejtésül, vagy szórakozásul, elkezdett egy nagyot kurjantani, mi az aknában mint a sebzett oroslán, vagy a bölény veszett ordítása hangzott vissza.

A zsvaj és zaj elárulta, a mit szemünk a homályban elég tisztán nem birtak ki-venni, — hogy az akna mélyében foly a munka. Csak a számtalan bányaméc s világát láthattuk, mellette pedig mintha icziny-picziny hangyák nyuzsognának; emberek valának, kik egész rendszeresen zsákmányolták a föld gyomrát.

Kiabálni kezdtünk a karzatról, melyen álltunk, a mélységben dolgozó munkásokhoz. A roppant üreg a mi hangunkat, s a bányászok válaszát is úgy adta vissza, hogy azt emberi hang gyanánt felismerni nem lehetett; emberi torok képtelen ily harsonára.

Egyszerre égni kezdett alattunk az akna feneke. A bányászok három-négy helyen egész szalmaboglyákat gyújtottak fel, hogy ily rémvilágítás mellett lássuk a még rémesebb üreget. S valóban óriási világosság szükséges ahhoz, hogy az ember átlássa a sóüreg egész borzasztóságát.

Oly üreg ez, melyben országházak, gyülestermek, templomok egész csoportja férne el. S ez az üreg egyetlen kőzetbe, a sórétegbe van vágva. Ez képezi talaját, falait, boltozatait, oszlopzatait. Keményebb és szilárdabb fal, mint a középkori építőmesterek legfurfangosabb vegyanyaga, melyet várak, templomok, s colossalis épületeknél alkalmaztak. Nem is dönti össze semmi ezt az építményt, csak a — víz.

Ily aknák képződése egészen egyszerű. A földszin alatt bizonyos mélységben megkezdik a sóréteg vágását, s aztán évről-évre lejjebb haladnak, aszerint, a mint több, vagy kevesebb só termeltetik valamely évben. Az egyik lejárathál, mely ez akna fenekébe vezet, az oldalfalba vágva évről-évre szorgalmasan feljegyezve találtuk, hogy minden évben meny-

nyivel haladtak lejjebb; a miből felületes következtetést lehetett vonni az évenkénti sótermelés mennyiségéről. Némely évben 3 méternél is mélyebben haladtak e sórétegben; de viszont az 1848. és 1849-iki éveket alig fél méter választja el egymástól, mert hát amaz években a sótermelésnél nagyobb dolgokkal s nagyobb eszmékkel foglalkoztak az emberek.

Minél lejjebb száll a munka, annál inkább tágul az akna. Ivszerű boltozata egymástól folyton távozó oszlopfalakon nyugszik. Egész szalmaboglyák alig világítják be az oly módon képződött óriási üregeket. Csak itt-ott, hova a világ közelebb ér, gyönyörködhetünk azon imposans parquetirozásban, melyet maga a sóréteg képez. Néhol kicsillámlik, mint gyémántfal, a jegecekkel bevont sófal; máshelyen a sóréteg a márványképződést utánozza, — a különféle vegyületű csikok összetarkítják a sórétegnek majd fehér, majd szürkés színét.

Szépség tekintetében gyakran a legremekebb templomokkal versenyzik az ilyen üreg. Itt látja az ember, hogy hangya szorgalom, kitartás és idő: mily nagyot képes teremteni. A napi munka eredménye alig látható; alig néhány sópadot vágnak le napönként; eltűnő kis mennyiség a borzasztó sötömegekben. De évek múltán s évtizedek után, a naponként kivájt sómennyiségek folytán oly borzasztó nagy üreg áll elő, — melyben kényelmesen elférnének egész városok.

Leszálltunk a munkások közé, megnéztük miként vágják a sólapokat, miként törlik azokat koczkára, miként osztályozzák, miként szállítják el a törmeléket valamely félreeső üregbe, hol az ismét jegecedik idők múltán.

Százötven méternyire lefelé szállni, többnyire rossz, keskeny és sikamlós lépcsőkön, nem a legmulatságosabb dolog. Az ember az ilyen alvilági kirándulás után megtanulja azt, hogy mi a — *térdbicsaklás*. Mindegyre szeretnél imádkozni. Hát bizony kezdtük érezni, hogy vannak térdeink s tudományos szomjunk nagyon lelohadt, mikor arra gondoltunk, hogy azokat a lépcsőket és folyosókat, a miket lefelé másztunk, még *felé is* vissza kell mászni. Kérdeztük vezetőnket, hogy miként juthatnánk vissza valami kényelmesebb uton Isten szabad ege alá?

— Az aknából egy vízszintes tárna vezet ki, mely vasuttal van ellátva, — de abba most betört a Maros — mondá vezetőnk. Ezen az uton nem merem kivezetni az urakat, mert lehet, hogy a sóréteg átázott, miután a viznek még nem birtunk urai lenni és vízmentesítési töltésünk, melyet a Maros partján láthattak, még nincs befejezve. De ha az urak kényelmesen s gyorsan fel akarnak érni — üljenek be ebbe a *hordóba*.

Elvezetett az üreg közepére, hol egy vékony dongájú, félfenekü hordó állt, körülkötte s felkötte egy kötélre.

— Tessék ebbe beülni! mondá vezetőnk.

Hiszen ha csak ennyiből áll az egész! Nagyon szívesen ültünk mi. A térdünk ugyanis felmondta a szolgálatot. Bemásztunk s elhelyezkedtünk a hordóban, lesve, hogy miként escamotiroz minket ki ebből a mélységből tudós vezetőnk. Maga mellé intett egy öreg

bányafelügyelőt s felmáztak ők is mindketten a hordóra, egymással szemben, de úgy, hogy csak egyik lábuk volt benn, a másik kün lógott, s tulajdonkép a hordó élén ültek, egyik kezükkel a hordót tartó kötélbe kapaszkodva. Nem irigyeltük vezetőink függő helyzetét s váltig kínáltuk, hogy csak tessék beülni, majd szoritunk helyet a hordóban. Ők mosolyogtak s kértek, hogy nagyon csendesen legyünk, de nagyon csendesen, sőt egyáltalán ne mozogjunk, úgy ülünk ott, mintha valami sódarab lennénk. Azután megrántották a kötelet, háromszor keresztet vetettek magukra s reszkető hangon mondták:

— Szerencse föl!

Akkor egyszerre a kötél feszülni, a hordó mozogni, fordulni s recsegni kezdett. Tisztában voltunk magunkkal, hogy — fel fognak huzni. Az üreg sötét volt. Az akna egyik részében dolgozó száz és száz munkás mécsc nem volt képes bevilágítani a borzasztó üreget. Nyaktörő vállalatunk egész borzasztóságát nem sejtettük a sötétben. Éreztük, hogy a hordó recseg, a kötél egyet-egyet recscsen s elkezdtünk a fölött elmélkedni, hogy milyen okos ember a bányász, mikor oly buzgón hívja fel segítségül a jó szerencsét.

Egy negyedóráig utánoztuk már a sóbálványokat. Nem volt szükséges, hogy vezetőink figyelmeztessenek, hogy ne mozogjunk. Mi nem mozogtunk, hanem a hordó az annál inkább mozgott ennek daczára. Majd úgy járt mint az orsó, majd úgy mint az óra-inga. Sejtettük, hogy elég magasra felhuztak már, hogy le ne kívánkozzunk többé. Kezdtük sokalni a mulatságot.

Hát ime — egy lángtenger gyult ki alattunk. Az akna több helyen egyszerre elkezdett égni. Be lőn világítva az egész borzasztó üreg. Akkor láttuk, hogy mi már irtózatos magasságban lógunk fenn a boltozat táján, az akna fölött. A munkások raját jól meg lehetett különböztetni s egy óriási bömbölő hang verődött vissza a boltozatról:

— Szerencse föl!

Bizony szerencse föl! nagy szükségünk van reád jó szerencse!

Ekkor láttuk, hogy közel járt az istenkisértéshez, hogy ily merész vállalatra adtuk fejünket. A hordó himbálódzott jobbra-balra, a boltozat szűkülni kezdett, a falak közeledtek s ha e falhoz hozzáütődünk — furcsa mulatság lesz a vége. Az üreg folyton szűkebb lett. Fejünk fölött egy akkora lyukat láttunk mint a hold, — az volt a napvilág, az áldott napvilág, mely egy kürtő félén besütött, a melyen nekünk ki kell jutni. Az üreg falai már közel értek hordónkhoz, már-már beleütődtünk; vezetőink rendithetlenül, de izgatott arccal álltak a hordó szélein . . . Most . . . most . . . oda verődünk a falhoz . . . Nem, — vezetőnk erős válla és karja mérsékelte a falhoz csapást s mikor a visszalökéstől a hordó az ellenkező irányba hajlott, ott a másik vezető védte meg a hordót vállával s karjával. A folyton szűkülő kürtőben vezetőinknek sikerült meggyengíteni a hordó erős ingását s vállaik és karjaik által védve emelkedtünk folyton, fejünk fölött a kürtő nyílásának előbb halvány fénye élénkebb lett, de a mint sováran felnéztünk vágyaink Mekkája felé, mintha jégeső verte volna arcunkat. Kerestük a köveket, vagy a jégcseppeket, melyek fejünkre s arcunkra kopogtak — de nem találtuk sehol. Vezetőnk megmagyarázta, hogy ez azon finom portól jó, melyet a szél a nyílás széleiről lefúj, e porszemek a nagy mélységben a természet törvényei szerint oly esési sebességet nyernek, hogy ütésük érezhető lesz; felvi-

lágosított arra nézve is, hogy a nyílás széleiről gondosan minden törmelékét vagy apró kődarabot eltávolítanak, mert ha egy olyan kis kő leesik, hát az a nagy mélységben nyomorékká ütheti az embert.

Még azon törtük a fejünket, hogy valami bolond kövecskének mégis eszébe jutna oda lemenni akarni, honnan mi már kijutni akarunk, midőn egyszerre a napvilágtól kápráztak szemeink s arcunkat a föld feletti levegő csókolta.

Isten szabad ege alatt — lógtunk. Alattunk összecsucódott az aknaszáj erős tölgy ajtaja, s a hordó tisztességes zökkenéssel ereszkedett le a földre.

— Szerencse föl! hangzott körülöttünk.

— *Köszönjük alásan!* — viszonzottuk.

Kiugráltunk a hordóból. Csodálatos, hogy a térdfájásunk elmúlt. Mintha sohse is lett volna.

Hanem azért másodszor még se tettük meg ezt az utat. És még most is kegyeletes érzéssel vagyunk mindnyájan, kik ebben a földalatti kirándulásban részt vettünk, azon kötél s azon — összesen két szemmel rendelkező — hat érdemes Bucefalus iránt, melyek 150 méternyi mélységből felhúztak.

Lukács Béla.

Karácsony éj van ...

(Decz. 25. 1876.)

Karácsony éj van, vad vihar dúl
A tarlott rónatáj felett,
Szobám esüdjét más nem zavarja
Mint vén órák mely ott ketyeg
A kandallón, de olyan halkan
Mintha visszhangja volna csak,
Az én beteg, kifáradt szívem,
Elhaló dobbanásinak.

A szél jajgató zokogással
Megzörgeti kis ablakom,
Regél nekem elmúlt időkről
'S én mélyszóval hallgatom — —
Körítnezek, homályos minden
Olyan rideg, oly elhagyott;
Oh! hajdan, itt ezen falak közt
Mennyi üdv, mennyi kéj lakott.

Itt esküdtött forró szerelmet
Itt borultam keblére le,
Lázás csókom itt ége ajkán
'S itt nyugodott tekintete

Először rajtam, hogy aléltam
Vállamra hajtotta fejét.
Ez első percnek szent varázsát
Lelkem, óh! most is érzi még.

Égető nap volt hó szerelme
Mely elhervasztá szívemet,
Nap, mely jött üdvöt adni 's aztán
Az örök semmibe vészett,
Elveszett, kihunyt mindörökre
Gyászt, siralmat hagyva nekem
'S nincs egy sugár mely földeritné
Reménytelen vak éjjelem!

De hah! mi ez! bűvös fény támad
Tánczol az árnyék a falon
Harangozás hallik a légben
Zsolozsma zeng az ajkakon.
Hallgatom, 's béke száll szívembe
Mig ismétlem az éneket:
»Üdv, üdv a földön embereknek
Ma a megváltó született!« — —

Vay Sarolta.

A nemzet apostolai.

Beszélyke.

I.

Hosszu-Palánkát, melyet századokon át magyar falunak ismertek, bérczes tájon, román (oláh) községek veszik körül. Tíz évvel ezelőtt, a becsületes lakosok románul köszöntötték egymást. Imigy-amigy beszéltek magyarul is, nagyon jól tudták, hogy egyik-másik szomszédnak apja, nagyapja még magyarul társalkodott, egyik-másik még hiven emlékezett arra is, hogy mint kis gyermeket az apó, vagy a nagyapó térdein tánczoltatva, magyar nótát dalolt, de már kimosódott emlékezetéből, mint vászonra festett gyönyörű kép az elemek harcza folytán.

De tíz évvel ezelőtt történt, hogy Hosszu-Palánkára egy ifju iskolamester került. Épen idejében érkezett bizony, mert a gyermekek, mint a gazdátlan jószág, csatangoltak utczákon, mezőkön; a nagyobbak munkaidőben csak beváltak az apjuknál ostoroszámban.

Mint vásári ritkaságot bámulta meg a falu Bátor János mestert. Szép tavaszi alkonyaton ment végig az utcán a templom felé, a fáradságtól meg-megemelve kalapját hűtözött a hűsödő légben, majd egy sokat mondó tekintetet vetve a szüette, rozszant lábú két oszlopra, melyekre az iskolai csöngetyű volt alkalmazva s látva, hogy ott kísért a hívogató kis érczmű s eső rohasztotta kötélzárral éktelenkedik, — keserű mosoly vonult el férfias arczán s határozott léptekkel tartott a házfedél csúcsán kis kereszttel kitüntetett papi lak felé.

Középtermetű, izmos, szívós testalkatu az ifju mester, haja természetadta fürtökben simul fejére s előnyösen emeli ki értelmes arczát.

Nem szép, de rokonszenves alak, azon sokak egyike, kiknél a szem szépsége pótolja az arcz durva vonásait.

Arcza egy kissé összenyomott, valamennyire előrenyomuló álla s vékony metszetű összeszorított ajkai, meg a dús szemöldökök közt már ily ifju korában észrevehető redő, szembeszökő ellentétet alkotnak a szemek mosolygó derűjével, de amellet is bizonyitnak, hogy az ifju élénk, fogékony kedélyű s e mellett jellemzilárd lehet.

Hosszu utjában a csak most kijelölt apostol, mért épen olyan szekeren érkezett, mint hajdan hatalmas elődjei, szomjuságtól eltikkadva, a tiszteletes ur házkerítése előtt elterülő pázsitra érkezett, melynek közepében tájszerte hirre kapott jó ivó vízzel kínálgató gémes kut volt. Sárga fodrokkal ékitett kék ruhás leányka meritett épen a kutból, nyakában piros kendő volt. A lánykát lehajoltában csak oldalt láthatta s nyulánk és mégis eléggé arányos testalkatunak látszott az. Merítés közben az ifju közelgő lépteire lett figyelmes s hátratekintett.

Bátor János kedves, mosolygó arcot látott ekkor, melyen a kissé hajlott husos orr, a szederajk és kökényszemek arra a feltevésre kényszerítették Bátor János ifjuratat, hogy az a kis leány szakasztott magyar fajta.

— Jó estét, kis galambom! Adna tán a szomjuhozónak egy kis vizet, ha van jó lelke, hogy az isten is megáldja.

A lány, ki csapongó kedvvel dudolgatott eddig valamely falut, határt megrikató szomoru román dalt, fitymálkodva vonogatta össze szép ajakát. Fürkészve nézett az ifjura s kevés ideig tartó tanakodás után, mintha az ifju külsejével barátkozott volna meg, közönyösen nyújtotta oda korsóját, még csak azt se tette, hogy a korsóból egy pár cseppe ki-loccsantott volna, mi pedig magyarnál, oláhnál felette nagy tisztesség.

— Köszönöm, rózsám, az isten fizesse meg.

A lányka szótlanul vette át korsóját.

— Kinek a lánya édesem?

A szép arcz boszusan fordul el.

— Ez a falu kútja? kérde az álmélkodó Bátor János — csakhogy valamit mondhasson — mondja csak, jó leány, vannak hamis kutyái a tisztelendő urnak?

Sem szó, sem hang. A lányka fitymáló mosolylyal legelteté szemeit a boszankodó Bátor Jánoson. Már vizsgálódva közelebb hajolt az ifju, hogy meggyőződjék, nem néma-e az a csinos külsejű kis leány, midőn ez hahotába törve ki, azt kérdi tőle:

— Hát nem tud olá hul az ifju ur?

Bátor János pedig ugy is tudott, de azért enyelegve kérdezé:

— Hát nem magyar kegyed, drága kis leány?

— Már én nem, sem az apám, azt hallottam, hogy a nagyapám még az volt. Különben most is idejárunk a magyar templomba — s a lány e szavakra a kath. templom felé mutatott.

Bátor Jánosnak fájdalmas érzelem nyilalta át a szívét, megdöbbenve kapott a kis leány kezéhez.

— Hát aztán a pap beszédét értik-e?

— Bizony, nem igen. Az öregek ugy ahogy, mi fiatalok pedig sehogy. Törjük, rontjuk egy kevésbé mi is azt a magyar nyelvet, de könnyen eladhatnának rajta.

— S nem értette, mit mondtam önnek magyarul az imént?

— Sőt igen.

— Nos, hát mért nem szólt?

A lány büszkén emelé fel fejét, szeméből a sérelem és harag tüze sugárzott, és sujtó tekintetet mért az ifjura.

— Mert én románul imádkozom; s ha istennel így beszélek, mért feleltem volna barbár szavaira? Igen, igen! Az oláh tisztelendő ur legjobb barátja édes atyámnak, az mindig elhozta a román újságokat s hallaná csak, mi van ott megírva a goromba magyarokról. Hogy üldözik a szegény oláhot, hát még amit az oláh tanító beszél. Tudja ön, ki-vált azok a hegyen túli magyarok csupa — tiszta ördögök. Még azt sem szeretem, hogy valamelyik ősapám magyar volt valaha.

Álmélkodva fonta keresztbe karjait Bátor s e perczen sajtó lelke megtagadta még a gondolatot is.

— S ki az ön édes apja?

— A falusi biró. De most jó éjszakát. Azt sem tudják otthon, hova lettem.

Vidoran sietett tova s Bátor majdnem kövé meredve bámult a leány után.

Mikor Hosszu-Palánkára kinevezték, hallotta, hogy a lakosok nagyon eloláhosodtak ott s a püspöke szívére is kötötte, hogy ifju erejét, hazafias érzelmeit szentelje oda egész megadással a lakosok megmentésére. A papot is, kinek udvarán most lépeget, nem rég küldték ide. Mindketten jól beszélnek oláhul, s kitünően éreztek magyarul.

Mosolygó arczczal, bizalomkeltő modorral nyujtotta az ifju lelkész: Gondos Boldizsár jobbját a mester elé s néhány pillanat alatt képes volt mérlegelni az érkezett társnak nagy jelentőségét a hazafias vállalatban.

— Isten hozta, mester ur, az én hajlékomba, a mi hajlékunkba — egészíté őszinte jó lélekkel a pap — de ön levert egy kissé. Mindjárt kitalálom az okát — folytatta mosolyogva Gondos s a kút felé mutatott, — önt végzete legelőször is Bánfi Dórával hozta össze. Oh barátom, hát ha ujjmutatása az a sorsnak. Hitte volna-e, hogy egy lány, kinek — hallomás szerint még nagy apja igaz magyar volt, így gyűlölje tulajdon nemzetét?

— Bánfi Dóra? kérdé Bátor, álmélkodva csapva össze kezeit s erősen hangsulyozva a »Bánfi« szót.

Gondos étket, italt hozatott Bátornak s a falusi ügyekről világosította fel a mestert.

— Az öregek mondják — édes Bátor ur, hogy gyermekkorukban még magyar nyelv, magyar dal, magyar multság járta. Ha kérdem az öregeket, mért nem beszélnek magyarul? vállat vonva, szégyenkezve felelik: tudja Isten, már az oláh szóra inkább hajlik a nyelvünk. Egyik-másik megjegyzi: én szegény öreg, még csak magyarul imádkozom, de a fiam már mindig azt hajtja, hogy ő nem igen érti azt! Ime, kedves mester ur, látni való, hogy nyelvben él a nemzet... ön nagyon megütközhetett Bánfi Dórán, hallja ön, Bátor ur, Bánfi Dórán — s a pap hangsulylyal ejtette ki a »Bánfi« szót — s nem is csodálom, mert az ilyesmi nem mindennapi tünemény.

Gondos, az ifju pap, egy nemével a szomorú érzelemnek mutatott az oláh pap s a tanítói lak felé.

— Tudnia kell önnek — folytatá — hogy román testvéreink fajgyűlölete sokkal kirivóbb irányunkban, mint viszont. Lássá, a gyöngének elkeseredése ez a nemesérelmű erősebbel szemben. A jó magyar el sem képzeli, mit veszít nyelvével, nem is sejti, hogy minden lépés, melylyel őseinek nyelvét, nagyságát, drága honszerelmét levetni igyekszik, közelebb viszi a végenyészethez. Itt, uram, itt, mond a pap nemes tüzzel maga köré mutatva, hol Európát nemzetiségi vészáramlatai közt a magyart pusztító vihar fenyegeti, itt egy eltévedett lélek megtérítése fölött örömkönyeket kell hullatnunk.

Látta e lánykát ön? Tudja-e, hogy vonásainak fensége, egész lénye a romlatlan tiszta magyar fajra emlékeztet? Bámulattal, iszonyodva kellett a lányban a fajgyűlölet undok munkájának megtestesülését látnom. Egy hónapja csak, hogy itt vagyok s én összetett kézzel kértem istent, küldjön a nagy munkához, melyet megkezdeni szándokom,

hathatós, erős támogatás. S önnek férfiás arczára tekintve, uram, remélem, megtaláltam azt.

Husz éve sincs, hogy e faluba két egyén került, két tevékeny, magyar gyűlölő teremtés: Koróján Lázár a pap, s Huzdubb Tógyer (Tivadar) a kántortanító. Itt a szegény faluban hivatali fizetésükből ugyan meg nem éltek volna, de mindkettő szerencsés körülmények között él. A pap jól házasodott, a tanító gazdag juhosgazdának gyermeke.

Ha tanítónak, papnak a fentartás gondjaival nem kell küzdenie, bizony, uram, akkor könnyen megtörténik sok helyütt az, ami Hosszu-Palánkán, t. i. hogy pap, tanító vállvetve nemzetisége érdekében hódításokat tegyen. Vagy ha pap és tanító henye, közönyös, azt a fegyvert, melyet küldetésekor kap — a népoktatás jogát, fenséges szerepét mosolyogva csavarja ki kezeiből az ügyesebb ellenfél.

Nyugodjanak békén szegény öreg elődeink, rólok nem fogja följegyezni Klió, hogy: »haza és nemzet áldhatja emléketeket!« Öreg elődöm izmos pipájára gyujtva, innen, az ablakból egykedvűen nézte a világ szomorú folyását, vasárnaponkint mérgesen pirongatta meg hiveit s az lett a vége, hogy mindig többen s többen fordítottak hátat a templomnak. A tanítóról még nincs is mit mondanom. Ő volt a gyertyagyujtogató, harangozó, egyházi, a pap inasa, szóval szerencsétlen fótás, ki iskola helyett a koresmákban oktatott, amíg neki nem adtak egy kis helyes oktatást. Hazafiság, nyelv, nemzet olyasmik lehettek neki, mint csillagokon merengő pásztornak az astronomia. Ahhoz, uram, ahhoz fenkölt lélek, s tanulmány kell, minő önnél van, amint már hirét is vettem.

S lett, hogy egyházunk java embereit édes szóval, barátsággal fogta s fogja körül ma is e pár ember. Huzdubb Tógyer a legvagyonosabb emberek körül kezdett eleintén forgolódni. A mi tanítónknak rossz hire ment, hiveink tömegesen adták a román tanítóhoz gyermekeiket. Elődöm szava mérsékelte ugyan e lépést valamennyire, de az ügynek megnyert Bánfi hatalmasan toborzott embereink között.

Itt e maroknyi nép, körüllobogva a többségben levő román nép nyelve, egyházi szertartása és népszokásai hébe-hóbanak nemzetiségi tüzétől, betekintett templomukba is, s ami veszélyesebb, részt vett népmulatságaikban s a pápáskodással az eloláhosodás édes mérgét szívták lelkeikbe. Mulatsága eredeti, táncza szilaj, dalai szépék, nyelve lágy; nos, uram, hát csodálja-e már most, ha kellő ellenőrzés hiányában a nagy költő szerint: a magyar romlásnak indult. Aztán megjegyzendő, hogy a magyarnak simulékony természete van. Azzal verte meg az isten, hogy lovagias a cigánynyal szemben is. Román ritkán felel a magyar beszédre, mert gyűlöli ennek nyelvét, de a magyar megtanulja, s beszél vele, mint a parancsolat. A magyar megtanul mindenféle nyelvet, csoraszt, cseremiszt, csakhogy »barbár« ne legyen. Borzasztó szép tőlünk, mondhatom.

De hadd mondjam tovább a mi szomorú történetünket. Huzdubb Tógyer be-beköszöntött Bánfihoz, a falusi biróhoz, meg a pap is néha, dicsérték gazdaságát, a faluban minden gyülekezetben kiváló figyelem- s becsülésben részeltették; ha néha templomukba botlott, a tarka-czifra szentélyen belül adott neki helyet a pap, közel az oltárhoz, — lakodalmak s más efféle alkalmakkor az asztalfőhöz ültették s hiszi-e, uram, hiszi-e, hogy amint e két nadrágos emberen kívül az a tanulatlan nép észrevette, hogy magyarjaink közül egyre

többen társalognak románul, nyájasak, előzékenyek, barátságosak lettek hozzájuk s boros és pálinkás üvegek mellett testvéri csókban pecsételték meg a román nyelv szeretetét. Ami Bánfival nagyban, az történt sok más hívünkkel kicsiben, s ma ott állunk, hogy üres a templom, halott néma az iskola.

De reméljük, édes barátom. Nem minden hívünk Bánfi s nem minden lány Bánfi Dóra a faluban. Oh, tudom én, hogy a seb nincs még elmérgesedve s isten segélyével gyógyítható lesz.

Bánfi Dóráékhoz az említett két ember folytonos búcsújárást tartott. Dórát az atya Huzdubb Tógyerhez adta iskolába, meg kell adni, hogy szorgalmasan oktatta, — mindent elkövetett, hogy a lányka érzelmét, lelkületét román irányba terelje, s Dóra, ki tán azt sem hallotta, hogy falubelien kívül más magyar is van a világon, hogy nemzeti léte és történelme van, hogy ennek a megfagyott, de meg nem tört nemzetnek nagy és hős fiai, leányai, vagy szellemei, apostolai és vértanui vannak, — oh, uram, hát mondja ön, csoda-e, ha a tévutra terelt édes kedves anyját sem ismeri el? . . .

S ez történt Dórával is, de nem teljes sikerrel.

— Gondolja ön, uram, hogy? . . kérdé megakadva Bátor János s bizonyos gondolat pirba merítette arcját.

— Remélem — válaszolta a pap s nem kerülte ki figyelmét az ifju Bátor zavara. A Dóra atya még beszél magyarul s maga Dóra is képes rá, mert ahhoz, hogy vallásával is szakítson, nem volt bátorsága mégsem az apjának. A mi templomunkat mégis csak meg kellett látogatniok, emellett egy-két öreg embernek szent makacssága miatt hiveink közt, mint valami ócska jószág, mégis csak előkerül a magyar nyelv is. Ez az oka, hogy Dóra is tud egy kissé magyarul. Meg hogy az emlék, uram, mely apáról fiura száll, az ő szivéből sem mosódott ki teljesen, s eredetét meg nem tagadhatja, az vigasztal engem. S egy szó, mit száz, kedves munkatárs: szerencse, fel! Az ut, melyen indulni akarunk, a közöny és tudatlanság túske-bokraival fedve. De ugyan mi volna minden nagy és szent ügyből, ha apostolai, bátor harcosai, vagy martyrjai nem akadnának?

E szavaknál a falatozását bevégezett Bátor jobbját megszorítva, sokat jelentő, de bizalmas mosolylyal végezé:

— A fejénél kezdjük, munkatárs! Ha egyszer ez a szép Dóra, mert ugy-e szépnek találta ön? azt mondaná: én magyar leány vagyok, — s a visszahódított nép lelkes »éljent« kiáltana rá, ugyan mit mondana hozzá, kedves Bátor ur?

Mint villanyütésre, szökött fel ültéből Bátor, szemeiből ihlet s magasztosultság sugárzott.

— Sirnék, uram, sirnék örömben.

II.

Két év alatt sok dolog megváltozott H.-Palánkán. Három ember azt sem tudta, hová legyen a csodálkozás miatt. Három ember különösen. Ime, bemutatom sorjában őket. Koróján az oláh pap, a zsindeles fedelű, felette sugártornyú templomocska tövében lakik.

Épen az udvar közepén tanakodik két érdektársával, Huzdubb Tógyer tanítóval s Csorabok Mitruval (Demeter), a falu szájával. Koroján szálas, nyulánk ember, hosszú haja vállára omlik, rőt szakálla megeresztve, gondozatlanul fedi be mellét, fején nagy karimájú kalap, testét hosszú, kopott, durva szövetű öltöny takarja le egész a csizmaszárig, mely a falu sorsához képest eléggé otromba. Erős szemöldöke alól hunyorgó szem csillog s nem valami romlott, de nem is valami nemes lelkületet árul el. Táborához tartozik ama fajnak, mely a körülményekkel hamar megalkuszik, csöndes időben meghuzza magát, fürgeteg jártával a zavarosban halász. Korojának történeti multja is van. A 48—49-iki forradalom alatt ő is egyike volt az emlékezetes izgatóknak. Nagy jutalom reményében cselekedte, azt hitte, hogy felbujtogatott népe kiváltságokat nyer s most e szegény faluba rekedve, látta be, hogy bizony »egy a fizetése.«

De azért nem nyugodott s más téren akarta szerezni babérait. A magyarok eloláshosításának mérgező munkájához fogott.

Látta, hogy a térítés hajójára, melyet lassan készítgetett Huzdubb Tógyerrel, igen kedvező szél fuj. A magyar pap s tanító nyomorult viszonyok közt voltak. Mindkettő a hivektől begyült fizetésre levén szorulva, az agg pap tétlen egykedvűségbe esett megszokott nélkülözései közepett, a tanító meg mezőre járt, egy kis buzával, tengerivel üzérkedett, mindenféle munkához hozzá kellett fognia, melyet csak egy falusi ember tenni szokott. A fiatalság nöyekedett az oláh vidék társaságában s gyarapodott román nyelv- és észjárásban Koroján urnak s az ő tanítójának Huzdubb Tógyernek kimondhatlan öröme.

Haj, de most!

Épen azon szörnyű dolgok felett tanakodnak ott az udvaron. Nézzük meg csak a másik két embert is. Huzdubb Tógyer közepes, szikár alak, meglehetősen csinos öltözetben. Apja a vagyonos juhos gazda, kényelemben neveltette drága fiát s elérte benne eszményének netovábbját a »dászkaáli« (kántortanítói) hivatalt. Tán vagy négy normát végzett, aztán képezdébe lépett. Itt a realis ismeret helyett inkább nemzeti öntudatának ébresztésében tett nagy előmenetelt. Mert higyjétek el, édes magyarjaim, a nemzetiségének rajongó szeretettől áradoz ám e nép s mi is mellünket verve fényes példa gyanánt vehetjük őket. Mondom, e képezdében aztán titkon szerkesztett kéziratból tanulta nemzetének történelmét s gyűlöletét a magyarnak, mely nemzetének ezredév óta a legnagyobb szabadalmakat adta. Ott szivta lelkébe a fajgyűlöletet. Ő az, ott a pap előtt, kék és sárga czifrázatu szűrszövet öltönyében, elül meg vörös zsinórzattal, hogy teljesen kibékítse a román tricolor. Mintegy harmincz éves, hosszú haja, sima, finom arcza és csinos termete van.

Csorabok Mitru, a falu szája, örömmel legelteti szemeit a tanítón. A hosszú papnak alig ér valamivel fölebb a derekánál, de izmos, erős kis ember. A népszokásos hosszú haj csak arczélét nem takarja be. Mi e nép szószólójának tekintélyt szerez, az kiszögellő arczcsontja s nagy képe. Nagy hangon kiabál, ha beszél, s felső ajkán ollóval nyirogatott bajszának minden egyes szálla tüske módon áll előre s mord kinyomatot ad arczának. Taligakerék nagyságu zsiros kalapja alól értelmes nagy szemeivel hamisan tekintget, szavában, mozdulatában kirívó önhittség színezete van; mint vagyonos embernek, amugy is

nagy tekintélye van a szalma-fődeles s egymástól jó hajításnyira eső házikókból lett kis faluban, hát aztán még mint kolomposnak!

Figyelné meg csak egy phrenolog most, mikor a falu két legnagyobb tekintélyének megtisztelő társaságában csiri-csarál, mert e kiváló talentumánál fogva száradt rá a »Csorobok« czifra név.

Lelkeket aggasztó tanakodás közt tekintenek ott hárman egymásra. A pap boszusan ütögeti mutató ujjával hosszú pipaszárát, Huzdubb Tógyer leverten sóhajt, az égre meresztve szemét s indulatosan mélyesztve ujjait dús hajába, Csorobok meg roppant kalapját tolja fején előre, hátra s botjával verdesi a földet.

— De hisz ez ördögség!

— Az a! nyomatékolá Csorobok Mitru — s én a szent evangyeliúmra is megesküszöm, hogy mindakettő az ördöggel határos. Mikor az a Gondos pap jött a falura, felleges idő volt, és sárkány játszott ott, a farkával csapkodva a föld felé; mikor meg azt a falubolondító, muzsikus, magyar tanítót hozta ide az ördög, ott az ég, naplement felé, olyan volt, mint a cseppentett vér. Nyeljen el a föld, ha nem igaz. Mindjárt gondoltam, hogy baj lesz a faluban.

— Hagyd a pokolba azt a piros eget — veté oda boszusan a tanító — elég az, hogy itt tennünk kell, mert nagy a veszedelem.

— Hej, hej, az a muzsika! avval ámitja, csalogatja a népet.

— Jaj, jaj — sopánkodik Csorobek — meg azok az apró könyvek, meg az az ujság, hogy veszett volna ki még a magva is.

— Meg az a szép hangja annak a Bátor tanítónak, hogy száradna ki a torka, mint a tökmagpogácsa.

— Meg az az uri dáma, aki gyakran ide kocsikáz.

— Hogy törné ki azt a szép fehér nyakát ott, valahol a sima úton — mormogta Csorobek fogát csikorgatva. Itt van, ni, így kell hinni a magyaroknak.

— S még az a Bánfi is.

— Még az is!

— Uram, Jézus Krisztusom! ki hitte volna már? sohajtozott Huzdubb Tógyer, a Bánfi gyönyörű Dórájóra gondolva.

Rövid ideig tartó ilyforma társalgás után mosolyogva vált el a három előkelőség. Arczokról megleledést lehetett olvasni, Huzdubb Tógyer győztesen nézett a Bátor lakása elé, Csorobok Mitru meg nagyot ütött kalapja rettentő karimájára s virágos kedvében egy nehézkest ugorva, füttyörészve távozott s gonosz mosolylyal fenyegette meg a magyar tanító lakát.

— Megbukol, magyarom, ha tulajdon az ördöggel lennél is határos. Meg!

Bizony, két év alatt sok megváltozott Hosszu-Palánkán. Gondos, a pap, és Bátor, a tanító, még csak a kezdet kezdetén voltak s még is máskép dicsérte istenét már a falusi magyarság. Gondos és Bátor az első örvendetes találkozás után azon üdvös módot felett gondolkoztak, melyek biztos eredménnyel kecsgettethették őket.

Minden előtt a templomot vették szemügyre. Siralmas állapotban volt ott min-

den. A fásult lemondás, melybe a pap öreg elődjét a szomoru jelenség s testi és lelki erejének hanyatlása ejté, kirítt a templomocska mindegyik zugából. Itt hatalmas porréteg, amott pókháló, az oltárdiszítmény ócska, kopott, sőt rongyos, a tört ablakon át belátogató madarak tanyája volt az, falai repedezettek, festményei porlepelt-szennyesek.

Gondos segített a bajon egyelőre. Mig valamely segélyforrásra találók — gondolá — rendbe hozok egyet-mást. Pár nap alatt ragyogott a kis templom a tisztaságtól, ha fölszerelése ócska volt is, de tisztaságával kedves volt a szemnek. Maga Gondos napokon át fáradozott, hogy a szent hajlékot, hol a hivek a napi bűnmocsoktól mosogatják az ima üde forrásánál lelkeiket, tiszta és vonzó legyen.

Bátor János mester pedig a rozzant orgonát vette bíráló alá. Félve tette ujjait a billentyűkre s csak úgy hüledezett belé, mikor pokoli nyiszorgás hasította füleit. Fuvó, sipok kidőlvé, billentyűk leszakadva, a fuvó szétrepedezve, ha megnyomta az orgonát, akkor puffogást vitt végbe, mintha maga Csorobok Mitru verte volna irgalmatlan nagy kalapját a bocskorához.

Szerencsére a képezdében, hol tanulmányait végzé, nemcsak az »ABC« tanításnak, meg kell vallani, nemes művészetére, de zenére s az orgona szerkezetének kitűnő ismeretére is megtanították, amit, fájdalom, Magyarország igen kevés tanítóképezdájében tapasztalni. Furt, faragott, ragasztott, simogatott tehát Bátor János s munka közben izzadó homlokára csapzó, szép hajfürteit derülten simitgatá félre; örült a lelke, hogy valamivel meg fogja lepni Hosszu-Palánkát a jövő vasárnapon.

A hivek, tán épen csak az újdonság ingerének engedve, már elég korán tartottak a kis templom felé, lassan-lassan annyian szívárogtak oda, hogy a saját templomába siető oláhság egy-két gondolkozó tagja is »üm«-getőzve harangozott a fejével, s maga Bánfi, ki tán évtized óta sem botlott arra felé, oldalán szép leányával sietett a templomba és ült az ócska padok elsejébe. Bajszát hamisan simogatva, tekintett körül a templomban. No, hadd lássuk, halljuk hát — gondolá — mit tud ez a két próféta?

Dóra leánya gúnyos mosolylyal jártatá szemeit a hitét valló többi falusiakon. Erős meggyőződése volt, hogy nem sokáig fog e templomba járni. Szívét, kezét, mint gazdag apja, úgy ő is románnak szánta. Majd akkor — gondolá Dóra — isten veletek. Engem ugyan soha többé nem láttok e falak között.

Feszülten várta a nép a pap tanítását s a kántor énekét.

Csöngetnek. Az orgona megszólal s a pap az oltárhoz indul. A közönség, mintha gép nyomásának hatalma alatt álló automata lett volna, egyszerre csak a chorusra nézett. Bánfi abbahagyta férfias bajszának negédes simitgatását, tetsző csodálkozással tekintett fel s látszott nagyra meresztett szemeiből, hogy nagyon meg van lepette.

A lányok s legények, kik a templom hátsó részét foglalák el, abbahagyták a csintalan mosolygást és csupa fül valának. Az öreg asszonyok áhíthatos sóhajok közepett integettek egymásnak.

A chorusra feltévedt egy pár ember gyönyörűséggel nézte Bátor Jánost, amint ujjai a kis orgonából leketemelő hangokat csaltak.

Mikor a másik kántor nyifogatta az orgonát s tüszkölt, fujt, puffogott, recsegett,

ropogott, — csinált olyan röhögést a fiatalság, hogy az öreg pap nem győzte fejét csóválni az oltárnál. Hát még mikor tátott szájjal, rémséges borizü hangon fohászzkodott neki, volt bruholás, tüszkölés, hogy a fiatalság csak úgy dült a templom falához. A régi kántor két keze majd megveszekedett a nyifogó orgonán s jobb és balkezének csak a legtudományosabbját használta, a mutató ujját, és siralmas volt nézni veritéket sajtoló kinlódásait a szerencsétlennek.

De Bátort hallgatni meglepetés, gyönyörűség volt. Mintha mennyei angyalok tábora szállt volna le s hangjuk egy édes harmoniába olvadt volna össze; néha mintha a bűnös lélek kinzó gyötrelmeinek jajveszéklését hirtelen egy lágy, szelid, kibékítő kedves hang követte volna . . . Óh! Nem tudták azt a lélekben egyszerű hivek megmagyarázni, csak azt érezték, hogy lelkük rég, nagyon rég nemtapasztalt érzelmek közt ringatózik.

S hát ugyan mi isten csodája történt azzal a kis rongyos orgonával? A choruson levő férfiak csakhamar észrevették a tetemes javításokat és szerető tisztelettel néztek Bátor Jánosra.

Hangjának hallatára még nagyobb lőn a meglepetés. Hullámzó, kedves, csengő hangja volt. Énekének lélekhez lopakodó hangjai bejárták az egész kis templomot s az orgona kedves, harmonikus kísérete csak emelé annak szépségét.

Bátor tudta, hogy itt a nép elzüllött érzelmei s közönyével szemben ez a mai nap is jelentőségteljes harcz. Mondj, mondj Bátor, olyan éneket, gondolá, melyre megdöbbenjen ott az a kevély Bánfi is, melyre ez a gyülekezet vezekelve mondja, hogy rosz utra tévedt. S tiszta, vonzó hangján rákezdte a magyar nép egykori kedves énekét:

»Boldog asszony, anyánk, régi nagy patrónánk, —
Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról.
Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!

*

Tudod, hogy szent István örökségben hagyott,
Szent László király is minket reád bizott . . .
Sirnak és zokognak árváknak szivei,
Hazánk pusztulásán özvegyek lelkei . . .

*

Oh, azt a meghatottságot toll le nem írhatja. Hisz az öregek örege sem emlékszik arra, hogy valaha abban a kis templomban ilyen orgona, ilyen ének hangzott volna. A papnak is örömkönyeket vettek észre szemében, mikor néha a nép felé fordult.

Bánfi helyeslőleg bölintgatott fejével s a szép ének benyomása alatt arra gondolt bíró uram, hogy: de már ez derék tanító mégis. Kezet szoritok vele, ebédre hívom, ott lesz Koroján pap is, meg Huzdubb Tógyer, hadd lássam együtt őket, hadd lássam, van-e annyi esze, mint ének-tudománya?

Dórának meghatott lelke pedig e pillanatban magyargyülölő szivét is meghódítá. Nem lett volna képes megmondani, mit érezett ekkor? Csak az oltár felé tekintve, önkénytelen sóhaj lebbent el ajkairól.

Aztán a pap lépett a szószékre. Megnyerő külseje és szép, értelmes előadása volt. A hallgatóság meg nem fogható, mért, csak azt vette észre, hogy ennek a papnak értik a beszédjét. Igen, értették. Mert a szónoki *sallangokat, ékítéseket teljesen mellőzte. Tudta, mi kell e nyelvből kivetközni indult népnek.* Mennél egyszerűbb szavak: a sziv hangjai.

»Köszöntelek titeket édes hiveim, — mondta a többi közt a lelkész — fogadjatok bizalommal, szeretettel engem, mint ahogy én is igaz szivemből foglak szeretni titeket. Lelkem egész erejével arra fogok törekedni, hogy isten segélyével az áldás és békesség magvát hintsem el köztetek. Onnan érkeztem, hol szerető, édes testvéreitek laknak, ahol messze terjedő téreken csak magyar szót hallani, ahol minden ember büszkén, bátrau azt vallja, hogy a magyar nemzetnek szerető gyermeke. Oh, ti is azok testvérei vagytok, s ne feledjétek, hogy messze lakó testvéreitek számolnak reátok. Ne feledjétek, hogy kevesen vagyunk, édes hiveim, s ha mi elpusztulunk, nincs isten többé, aki drága örökségünkbe ujra magyart teremtsen.

Magyar testvéreitek milliói közül jöttem ide, kikről egész világ elismeri, hogy a nemzetek között becsülettel állja meg helyét. El ne tántorodjatok hát s legyetek hivek az édes hazához, mely, mint a szerető anya, minden elvesztett gyermekét keservesen megsiratja.«

Az öregek szemeiből könnyek gördültek alá s a fiatalok meghökkenve komolyodtak el. Hát hogyne, hogyne, mikor efféle beszédet sohasem hallottak . . .

Templomból kijövet barátságosan fogták körül a hivek a derék pár embert.

— Az isten éltesse, mester uram, ej, de szépen orgonált.

— Hogy az isten áldja meg a tisztelendő ur okos fejét, aranyozza meg a száját, mi isten ugyse sohsem értettük becsületesen, amit a másik pap urunk dörmögött.

S lön, hogy a nép bizony más vasárnapon s a többin is mindig szép számmal jelent meg a templomban.

Még e napon látjuk Bátor Jánost csakugyan Bánfi bíró urnál. Koroján, a pap s Huzdubb Tógyer már jóízűen pőfékeltek a pipából, mikor Bánfihoz Bátor is belépett. Mér-ges szemeket vetettek feléje, de ő nyájasan köszönt. A társalgás oláhuul folyt. Bátor nem kötötte meg magát, hanem szívesen vette fel a társalgás fonalát, ámbár mind a két másik ember tudott magyarul is, mint ahogy nagyon ritka kivétel, hogy oláh pap és tanító ne értenék e nyelvet, mert kénytelen-kelletlen iskolázásuk idejében meg kellett tanulniok.

Bánfi kíváncsian leste, mint fogja most e két ember a magyar tanítót sorokba szorítani. Huzdubb Tógyer ebéd alatt mindjárt felvette kedves themáját: hogy »a pogány vadak« tigris bőrökben jöttek Ázsiából, s az oláhságot jogtalanul leigázták. S beszélt egy adomát is, hogy mikor egy ilyen fertelmes magyar ruhátlanul ijesztett egy szegény román családra, az látva a magyart furcsa helyzetében, hirtelen egy nadrágot kapott elő s hirtelen odanyújtotta e szavakkal »ná, drága« (= fogd, kedvesem) s ezt hallva az ázsiai vadak, kik az előtt a nadrágnak hírét sem hallották, lett a diszes öltözet neve: »nadrág«.

Ily s efféle éretlenségeket kellett Bátornak meghallgatnia. Bánfi titkon a markába

nevetett. Nesze neked! gondolá. De csalatkozott. Bátor nem jött zavarba. Hivatkozott a történelem lapjaira, s hogy meglegyen a ripota, kedélyesen időzött egy kissé a rómaiak történeténél. Elbeszélte, hogy Romulus és Rémus farkas-tejet szopott s így már kis korukban nem valami szelid légkörben nevedhettek azok. Aztán beszélt a pusztítás- és vérontásról, az erőszak és jogtalanságról, a vérfürdők, a Caesarok iszonyatos tetteiről, a testvér- és apagyilkosságokról, a nép 800 vénének gyalázatos megcsonkításáról Severus alatt, csak hogy menyegzőjén keleti pompát fejtessen ki, a képzelmet is felülmuló becstelenségekről, melyek hallatára Bánfinak tátva maradt a szája s maga Huzdubb s Koroján is nagy karikákra meresztették látókáikat, Dóra meg kezeit összefonva, meghódoló csodálkozással nézett a fiatal emberre.

Huzdubb és társának nem izlett az étel. Bátor aztán békés lélekkel hozzátette hogy: mindezek daczára ki tagadná el a római néptől, hogy nagy és dicső nemzet volt?

Mert — mondá tovább Bátor — mint a természet rendjében előbb durva, s ijesztenően hatalmas erei, tüneményei s teremtményei hirdették a fejlődő világot, úgy minden nemzet őstörténelmében is a szilaj erő hatalma nyilatkozott.

Aztán Bátor kellő otthonossággal sorolta fel nemzetünk gyönyörű történelmét s azt, hogy most méltán a civilizált nemzetek sorába léptünk. S mikor a többi közt zsebéből egy magyar lapot vont elő, melyből kimutatta, hogy magyar nyelven majd 300 tudományos és szépirodalmi lap jelenik meg magyar nyelven, Bánfi álmélkodva füttyentett s Huzdubb Tógyer a lapot kezébe ragadva sem hitt tulajdon ép szemeinek.

Ebéd után még a pipa sem esett jól az oláh pap- és tanítónak s fogaik között szűrösölve egy »áldjon istennel« takarodtak el Bánfitől.

Mikor Bátor mester is távozott, Bánfi szívesebben nyújtotta kezét s azt mondta, hogy »legyen máskor is szerencséje.« Aztán vissza-befelé tartva, kedves szép leányára nézett.

— Nos, Dóra, hát mit szólsz hozzá?

Lánya szép lélektől sugárzó fekete szemeit emelte atyjához.

— Ennyi szépet a magyarról egyfolytában sohasem hallottam, édes atyám. De én mégis csak azt mondom, hogy a mit a román lapok beszélnek, meg Huzdubb ur a magyarról, az mégsem nagyon szép, kedves atyám.

— Ej! veté ellen boszusan Bánfi, kinek szívében nemzete jó emléke még is csak hagyott egy kis nyomot — ki tudja, vajjon igaz-e?

S Dóra e napot, ez éjet mindig azon tépelődéssel töltötte, hogy: ki tudja, vajjon igaz-e? És Bátornak férfias, nemes tekintetű arcát varázsolá lelke szemei elé... Az a szent meggyőződés, melylyel a magyarról beszélt, az a nemes türelem, melylyel Huzdubb és Koroján gunyját fogadta, az a nyílt, becsületes jellem, mely megczáfolta, hogy a magyar nadrágos ember mind betyár, mint ahogy Huzdubb mondotta, és az a szép orgona, az a lelkes ének... Oh! hisz én eddig talán mély, kárhozatos álmot aludtam.

S Dóra tünődve hajtotta fejét éji álomra.

Egy napon vidáman toppant be Gondos, a pap, Bátorhoz, ki éppen könyvecskéit rendezgette szerény kis lakásában.

— Vivát, mester ur! Vivát!

— Nos, ugyan? kérdé Bátor mosolyogva.

— Meg van! Oh! az isten áldja meg Dengeleginé öngagságának jótékony kezeit.

Nézze, uram, mikor ide kineveztek bennünket, tudja ön, mit kötöttek oly igen lelkünkre: véreink megőrzését az eloláhosodástól. Ezt megtudta öngagsága is. Ide jöttem előtt magához hivatott s azt mondta: Gondos ur! Menjen ön s legyen társ a nagy munkában, melyet a magyar nemzet áldása kísér. Karöltve az iskolamesterrel bizony sokat tehetnek. Aztán írja meg nekem, mivel segítsen önöket? Hazám s nemzetem nevében nem sajnálom az áldozatot.

S én megírtam, hogy kis viskóinkat csak rendbe hoztuk valahogy, de néhány könyv, népszerű olvasmánynak, néhány taneszköz, néhány példány egy pár népszerű magyar újságból, arra bizony égető szükségünk lenne. Aztán meg egy kis hódításra is gondoltam.

— Hódításra? kérdé fülig pirulva Bátor.

— Oh, igen — mondá Gondos s mosolyogva mindjárt arra gondolt a pap, hogy most az én mesteremnek valószínűleg jutott valaki eszébe, — hódításra a szivnemesítés terén. Orpheus a vadakat csalogatta bűv körébe, a syrének dalai harcziás lelkű bátor férfiakat bilincselének le; aztán csak emlékszik arra a mesére, mikor a farkas-verembe zuhant szerencsétlen özigányhegedüst kis hegedűje mentette ki a halál karjaiból. Avagy kísérelje meg bárki is s meg fog győződni, hogy jól kezelt hangszer kedves dallamával leghamarabb lehet a kis gyermeket szívéhez kecsgetetni. Bizton állítom, Bátor ur, hogy e nép is gyermek még, kinek mindenek előtt érzelmére, szívére kell hatni kedvesen. Dengeleginé öngagsága tehát ime 500 forint kíséretében egy csinos harmoniumot küld önnek. Olvassa csak, olvassa e nagylélek sugallta levelet.

A meglepett Bátor áldó csodálkozással olvasta:

»Kedves Uram! Tudom, hogy Hosszu-Palánkán templom, lelkészlak és iskola rozszantak. A nép nyomora s tán közönye mitsem segíthetett. A magyar nemzetet mélyen szomorító eloláhosodásnak kis falujokban is tapasztalható kárhozatos tüneményét én első sorban a magyar népnek azon elhagyatottságában találom, melybe a gazdátlan nyáj esik. Az isteni tisztelet, a templomi lelkes oktatás, az iskola, a pap és tanító hazafias érzelme, e két apostolnak saját hitközségével való folytonos érintkezése, a magyar haza és nemzet iránt a szeretet tüzeinek élesztgetése, hogy ez, mint az öröklámpa, soha ki ne aludjék a hazaszeretet szent oltára előtt, — oh Gondos ur, ez áldott tényezők lelkes felhasználásával meg kell, — meg fogjuk menteni tulajdon véreinket.

Fel, tehát! Anyám siró szózatának enged gyermeki szivem s eltévelygett testvéreim visszanyerésére az édes anya nevében egy csinos harmoniumot küldök a kis rongyos templom számára, e levélhez pedig 500 frtot mellékelek, hogy legjobb belátása szerint a nemes célra felhasználni sziveskedjék. Most, egyelőre nem tehetek többet, isten látja lelkemet, de időközönként rajta leszek, hogy a nagy feladatot megoldani magam személyesen is segítsék. Nemsokára meglátogatom önöket. Addig pedig »vészt« kiáltok és ismerőim

nagyrészét »fel akarom rázni könymegindító közönyükből, kiknek nagyrésze többet, oh, sokkal többet tehetne, mint én.«

Bátornak szemei könybe lábadtak s megcsókolta a levelet. Igen, az apostolok egyike megcsókolta a szentirást, mely őt küldetésére nagylelkűen felavató.

Minthogy a kis orgona helyre volt igazítva, a küldött harmoniumot Bátornak adta használatra az ifju lelkész.

Aztán mindkettő isten és a haza nevében a nagy munkához fogott.

A magyar hitközség elcsodálkozott, mikor Gondos sétapálczáját előkapva, ugy este felé, mikor a munkás falusi pihenőt tart, be-bekopogtatott itt is ott is. Asszony, férfi, ház-nép kipkedett-kapkodott, anyámasszony, nénémasszony, sógor, komu, gazduram, kik tán épen együtt mulattak, társalogtak oláhul, azt sem tudták, hová legyének a zavar miatt.

Ilyenkor, igen gyakran, Bátor is kísérté a papot.

A régi pap, komor, hideg, s tekintélyének rosz felfogásából eredett elszigeteltsége miatt alig volt látható a szegény nép között. S most kellemes szörnyűkódések közepett mit kellett látniok!

Gondos meg Bátor, mintha észre sem vennék azok zavarát, helyet foglaltak. Szívélyesen kérdezősködtek a házi ügyekről, a kis borzasoknak megsimogatták fejeiket, anyámasszony-nyal el is tréfálkoztak egy kicsit. Gazdurammal Bátor ur mindjárt arról beszélt, hogy jó volna azokat a ház körül veszteglő félvad fákat beojtogatni, hogy majd segít ő a dolgon. Olyan jóízű gyümölcs lesz azokon, mint a parancsolat. Aztán a kis gyermekekre került a sor. Rávétték az apát, hogy legalább, míg a legszorgosabb munkaidő elérkezik, adják iskolába. Itt-amott csakugy kerülgetve, kiméletesen meg-megkérdezzék: vajjon tudnak-e magyarul? S aki tudott, örömet megvallotta, aki meg nem, az röstelkedve. De ezeket is rábirták, hogy a gyermeket csak még sem kell paragon hagyni.

Aztán jó tanácsokat osztogatott a pár ember, biztatták a falusiakat, hogy csak jőjjenek bármikor a paphoz, tanítóhoz, mindig örömet látják.

Igy tettek! A hódítás szelleme szives, tüdő, közlékeny és önfeláldozó. Érezte ezt mindakettő.

Bátor a kis tanítványokkal szemlátomást haladt. Ha kellett, oláhul fejtegetett egyetmást, de mindig magyarra hozta ki. Az »ABC« egyszerű magyar szövegeit gondosan megmagyarárgatá s betanítottá, valamint a magyar énekek szövegeit is.

No hisz látni kellett volna, a mint a sárga irigység meg a fekete mérge ellepte Huzdubb Tógyer- és Csorobok Mitrunak szívét, arcát, mikor pár év mulva egy vasárnapon mérgelődő kíváncsisággal sompolyogtak be a magyarok templomába

A gyermekek lelkesen énekeltek s egy pár öreg is örömteljes arczczal dúdolt közé. »Szép, — bizony isten szép, gondolá egyik-másik; én uram istenem, ha itt mindig ilyen pap és tanító lett volna.«

»Hogy a sistergő istennyila ott ütne a fejedbe, azon a kakasülön, a mért kukorikolsz«, morogta mérgesen Huzdubb Tógyer és elkeseredve nézett Dórára, ki mostanában alig látogatott az ő templomuk felé. Haj, pedig már a pap is, ő is azt hitte, hogy ezt a leg-szebb bárányt nyájukba terelhetik.

Csorobok Mitru meg bambán bámult maga körül. Fájt a lelkének, hogy annyi év fáradsága füstbe megy. Hát azért ivott ő annyi barátságpoharat? Hát Bánfit azért választották meg birónak? No várjatok!

Mindakettő elosont s heves beszéd közt közeledett a pap lakása felé.

— Én leharapom a fejemet inkább, semhogy ez így menjen.

— Én meg magamat falatozom fel inkább! fujt Huzdubb Tógyer, semhogy a dolgon ne segítsek.

— Tudja mit? koma, szólt Csorobok, szemeit tudákosan kimeresztve s tuskés ajkát édesen nyalogatva.

— Mit?

— Dórán kezdjük.

— Helyesen! Holnap véget vetünk az egész magyar komédiának, vagy legalább olyan szégyent hozunk a fejökre, hogy megemlegetik.

S vajjon mit? . . .

Mielőtt elmondának, kísérik figyelemmel Gondos és Bátor áldott, szent munkáját.

Hire sem volt hajdan a vasárnapi oktatásnak. Gondos megkezdte azt s minden vasárnap délutánra meghívá a fiatalságot. De az öregek is ellátogattak az iskola helyiségében tartott tartalmas oktatásokra. Gondos élénk tüzzel, lelkesedéssel beszéle s gondja volt rá, hogy a vallásos oktatás mellé néha a magyarok történelméből is beszéljen. S a hivek áhitattal hallgaták az értelmesen, egyszerűen előadott gyönyörű dolgokat. Mint gyermekeknek szívére a mese, úgy hatott rájuk is azon nemzetnek hősök vérével megirt s nagyjainak fényes tetteivel dicsőített kedves történelme. Észrevétlenül, önkénytelenül azok nagy tetteire emelkedett a lelkök, gyászukra pedig elszomorkodának.

Gondos, igaz, előbb egy pár ember jelenlétében kezdte csak az oktatást, de a jelen voltak elbeszélték aztán a többieknek, s pár hét után több-több hallgatója volt.

Bátor János sem pihent. A falucskába megérkezte után pár hétre csakugyan ellátogatott Dengeleginé őnagysága is, a lelkes honleány. Gondos és Bátor e körülményeket hiven felfejték előtte. Kevés tanakodás után kérde a nő:

— Halad-e a munka, Bátor ur?

— A gyermekekkel, igen.

— S a nagyok?

— Konokabbak. De ezeken is segíthetünk.

— Gondolja ön?

— Asszonyom, ön nagy segítségemre lehet vállalatomban.

— Teljes szivemből.

Aztán e malasztos kezű nő egész napon át azon dolog kivitelén fáradt, melyre Bátor szólítá. S e dolognak lett is eredménye.

Pár hónap múlva épen e dolog szörnyűségesen boszantó fejlődése felett tanakodott megint a három tagu gyülekezet, de már nem a pap udvarán, hanem tulajdon, a Bátor János iskolaépületének ablaka alatt, amint azon be az iskola termébe kandikáltak. Már

besötétedett s a gyertyákkal kivilágított tanteremben a három tagot roppantul boszantó események folytak le.

Koroján hosszú száru pipájával mutogatott erre-arra a szobában, hogy a két társ figyelmét oda fordítsa. Huzdubb Tógyer keserűen mosolygott be az ablakon, Csorobok Mitru pedig fogait csikorgatva, ökleivel fenyegetőzött.

— Ni, az isten soha meg ne áldja, hogy tapog, mint akinek sütik a talpát. Hát van jó dolga!

— Most meg a muzsikához ül és úgy kornyikál. Ugyan nézzed már Csorobok barátom, aztán dülj le nevettedben. Az a czérnaláb, magyar kurjongat most amellet a talián verkli mellett. Most meg az egész békasereg kuruttyol, no, nem hiában hogy az idén is elverte a jég a határt.

— S még Dóra is köztük van — sopánkodott Huzdubb Tógyer nagykeservesen.

— Majd kireked onnét, ugyebár papatyám? — mosolygott hamisan Csorobok.

Koroján pedig hevesen toppantott nagyszáru csizmájával s jelentősen tekintve Huzdubb Tógyerre, azt felelte röviden:

— Kireked, ki bizony. Papi becsületemre mondom.

Odabent pedig oh be szép, oh be nemes munka folyt.

Az urnó, kit e falucska még megmenthető magyarsága érdekelt, amint Bátornál tervezték, meglátogatták a családos házakat és a fiatalokat rábeszéltek, hogy esténként egy-egy órára gyűljenek a tanítóhoz, ki majd szépen muzsikál nekik s ha tetszik, kivált vasárnapi estéken, tánczolhatnak, mulathatnak kedvök szerint. S már ugyan a fiatalság hogyne kapott volna rajta.

Biz a tánczczal elejénte meggyült a baj, amennyiben a fiatalság csak az oláhosat tudta járni. De Bátor tudta, mit csinál.

Mint a gyermeket a tanító, hogy némi eredményhez jusson, kezdetben csak játszva oktatja, mire hadgyakorlatoknál a hadfiak sok fáradságra képesítésénél, a harcz roppant munkájára célzó megizmosításánál az első gyakorlatok csak könnyedén folynak, s később a nagyobb szabásu dolgok^{at} is jó kedvvel végzik, úgy Bátor is a térítés első napjaiban engedett a körülményeknek és saját céljaival, mint jó hadvezér, gazdálkodva bánt.

— Hát jó, tánczoljatok oláhosan, az se csunya annak, aki szépen járja! mondta Bátor és jó kedvvel huzta a két ütemű román dalokat a fiatalság talpa alá. Később úgy alkalmilag, közbe-közbe eljátszott pár szép magyar dalt is, melynek szövegére a fiatalságot is megtanította. Majd mutogatta a lépéseket, ugrásokat. Derekasán meg-megforgatott egy pár lánykát s az öregek azt mondták, hogy biz a szép, a fiatalság meg, hogy »nem csunya«. S kezdték utánozni Bátor^t, és úgy találták, hogy ez a táncz még kényelmesebb is. Nem szükséges magasra ugrálni a levegőben, hogy ott kétszer is összeüsse bocskorát a legény, sem toporzékolni kegyetlen-szilajul, hanem járni, hol kell szaporán tüzzel, avagy csöndes méltósággal.

A fiatal pap pedig derült kedélylyel forgolódott a mulatozók körül.

— Derék legény vagy, Péter! ne hagyd magad! No, lám, milyen jóra való fia van

kelmednek László gazda! Ej, de kár, hogy egy kis irás-olvasást nem tarult az a fiu. No lám! Pedig hej . . .

A szüneteket tánczközben tervszerűen használták fel a pap és a mester. Gondos az öregekkel tanakodott s azt bizonyítgatá, fogadni merne, hogy ez a fiatalság két év alatt úgy tudna írni, olvasni, mint akárki fia. No, az igaz, hogy ezt az öregek egy kis tréfának gondolták, de nagy része a bizalmas szónak, a pap megnyerő modorának engedve, melyet oly igazán megtiszteltetésnek vettek, jókedvűen mondták, hogy: legyen no, bánom is én, csak hadd jőjjön bizony az a leány, meg az a legény iskolába, jobb is lesz bizony, mint a korcsmába, de a pap-atyám lelke rajta, ha nem fog majd annak a nagy kamasznak a feje.

Gondos intézkedett, hogy Bátor ilyenkor egy pár pohár borral megkínálja a férfiakat, legényeket, s így jóízű áldomás közt, barátságos beszéddel bizony sok jóra terelhető a nép, sok szent célra nyerhető meg; ha nem is érti mindjárt.

S Gondos és Bátor vétkezett-e így, mikor tudta az egész falu, hogy Koroján meg az eloláhosodott magyar hiveket atyai csókkal csalogatta saját egyházába, hogy még hitvallásának köteléke se tartsa vissza a haza elszökött gyermekét?

Oh, szent feladat, melyben a tisztesség korlátai között Bátor a nép muzsikusa s korcsmárosa most, hogy egykor paptársával édes atyja lehessen! Oh, áldott nő, ki muzsikára, borra bőven küldtél, hogy szenvedő testvéridnek egy-egy vig napon, lelkök homályosságának világosságot adhass!

Szeretet s bizalom nőttön-nőtt a falu hivei és a két téritő közt. Olyan vásár- és ünnepnapokon rendezett mulatságok szüneti közben Bátor egy-egy élezzapot, egy-egy adomás könyvet kapott elő s a nép szája ize szerint irt tréfás történetekkel hatalmasan megnevetteté a hallgatókat, s az efféle dolgoknak az lett a haszna, hogy a nép a lelket, testet öltő korcsmározástól kezdett ide szokni.

Egy emlékezetes napon kezét nyújtott a fiatalság s megfogadta szentül, hogy vásár- és ünnepnapon, meg munkaszünetelés idején mindennap el fognak menni Bátorhoz, ki a fiatalság jó részével gyönyörűen haladt. Egy év alatt majd mindnyájan tudtak írni, olvasni. Aztán Bátor jóra való kis históriákat vett a nép számára, elosztogatta, s más vasárnapon elmeséltette velök az olvasottakat.

De még egyebet is tett, mikor ezen tul volt. Kiválogatta a falu legjobb hallásu ifjait, leányait s a hangjegyeket ismertette velök. Mikor addig jutottak, hogy egy egyszerű éneket sikerült előadni, nem lehet leírni azt az örömet, melyet ekkor a fiatalság érzett. A templomi isteni tisztelet, mintha dísz nyert volna énekők által, a hivek, az apák, anyák lelke édes, kéjes örömben ringatózott s hálásan tekintettek a két derék emberre.

Nem kellett aztán biztatás, az ének, a dal varázsa odacsalogatta őket pontosan az iskolába s itt Bátor egyszerűen fenséges költeményeket olvasott fel koszorus íróinktól, s ahol kellett, fejtegette azokat. Jókai »Ezer éve; Tóth Kálmán »Ki volt nagyobb?«-ja, s a koszorus Arany és Petőfi honszerelmet lehelő műveit tüzzel, lélekkel, szép csengő hangján szavalta el. Aztán egyik-másik legény, leány betanulásukra is vállalkozott.

Igy lőn, hogy pár év alatt a csöknyösebbek ámulatára a megmagyarosodás ügye teljes erővel haladt.

A harmadik év tavaszára kelve, Gondos és Bátor egy kis dal- és szavallati ünnepélyt terveztek. Meghívták a kegyes urnót is, ki szent czéljaikban eddig őket anyagilag segítette.

Az egész hitközség ünnepi színt öltött. Testben, lélekben megmosakodva, egy sértő emlék mocskát vetette le apraja, nagyja a magyaroknak. Mert voltak gyermekek s pedig nagy számmal, kik az oláh iskolában hallottakat megtartották, s otthon, a családi tüzhely-nél átadták szüleiknek is. Hisz eddig Huzdubb Tógyer mindig azt hajtotta, hogy: ne higyjétek, nem vagytok magyarok, réges-régen történt, hogy katolikusok, reformatusok lettek, de románok vagytok, annyi szent. Aztán így lőn, hogy a szegény gyermek tulajdon nemzetét bitorlónak, zsarnoknak stb. gondolta. És most a szülők, gyermekek magas örömmel érzik, értik, hogy a magyar nemzet gyermekei.

Az iskola kapuja előtt kis diadalivet rögtönöztek a falusiak, virágok, rózsák, tarka kendők ékitették azt. Az ünnepély előtt való napon Bátor aranyos papirból vágta ki szépen e szavakat: »Isten hozott édes anyánk!« és az iv hajlása közé helyezte. A kis falu csak a holnapi nagy napról beszélt. Maga a természet is üde, nyájas színt öltött s a vidoran csirpelő madárkák is kíváncsian repkedtek a diadaliv körül.

Gondos édes mosolyal nézett a tanítói lak felé, mint atya, mikor gyermekét látja feléje közeledni, kit sok gonddal, fáradsággal nevelt saját, igaz büszkeségévé.

Csak akinek legtöbb oka, joga volt az örömré, annak szállott homlokára valami bánatfelhő . . . Csak Bátor János várta komoran a holnapot és sóhajtván tekintett a bírónak, Bánfinak lakása felé.

II.

Hosszu-Palánkának ismert, nevezetes három embere az oláh papnál tanakodik. Koroján ölbe szoritja karjait s hosszú testét majd kétrét görbeszti a csodálkozás és aggodalom miatt.

— Már most mit tegyünk? kérdé Koroján s egy levelet olvasott fel, melyet Gondos írt neki.

A csinos képű Huzdubb Tógyer gyötrődve, évelődve simogatta hátra hosszú haját.

— Már én csak megnézem azt a komédiát.

— Ott leszek! ordította Csorobok Mitru s ökleivel hadonászott, hadd lássam, mi a csoda kerül ki belőle!

Szólott pedig a levél arról, hogy a vasárnap tartandó ünnepélyre szívesen látja őket Gondos s óhajtja, hogy a testvéri szeretet már ez alkalomból is mélyebb gyökeret verjen a magyar és románság között.

A »testvéri szeretet« szóra hosszúra nyult a pap és tanító képe, Csorobok meg nagyot ütött a levegőbe.

Huzdubb Tógyer a Csorobok vállára helyezte jobbját.

— Nos, Mitru, mit üzent Bánfi?

— Hát tiszteli, kiabálta Csorobok — s azt üzeni, hogy ha Dórának nincs ellenére, pár hét múlva esküvő is lehet.

Huzdubb vigan dörzsölgette kezeit.

— Tudtam! Hát ők elmennek a holnapi ünnepélyre?

— Tán csak az apja; Dóra otthon marad.

— Tudtam! kiáltá elragadtatva Huzdubb, román annak a legkisebb porczikája is. Holnap lesz a napja, hogy személyesen megkérem s csapok egy ünnepélyt magam is, hadd egye a méreg Bátort a legszebb madár elvesztése miatt.

Megállapodtak, hogy az ünnepély előtt Huzdubb megkéri Dórát s mint jegyesét mutatja be a falunak, sőt az ünnepélyre összegyűlt magyarságnak is. Hadd vonja be egy kis gyászszal majd azt a diadalkaput.

S a szép nap megérkezett. Huzdubb ünnepi ruhájában kopogtatott be Bánfinál. Önhitten, zavar nélkül adta elő szándékát. S mikor Bánfi előhívta Dórát, ez szótlanul mérte végig őt s más szobába futva csapta maga után az ajtót.

Bánfi és Huzdubb két valóságos kérdőjel lett. Az apa utána sietett leányának, kit egy asztalra görnyedve talált, szép arczán sötét gyász- és végtelen fájdalommal.

— Atyám ha szeretsz, ne öld meg szívemet! esde Dóra összetett kezekkel, s Bánfi, a gazdag Bánfi, kinek egyetlen lánya volt ő, mélyen megilletődve távozott Huzdubbal az ünnepélyre.

Néhány falusi legény felbokrétázott kalappal s tarka kendőkkel lóháton siettek eléje a várva-várt urnőnek. Lovaik zablájára két oldalt czifra kendőket kötöttek. Kis leányok képeztek szép sorfalat a tanítói lak előtt, karjaikon tartott kosárcáikban rózsalevelek voltak, a diadalivtól messze nyuló himes utat képeztek az elhintett fa- és viráglevelek, az udvaron apraja, nagyja szép rendben várták az ünnepeltet.

S a malasztos kezű nő megérkezett.

Nincs szó, az ő szive nagy öröméhez fogható.

Oh, diadalból hazatért császárok, királyok; oh, nagyok és hatalmasok, kiket csak a félelem és szolgaság ünnepel, gondoljatok e kis ünnepélyre. Mert a szív önzetlen sugallata teremthet csak dicsőséget, szeretetet . . .

Az ifjuság néhány szép dalt énekelt. A »Szózat« és »Hymnus« eléneklésekor könyök gyűltek a hallgatók szemeibe. Aztán a szavalók közt egy szép, csengő hangú lányka lépett elő s a feldiszített emelvényen az udvarra gyűlt hallgatóság előtt meghatóan szavalt a Tóth Kálmánnak »Ki volt nagyobb« cz. versét. S mikor odajutott, hogy:

»Vagy az a ki . . . Sokan voltak! . . .

Nem tudom én, ki volt nagyobb?

Csak áldom az istenemet,

Amért én is magyar vagyok.«

Szent büszkeség látszott a lányka arczán. Csorobok Mitru bosszusan vakarta a fejét s Huzdubb kellemetlenül dörzsölte orra hegyét.

Csak Bátor Jánoson látszott valami titkolt szomorúság. Körülnézve a hallgatókon, észrevette Dórát az udvar egyik zugába vonulva, aztán meglepetve látta, hogy a lány ünnepély közben hazasiertet.

Gondos, kinek a tanító magaviselete feltűnt, figyelemmel kísérte őt. Az urnőhöz közelítve, halkán mondott neki valamit s a lopakodva hazasiertő Dóra felé mutatott. Aztán Bánfival váltott pár szót.

— Ma? kérdé tőle Gondos.

— Ezelőtt egy órával kérte meg Huzdubb, mondá Bánfi, de lányom egészen viszsziadt. Meg nem foghatom.

De Gondos kezdte megfogni a dolgot s ünnepély közben Dengeleginé urnővel értekezett valamiről, s mikor javában folyt a multság s a fiatalság a magyarost aprózta, Bánfi kíséretében hagyta oda az ünnepélyt. Egyenesen Bánfihoz indult az urnő. Ott keresték Dórát, de nem volt a szobában.

Kimentek a kertbe, hol egy terebélyes fa árnyában kis padkán háttal ült feljök Dóra. Csöndes, óvatos léptekkel közeledtek hozzá. Dóra egy kis könyvet tartott kezében s olvasott. Hangja érzelmes és átható volt. Meglepetve hallották a közeledők, hogy épen azt a verset olvassa, melyet az ünnepélyen szavalt lelkesen egy lányka.

Dóra édes merengéssel mondta :

»Csak áldom az istenemet,
Amért én is magyar vagyok.«

És ölébe hullatva a könyvecskét, arra hajolt, arcát kezeibe csápta és sirt, sirt keservesen.

Az urnő észrevétlenül hajolt a lányra és homlokára forró csókot nyomott.

— Sirj, leányom. sirj, mondta a meglepett Dórának, mosd le lelkedről a foltokat, miket gyermekkorodban raggattak arra, mossa le a fájdalom szentelt vize, az a vigasztaló könyű. Tudod-e, mért jöttünk, Dóra? Bátor ur kezedet kéri, ha nem gyülölöd, ne fordulj el tőle, édes kis leányom!

— Dóra szívéhez kapott, aztán pirulva borult édes atyja kebelére.

* * *

S most a két térítő boldog, elégedett. Tíz év alatt az új nemzedék mind egy szálgy magyarul beszél. A pap és tanító buzditó szelleme a példás tanítás és isteni tisztelet, a szépet és jót megkedveltető esteli összejövetelek mindmegannyi tápot] adó olaj a haza és nemzetiség szeretete szent tűzének élénken tartására.

Hát csak egy kis szeretet, Urak, nagyok, hatalmasak; csak egy kis önzetlen haza- és testvéri szeretet! A kényelem, a fényezés morzsalékaiból adjatok szegény testvéreiteknek is. Lelkes, képzett papot és tanítót minden ilyen kis falunak, templomot, jó iskolát s népkönyvtárakat azokba. Így állítottok szobrot, melyet az idő meg nem semmisít.

Oh mert ne feledjétek, hogy a költő szent félelme már is kísért tüzhelyünkön s gondoljátok meg, amit ő mondott, hogy :

»Teremt-e isten több magyart,
Mig a világ, mig napja tart,
Ha mink is elfogyánk?«

Ember György.

E g y h ö l g y n é k.

Elérted azt most, mi elérhetetlen,
Most érted azt is, a mi érthetetlen,
Tudatra ébred most szivedbe minden,
A mit a létel titka költ a szivben :

Egy néma vágy, mely mindig azt beszéli,
Mily édes volna itt örökké élni,
Egy álom, mely lepelt föld a valóra,
S a lelket ringatón ölére vonja

Egy érzelem, mely sejteti te veled,
Hogy nem bolyongás, szent cél itt az élet,
Egy sejtelem, mely messzi röptü szárnyal
Egyszerre mult, — jelen — s jövőbe szárnyal ;

Egy gondolat, mely megtanít te téged
A nagy titokra, hogy mi ez az élet :
Egy perc, mely mindig végtelenbe nyúlik,
Öröklét, mely a percben mindig múlik.

Mit rejt magában az éj méla csöndje,
Midőn száll a vágy néma szárnyú röpte,
S a perc oly édesen repül a szárnyon,
Hogy kéje mondja, hogy való, nem álom ;

Midőn lehull az éjnek fénylő szárnya,
Mint alvó gyermekére, a világra,
S az ajk elhallgat nehogy megzavarja
Az álmot, melyet szó a szivnyugalma ;

S mit rejt magába kelyhe a virágnak,
Ha rá a hajnal fény sugári szállnak
S fejét feléjük némán fölemelve
Oly édes illatott lehel ki kelyhe ;

Mit mond oly szépen a madár dalában,
S mit hallgat el ő örök hallgatásban,
S a természet mit tart örökre rejtve,
Mi szól, mi él csak néma érzelemben ;

Egy szál, mely a sast csendes nyugalomra
Magasból is fészkéhez visszavonja,
Egy vágy, lehellet, illat, dal, szó, minden,
Mi tartja lételünk örök bilinesen :

Te mind átérzed mostan ezt szivedben,
Midőn elvészsz egy édes sejtelemben,
Mely szent titokkal zárja szivedet be,
Mit annak csöndje tart elzárva, rejtve.

Legyen a perc örökre édes emlék,
Mint a kehely egy harmatesöppet rejt még
Ha jön az alkony, mert a hajnal óta
A hervadástól életét megóvta !

Ne kérdd, ne tudd, hogy mily rövid e lét itt,
Ha tudod, álmod akkor éri végit :
Hiszen a perc csak addig örök édes,
Mig nem érzed, mint múlik, semmivé lesz.

Hegedüs István.

A túlvilág képzete az antik költészetben ¹⁾.

Vannak problémák, melyek megoldásáért hasztalan küzd az elme, de melyeket mellőznie még sem lehet, mert rendeltetése, hogy Sysyphus és Tantalus kínjaira legyen kárhóztatva. E problémákat folyton fölveti az elme, s ha még annyira is le akar mondani azok vizsgálatáról, Prometheus isteni szikrája folyton lángot vet. Az ember rá van utalva azokra, fejtegetésük elől nem menekülhet. Schoppenhauer ezt metaphysikai szükségletnek nevezi; szerinte egyedül az ember »animal metaphysicum.« A metaphysikai szükséglet, mely oly eltörölhetetlen, mint valamely physikai, minden korszak embereinél föltűnik, legerősebben azonban akkor, midőn a vallási tanok tekintélye jobban-jobban súlyed. Eme transcendens hit helyét a művészetnek kell elfoglalni; az ember morális érzülete formák nélkül is nyilatkozik ugyan, de sokkal hatalmasabb, mintsem a társadalomban való nyilvánulása elegendő tért nyujtana. Ama mystikus vonás minden emelkedettebb szellem sajátása: a mindenség titkának sejtelme; föl akar emelkedni a tünemények végtelen sorából, azok alaki fonalán a végső elvig, s így vagy bölcsekedik, vagy a hit ölébe veti magát. De sejtelme nem oldatik meg, a hit is kételyekre vezet s a tudományos buvárlatok elégtelenségéből lelkében keletkezett űrt az embernek önmagából, phantasiájából kell betölteni.

A művészethez jutottunk.

A sejtelem, a vágy, az ábránd itt kielégítést talál. De napjainkban a művészet sem áll ott, hol kellene, hogy ily fontos missiót betölthessen. — A vallási eszmék megszűntek boldogítani az embert, a világot sivár skepticismus és pessimismus uralja; a sovár kebelnek nem ad kielégítést a tudomány sem, állítólagos igazságai ellentmondásokba keverednek: a művészet megtalálta ugyan tartalmát a z emberiben, de nélküli az idealismust. Világnézetünk e meghasonlása forrongó korszakunk szüleménye. De a skepticismus és pessimismus kétségbeesett nézetei mellett nem szabad megállanunk: meg kell azokat oldanunk. Schoppenhauer szerint ennek két módja van, az ascetismus és a művészet; elsőt elvetendőnek, utóbbit kifejtendőnek tartom: a művészetet oda kell emelni, hol az emberiségnek méltó ideálját képezheti. A pessimismust föl kell oldanunk, mert így nincs a művészetnek talaja; annál távolabb áll attól, minél eszményibb. Ezzel szorosan összefügg a túlvilág képzete, mely végelemzésében két ellentétes világnézetre, az optimismus- és pessimismusra vihető vissza.

A budha, bráhma, héber és keresztény vallás pessimistikus; az evangeliumokban világ és rossz majdnem egyértelmű fogalmak; optimistikus a görög és izlám vallás. A pessimismus jogosultságát nem lehet tagadni, de mellette nem is lehet megállni; megoldást kíván s azt valóban meg is találjuk, ha magasabb szempontból ítélünk a világ felett; a dissonantiák itt szép harmoniába odatnak föl, de a tapasztalat körén kívül, a phantasia segélye által; így keletkezett a pessimistikus világnézetekből a vallások alapján a túlvilági lét hite, ama lété, melyben az ember szenvedése miatt érdeméhez mért jutalomban részesül. Az optimismus szintén involválja a túlvilági lét hitét, így a görög és izlám vallás, melyek a létet nem tartják oly borzasztónak, s annak folytatása képezi azok legélén-

¹⁾ Ernest Vinet. »L'art et l'archéologie« Paris. »Die Edda« Götterlieder und Heldenlieder. Aus dem Altnordischen von H. von Wolzogen. Leipzig Boissier Gaston. »Virgil«. Olcsó könyvtár, 22. sz. Wolfgang Menzel. »Die vorchristliche Unsterblichkeitslehre.« Leipzig Huber »Die Idee der Unsterblichkeit«.

kebb vágyát. Ezzel megtaláltuk a túlvilági képzetek különbségét: a pessimismusból keletkezettek abstractiókban mozognak, mert oly valamit kívánnak, mi ezen léttől egészen különbözik; míg az optimismusból keletkezettek a létnek jóban hatványozott folytatását kívánják. Ezek tárgyukat egészen a tapasztalatból merítik, innen a görög és izlám vallások érzéki színekben feltüntetett túlvilága. Azért volt e két, az optimizmus alapján keletkezett vallás gyümölcsözőbb a költészetre, mert ez nem szereti az abstractiókat, hanem szemléletet, concret jelzést kíván.

Az őskori népek költészete egyszersmind vallásuk is volt, s így a túlvilágról szóló tanok egyenlő szerepet játszanak mindkettőben. Vessünk egy futó pillantást azokra. Herodot szerint az aegyptusiak tanították először, hogy az ember lelke halhatatlan; de emelkedett tanok foglaltatnak az ind vallásban, a brahmaismus- és budhaismusban; erkölcsi czéljuk: a léleknek az anyagvilágtól való teljes fölszabadulása volt; végeczél pedig: az »é n« teljes megsemmisítése. A budhistának a föld siralomvölgye, a világ csak fájdalomból áll; a test, az érzékiség minden rosznak forrása, azért kell szakítani a világgal, s a nyugalom boldogságát élvezni; a tudásnak meg kell szűnni, mi létrejön, ha nem érintkezünk a külvilággal, így enyészik el a lét is: ez a Nirvana tana az érzéki megtisztulásról. Már itt megtaláljuk az erkölcsi büntetést és jutalmazást, mely azután legvilágosabban a parsismusban tűnik föl. Az aegyptusiaktól vették át e nézetet az ó-görögök is. A héberek halhatatlansági tana elvette az aegyptusiak phantastikus praecoxistentiáját: szerintük az egyedül hatalmas teremtő minden embert új lény gyanánt hoz létre, ki azután viselete szerint a menyország- vagy pokolba jut; így tanítja az ó-testamentum. A talmudisták későbbi meséikben meg vannak a lélekvándorlás nyomai is, melyek Keletről jutottak át a zsidókhoz. A kelták és gallok szintén hitték a halhatatlanságot, sőt utóbbiaknál oly nemű lélekvándorlást találunk, mely az európai képzetkörtől különbözik s az indusira emlékeztet, sőt úgy látszik, különböző népek eszméinek befolyása alatt állottak; így a brittek is: ama Arthur, ki az üvegpalatában, a boldogok szigetén a világ végéig alszik, egészen megfelel a német monda császárjának vagy az északi Baldurnak, kinek a világ végén újra föl kell ébrednie; de emlékeztet a görög Chronosra is. A szlávok, finnek, a lappok, osztjások, eszthek halhatatlansági tanaikról igen keveset tudunk, az elvont fogalmakig nem igen emelkedtek föl, de a túlvilág képzete itt-ott mégis fölvilan.

A túlvilág képzete kiforrott világnézetek eredménye levén, nagy hatása volt a költészetre. A régiebb világnézetek e sarkpont körül forogván, s kiválóan a phantasia által kibővített todaléka, természetes, hogy ezt ragadták meg a költők. A művészet s így a költészet is csak ott teremheti leg szebb gyümölcseit, hol egységes világnézet talaján ver gyökeret; csak így mondhatja el a költő teljes megnyugvással nézeteit, csak akkor remélheti szavainak hitelét.

Boldogító volt a túlvilág hitének képzete; boldog idők voltak azok, midőn az emberek még hinni, remélni tudtak; hol van napjainkban a vigasz? Eltűnt! s a sivár mulandóság nem ígér kárpót lást érte. Keleten fejlődött a hit, ott, a mesék birodalmában; a phantasia feloldotta szárnyait s ezek alá menekült az ész is. Így keletkezett Indiában a védák költészete, melyben a természet-vallás nyilatkozik, s az emberek felett uralkodó erők: a csillagzatok, elemek istenítettnek. A Mahabharata és Ramayanna mesés szövegű, szomorú kimenetelű hősköltemények; hősekről szólnak, kik a vadonba bujdosva ezer évig bőjtölnek, hogy bráhma bölcsökké lehessenek; az istenség zuhogva száll le a Himalája hegyén, világromboló jelenségek fordulnak elő: a tenger habjai felfortyannak, a hegyek meginganak, a föld reszket, a szél fuvása megáll, a nap elveszti fényét, az alsóbbrendű istenek kiméletért könyörögnek Brahmához.

Sok csodálatost s a túlvilági hit képzetére vonatkozót találunk a Schachnameban, melynek szerzője Firdusi, sokat merített régi méd forrásokból.

A görög mondák rokonok azzal, hiszen a perik királynőjének megszabeditása a szép Ariadénének Dyonisus által való hasonló megszabeditásához hasonlít. Így találjuk meg a görögök dyonisusi mysteriumainak nyomait Keleten, melyek valószínűleg visszanyúlnak Babylonig, hol a nap- és csillagkultusz keletkezett.

Mielőtt a görög költészetre térnénk, szálljunk a phantasia szárnyain a föld ellenkező részére, Északra, hol a túlvilági csodálatos elemre nézve emelkedett, phantastikus nézeteket találunk. Az E d d á k b a n tisztán fönnmaradt az indogermán istentan, mely az északi ágon szabadabb fejlődésnek indult; de ebben is megtaláljuk az ábrándok ős hazájának, Keletnek világnézetét. A parsismus sark elvei: a sötétség és világosság ellentétes harcza itt már sokat vesztett ugyan nagyszerűségéből, heroikus elem lett belőle. A walsung Siegfriedet megtöri a nibelungi hatalmak, kik fajtát, először mint óriások, — Hundíngek — azután félóriások, féltörpék és sárkányok, végre mint a rajnai, történeti Gibichungok fenyegetik. A mythoszból monda lett, s ezt alkalmazták a legalkalmasabb történeti hősökre. De a parsismus nyomait mégis világosan megjeljük e nézetekben. Az északi isten-mondában a nibelungok az alvilág lakói, vagy a halál és sötétség hatalmai. A csodálatos elem sajátságos chaosza tűnik itt föl: a hullámok és felhők atyja Egil, tőle származnak a hattyu-leányok és walkürök, kik a hullámokat és felhőket képviselik, így lett a víz birodalma a titkok világa; ebből származik a lét és levés, mint az anya öleből, s ebbe süllyed vissza minden, mint a halál birodalmába. Utóbbi érintkezik a nibelungok éji birodalmával, melynek ködje hasonlít az égi tenger felhőihöz. E titokteljes birodalom minden lakójának csodás tulajdonságai vannak, legkiválóbb a jóslás, melyet ős lényétől, a nibelung-énekbeli kovácstól, Mimétől kezdve, a hidegforrás tündéréig, Melusináig mindenik bír. A Nibelung-ének ős mythoszainak egyes szálait így találjuk meg az Eddákban, bár előbbieket a történeti tények belevegyítésével elvesztették eredeti jellegüket; de fölvéve a mythosz elejtett fonalát, vissza mehetünk eredetökre, s valóban ama költemény mondai alakjaiban meg is találjuk ama mythoszokat. Ezt tette már Jordán, ezt tette Wagner Richard, midőn az ős mythoszok alapján constfuálták a nibelungokat. A Nibelung-ének bele vonta keretébe a monda nem mythoszi, hanem tisztán epikai folytatását, midőn Krimhild boszúját alkotá; így lett Etzel (Attila) Krimhild második férje, kinek udvarában Siegfried halála miatt saját testvéreit is meggyilkoltatja. A Nibelung-ének sokat felvett a történeti idők eseményeiből, míg az Eddákban sokkal mélyebbre ható mythoszok rejlenek; mint Wolzogen is mondja, »az Edda hőseinek a Walsungok és Nibelungok harczeit röviden mondva, német visszaemlékezések és képzelődések folytonos hozzátételeinek eredménye, melyek a világosság és sötétség isteni mythoszáinak harczeit alapszanak.« A keleti parsismust, ha kevésbé leplezetlen is, de meglettük az Eddák és Nibelungokban, meglettük az indogermán népek költészetének a mythoszból eredő kölcsönös alapját, mely a túlvilági lét hitének szálaiból terjed szét. Mennyire másképen zengenek a gaelok bárdjainak komor dalaik!

Az északi költészet legnagyobb alakjának, Ossiánnak dalai átmentek a népéletbe, mely nemzeti jellemükért híven megőrzé azokat. — A kelta nemzet három királyságában: Scotia, Irland és Jütlandban zengtek Ossián dalai, melyekhez tárgyat főleg Tingál király hős tettei szolgáltattak, ki örökös hadakozásban tölté idejét. Az északi pogányság jellemvonása a természet-vallás. Az alakok és képzetek a természet befolyása alatt születnek; s így a túlvilági lét is nem igen emelkedhetett feléje.

A kelták a műveltség igen alacsony fokán állottak. Isten-imádásra vagy rendszeres vallásra náluk nem találunk s az elvont fogalmakra fölemelkedni nem voltak képesek, legfőbb lény a Lóduan lelke volt, kitől bűbajos szókkal jövendőjüket kérdeztették. A halhatlanságot közönségesen hitték; haláluk után a holtak köd alakot vesznek föl magukra; kit sirjánál a bárd megénekelt, az

szeleken, felhőkön járva tovább is szabadon űzi minden földi kedvelt foglalatosságát; a bajnok harczol köd- fegyverével, a vadász ugyanolyannal ködből képzett vadat kerget; a szelid hölgy pedig a hold tiszta világánál andalog; de, kit a bárd meg nem dicsőített dalával, az nem kél a szelekre, hanem gőzbe burkolózva, posványok körül szomorúan bujdokol. Az elhunytak lelkei befolytak az élők dolgaiba, a hegyüregekben lakó remetek társalognak velük s a esaták kimenetele felől kérdezősködnék. Ez az Ossián hite is. Az élők oly szoros összeköttetésben vannak a lelkekkel, hogy sokszor meg is támadják őket. Igen szépen írja le Ossián a hős Kormár harczát egy ily szellemmel, ki vihart idézve elő, a szeleken száguldozott; de megragadja Kormár s a vihar azonnal elesenededik. Ily komor eme északi vonás, mit részben már az Eddákban is meglelünk, Skandinavia fölé Odín véres vallása terjeszté sötét árnyait — s elhomályosítá az Eddák keleti származása derültebb képzeteit.

A gallok szintén hitték a halhatatlanságot, sőt utóbbiaknál olynemű lélekvándorlást találunk, mely az európai képzett kortól különbözik s az indusira emlékeztet; sőt úgy látszik, különböző népek eszméinek befolyása alatt állottak, úgy a brittek is. Ama költészetbeli Arthur, ki az üvegpálotában a boldogok szigetén a világvégeig alszik, egészen megfelel a német monda császárjának vagy az északi Paldurjának, kinek a világ végén újra föl kell ébrednie; ez hasonlít a görög Chronoshoz is.

Az ó-görögök csak az alvilágban levő árnyvilágról szólnak, hol minden meghalt összegyűl, s jó és rossz számára ugyanazon állapot létezik: a kedv és fájdalom nélküli nyugalom; de később átvették az a egyptomiaktól a túlvilági lét jutalma és büntetésének eszméjét. Az alvilág két részre osztatott: az Elysium és Tartarosra. De az Elysium is messze állott a földi létől, árnyvilág volt az; azért az istenek saját lakhelyeikre vitték kedveseiket. E nézeteket megtaláljuk Homérban is; a túlvilági létről Orpheusig az általa előadott nézetek voltak elfogadva. Homérnál a túlvilági lét körülbelül következőleg van ecsetelve. A $\psi\upsilon\chi\eta$ (lehelet) elhagyva az embert s mint vig $\epsilon\dot{\iota}\delta\omicron\lambda\omicron\upsilon$ (árnykép) Hermes által az alvilágba vitetik. Ezen Hadesben úgy élnek a halottak, mint árnyak, hasonló alak- és foglalkozással, mint a földön. A Hadesben komor és bánatteljes az élet, miért is Pelide Odysseus leszállását vakmerő vállalatnak mondja, megjegyzendő, hogy az Odyssea pokla és általában túlvilági léte még nem örömteljes. Mily örömtelen ott a tartózkodás, az abból is kiviláglik, hogy Achilleus Odysseus vigasztaló szavaira, — hogy minő szép még az árnyvilágban is a kormányzót játszhatni, — azon választ adja, hogy inkább szeretne mint napszámos a felvilágban élni, mint a Hadesben az elhunyt lelkek fölött uralkodni. Az alvilágban jók és rosszok közösen laknak, csak kevésre nézve van kivétel: így némely választottak az istenek mellett örömteljes életet folytatnak, mások földi alakjukban élnek, miután élve vitettek el a földről. A test és lélek viszonya tehát lényegesen különbözik a túlvilági létben is fennmaradó vagy elpusztuló test által: a testnélküliek az árnyvilágban bolyonganak, míg az istenek kedvencei testeikkel boldogabban élnek társaságukban. Erre czélzott az aegyptomiak bebalzsamozása. A görög mythos az istenek választottjaik közé Rhadamanthost, Minost és Achilleust számítja; Herkulesnek is megengedettett az istenekkel való érintkezés. Homerban csak néhány káromlót látunk különös büntetésre kárhóztatva: Tityost, Tantalust és Sisyphust. Odysseus ez árnyvilágban semmit sem talált a földi igazságos megbírálásból, csak Hesiodnál lép a hit tisztább előtérbe: minden jó és rossz boldog más létre távozik, csak a káromlók szenvednek büntetéseket. E komor helyről, hová a legtöbb elhunyt üzetett, az eidolák (árnyak) bűvszerek által hívhatók vissza. Odysseust Circe tanítá erre, mikép ezt Homer terjedelmesen leírja; a halott-birodalom bejárásánál gödröt csinált és mézet, tejet, vizet és bort öntött bele, lisztet szórt rá, imádkozott és áldozatot tett az árnyak. Alig ereszté bele a gödör fölött leölt kosok véré, jöttek az árnyak és mohón ittak abból. Most megismerhetők lettek, kor, nem, állás, foglalkozás és földi tulajdonságaik

által : a vér megkóstolása által visszatért a szellemi erő. A görög nép e homeri mythosz szerint sokáig e hitet vallotta. Új vallási theoriák föllállítására azonban csak egy Homerhez hasonló egyén által lehetett ezélt érni, így költötte a papság Orpheust, ráruházván tanát, mint mythoszi személyre. Ezt mély vallási szükséglet idézte elő, hogy a népben újra föl lehessen kelteni az istenségre vonatkozó jobb hitet és a büntetés és jutalmazás szigorát alkalmazni.

Homer túlvilágának megértésére egy futó pillantást kell vetnünk a görögök cosmographiájára. Mint Vinet mondja : a görögök a képzelődés prizmáján kezdetek e világra tekinteni, a tudományos megfigyelés később jött létre. Homer, ki majdnem egy ezred évig képviselte a görög irodalmi és tudományos szellemet, a földet lassan emelkedő sík gyanánt tünteti föl, mely az Oceán által van körülvéve ; e sík fölött emelkedik a szilárd égboltozat, melyre a plánéták fénylő szegek gyanánt vannak mintegy beverve. Ezen boltozat egy oszlop által tartatik ; személyesítve e támasz a hatalmas Atlasz által. S most innen áttérhetünk Homer túlvilágának — mondjuk — geographiájára. Távol a föld belsejében terjed szét Pluto birodalma ; hova az Oceán folyó partján levő nyíláson juthatni. Itt kezdődik a chaos, itt, hol az ég és pokol végződik.

A homéri geographia összefüggésben áll eme cosmographiával. Keleten a sivatag, mely elválasztja Kis-Ázsiát Mesopotámiától, délen a Nilus völgye és Afrika határa, nyugaton és északon Sicilia és Italia átmérőjének pontja ; ezek a görög universum határai, melynek középpontját az egei tenger képezi. Homer túlvilágába eme geographia vezet be, mely azzal a legszorosabban összefügg : Sicilia és Italia partjain a föld, mely a világ végét borítja, legsűrűbb. Ott kezdődik az ég, itt vannak ama titokteljes regiok, hol csupán a költők phantasiája járt ; ott lakik Circe, Calypso, Scylla, Polyphem, a lestrigonok, a borzadály, a megölni gyönyörök, az álom, a boszorkányok ; ott bög az Oceán, melynek vizei észak-nyugot felé a Középtenger hullámaival vegyülnek. E komor tenger partja Kimmeria, mely örök éj által van körülvéve : itt lépett be Ulysses az alvilágba ; egy kicsiny, illatos és derült kikötőbe helyezte át Homer az alvilág előcsarnokát. Megtaláltuk a Tartarost, szemlélhetjük az alvilág szörnyűségeit, de hol marad az Elysium, hol a túlvilági boldogság helye ?

A Xiádnak nincs Elysiuma, az Odyssea négy versben szól arról. Helyesen mondja Vinet, hogy dél képzelő ereje átengedte a tért észak költői theologiájának, hogy megnagyítsa és benépesítse a másvilág uralmait ; Homer beéri azzal, hogy bemutatja Rhadamantest és Menelast ; termékeny vidékre helyezi őket, melyet eső, hó és hosszú telek nem szomorítanak sohasem. Hogy földi alakjokban vannak, azt nem lehet tudni ; kedvezményben azért részesülnek, mert Jupiter szülei ; hogy egyedül vannak ott, azt szintén nem lehet tudni ; arról sem szól, hogy hol van eme boldog vidék, de azt mégis engedi sejttenünk, hogy az Oceán mellett, mivel föl van frissítve szellői által. Sok homály van eme Elysium képze körül, min nem lehet csodálkozni : a régi görög korban oly keveset törődtek a halállal, mint az étellel ; Homer paradicsoma oly kicsinyszerű.

Pindárnál a jövő-élet képze új irányt vesz ; nagyon különbözik Homerétől ; a halottak szigetének leírása egészen más itt mint Hesiodnál és Pindár túlvilágával a morál világába lépünk, ki az igazság ítélőszékét állítja föl abban ; meg akarta mutatni, hogy mi vár ez élet után az erkölcsös emberre. A nap ott legélénkebb fényével világít, míg az előtt a földet homály borítja ; kedves sugarai megvilágítják a virányokat, fényes pirt adnak a rózsáknak ; az illatos leveleken arany gyümölcsök csillognak át. Azok közül, kik a kellemes tartózkodási helyeken vannak, némelyek az olympiai pompás játékokban gyönyörködnek szüntelenül ; kocsiáznak, a lant húrjait pengetik ; mások tudományos foglalkozásokban lelik örömeiket. Mindenfelé az oltárok illatos lángja csillog ezen balsamos légkörben. Ezen helyre csak megtisztulás által lehet jutni, s a morális elvvel Pindar Pythagoras nézeteit vallja, ki azt tanítja, hogy ezen érzéki megtisztulásra az emberi élet nem elég hosszú, azért egy embernek

többször is a földre kell jönni. Pindar kiválóan a túlvilág boldogságáról szól, az igazságos bűnhődés eszméje nála még nincs egészen keresztülvéve, mennyiben a gonoszok büntetését még nem helyezi a túlvilágba, e földön hagyva Pythagorasszal a bűnösöket addig, míg teljes érzéki megtisztuláson mennek át.

Homer után Aeschylus, Euripides és Sophokles, e három nagy tragikus túlvilági képzetében annyi haladást találunk, hogy az elhunytak nem maradnak határozatlanul a Hadesben, hanem keresztül van véve az igazságos bűnhődés eszméje. Sophokles sokat foglalkozik a Hadesszel, részint saját, részint népe hite szerint, melyből kitűnik, hogy az élet ott nem valami gyönyörteljes, nem boldogító. Ki az életből távozik, az megválnak a fénytől; a halál megszabadít ugyan a földi szenvedésektől és Oedipus nyugodtan száll alá a Kolonos virányain a Hadesbe, hogy annyi szenvedés után igazságos menekülést találjon; de Sophokles azért még sem festi örömteljesnek az ottani életet: nincs ott hű-játék, nincs tánc, nincs lakoma, mi a halottat megörvendeztetné; inkább zsongó méhrajhoz hasonlít az ottani élet. Sophokles sokat átvesz a homeri felfogásból: a lélek a Hadesbe megy a test megsemmisülése után; de viszont tőle abban különbözik, hogy igazságos bűnhődésre épít; azért kiált föl Sophokles: »Oh háromszor boldog halandók, kik Eleusis szenteléseit látták, egyedül számukra van élet az Alvilágban, minden másra nyomor és baj vár.« Aeschylusról azt mondja Cicero, hogy *pythagoreikus* volt, de hiányzanak erre vonatkozó bizonyítékai. A harmadik tragikusnál, Euripidesnél nem találunk e tanra vonatkozó határozott képzeteket, de annyit mégis mond, hogy a mi földből van, az a földé, mi pedig aetheri magból kelt, az visszatér az égbe, mert a megletből semmi sem hal meg, hanem részeitől elválva is megörzi saját alakját.

A görög költéssel már befejezhetnők a túlvilágra vonatkozó képzetek tárgyalását, ha nem állana még előttünk a rómaiak költészete, melyben ugyan kevés eredetiséget találunk, sőt témánk köréből is rendkívül keveset, de van még is néhány új vonás, új combinatio, az előbbi nézeteket kiegészítő érdekes költői színezés. Hogy nem tértem mindjárt át a római költészet fejtegetésére, annak oka ama sok szigorú, sőt részben jogos állítás, mely a rómaiak költészetének és művészetének eredetiségét keréken tagadja. Nem akarom eme régi, oly sokszor fölfrissített nézetet ismételni, mert akkor egyszerűen befejezhetném értekezésemet, de pótlólag annak mintegy kiegészítéséül, hozzá akarom tenni, hogy a görög világ emlőin nőtt föl korunk is, mit csak az nem fog átlátni, ki nem edzette eléggé szemeit. Igen, modern műveltségünknek is a görög világ eszméi képezik alapját, s hogy csupán értekezésem tárgyából induljak ki, határozottan állithatom, hogy az a görög világnézet eszméiben leledzik, s mi ettől eltér, az többnyire érthetetlen, hibás. Ott van a homeri túlvilág Dante nagyszerű conceptiójában s viszont, ott a Homertól eltérő, modern képzeteknek megfelelő Milton, ki épen a modern színezet által a komikum terére vitte a legkevésbé komikus tárgyat; vagy talán nyert valamit a költészet Klopstock »Messias«-a által, ki a természettudományi kutatás alapján, kénytelen túlvilágát a jutalmazás eszméjével a csillagról csillagra való vándorlásba helyezni. De lássuk a római költészetet, mely Vinet szerint a görögök álmadozásainak utolsó viszhangja; viszhang, mely telve van kecs- és harmoniával. Nagyon szépen festi Horatius a boldogok szigetét, de a túlvilág képzeire vonatkozólag a római költészet pregnans képviselőjére, egyedül Vergiliusra akarok hivatkozni.

Vergiliusról már sokat írtak, s talán labyrinthba jutnánk e kritikák között, ha fejtegetésünk számai nem jelölnék ki az utat, melyen haladnunk kell, ez Vergilius költészetének vallásos jellege; ez vezet költőnk túlvilági képzeiteihez s lehetetlen e téren Boissier Gaston e nemben egyedüli tanulmányáról megfedekezünk, ki az Aeneist mindenek előtt vallásos költeménynek tartja. E tanulmány a legszebb valamennyi Vergiliusról írottak között; egészen fejtegetésem tétele szempontjából ítélni a fölért s eredetiség téves hajhászása helyett nyíltan bevallom, hogy e nézetekhez csatla-

kozom majdnem mindenben: igazságot keresek és nem eredetiséget! Vergilius megítélésére nézve előre bocsájtom, hogy az Aeneisben a csodálatos elem olyformán nyilvánul, mint az Iliád- és Odysseában; Homer túlvilágról szóló képzeti általánosok lettek, a különböző népek mythologiai képzeti engedtek e befolyásnak s így a rómaiak fogékony szelleme s ebben Vergilius is. Minden túlvilági képzet utóvégre a tapasztalati élet tüneményeinek más és más összerakása, melynek részei föle még a legszélsőbb phantasia sem tud emelkedni; a túlvilág ecsetelése mindig érzeki motivumok által történik; mit tehetett egyebet Vergilius is, s nincs egészen igaza Ciceronak, midőn eme vallási, mondjuk költői meséket erősen megtámadta, látván, hogy Vergilius istenei szenvedélyek által vezetettek; ha ez hiba Vergiliusnál, akkor még nagyobb Homérnál, kinek istenei szintén nem élnek a legtisztességesebben.

Mint majdnem minden népnél, úgy a rómaiaknál is meg volt a lélek halhatatlanságának hite; meg volt a rómaiaknál már az őskorban, s később főleg ezért, e hitben való bizonyosság szerzése végett tanulták oly szorgalmasan Pythagoras és Plato philosophiáját. E hit meg volt Vergilius korában is, a lelkek közös gyűlhelyét a föld közepébe helyezték, hol azokat a rettentő Oreus féltékenyen őrzi. A rómaiak minden nép gondolatköréből vettek át valamit s amaz idegen nézetekhez való simulás következtében elterjedtek az etruskok ama komor nézeteik, hogy a lelkek gonoszak és szerencsétlenek, kik gyönyörrel kiozzák az élőket, kiszívják vérüket és ember-áldozatokat követelnek minduntalan. A halottak sem isten, sem emberek előtt nem kedvesek; a lelkek halvány csoportja földült arcczal, égő hajjal bolyong a setét folyók mentében.

Az Elysium és Tartarosról szóló görög legendák is először az etruskoknál terjedtek el, kiknél különösen a Tartaros játszott főszerepet, Charon egyike lett legelőkelőbb isteneiknek; a Hades birodalma egyik kapuja pedig az avernoi tó lett. Sokat szolgáltattak e nézeteknek Rómában való elterjedéséhez a színházak is, s ezekben Sophokles és Euripides ama tragediáik, melyekben a túlvilágról gyakran volt szó. E szélsőségekből sokat rontott le Epicur tanának elfogadása, de nemsokára ismét visszatértek ez ősi hithez, s ennek megszilárdítására írta Vergilius Aeneas hatodik könyvét, hűen követve benne Homert. Vergilius azonban túlvilágát nem helyezi az Oceán végére, mint Homer, mert nála a túlvilág egyik kapuja szintén a népe hitével egyező avernoi tó ürege. E hit főnmaradt a rómaiaknál Lucretius heves küzdelme daczára a pogányvilág végéig. Itt száll Aeneas az alvilágba, kinek az Acheronba vezető útát illetőleg ezt tanácsolja Sybilla:

. »Sate sanguine divum,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno:
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis,
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras
Hoc opus, hic labor est.«

Vergiliusnak Homertól való emez eltérése, midőn a túlvilág kapuját az Oceán vége helyett Averno tóba helyezi át, határozottan költészete rovására volt, mennyiben sokat veszített az által ama titokteljességéből, mely az e nemű költői képzetek himporát képezi; Homer túlvilágát az Oceán védi, sűrű ködhomály veszi körül és rejti el; Averno ellenben Puzzole és Nápoly igen népes városok, mellett fekszik. Az élőknek nem volt szabad e nyitott kapun behatolni, Aeneasnak is csak kivételképen engedtetett meg, ki aranyát szakított az erdőben, melynek bűvereje van a pokol hatalmaival szemben. Aeneas nem is figyelt arra, hogy lábai alatt inog és nyög a föld, a halmok düledeznek, a kutyák félelmesen ordítanak; hanem kardját előre szegezve, szilárdan haladt előre a setét üregben,

s csakhamar az előcsarnokba lépett, melyet a szörnyek egész tábora őriz. Itt vannak a régi mythologia rómalakjai, a titánok, gorgonok, harpyák, centaurok sat. valamint a más korból vett allegorikus képek: egyenetlenség, háború, szegénység, éhség, öregség, betegség, lélekfurdalás; továbbá a lélek beteges örömei is (mala mentis gaudia), melyek rövidítik az életet s ellátják a poklot lakókkal. Eme allegorikai alakok szintén elvezették Vergiliust a költészet szemléleti alapjá tól; az allegoria egy művészetben sem előnyös, mert az aesthetikai élvezet helyett reflexiókra vezet, mi a művészi hatást gyengíti. De Aeneas azzal, hogy behatolt a kapun, még nem győzött le minden akadályt, mert még ezután kellett átmenni a pokol folyamain, s átjutva a Styxen, csak itt kezdődik a tulajdonképeni pokol. Itt írja le Aeneas ama törvényszéket, mely előtt minden léleknek meg kell jelennie, hogy meghallgassa túlvilági jutalmát vagy büntetését, mely ítéletozásban sok költőiség rejlik, mennyiben a római jog consequens szellemének nem igen felel meg: Minos ítéletei nem mindig kifogástalanok.

Egészen új Vergiliusnál az, hogy a Tartaros és Elysium mellett még egy harmadik helyet is megkülönböztet, hová azok jutnak, kik saját hibájuk- vagy sorsuknál fogva nem tehettek eleget rendeltetésüknek: gyermekek, a csatatéren elhullott harcosok, igazságtalan vádak következtében elítélt szerencsétlenek, öngyilkosok. Vergilius erős erkölcsi érzése nyilatkozik abban, midőn ezeket szelidében bünteti, egész bűnhődésük abban áll, hogy bánkódnak az életért. E középső régióból két út vezet ki, balra van a Tataros, hármas kerítéssel, érzekapuvál, cyclopok által kovácsolt toronnyal s oly ezellákkal, melyek kétszer oly mélyen nyulnak le az örök sötétségbe, mint a minő tér van az ég és föld között. A legkülönbözőbb korszakok bűnösei ide vannak zárva. Aeneas csak egy pillantást vet a gonoszok e kárhozátára s tovább megy, fölkeresi a jók nyughelyét. Vergilius az Elysium leírásában összevegyíti a mesékből vett képeket a philosophiától kölcsönzött eszmékkel; az elysiumi örömök azonban csupán a földi gyönyörűségek költői leírása, azon különbséggel, hogy a lelkek itt még sem oly életteljesek, az érzékiséget szeretné megvonni tőlük, így csendes árnyak gyanánt tünteti föl őket. Ezen Elysium leírása szép ugyan, de nem tartalmaz lényegében újat; leírását nyugodtan mellőzhetjük, megértésére csak annyit kívánok jelezni, hogy a keresztény nézeteket a túlvilágról nagyrészt Vergilius alapította meg. Ezzel egyszersmind ama kapesot akarnám jelezni, mely az antik és modern világnézet között van: az eszmék folytonos fejlődésben vannak s csak különböző fejlődési mozzanatokban tűnnek föl a legkülönbözőbb világnézetekben.

Az eszmék ezen irányban fejlődtek tovább, mert az emberiség a megtört úton megy előre: így lett a modern világ alapja az antik, melytől oly nehezen tudunk megválni.

Harrach József.

Z a n d i r h a m.

— 0 —

Csakugyan ti vagytok, szittya hősök sarja,
Kiknek küzdelemben ki nem fárad karja
S a kiket kísérnek büszke diadalmak ?
Igen, arczotokból látom én a lelket ; —
A szikrázó szemek és a deli termet
Az ősökre vallnak.

Habzó paripákról, nosza, lépjetek le,
Hadd öllek ifjan dobogó szívemre,
Harezi vágyban égő, deli, szép vitézek.
Ez a puzdrát, ijjat, a kelevézt félre !
Testvérek borulnak testvérek szívére,
Édes, jó testvérek.

Mily régóta vártunk és milyen epedve !
Ha eljött az éjjel szürke bérczeinkre,
Őrtüzek körül csak rólatok beszélünk.
Elvezet-e erre turul madár szárnya ? . . .
Rólatok — ha vándor tévedett a tájra —
Hirt hiába kértünk.

S a kiket úgy vártunk, im itt vagytok nálunk !
Derűs valóra vált a mi lázas álmunk :
Fenevadak törtek ránk a sötét éjben,
Fenevadaknál is tájékozóbb népek . . .
De már fölébredtünk. Oh, Hadur, dicsérlek,
Hogy én ezt megértem !

Oh, Hadur, erős, nagy, őseink vezére,
Te a kiben szívünk megnyugodt, remélve,
Akkor leghivebb, ha legmélyebb az éjjel,
Ki valaha téged hitlen megtagadna,
Szórja ki csontját a Nemere haragja,
Lelkét tépje széjjel !

Gyujtsatok tüzeket amott a szent bérczen ;
Háladásunk lángja az egekbe érjen
A hadintézőnek tetszésére várva.
Megnyilt szíveinkkel mennyei gyönyörbe'
Szent diófák árnyán gyülekezzünk körbe
A nagy áldomásra.

Székelyek szüzei, virágokat tépve
Piros rózsacsőt hintetek elénkbe,
Piros rózsacsőt, a milyen reményem.
Hallom, hogy a síkon tárogató szólal ;
A sereg jó, ajkán győzelmi dalszóval
Ifjui hevében.

Látom, hogy kigyultán a bösz harezi tűznek
Meggyalázott gőgös ellenséget üznek
Hős apáknak harcban edzett unokái ;
Vérük árját a por nem hiába issza :
Az apáknak földét azon szerzik vissza
Gyermekek csatái

Mily tűz ereimben ! Mily fékvesztett lélek !
Ősz fejem gunyjára a harcztárgytól égek ;
Tán az élet végső dobbanása bennem ?
Meghalhatok most már megnyugoszom benne ;
De ha majd meghaltam, na e sziklás helyre
Temessetek engem.

Oda vigyetek el, hol az a folyó van,
Hol Etele nyugszik hármas koporsóban,
S virágoktól tarkán mosolyog a róna ;
Valahányszor büszkén indultok csatára,
Melynek partján nyugszom, szöke folyam árja
Beszélni fog róla.

Pap Kálmán.

C z i m k é p ü n k h ö z .

„A lelkes eljár ősei sírlakához
S gyűjt régi fényél új szövétneket.
S ha a jelennek halványúl sugára,
A régi fény ragyogjon fel honára.“

Garay.

Régi dicsőségünk elszenderült alkotóját s élettelenül porladozó emlékeit rajzolja képzeletünk elé könyvünk címlapján a művész; de a holt alakok a történet hatalmas szónoklatával beszélnek hozzánk, az érzéketlen kövek a nagy ősök nemes buzgalmát éreztetik szívünkkel, s az alkotás és pusztulás képeinek találó egybeállítása vádoló és biztató vonásaival felrázza lelkünket a közöny mámorából. Mintegy a hajdani nagyság diadalívét emelkednek az egész képcsoportozat felett Hunyadvár hazaszerte híres lovagtermének nagyszerű csúcsívei, melyek alatt a hős Hunyadi és lelkes barátai minden nemzetiségi surlódás nélkül békés egyetértésben készítgeték a nemzet javát érdeklő nemes terveiket. E középvízet alatt a rajz középpontján Vajda-Hunyad romjai emelkednek; a gót ízlés nemesb korszakának legdicsőbb remekje azon gyászos romokban, melyekbe azt egy Herostratus barbar kezei döntötték 1854. ápril 13. A képünk bal részén emelkedő torony az úgynevezett Buzogány- vagy Himes-torony, e mellett szintén egy toronyszerű építmény, melyet Mátyás fia: János toldott a várhoz; jobbra e mellett a Németek-háza, ezután az egykori híd oszlopai s a kaputorony; ezen túl a négy erkélyű várpalota, a Kapisztrántorony, a Nyebojsza-folyosó és végül a Nyebojsza-torony. — E szájalomra indító elhagyatottságból ma már ki van ugyan emelve a vár az országos törvényhozásnak több éven gyakorolt áldozatkészsége folytán, de mostoha pénzügyi állapotunk a teljes helyreállítást ismét megakadályozta. E miatt láttuk jónak egy félig bevégzett mű helyett a romok eredeti alakját mutatni be.

A várom alatt balra a nagy Hunyadi János arczképe foglal helyet; kerete a Kapisztrán szobájabeli kandalló csúcsíves bodorára emlékeztet; az arczkép felett a hős vezér győzelmeinek büszke lobogói lengedeznek, alatta küzdelmeinek eszközei vannak, körötte pedig különféle címerek láthatók: balra alúl a Hunyadiféle címerpajzs, mely a kápolnába vezető ajtó felett volt; jobbfélen ugyancsak a várkápolna szentélyének zárkövén díszelgő »agnus dei,« s e mellett a lovagterem (országház) zárköveinek címerei: az Anjouk három liloma, a Hunyadiak gyűrűs hollója s a Szilágyiak zergéje. Az arczkép felett Hunyadmegye pecsétjének kibontott körirata olvasható, melyen az évszám az e korban még ritka arab számjegyekkel van kifejezve, s mely körirat már a megye azon új címerét övezi, melylyel a régít a Hunyadiak érdemei iránt való elismerésből felcserélé.

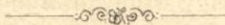
A várom alatt jobbra hátralévő tért a kápolnai kar mellvéddiszítványának jobb része foglalja el; a karzat közepén volt a nagy ízléssel és pontossággal kimetszett és kifestett Szilágyiféle címer, melyet két részről finom faragványok környeznek. A művész, midőn

a nándorfehérvári hős alakjával és diadaljeleivel szemben a kápolnának, melyben Kapisztrán János tartá lelkesítő szónoklatait, egyik ékességét tűnteti fel, figyelmeztetni akar bennünket Hunyadi vallásos érzületére, mely a győzelmet mindig istennek tulajdonítja s csak a harcot vallotta magáénak.

Ha az eldődők iránt ápolt hálás kegyelet az átkos félreértés következtében később pártokra szakadt unokákat egy véletlen alkalmával az ős hajlék romban heverő falai közé egybegyűjti, s ha ekkor a jelen szétvonás gyűlöletes kínaival ellentétben a régi falak elmosódó rajzolata az ősi egyetértés boldogságát érezteti velük: nemde józanabb belátásnak engednek helyet, a visszavonás gyászos emlékei felett mély sajnálkozást éreznek, a békülékenység szelid érzelmével közelednek egymáshoz s a testvériesülés eddig nem érzett gyönyörével egymás karjai közé sietnek?

Igy képelem én e hon különféle nemzetiségű gyermekeit is. Egyetértésükben boldogoknak érezték magukat s egymástól semmit nem irigyelve közös jólétük előmozdításán fáradoztak; de a nemzetiség átkos szelleme megirigyelte boldogságukat; testvér testvér ellen fogott fegyvert, elkeseredett tusákban fogyaszták erejüket, egymásnak róván fel azokat is, mik csupán a kor ferde kinövésai s egyes önző hatalmaskodók bűnei valának. — De ma már egy jobb kor, az értelmi felvilágosultság korának hajnala dereng; hihetjük tehát, hogy az éj mulófélben van s bizvást remélhetjük, hogy a láthatáron nemsokára egy szebb jövő csillámai jelenkeznek. Adja az ég, hogy e remény ne legyen hiú álomkép. Adja az ég, hogy e föld gyermekei nyelv- és valláskülönbség nélkül közös büszkeségük, a nagy Hunyadi János romlakánál, közös diadalaik iverete alatt, közös emlékeik alakjain merengve tegyék azt a szent fogadást, hogy fátyolt vetnek a múltakra s örökre egyetértő testvérei lesznek egymásnak!

F. Gy.

	Péld.		Péld.		Péld.		Péld.
Szalai Tamás	1	Ullmann Károly	1	Geist Wieland Klára	1	Fluk Ádám	1
Topitzter Izabella	1	Földváry Emilia	1	Gyűjtő: <i>Kertbeny Károly</i>		Pilaszanovits József	5
Besenyő.		Türr István	1	Kerntler Ferencz	1	Troján sz. Fluk Au-	
Gyűjtő: <i>Balogh János</i>	1	Gyűjtő: <i>Nagy Vilma</i>		Spuller Károly	1	gusta	1
Kontz Albert	1	Nikl Károly	1	Pleyer Ede	1	Kovács Gyula	1
Méra János	1	Szöcs Sándor	1	Saárossy Károly	1	Szmik Lajos	1
Birla György	1	Tanítónőképző-intézet	1	Jankó János	1	Sztipán Hermin	1
Enyedi Lajos	1	Gyűjtő: <i>Miklós Ödön</i>	1	Gyűjtő: <i>Kónya József</i>	1	Daruvány Alajosné	1
Oelberg Ottó	1	Ordódy Béla	1	Kovács István	1	Daruvány Laura	1
Rác József	1	Becker Károly	1	Csatáry Béla	1	Daruvány Margit	1
Czirner I. József	1	Gyűjtő: <i>Kohn Ármin</i>		Vattay Dezső	1	Daruvány Ilona	1
Lukács József	1	Békeffy István	1	Liszokay Jenő	1	Daruvány Géza	1
Gruzda Domokos	1	Neumann Zsigmond	1	Haulich Károly	1	Thalabér Paula	1
Kilén	1	Gyűjtő: <i>Tömöry Kálmán</i>		Hiloczky Béla	1	Gyűjtő: <i>Novák Sándor</i>	1
Horváth László	1	Dóry Andor	1	Dr. Kelemen Móricz	1	Sthymmel Gyula	1
Özv. Anvander Antalné	1	Tömöry Károly	1	László Zsigmond	1	Meller Mór	1
Dr. Boér Jenő	1	Tömöry György	1	Rhorer László	1	Gyűjtő: <i>Sebők Imre</i>	1
Slafkovich Jácint	2	Gyűjtő: <i>Pancera István</i>		Pálffy István	1	Fekete József	1
Besztercze.		Prikkel Lajos	1	Dévány Ármin	1	Garay Dezső	1
Koos Ferencz	1	Szelnár Vilmos	1	Bodányi József	1	Pálmaffy István	1
Beszterczebánya.		Stark Sámuel	1	Récsey Miksa	1	Rálik János	1
Kir. Főgymnásium	1	Tömöry Kálmán	1	Fabinyi Gyula	1	Giefing József	1
Brád.		Horváth Alajos	1	Vezekényi János	1		
Zakariás Dániel	1	Csorba József	1	Dr. Alexy Albert	1	Dr. Haynald Lajos	1
Branyicska.		Ifj. Kommer József	1	Kovács Kálmán	1	Szentgyörgyi Lajos	1
Br. Jósika Géza	1	Unterauer J.	1	Bercelly Jenő	1	Weisz Bernát Ferencz	1
Brassó.		Brüll Henrik	1	Szalacsy Farkas	1	Kurtz Vilmos	1
Gyűjtő: <i>Orbán Ferencz.</i>		Szomjas Aladár	1	Ifj. Kovács Sebestény		Deutsch Henrik	1
Pötzelberger Károly	1	Gyűjtő: <i>Ribiczey Gyula</i>		Endre	1	Dr. Stiller Mór	1
Vasady József	1	Dr. Freiheit László	1	Br. Rudnyánszky Ist-		Dr. Batizfalvy Sámuel	
Vizi József	1	Br. Collas Robert	1	ván	1	Hunyady Lajosné	1
Téglás István	1	Lovag Kleeberg Osz-		Gyűjtő: <i>Brázay Kál-</i>		Özv. Abonyi Istvánné	
Böhm Janka	1	várd	1	mán	1	Mayer József tanár	1
Sigmund Gizella	1	Banovszky Gyula	1	Tavasy Lajos	1	Dr. Say Móricz	1
Harmath Lajos	1	Ribiczey János	1	Rizsavy Frigyes	1	M. Karsay János	1
Gyórfy Pető	1	Ribiczey László	1	Dobler József	1	Várady Gábor	1
Csiki Endre	1	Ribiczey Ádám	1	Friedl Mihály	1	Saly Gábor	1
Dr. Otobán Nándor	1	Gyűjtő: <i>Bajza József</i>		Rosenbreuer József	1	Türr István	2
Gyűjtő: <i>Groffits Mihály</i>		Vörösmarty önk. kör	1	Gyűjtő: <i>Scheidl János</i>		Éjszaky Károly	1
Silbersdorf Henrik	1	Glosz Imre Miklós	1	Hódy Imre Ferencz	1	Katicy Péter	1
Riedl Károly	1	Schossberger Rezső	1	Scheidl Ágoston	1	Csontosi Jánosné	1
Neurihir Sándor	1	Roth Miksa	1	Gyűjtő: <i>özv. Stettina L.-né</i>		Schwartz Gyula	1
Horovitz Henrik	1	Deutsch Sándor	1	Sárcsevics Teréz	1	Neugebauer László	1
Kellohofer I.	1	Reinheimer Gyula	1	Szobovics Katinka	1	Gr. Lónyay Menyhért	
Groffits Mihály	1	Gyűjtő: <i>Örley János</i>		Torkos Lászlóné	1	Márki József	1
Budapest.		Spannberger Alajos	1	Goldberg Amália	1	Steinacker Arthur	1
Gyűjtő: <i>Pompéry János</i>		Gyűjtő: <i>Karikás Nina</i>		Lojka Hugó	1	Molnár Endre	1
Jándy László	1	Ifj. Karikás Mihály	1	Káldy Gyula	1	Rózsa Péter	1
Légrády Béla	1	Kernács Mihály	1	Gyűjtő: <i>Barth László</i>		Virágh Rózsa	2
Nagy Jenő	1	Kározy Jenő	1	Dr. Goldstein Ignác	1	Dusecky Hermin	1
Berczeli Gyögy	1	Posztoczyk Károly	1	Crettier Károly	1	Szerdahelyi Antónia	1
Ormódy Vilmos	1	Péczy János	1	Láposy Lajos	1	Takács János	1
Ferenczi László	1	Jékúthy Bertalan	1	Weinszeisz Lajos	1	Pfeifer Ferdinánd	1
Nagyfejős Gyula	1	Antal Ignác	1	Seenger Béla	1	Dr. Thanhofter Lajos	1
Voigl János	1	Seidl József	1	Klein Sándor	1	Dr. Flitner Frigyes	1
Ágoston József	1	Luka János	1	Mártonfy Frigyes	1	Elek Menyhértné	1
Bajkai Jenő	1	Kővágó Aurél	1	Bauernfeind Ferdinánd	1	Balia Ödön	1
Petrich Pál	1	Kun László	1	Dr. Kelen József	1	Vári Szabó János	1
Wagner Károly	1	Dr. Szadovszky József		Kausér Jakab	1	VIII. ker. önképző kör	
		Svády Gyula	1	Dr. Neuman Mór	1	Sípos Antal	1
		Pazar Károly	1	Soretz András	1	Körösy József	1
		Fancser Béla	1	Radocsay Ferencz	1	Gyűjtő: <i>Nagy Ferencz.</i>	
		Gyűjtő: <i>Joczkovics Jusztine</i>		Agárdy Géza	1	Barthalos László	1
		Weber Jakab	1	Kiss Nándor	1	Homa Géza	1
		Flor Tröscher Leonora	1	Dvorák Lipót	1	Abafy Alajos	1
		Szomjas István	1	Matanovszky Károly	1	Nyerges János	1
		Graef altábornagy	1	Kiss Gyula	1	Maszanek Rezső	1
				Gyűjtő: <i>Németh Péter</i>	1	Papp Mihály	1

Péld.	Deés.	Péld.	Péld.
Csengery Imre 1		Bágya Farkas 1	Fekete István 1
Rózsavölgyi Gyula 1		Bágya Zsigmond 1	Szentiványi Ferencz 1
Simonffy Kálmán 1		Kenderesi Farkas 1	Vida József 1
Molnár István 1		Issekutz Gergely 1	Lévay Vince 1
Zámory Kálmán 1		Gyűjtő: <i>Matusik N. Ján.</i> 1	Dr. Fráter Gáspár 1
Bittó Kálmán 1		Éder Géza 1	Szathmári Gábor 1
Sárközy Zsigmond 1		Ferenczy Gyula 1	Lovass István 1
Pulay Kornél 1		König Pál 1	—
Gyűjtő: <i>Sümegei Kálmán.</i> 1		Vizoly 1	Mátray István 1
Ujházy Ede 1		Weiss Károly 1	Dr. Reiner Mór 1
Faludy Antal 1		Hajducky József 1	
Nagy Imre 1		Ifj. könyvtár 1	Érsek-Ujvár.
Halmi Ferencz 1		Gyűjtő: <i>Sándor Domokos</i> 1	Hettilényi Ferencz 1
Kápolnay János 1		Baló József 1	Érsek-Ujvári Takarékpénztár 1
Horváth Károly 1		Bartha Lajos 1	Druga József 1
Fáyl Frigyes 1		Szítás János 1	
		Kibédy Lajos 1	Eperjes.
Csáktornya.		Réthy Lajos 1	Takarékpénztár 1
Gyűjtő: <i>Ziegler Kálmán</i> 2		Állami tanító képezdei önképzőkör 1	Hattala Párthén 1
Zakál Henrik 1		Állami tanítóképezdei szakkönyvtár 1	Eszék.
Wollák Rezső 1		László Zsigmond 1	Gyűjtő: <i>Galanthai Fekete Fidé</i> 1
Klein Lajos 1		Gyűjtő: <i>Éder Géza</i> 1	Sándor Károly 1
Konyár Mihály 2		Jordán Domokos 1	Gobetzky József 1
Csevenak Sándor 1		Lázár Györgyné 1	Maythán Ottokár 1
Dr. Rummy 1		Sándor József 1	Gobetzky László 1
Jeney 1		Gergelyfy Tamás 1	König Antal 1
Valló Vilmos 1		Schuszter András 1	Dienes Gyula 1
Diák József 1		Körmeny Gynla 1	Faragó Gyula 1
Rhédey Ferencz 1		Miklós Lajos 1	Lajpczig János 1
Ziegler Lajos 1			Balogh Sándor 1
Sárossy László 1		Diószeg.	Eckl aranyműves 1
Stefának Ferencz 1		Gyűjtő: <i>Szabó János.</i> 1	Észtergom.
Csik-Szereda.		Veress Bálint 1	Szabó József 1
Szöcs Mártonné 1		Ifj. Lindenfeld Lajosné 1	Bognár István 1
Csik-Somlyó.		Ifj. Berger Ignác 1	
Bocskor Mihály 1		Lindenfeld Jakabné 1	Felsőbánya.
Cs.-Ovári.		Szlovik Istvánné 1	Gyűjtő: <i>Czelder Márton</i> 1
Szilágyi Eszter 1		Bónis Zilahy Eszter 1	Polgári Olvasó kör 1
Debellaácsa.		Kovács Józsefné 1	Gruber János 1
Szilágyi Márton 1		Kalászi Krisztina 1	Székelly János 1
Debreczen.		Ujváry Mile Sarolta 1	Nyirő Sándor 1
Gyűjtő: <i>Tóth Sámuel</i> 1		Gábor Józsefné 1	—
Liszka Nándor 1		Morágyi Istvánné 1	Olvasó egyesület 1
Bodossy Pál 1		Krausz Károly 1	
Gyűjtő: <i>Jóó Istvánné</i> 1		Dobsina.	Felső-Pulya.
Pápai Pál 1		Dobay Miklós 1	Beszprimy Imre 1
Fazekas Sándor 1		Eger.	Félegyháza.
Domokos Kálmán 1		Babics Béla 1	Takarékpénztári igazgatóság 1
Mayer Emilné 1		Egri Takarékpénztár 1	
Dospoly János 1		Előszállás.	Fehér-Egyház.
Wesztler István 1		Supka Jeromos 1	Balázs Imre 1
Biró József 1		Eresi.	Fogarás.
Békéssy Lászlóné 1		Gyűjtő: <i>Krieger Károly.</i> 1	Novák Rudolf 1
Hegedüs Sándor 1		Krieger Pál 1	Gomba.
Búzás Elekné 1		Ujlaky Utassy Béla 1	Borzák Benő 1
—		Ér-Mihályfalva.	Govasdia.
Tikos István 1		Gyűjtő: <i>Szöke János</i> 1	Gyűjtő: <i>Fillsch Károly</i> 1
Balogh Ferencz 1		Bernát Gedeon 1	Kosztka Alajos 1
Csanak József 1		Besztercei Ferencz 1	Verner Ferencz 1
Komlóssy Imre 1		Jakab Mihály 1	Ulrich János 1
Illésy György 1		Kocsár Sándor 1	Gyoma.
Németh Lajos 1			Imre József 1
Nagy Elek 1			
Szegedi Sándor 1			
Gyűjtő: <i>Tordai Gábor</i> 1			
Piski Imre 1			

	Péld.		Péld.		Péld.		Péld.
Gyön.		Inánd.		Balogh Ilona	1	Kolozsvár.	
Achim Mihály	1	Markovics Antal	1	Balogh Sándor	1	Gyűjtő: <i>Sepsi Anna</i>	1
Győr.		Jászberény.		Várady Lukács	1	Dobál Ilona	1
Dr. Szombathy Ignác	1	Gyűjtő: Dr. <i>Orbay Antal</i>	1	Gaal Kálmán	1	Dr. Farczady Nagy Imre	1
Gyula.		Dr. Kövér Varga Ilka	1	Fekete József	1	Gönczy Berta	1
Budjács Andorné	1	Éberhardt Orbay Anna	1	Kenéz Béla	1	Wolf Luiza	1
Gyulafehérvár.		Wagner Orbay Sarolta	1	Simonffy Gyuláné	1	Király Gyula	1
Apáthy István	1	Jáskisér.		Polgár István	1	Feichtinger Teréz	1
Halas.		Gyűjtő; <i>Mertz József</i>	1	Mészáros Illyés	1	Tauffer Leontin	1
Gyűjtő: id. <i>Gál Lajos</i>	1	Márton András	1	Szabó Gábor	1	Szilágyi Kata	1
Váry Szabó István	1	Stráda Béla	1	Harsányi Sándor	1	Binder Károly	1
Bessenyei István	1	Mertz Hegedűs Gábiela	1	Gymnasiumi Önképzőköri	1	Züllich Istvánné	1
Török Elek	1	Gaylhofer Jánosné	1	Dr. Nagy János	1	Dr. Csikmántori Ottó	1
Bikády János	1	Juta.		Kis-Várda.		Krenosz R.	1
Tóth János	1	Gyűjtő: <i>Büky Kálmán.</i>	3	Gyűjtő: <i>Hegedűs Ede</i>	1	Toldy Géza	1
Hofmeister Illés	1	Gaal Dénes	1	Vay Teréz	1	Blédy Rozália	1
Hofmeister József	1	Schöberl Ferencz	1	Komlóssy Gyula	1	Gyűjtő: <i>Szabó Gizella</i>	1
Deák Péter	1	Karczag.		Hrabovszky Guidó	1	Ossikovszky Szakál Ilona	1
Fridrich Alajos	1	Dr. Kátai Gábor	1	Oláh Gyula	1	Homan Ottoné	1
Furó Lajos	1	Madarasi Imre	1	Buzinkay Gábor	1	Demeter Jenni	1
—		Kászon-Impér.		Velyáczy Gyula	1	Gyulay Árpád	1
Csorba V. Mária	1	Balázsi Lajos	1	Juhász Gy.	1	Szász Domokosné	1
Hód-Mező-Vásárhely.		Kézdi-Vásárhely.		Szabó László	1	Gyűjtő: <i>Korbuly Cle-</i>	
Takarékpénztár	1	Özv. Cserey Jánosné	1	Fisch Mór	1	<i>mentine</i>	1
Dőgei Antal	1	Cseh Ignáczné	1	Grünwald Soma	1	Domokos Antal	1
Hajdú-Böszörmény.		Gyűjtő: <i>Molnár Istvánné</i>	1	Dr. Reisman Miksa	1	Vikol Lajos	1
Pápai Imre	1	Müller Aurélia	1	Szepessy Mihály	1	Csiky Lajos	1
Homonna.		Stypulkovszky József	1	Lövey Sándor	1	Gyűjtő: <i>Hegedűs Anna</i>	1
Gyűjtő: <i>Doby Antal.</i>	1	Miletz Mariska	1	Rézler György	1	Szikely Ilona	1
Doby Antalné	1	Kiss Klára	1	Sánta István	1	Miké Imréné	1
Hesz Jánosné	1	Bölcskevy Ilona	1	Harsányi Menyhért	1	Sarkady N.	1
Ujfalusi Mihályné	1	Szabó Géza	1	Pilis László	1	Sarkady Miska	1
Kelemen Kálmánné	1	Székely Ivánné	1	Deák János	1	Jánosy László	1
Hosszú-Aszó.		Bartha András	1	Kerekes Elek	1	Somlyai László	1
Br. Szentkereszti Gy.-né	1	Kovács Etelka	1	Somogyi Rezső	1	Gyűjtő: <i>Parády Kálmán</i>	1
Huszt.		Szabó Albert	1	Szaláncsy Ferencz	1	Sámi László	1
Gyűjtő: <i>Bikky Ferencz.</i>	1	Györbíró Lajosné	1	Barta Imre	1	Gyűjtő: <i>Indali Gyula.</i>	1
Özv. Szöllösy Károlyné	1	Kecskemét.		Balkányi Farkas	1	Dr. Grósz Gusztáv	1
Schmidt Károly	1	Dömötör Sándor	1	Reischer Vilmos	1	Dr. Concha Győző	1
Bikky Berta	1	Kis-Bér.		Kovács István	1	Dr. Jenei Viktor	1
—		Gyűjtő: <i>Lenkey Ferencz</i>	1	Kovács Lajos	1	Szabó Edmund	1
Székely Nándor	1	Dr. Ledeczky Gyula	1	Jármí József	1	Molnár Lajos	1
Imecsfalva.		Fónod Károly	1	Jármí Miklós	1	Török Bálint	1
Vasad. Vasady Gyula	1	Fleischmann Miksa	1	Jármí Imre	1	Vikol Kálmán	1
Incsel		Bóka Lajos	1	Sipos Endre	1	Özv. Vikol Jánosné	1
Keresztes Izabella	1	Gyűjtő: <i>Csulhy Károly</i>	1	Erős György	1	Sarkady Miska	1
Ipolyságh.		Böröndi Béla	1	Bertothy Benjamin	1	Majthényi Albert	1
Gyűjtő: <i>Pongrácz Lajos.</i>	1	Bartussek József	1	Kigyós.		Gyűjtő: <i>Hory Bélné</i>	1
Mikulka György	1	Huzly Sándor	1	Gyűjtő: <i>Pándi István</i>	1	Farkas János	1
Plachy Bertalan	1	Pálffy Károly	1	Razel István	1	Deáky Albertné	1
Ruttkay Mór	1	Tormássy Antal	1	Wagner János	1	Maizner Mariánna	1
Szabadhegyi Géza	1	Tarcsay Flóris	1	Dr. Hajnal Albert	1	Magyary Gézáné	1
Paczolay Elek	1	Márkus Dávid	1	Wieland János	1	Cseh Margit	1
Héderváry Gizella	1	Kis-Harsány.		Banner József	1	László Cseh Berta	1
Gr. Chormóczy Igó	1	Horváth Mihály	1	Széchényi Kázmér	1	Sarkady Nagy Mihály	1
Hontmezei Casino	1	Kis-Ujszállás.		Emperl Ernő	1	Sarkady Nagy Mihály	1
Br. Majthényi László	1	Gyűjtő: <i>Illyés Bálint</i>	1	Benedikty József	1	Ifj. Magyary Mihály	1
Winter Sándor	1	Dorogi Lajos	1	Banner Béla	1	Szabó József	1
		Pólya Béla	1	Keller József	1	Elekes György	1
				Keblovsky Lajos	1	Tóth József	1
				Ambrus Vincze	1	Gyűjtő: <i>Kele Berta</i>	1
				Köröm Ede	1	Gazdagfalusy Mihály	1
				Czédlí György	1	—	
				Kocs.		Dobál Ilona	1
				László József	1	Ajtai Albert	1
				Szücs Dezső	1	Szász Gerő	1
						Álbu Zsigmond	1

Péld.	Péld.	Péld.	Péld.
Ev. ref. főtan. olvasó-egylet 1	Laszly István 1	Br. Bornemisza Tivadar 1	Ágoston Sándor 1
Darkó Ottilia 1	Schmid Albert 1	Simon Gábor 1	Geitner Béla 1
Héjas Klára 1	Farkas Károly 1	Thoroczkay Vencel 1	Id. Mihálka László 1
Ipar ifj. önképző és be- teg-egylete 1	Szakáll Lajos 1	Reisner Mózes 1	Szabó József 1
Ghyecz Béla 1	Plichta Lajos 1	Löbl Salamon 1	Szalkay Lajos 1
Gyűjtő: Nagy János 1	Zelenka Gyula 1	Mátyás László 1	— 1
Szabó István 1	Kishalmi Ferencz 1	Stern Gusztáv 1	Tóth Sándor 1
Barcsay Domokos 1	Kres János 1	Br. Kemény Elekné 1	
Ifj. Macskásy Miklós 1	Kuhinka Gyula 1	Hoffinger Károly 1	Miskolcz.
	Maróthy Lajos 1	Ribiczey Ákos 1	Gyűjtő: Kun Pál.
Komárom.	Pokorny Sándor 1	Kohn Jónás 1	Ref. lyc. nagy könyvtár 1
Gyűjtő: komáromvidéki takarékpénztár 1	Gyűjtő: Kuncz Elek 1	Fischer Mór 1	Bátky József 1
Helfer Szilárd 1	Plichta Soma 1	Makray Lőrincz 1	Dapsy Sándor 1
Cseley János 1	Ihnátkó György 1		Greichmann Mariska 1
Gyűjtő: komáromi I. takarékpénztár 1	Cséska Károly 1	Maros-Solymos.	Répászky Béla 1
Ányos Lajos 1	Tamás István 1	Kvassay Leander 1	Szalay Antal 1
Markovics Gyula 1	Winter József 1		Szepessy József 1
Vöröss Benő 1	Szöke Adolf 1	Maros Szt. Király.	Egy valaki 1
Komjáthy Aladár 1		Pap Ferencz 1	Kiripalszky Lajka 1
	Lócse.		Kiss József 1
Konyár.	K. kath. főgymn. Ön- képzőkör 1	M. Madaras.	Sturman Lénárd 1
Olvasó-egylet 1	Kajaba Lajos 1	Szénássy Róza 1	Szabó József 1
	Magyar-Óvár.		Moskovitz Sámuel 1
Korpona.	Gyűjtő: Cselley János 1	M. Régen.	Dr. Csáthi Szabó István 1
Gyűjtő: Plachy Gyula 1	Zechmeister József 1	Baráti kör 1	Oláh Emil 1
Mészáros Alajos 1	Pintér Miklós 1		Vánca Mihály 1
Winter Sándor 1	Óshegyi Sándor 1	Maros-Vásárhely.	Szalay János 1
Casino 1	Óshegyi József 1	Biró Ferencz 1	Greuter Antal 1
	Dr. Sötér Ágost 1		Szepessy László 1
Kovászna.	Mieszl Lajos 1	M.-Sziget.	Gyűjtő: Radvány István 1
Gyűjtő: Gazda Károlyné 1	Dr. Lowieser Rezső 1	Gyűjtő: Henter Gábor 1	Nagy Péter 1
Incze Györgyné 1	Merényi Kálmán 1	Rauch József 1	Révay Zoltán 1
Német Elek 1	Problád Károly 1	Boda Zsigmond 1	Répásy János 1
Vajna Mihály 1	Kaufman Gyula 1	Reviczky Kálmán 1	Wechsler Ignác 1
Deák Domokos 1	Schopf Alajos 1	Hegyei Gyula 1	Kolonics Lajos 1
	Klupák József 1	Nyirák Ede 1	Kubacska Istvánné 1
Kőrmend.	Manninger János 1	Hodossy Lajos 1	Frank Sámuel 1
Takarékpénztár 1	Ekey Antal 1	Hitter Győző 1	Haas Soma 1
	Czéh Mór 1	Ráth Ferencz 1	Bródi József 1
Kőrmöcbánya.	Fónod Márton 1	Zankó Károly 1	Dr. Ixel Soma 1
Laczkó Elek 1	Brasda József 1	Pichlai Nándor 1	Fried Zsigmond 1
	Heidenreich József 1	Mjazovszky Károly 1	Fliegler J. Ferencz 1
Kővágó-Örs.	Bozzay Elek 1	Magyar Olvasó egylet 1	Fischer Lajos 1
Czigány Károly 1	Eckhardt Ferencz 1	Filla Gusztáv 1	Lovász Dezső 1
	Szalai Miklós 1	Gaál Sándor 6	Sugár Vilmos 1
Kőröshegy.	Dr. Imrédy Kálmán 1	Fritz Pál 1	Gr. Vay Tihamér 1
Gaál György 1	Kato Ignác 1	Gyűjtő: Boros Domokos 1	Fränkel József 1
	Robeszt István 1	Győrbíró Samu 1	Czekey Katona József 1
Kőszeg.	Boday Dezső 1	Szalgháry József 1	Folkner Ferencz 1
Waldmayer Károly 1	— 1	Toperczer Tóbiás 1	— 1
	Sziklay Antal 1	Nagy Samu 1	Dr. Grósz Józsefné 1
Krizba.	Csellei János 1	Dr. Novák Károly 1	
Szemerjai Károly 1	Kapronczay Ede 2	Berghoffer Vilmos 1	Mohács.
		Kutka Kálmán 1	Gyűjtő: Erdeődy Gyula 1
Losád.	Majtis.	Geist János 1	Kunczly Arnold 1
Gyűjtő: Fekete Ferencz 1	Győri Kata 1	Jelenfy Kornél 1	Deutsch Lipót 5
Buda Sándor 1		Szabó Aurél 1	Vincenty Izidor 1
Buda Géza 1	Marczelháza.	Kricsfalusy Vilmos 1	Sztankovics Mihály 1
	Baranyai Gáspár 1	Ujlaky József 1	Bernáth Mihály 1
Losonc.		Grosschmid Pál 1	Halász Mihály 1
Gyűjtő: Hamar Sándor 1	Maros-Illye.	Pásztor Sándor 1	Kanisai Ferencz 1
Wagner Endre 1	Gyűjtő: Balogh József 1	Szepessy István] 1	Holn Donner Ignác 1
Gellén Endre 1	Stojka György 1	Urányi Imre 1	Iparos Olvasókör 1
Kovács Sándor 1	Aigner Fankal Henrik 1	Deák György 1	Bene Károly 1
	Lázár Pál Oszkár 1	Várady József 1	Luiszer Viktor 1
	Benedicty Lajos 1	Tomajága János 1	
	Dr. André Ferencz 1	Girsik Adolf 1	Monor.
		Veréczy Lajos 1	Borzásák Sándor 1

Moor.		Péld.	Péld.		Péld.			
Grossinger István	1	Martin János	1	Ferch Ödön	1	Bielz Albert	1	
Mura-Szombat.				Kovach József	1	Kis Károly	1	
Gyűjtő: Babos Szidónia	1	Bayer Alajos	1	Küzdő József	1	Nagy-Szöllős.		
Eberl Róza	1	Czacher Jenő	1	Burger István	1	Br. Perényi Luiza	1	
Nagy-ág.				Dr. Rosenberg Izidor	1	Nagy-Várad.		
Gyűjtő: Hülli József	1	Daniel Béla	1	Perisich Pál	1	Gyűjtő: Rádl Ödön	1	
Gaiszter Sándor	1	Grubics Tivadár	1	Hoffmann János	1	Br. Gorupp Arthur	1	
Csiszár Lajos	1	Jocziás Milos	1	Basch János	1	Virágh Elek	1	
Frank Rezső	1	Kirrer Mihály	1	Gábor Ferencz	1	John Vilmos	1	
Nagybánya.				Gattejándz György	1	Kuslánya János	1	
Szakmáry Sámuel	1	Paulovics Pál	1	Nagy-Kőrös.			Ifj. Huzeella Mátyás	1
Szenvi Antal	1	Plech Ede	1	Gyűjtő: Vargha István	1	Andrényi Béla	1	
Cassino	1	Prekajszky Euthim	1	Czobel Károly	1	Andrényi Lajos	1	
Kovács Lőrincz	1	Stefanovics Velimir	1	Vargha Ilka	1	Fuzella Gyula	1	
Nagy-Enyed.				Helv. hitv. Önképző-kör	1	Farkas Ödön	1	
Ev. ref. Bethlen főta-	1	Dr. Toponarszky Milinoj	1	Losonczy László	1	Hoványi Géza	1	
noda ifj. olvasó egyll.	1	Trifunatz Mladen	1	Ref. tanítói könyvtár	1	Fuchs Lajos	1	
Székelyhidly Mari	1	Zsupánszky Pál	1	Fazekas Erzsike	1	Gyűjtő: Hegyessy Márton	1	
Nagy-Kikinda.				Pándy Katalin	1	Hegyessy Mártonné	1	
Gyűjtő: Veszeloovszky	1	Leitz Sebestyén	1	Beretvási Ferencz	1	Nemes Ferencz	1	
Mihály	1	Dr. Weisz Zsigmond	1	V. F. A.	1	Kunyhóssy János	1	
Bajszai Zákó György	1	Dittrich József	1	Búz Mária	1	Gyűjtő: Ember György	1	
Pirovich Kálmán	1	Melczér Ede	1	Gyűjtő: Sánta Béla	1	Kovalik János	1	
Urbán Adolf	1	Wolsinger Izidor	1	Kis Kálmánné	1	Aranyossy Károly	1	
Urbán Adolf	1	Eremits Pál	1	Farkas László	1	Szabó Lajos	1	
Ludwigh János	1	Heim A.	1	Beretvás György	1	Batáry Imre	1	
Biró Antal	1	Bloch József	1	Vajkó János	1	Tar József	1	
Barakovich Kálmán	1	Gunszt Márton	1	Bakos Miklós	1	Koroknay Sándor	1	
Dr. Spitzer Mór	1	Scheinberger Ignác	1	Ádám László	1	Papoczy József	1	
Kunich Antal	1	Steinftz Lajos	1	Póka Kálmán	1	Hollósy Dezső	1	
Lichovnik Antal	1	Karácsonyi Manó	1	Dóczy Imre	1	Blumenstock Ignác	1	
Seppelfeld Máté	1	Sarficzky János	1	Nyári László	1	Lázár Miklós	1	
Mészáros Antal	1	Vidak István	1	Özv. Jalsoviczky K.-né	1	Karaguj Sándorné	1	
Héger Péter	1	Prekájcsky Péter	1	Bogár István	1	Fejérváry János	1	
Tarnay Ferencz	1	Kislíngy József	1	Magyar Pál	1	Gyűjtő: Tarcsay Sándorné	1	
Radoszav György	1	Neuhold Károly	1	Deák József	1	Szűcs Lajosné	1	
Bibics Milán	1	Behron Károly	1	Mészöly Gáspár	1	Mártonfy Gyula	1	
Dr. Singer Ignác	1	Draixler és Kasztory	1	Nagy-Szalonta.			Füredy Lászlóné	1
Kaczvinszky Géza	1	Kohn testvérek	1	Gyűjtő: Katona Mihály	1	Pajor Kálmán	1	
Dobák Béla	1	Krausz Miksa	1	Kovács István	1	Döme Gézáné	1	
Rammacher Fülöp	1	Messinger József	1	Szűcs József	1	Csapó Kálmánné	1	
Rakodeczay Sándor	1	Rosenberg Miksa	1	Szathmáry Zsigmond	1	Dús Lászlóné	1	
Doeume Harmath Sánd.	1	Rusz Béla	1	Podhraczký Ferencz	1	Mattyasovszky, Guszti	1	
Laub Rezső	1	Sterio Leonidás	1	Verecs Károly	2	Burghardt Gyuláné	1	
Ströbl Ferencz	1	Weiss Sámuel	1	Dr. Balogh Elek	1	Stolcz Istvánné	1	
Vilovszky János	1	Zimmerer Hugó	1	Szél Kálmán	1	Szász Károly	1	
Várnay Lajos	1	Hajnali József Ádám	1	Fónagy László	1	Markovics Emánuel	1	
Konyevics Péter	1	Kada István	1	Ifj. Balogh László	1	Tóth Ferencz	1	
Vajdits Miklós	1	Lassó Antal	1	Bonzos Mihály	1	Fornszek Béla	1	
Thaban Milos	1	Reiber Ignác	1	Gyűjtő: Takarékpénz-	1	Gymn. Önképzőkör	1	
Stucker István	1	Horovics Mór	1	tár igazgatósága	1	Vagner József	1	
Pokomándy Ede	1	Sucin János	1	Bajó János	1	Nagy István	1	
Dr. Littahorszky Károly	1	Mohaupt Mihály	1	Bérczy Ernő	1	Nagy-Káta.		
Vásárhelyi Szathmári	1	Kada fivérek	1	Ifj. Kenyeres János	1	Gyűjtő: Béres János	1	
Géza	1	Kats Gusztáv	1	Lévy József	1	Kossuth László	1	
Lujanovics Vazul	1	Hammer György	1	Fejér István	1	Lukács Gábor	1	
Lőrinczy Sándor	1	Kozsits Péter	1	Nagy-Szeben.			Udvardy Kálmán	1
Weszelinovics Miklós	1	Miletics András	1	Gyűjtő: Schuster Antal	1	Német-Bogsán.		
Brettner Ernő	1	Stefanovits Vazul	1	Dr. Szabó István	1	Borosnyay Károly	1	
Eremics István	1	Klein Samu	1	Nuridsán Ráfael	1	Nyék.		
Domokos Jenő	1	Konyevics Pál	1	Czámpa Gusztáv	1	Leithgeb Ágost	1	
Bergl Dávid	1	Fercsák János	1	Gyűjtő: Ferenczy István	1			
		N. N.	1	Göllner G.-né	1			
		Schull Pál	1	Nagy-Szabolcs.				
		Várnay Imre	1	Gyűjtő: Vargha István	1			
		Stassik Ferencz	1					
		Reichrath József	1					
		Wiszkidenszky Gusztáv	1					

Péld.	Rimabrezó.	Péld.	Péld.	Péld.
Nyir-Mada.				
Bay Ferencz 1	Boczkó Dánielné 1	Inrocaska Ignác 1	Dr. Bauer Simon 1	
Orosháza.	Rima-Szombat.	Batisz József 1	Kovács Albert 1	
Eördögh Lajos 1	Gyűjtő: Szabó Endre 1	Tott Albert 1	Balogh János 1	
Öcsöd.	Törköly József 1	Koperniczky Ferencz 1	Nyilassy Pál 1	
Blaskó Lajos 1	—	Koffrányi Alajos 1	Főgymnasium 1	
Ördög-Keresztur.	Gymnas. könyvtára 1	Kovács Miklós 1	Fodor István 1	
Gr. Kun Károly 1	Groó Fábry Gizella 1	Handlik János 1	Dr. Aigner Károly 1	
Öndöd.	Rózsahegy.	Dr. Roszival István 1	Urbán Ferencz 1	
Dittrich Péter 1	Gyűjtő: Jaga Gyula 1	Szabadka.	Taschler József 1	
Pancsova.	Dualszky Gyula 1	Antunovics Mátyás 1	Czapik János 1	
Gyűjtő: Szirtes Ignác 1	Kiszely Vendel 1	Szarvas.	Fluck Ferencz 1	
Várallyai Sándor 1	Dr. Podhorányi Gyula 1	Gyűjtő: Sipos Sándor 1	Adler Gusztáv 1	
Pápa.	Thuránzky Kálmán 1	Kocsis Pál 1	Tombárcz Mihály 1	
Váli Ferencz 1	Winkler Manó 1	Szenes Elek 1	Zsótér Andor 1	
Peselnek.	Pruzsinszky Pál 1	Plavec György 1	Nagy Ferencz 1	
Pócsa Flóra 1	Nikel József 1	Tamásfy Béla 1	Vass Mátyás 1	
Pécs.	Hrabovszky József 1	Abaffy Zsigmond 1	Ferenczy István 1	
Gyűjtő: Erreth Anna 1	Matyasovszky Honor 1	Eördeogh Aurél 1	Nagy János 1	
Mendlik Ágoston 1	Policzter Bernáth 1	Keresztessy Ignác 1	Fodor Ferencz 1	
Stirling Riza 1	Angyal István 1	Györi István 1	Lévay Ignác 1	
Pozsony.	Jureczky Ármin 1	Krebs Ferencz 1	Sümeghy Károly 1	
Gr. Szécсэн Antal 3	Griell Gyula 1	Pól Dani 1	Erdélyi Sándor 1	
West. Ung. Grenzbote szerkesztősege 3	Szokolár Sándor 1	Berger Zsigmond 1	Auer József 1	
P-Daróc.	Nagel Arnold 1	Kontur József 1	Wöber Lajos György 1	
Gyűjtő: Nagy László 1	Uhlyátik Gedeon 1	Gr. Bolza József 1	Lemle H. Katalin 1	
Ujfalussy Sándor 1	Bobrovniczky László 1	Tomcsányi Károly 1	Palfy Róza 1	
Pap Sándor 1	Beniáls S. Dániel 1	Sipos Soma 1	Czerkovicz P. Janka 1	
Puszt-Teres.	Rőjtök.	Sárkány János 1	Kemény Irma 1	
Ruttka Károly 1	Somogyi János 1	Bácskai Jakab 1	Gyűjtő: Farkas Antal 1	
Makovinyi Hamar Berta 1	Sárospatak.	Lustig Sámuel 1	Farkas Antalné 1	
Püspöki.	Gyűjtő: Dr. Ballagi Géza 1	Gr. Bolza István 1	Főreáliskolai könyvtár 1	
Pap Károly 1	Dessewffy Sándor 1	Gajdác Pál 1	Mayer Béláné 1	
Rakovitz.	—	Moravcsik Géza 1	Szendrői Ilonka 1	
Gyűjtő: Mahács Pál 1	Kruzsély Bálint 1	Szathmár.	Csonka Ferenczné 1	
Mednyánszky Dénes 1	Főiskolai könyvtár 1	Kató Gusztáv 1	Kis Szulik Betti 1	
Szkublics János 1	Zsoldos Benő 1	Dessewffy Emánuel 1	Holezer Antónia 1	
Lukácsy István 1	Segesvár.	Szász Sebes.	Főreálisk. ifj. Olvasókör 1	
Uzovics Pál 1	Gyűjtő: Szoboszlay K. 1	Holló Kázmér 1	Szentes.	
Goldner Jakab 1	Bacon József 1	Szászváros.	Gyűjtők: Pokomándy G. és Jurenák Justina 2	
Scultéty Nina 1	Misselbacher J. B. 1	Gyűjtő: Torma Zsófia 5	Dósa Andor 1	
Ocskay Riza 1	Kessler Dániel 1	Gr. Kun Kocsárd 5	Dósa Béla 1	
Rékas.	Misselbacher Ágoston 1	Szécsény.	Nagy Áron 1	
Gyűjtő: Mága János 1	Selmecz.	Serli Antal 1	Leeb Mátyás 1	
Bonomi Károly 1	Akad. magyar társaság 1	Székesfehérvár.	Gyűjtő: Szerényi Ede 1	
Pulvermacher Gusztáv 1	Siklós.	Vörösm arty-kör 1	Reichenfeld Gyula 1	
Szabó Ödön 1	Zeke Lajos 1	Székely-Keresztur.	Szerep.	
Novák István 1	Siroka.	Sándor János 1	Gr. Kornis Károly 1	
Lendl György 1	Both Puky Róza 1	Székely-Udvarhely.	Szepes-N-Lomnicz.	
Klucaric Henrik 1	Stomfa.	Gyűjtő: Dániel Gábor 1	Gyűjtő: Berzeviczy Titus 1	
Rév-Komárom.	Gyűjtő: Bathó Ferencz 1	Raisz Ede 1	Berzeviczy Egged 1	
Tóth Benő 1	Mátsay Lajos 1	Szeged.	Comáromy Clementine 1	
	Szikora József 1	Gyűjtő: Ferenczy János 1	Wildburg Ármin 1	
	Krupiczter Károly 1	Dáni Ferencz 1	Spöner Andor 1	
	Neogrady Kálmán 1	Molnár Gábor 1	Szepes-Szombat.	
	Süs Regina 1	Kátai László 1	Dulovics János 1	
	Brandeiszy 1	Undy József 1	Szepes-Várallja.	
	N. N. Belló 1		Császka György 1	
	Szeghy László 1			

Szent-Gotthárd.		Tereske.		Péld.		Péld.	
Gyűjtő: <i>Ribiczey Aladár</i>		Szmrecsányi Emil . . . 1		Redvicz Sándor . . . 1		Palotay Ferencz . . . 1	
Dr. Kolossa Ferencz . . . 1				—		Kisonics József . . . 1	
Hardy Róbert . . . 1		Tisza-Iga.		Ungvári Önképző Dayka- kör 3		Kemenes Ferencz . . . 1	
Tura József . . . 1		Kanizsai Károly . . . 1		Uzd.		Bezerédy Gyula . . . 1	
Szücs István . . . 1				Koller János . . . 1		Kopácsy Árpád . . . 1	
Stupka Nándor . . . 1		Tisza-Szalka.		Vajda-Hanyad.		Kolossváry József . . . 1	
Br. Roszner József . . . 1		Horthy Gyuláné . . . 1		Gyűjtő: <i>Gál Sámuel.</i>		Kemény Andor . . . 1	
Kéthelyi Sándor . . . 1				Benedikty Margit . . . 1		Horváth Kálmán . . . 1	
Dezse Pál . . . 1		Torda.		Barcsay Ábrahám . . . 1		Stáhly György . . . 1	
Scheu Teréz . . . 1		Br. Kemény György . . . 1		Cserna Domokos . . . 1		Kenessey Miklós . . . 1	
Einbeck Károly . . . 1				Kamenczky Márton . . . 1		Jánossy Gusztáv . . . 1	
Usz Gábor . . . 1		Tót-Komlós.		Tornya Sándor . . . 1		Forintos István . . . 1	
Kis István . . . 1		Gyűjtő: <i>Patay János.</i>		Butsy Béla . . . 1		Tarányi Ferencz . . . 1	
Scsavnicás István . . . 1		Csörföly Lajos . . . 1		Koncza József . . . 1		Neszélyi Antal . . . 1	
Szinér-Várallja.		Zsilinszky Mihály . . . 1		Csonka Béla . . . 1		Tallián Lázár . . . 1	
Gyűjtő: <i>Széles Endre</i> . . . 1		Rosenthal János . . . 1		Polgári Olvasókör . . . 1		Cseh Alajos . . . 1	
Mándy Bertalan . . . 1		Horváth Sámuel . . . 1		Balási András . . . 1		Körmeny József . . . 1	
Csernátoni Károly . . . 1		Csermák Kálmán . . . 1		Pap József . . . 1		Harmath Gergely . . . 1	
Buzás Lajos . . . 1		Gross József . . . 1		Nagy Dániel . . . 1		Dr. Peczek Gyula . . . 1	
Papp Antal . . . 1		Telkessy Nándor . . . 1		Butsy Lipótné . . . 1		Ruttner Sándor . . . 1	
Képes Jakab . . . 1		Dr. Simon Pál . . . 1		Gyűjtő: <i>Bauholczér Ká- roly</i> . . . 1		Mozgay Antal . . . 1	
Kávásy László . . . 1		Roskó Sándor . . . 1		Herczeg János . . . 1		Kovács Gábor . . . 1	
Szemák Pál . . . 1		Povázsay Mihály . . . 1		Gyűjtő: <i>Burdus Mihály.</i>		Vurda Adolf . . . 1	
Bartók Antal . . . 1		Machau Pál . . . 1		Kelemen Lajos . . . 1		Plosszer István . . . 1	
Nagy Lajos . . . 1		Ifj. Hovorka Pál . . . 1		Terboacs Bertalan . . . 1		Simor János . . . 1	
Domokos Sándor . . . 1		Török-Beese.		Scholz Ottó . . . 1		Szabó Imre . . . 1	
Kepes Ignác . . . 1		Gyűjtő: <i>Istvánfy István</i>		Gyűjtő: <i>Gola Béla</i> . . . 1		Kopácsy Viktor . . . 1	
Lánczky Sándor . . . 1		Kollek Pál . . . 1		Kain Hugó . . . 1		Dr. Jánosik Sándor . . . 1	
Benkő György . . . 1		Dr. Tauszik Aladár . . . 1		Jokoman Nándor . . . 1		Imrek Béla . . . 1	
Molnár Ferencz . . . 1		Merényi Bódog . . . 1		Győrffy Titus . . . 1		Zágon.	
Friedmann Dávid . . . 1		Müller Lajos . . . 1		Novák Ferencz . . . 1		Br. Szentkereszty Ste- phanie 1	
Kohn Lipót . . . 1		Mayerfy Károly . . . 1		Vásáros-Namény.		Zilah.	
Bojthor Károly . . . 1		Kropf Sándor . . . 1		Oláh Gyula . . . 1		Gyűjtő: <i>Nagy Riza</i> . . . 1	
Szintenisz Rajmond . . . 1		Urbán Andor . . . 1		Kasza János . . . 1		Hauk Lajos . . . 1	
Bajnóczy Géza . . . 1		Luxeder György . . . 1		Vép.		Molnár Lajos . . . 1	
Szolga-Egyház.		Thúrn Róbert . . . 1		Kasza János . . . 1		Dull Ferencz . . . 1	
Gyűjtő: <i>Kovács János.</i>		Törtel.		Verestorony.		Ifj. Jeney István . . . 1	
Milkovics Sándor . . . 1		Somogyi György . . . 1		Nemes Anicét . . . 1		Kapus Samu . . . 1	
Schehofszky Ágoston . . . 1		Turkeve.		Mayer Vilmos . . . 1		Mezey Albert . . . 1	
Szombathely.		Kovács József . . . 1		Vasáros-Namény.		Lőrinczy György . . . 1	
Gyűjtő: <i>Rezsőfy György</i>		Juhász Sándor . . . 1		Oláh Gyula . . . 1		Znaim.	
Lipp Vilmos . . . 1		Thurócz-Szucsány.		Vép.		Baraboly F. J. . . . 1	
—		Juhász Sándor . . . 1		Kasza János . . . 1		Zombor.	
Dr. Kuncz Adolf . . . 3		Széchenyi Lajos . . . 1		Verseg.		Gyalokay Róza . . . 1	
Szutor.		Uj-Kigyós.		Fáy Ilona 1		Zovány.	
Simon Sámuel . . . 1		Széchenyi Lajos . . . 1		Veszprém.		Incze Berta 1	
Szomor.		Uj-Szöny.		Gyűjtő: <i>Megyesy József.</i>		P.-Szemere.	
Gyűjtő: <i>Vásárhelyi Imre</i>		Benkő Mór 1		Balogh Károly . . . 1		Czira Balászné 1	
Breuer Lipót . . . 1		Uk.		Kovács Ignác . . . 1		Összesen : 1652 előfizető és 1672 példány.	
Szűrthe.		Hetyey Károly . . . 1		Kis István 1			
Kovács Károly . . . 1		Ungvár.		Németh József . . . 1			
Só-Falva.		Gyűjtő: <i>Szieber Ede</i>		Katona Sándor . . . 1			
Sombory gr. Tholdy		Reismann Bertalan . . . 1		Harczi Ferencz . . . 1			
Rozália 1		Torday Ede 1		Petkó Ignác 1			
Tasnád.		Remeniczky Mihály . . . 1		Ifj. Nagy Károly . . . 1			
Sántha Imre 1		Szikszay Imre . . . 1		Vargha Lajos 1			
Tápio-Szécső.		Sajó Károly 1		Tischler Sándor . . . 1			
Niedermaier József . . . 1		Telendy Antal 1		Gyűjtő: <i>Véghegy Dezső.</i>			
		Rojkó Béla 1		Bezerédy Miklós . . . 1			
				Nagy József 1			
				Németh József 1			
				Pribék István 1			

Utánvételesek névsora.

	Péld.		Péld.		Péld.		Péld.
Aszód.		Luzzató Ignác 1		N-Rákos.		Spitzer Károly 1	
Csegey Gusztáv 1		Vadás Lajos 1		Horváth János 1		Balogh József 1	
Micsinay János 1		Dobay Ferencz 1				Fischer Rachel 1	
Osztrólczyky Gyula 1		Lázár Farkas 1		N-Szalonta.		Gombos Lőrincz 1	
Sramkó Mihályné 1				Dr. Váczy József 1		Majoros József 1	
Morafcsik Emma 1		Fehértemplom.				Klenóczky Pál 1	
Békés-Szt.-András.		Gyűjtő: <i>Madzsar János</i>		Ó-Zólyom.		Guzelmini Alajos 1	
Olvasó egyesület 1		Lechner László 1		Somlay Gyula 1		Aradszky Miklós 1	
Budapest.		Madzsar Gusztáv 1				Kerekes Sándor 1	
Gyűjtő: <i>Tury Imre</i> 1		Borray Kajetán 1		Pozsony.		Fleischmann Ignác 1	
Molégke Ferencz 1		Álgyay Tivadar 1		Gyűjtő: <i>Toldy-kőr</i> 1		Fletzer István 1	
Reiter József 1		Deutsch Adolf 1		Aranyossy László 1		Simonyi Mihály 1	
Grósz József 1		Labancz Mihály 1		Sándor Endre 1		Magyarevics Antal 1	
Peller József 1				Sziklay Ottó 1		Merényi Árpád 1	
Rádler Károly 1		Győr.		Dr. Gervay Nándor 1		Dudás Lajos 1	
Legeza Viktor 1		Szt.-Imre-egyesület 1				Huszka József 1	
Tiborczy Péter 1		Gyulafehérvár.		Wagner Lajos 1		Hacker Béla 1	
Novák József 1		Fogarassy Mihály 2		Samarjay Mihály 1		Zentai népkör 1	
Gyűjtő: <i>Ij. Karikás M.</i>		Halimba.				Katona Tamás 1	
Móry Ernő 1		Csányi Ferencz 1		Sátoralja-Ujhely.		Bergl Emil 1	
Szlávy László 1				Dongó Gy. Géza 1		György Alajos 1	
Borszéki Antal 1		Kassa.		Kaszás Ferencz 1		Racosz Julia 1	
Horváth Nep. János 1		Markos György 1		Tiszó Lajos 1		Bakody Márton 1	
Horváth Antal 1		Duka Marzel 1		Gymn. ifjúsági könyvtár 1		Lukacsencis István 1	
Kapotsy József 1		Rozer Vilmos 1		Gyalokay Ferencz 1		Flesch Mari 1	
Kléber Imre 1		Semsey Ádám 1		Cserhalmy Ferencz 1		Bergel Kálmán 1	
Csikós Endre 1						Heiszler Ferencz 1	
Csanády Gyula 1		Késmárk.		Szeghalom.		Popper Ilona 1	
Sulik Károly 1		Scholz Frigyes 1		Gyűjtő: <i>Gabányi Endre</i> 1		Freund Paulina 1	
Gonda Béla 1				Jassniger Jakab 1		Zsarkó Antalné 1	
Nagy Destő 1		Kisbér.		Wittman Tini 1		Deutsch Lajos 1	
Katona Endre 1		Török Antal 1				Flesch József 1	
Nagy László 1				Sz.-Udvarhely.		Jankovich Aurél 1	
Révy Ferencz 1		Lapusnyak.		Ugron Lázárné 1		Rézsnyák János 1	
Tanítónőképző intézet		Lázár Pál 1				Braun Soma 1	
I-ső és III. osztálya 2				Tasnád.		Keczely Mészáros Mih. 1	
Csikszereda.		Léva.		Gyűjtő: <i>Korda Elekne.</i> 1		Krahl Mór 1	
Felméri Albert 1		Keszthelyi Endre 2		Dr. Dondon Gyuláné 1		Sternberg Ernő 1	
Madár Mihály 1		Maros-Vásárhely.				Mikosevics Kózséf 1	
Cs.-Keresztur.		Gyűjtő: Paál Gyula 1		Znaim.		Scultéty Zsigmond 1	
Bede János 1		Thury László 1		Baraboly F. S. 1		Nékám Gyula 1	
Bakcsy Lajos 1		Steinhauer Ferencz 1				Mikler József 1	
Aumüller Károly 1		Wittich Károly 1		Zenta.		Szópó János 1	
Seiden Mór 1		Szantner János és Lajos 1		Gyűjtő: <i>Schwartz Sándor és Huszka József.</i>		Brestyánszay Kálmán 1	
Déva.		Römer Róbert 1		Jimrák László 1		Reitman tanár 1	
Gyűjtő: <i>Téglás Gábor</i> 1		Balla Attila 1		Harsányi János 1		Mihelics Márton 1	
Kis Mózes 1				Bécsi Lajos 1		Tóth Gábor 1	
		N.-Harsány.		Angyal Béla 1		Összesen: 145 utánvételes	
		Zágonyi György 1		Benke Ferencz 1		megrendelő és 148 példány.	
				Rittuper Károly 1			

Az összes előfizetők és utánvétellel megrendelők száma **1797**. Az előfizetés és utánvétellel megrendelt példányok összes száma: **1820**. Miután egy-egy példány ára 2 frt, a bevétel 3640 frtot tenne; de voltak felülfizetések*) is, — és pedig:

Kőrösy József 1 frt, Szentmáry Dezsőné 1 frt, Kasza János 1 frt, Szabó József főszentelt püspök 1 frt, Bognár István 1 frt, Mednyánszky Dénes 1 frt, gr. Bolza József 3 frt, Tomcsányi Károly 3 frt, gr. Bolza István 1 frt, Sipos Soma 1 frt és Osváth Ferencz 30 kr. Tehát az **összes brutto bevétel: 3654 frt 30 kr.**

A részletes és nyilvános számadást az album összes példányainak szétküldése utánra tartják fenn magoknak

a »Hunyadi Album« szerkesztői.

*) Más pénzbeli apróbb adományok, melyek az album szerkesztőségéhez, vagy kiadóhivatalához »a hunyadmegyei eloláhosodott magyarok tanügyi céljaira«, vagy a »dévai reáliskolai segélyző-egylet javára«, vagy az »album céljának előmozdítására« czimek alatt küldettek, melyeket tehát sem előfizetés, sem felülfizetesképpen itt elfogadni nem lehetett: áttétettek a »Hon« szerkesztőséghez, mely azokat esetről esetre azonnal nyugtázta is. A »Hon«, melynek hasábjain e visszamagyarosítási mozgalom megindított, a mozgalom kezdete óta gyűjti, nyilvánosan nyugtázza és rendeltetési helyére juttatja a dévai reáliskolai *segélyző-egylet* javára küldött adományokat — és ezen *segélyző-egylet* alaptökéjének gyarapítását célozza a »Hunyadi album« is. A szerk.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap.		Lap.
A magyar társadalomnak. (Előszó gyanánt)		Zrinyi, a költő. Szász Károlytól . . .	103
Szathmáry Györgytől	5	Ali Arszlán. Thaly Kálmántól . . .	113
I. Rész.			
(Hunyad megye)			
Gróf Kun Kocsárd (arczéppel)	7	A Kara Emine kunyhója. Törzs Kálmán- tól	113
A magyar nemzetiség Hunyad megyében*)		Az űsi ház. Illyés Bálinttól	119
Réthy Lajostól	11	Csevegés a pénzről. Hegedűs Sán- dortól	120
Eloláhosodott magyar lakása (képpel) . . .	23	A testvérek. Greguss Ágosttól . . .	125
Az erdélyi California központja (Nagyág) . . .		A villám. Szász Gerőttől	126
Téglás Gábortól	25	Az én első szerelmem. K. Papp Mik- lóstól	127
Déva vára (képpel.) König Páltól . . .	30	Oh, bár könyeidben. Komócsy József- től	131
Hunyadi emlékeim. (Naplomból.) P. Szath- máry Károlytól	37	Tárogató. Dalmady Győzöttől . . .	132
A piski-i hid (képpel)	43	Dunai Confoederatio a XVI. század végén. Szilágyi Sándortól	132
Déva és vidéke kétszáz év előtt. Thal- lóczy Lajostól	47	Erdőd. Lauka Gusztávtól	138
II. Rész.			
(Költemények, beszédek, rajzok, értekezések)			
Szózat a magyarosításért. Bartók La- jostól	51	A trencsényi kút. Rudnyánszky Gyu- lától	139
A míg a kőből egy ezüst forint lesz. Jókai Mórtól	52	A kuka. Sümegi Kálmántól	139
Runeberg »Idyll és epigramm« című költe- ményeiből. (Svédből.) Györy Vilmos- tól	56	A pénz. Reviczky Gyulától	144
Kis sógor asszonyom csinyja. Gyarmathy Zsigánétól	57	A corrector. Hory Bélától	146
Szeretet. Tóth Kálmántól	76	Ghazel (törökből.) Erdődi Bélától . . .	152
Egy barátnak. Ábrányi Emiltől	76	Egyedül. Indali Gyulától	152
Szerelem és dicsőség. Bárány Jósika Kál- mántól	77	Erdély a remekjogban. Dr. Vécsey Ta- mástól	153
Csicsa Gábris! adok egy jó tanácsot. En- drődi Sándortól	84	Egy kép alá. Jakab Ödöntől	160
Dal a »falusi libáról.« Szabó Endrétől	84	Tubi története. Ember Károlytól . . .	160
Századunk egy nagy emberéről. Gróf Szé- csen Antaltól	85	Ázsiában. Czelder Mártontól	163
Corona Christi. Váradi Antaltól	101	150 méternyire a föld alatt. Lukács Bélától	164
A halál. Ifj. Ábrányi Kornéltól	102	Karácsony éj van. Vay Saroltától . . .	169
		A nemzet apostolai. Ember Györgytől	170
		Egy hölgynek. Hegedűs Istvántól . . .	189
		A tulvilág képzete az antik költészetben. Harrach Józseftől	190
		Zandirhám. Pap Kálmántól	198
		Czimepünkzhöz. F. Gy.-tól	200
		A »Hunyadi Album« előfizetőinek névsora	I

*) E cikkben egy lényeges sajtó hiba fordul elő. Ugyan is a 2-ik lapon felülről számítva a 14-ik sorban e helyett: „**Hebr. hitv.**“ olvasandó: **Helvét hitvallású.**

